

ББК 26
УДК 908
С27

Горішньоплавнівська міська рада
Міський відділ культури, туризму і спорту
Краєзнавчий музей м. Горішні Плани
Музей ПрАТ "Полтавський ГЗК"
Відповідальна за випуск Стахів Т.А.
Редакційна колегія: Безсмольна М.Г., Кракало І.В.,
Лямкіна Н.В., Стахів Т.А., Стахів М.П.
Фото та малюнки: Кіракосян Н.Г.,
Кракало І.В., Стахів М.П. та авторські.
Комп'ютерна верстка: Жовтоног С.Є.
"Свічадо Придніпров'я". Краєзнавчий альманах.
Книга Х.

У щорічнику висвітлюються маловідомі сторінки як давньої, так і сучасної історії. Особлива увага приділяється науковим дослідженням краю. Геологія, палеонтологія, археологія, етнографія, краєзнавчі пошуки як видатних вчених, так і початківців знайшли місце на сторінках книги. Духовні надбання педагогіки та літератури доповнили напрацювання дослідників-краєзнавців.

Для широкого загалу читачів.
Ця збірка видана на кошти міського бюджету.

ISBN 978-966-96831-3-7

Підписано до друку 18.11.2016. Тип видання: тверда політурка, з золотим тисненням,
друк цифровий (папір офсетний) - 316 с., кольорові вкладки (папір крейдований) - 8 с.
Наклад - 300 примірників. Замовлення №25 від 7.11.2016
Видавництво «А Priori Print» 2016 р., м. Горішні Плавні, вул. Строна, 3

АЛЬМАНАХ X

Горішні Плавні
2016

ЗМІСТ

Вступне слово міського голови Бикова Д.Г.	6
Вступне слово генерального директора ПрАТ “Полтавський ГЗК” Лотоуса В.В.	7
Готуємо молоду зміну	8

Розділ 1

11

ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ

- 1.1. Власюк І.М. Дніпро, прилеглі водойми та судноплавство як чинники історії краю XVI – XIX віків (в межах сучасної адміністративної території м. Горішні Плавні)
- 1.2. Село Горішні Плавні. Історія на фото
- 1.3. З Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932-33 років в Україні Полтавська область. Підготувала Кракало І.В.
- 1.4. Волошина М.І. Спогади про голодомор
- 1.5. Стахів М.П. Історична довідка про будівництво, статус та найменування в історії міста Горішні Плавні

Розділ 2

43

АРХЕОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

- 2.1. Журавлев О.П. Анализ костей животных по результатам раскопок поселения черняховской культуры Барбара I в 2004 - 2013 гг.
- 2.2. Яниш Е. Ю., Башкатов Ю.Ю., Битковская Т.В.. Результаты исследований черняховского поселения Барбара I в 2016 г.
- 2.3. Петраускас А.В. Виготовлення репліки давньоруської побутової печі
- 2.4. Супруненко О.Б. Курган поблизу с.Кобелячок на Кременчуччині.
- 2.5. Еремеев С.О., Сидоренко О.В., Супруненко О.Б. Рештки току на кургані біля колгоспного хутору Ємці на Кременчуччині
- 2.6. Кулатова І.М. Перша знахідка решток тандиру на Полтавщині: золотоординський “слід” чи під кавказьких переселенців XVIII ст. ?
- 2.7. Лямкін В.В., Пономаренко Є.Є. Окремі знахідки з околиць с.Єристівки
- 2.8. Шерстюк В.В., Лямкін В.В. Нумізматична колекція з Говтвянського городища
- 2.9. Шилов Ю.А. Потоп, Спас, Осирис в мифоритуалах Дунайско-Днепровского региона VII-III тыс. до н.э.
- 2.10. Башкатов Ю.Ю. III міжнародна науково-практична конференція в м. Горішні Плавні. 29.09.2016 р. - 30.09.2016 р.

Розділ 3

159

ІЗ ІСТОРІЇ БУДІВНИЦТВА ПОЛТАВСЬКОГО ГЗК

- 3.1. Красуля А.С. Вечно юный ветеран
- 3.2. Мусієць Д.С. Як би це своє. Его судьба - строить новые города

Розділ 4	183
СПОГАДИ ПЕРШОЗАСНОВНИКІВ МІСТА КОМСОМОЛЬСЬКА (ГОРІШНІ ПЛАВНІ)	
4.1. Вісіч Т.Г. Як це було	
4.2. Рейзер Т.С. О городе и о себе	
Розділ 5	187
ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	
5.1. Лямкіна Н.В. Семантика вогню в народних обрядах на Полтавщині	
Розділ 6	197
ГЕРОЇ АТО З М. ГОРІШНІ ПЛАВНІ	
6.1. Кліменкова С.М. Память военных будней (вспоминают воины АТО)	
Розділ 7	223
ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА	
7.1. Дудко Н.В. Чудеса еще встречаются Ведьма	
7.2. Манько Н.В. Конфликт крови. Отрывок из романа.Глава 5 Відьмине коло. Уривок з роману	
Розділ 8	249
З ФОНДІВ МУЗЕЮ	
8.1. Кракало І.В. Нова колекція музею та історична мозаїка	
Розділ 9	265
МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ В МІСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ “ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ КОМСОМОЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ - НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ”21.05.2015 р.	
9.1. Лямкіна Н.В. Пам'ятні знаки Шилову Ю.О. та Вернадському В.І. в м. Комсомольську	
9.2. Супруненко О.Б. Про збереження культурної спадщини	
9.3. Цимко А.С., Миколай Мирліківський та його вшановання у місті Комсомольську.	
9.4. Самодрін А.П. Освіта – найкоротша дорога до цивілізації	
9.5. Герасименко Л.М 80 лет Пакту Николая Рериха о сохранении культурного наследия планеты	
9.6. Кракало І.В. В.В. Докучаев и наш край	
Розділ 10	295
ХРОНІКА БУДІВНИЦТВА МІСТА ТА ПГЗК	
10.1 Лямкіна Н.В. Хроніка будівництва міста та ПГЗК. Рік 1971.	
Нові надходження	314
Дякуємо благодійникам, які надали допомогу музею у 2016 році	316

Шановні земляки!

Вітаю вас із випуском десятого міського краєзнавчого альманаху «Свічадо Придніпров'я».

Наше місто – наймолодше на Полтавщині, але ми маємо свою унікальну історію. З давніх часів наш край населяли арії, скіфи, сармати, готи, слов'яни. Вченими-археологами досліджуються поселення та кургани доби бронзи, черняхівської та давньоруської культур, доби козаччини.

У 2016 році на околицях міста працювали дві археологічні експедиції під керівництвом начальника Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника, заслуженого працівника культури України Олександра Супруненка (м. Полтава) та молодшого наукового співробітника Інституту археології НАН України, керівника Комсомольської ранньослов'янської експедиції Юрія Башкатова (м. Київ). Також цього року місто приймало учасників III Міжнародної науково-практичної конференції «Експеримент в археології: житло, одяг, зброя, ремесло».

«Свічадо Придніпров'я» стало літописом нашого буття. Майже щорічно нові й нові сторінки пишуться істориками, археологами, краєзнавцями, літераторами, першопрохідниками, учнівською молоддю, громадськими активістами.

Вивчення історії нашого краю має своє продовження, і надбання науковців стануть підґрунтям для створення нових туристичних маршрутів і пізнавальних експозицій міського музею, організації культурно-історичного простору для гостей та мешканців нашого міста, що сприятиме глибокому вивченню спадщини наших пращурів.

Бажаю кожному знайти на сторінках десятого міського краєзнавчого альманаху цікаві матеріали, які збагатять знаннями з історії рідного краю.

Міський голова

Дмитро Биков

Дмитро Биков

На сьогодні Приватне акціонерне товариство «Полтавський ГЗК» є безперечним лідером з виробництва та експорту окатків на всьому пострадянському просторі. Цим він завдячує своєчасно розробленій акціонерами та реалізованій стратегії розвитку, а також ефективно проведений модернізації гірничо-транспортного та переробного комплексів. І це при сучасних надскладних та несприятливих умовах для світових (а залізрудного - особливо) сировинних ринків. Дуже важливим є стрімкий, протягом декількох років, перехід Полтавського ГЗК на виробництво продукції з підвищеним до 65% відсотків вмістом заліза. На думку фахівців подібний перехід не має аналогів у практиці світової гірничо-видобувної галузі. Маючи можливість в повному обсязі задовольнити вимоги щодо якості залізрудної сировини найвідоміших світових виробників сталі, ПрАТ «Полтавський ГЗК» за останні роки освоїв нові ринки збуту, одночасно закріпивши свої позиції на традиційних. Все вищепераховане дозволяє сталому, відданому та професійному колективу комбінату долати труднощі сьогодення, переборювати кризові явища та робити суттєві заділи на майбутнє.

Завдячуючи стабільній роботі Полтавського та Єристівського комбінатів, їх соціальній відповідальності, у місті Горішні Плавні та прилеглих районах вирішуються численні нагальні проблеми місцевих громад, реалізуються благодійні програми та проекти, змінюється на краще життя мешканців.

Черговий, вже ювілейний (десятий), випуск краєзнавчого альманаху стане ще одним кроком до висвітлення, усвідомлення важливості та значення історії конкретного населеного пункту, який до того ж нещодавно змінив назву з Комсомольська на Горішні Плавні. Ще одним кроком до вивчення історії будівництва гірничо-збагачувальних комбінатів, та найголовніше – особистої долі людей, їх праці, переживань за загальну справу, їх вчинків та оцінки зробленого. Особливо з огляду на час та події, що стали вже минулим. Кожен, хто прочитає матеріали альманаху, незалежно від віку, безсумнівно знайде для себе щось цікаве. Отримає нові знання, ознайомиться з різними поглядами на ті чи інші події, що стали вже історією. Відчує дух епохи, що пройшла.

Голова правління

ПрАТ «Полтавський ГЗК»

Віктор Лотоус

***Зельова Алла Іванівна** народилася у 1969р.. Має вищу освіту, за фахом учитель фізики та математики. Спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії. Має педагогічне звання учитель - методист. Працює учителем фізики та астрономії ЗОШ І-ІІІ ступенів №5. Набула педагогічний стаж 25 років.*

ГОТУЄМО МОЛОДУ ЗМІНУ

Вибір професії – найголовніше питання, на яке правильно повинні дати відповідь не тільки діти. Це питання турбує їхніх батьків не один рік. Яку обрати професію? Куди піти навчатися? Чи сподобається в майбутньому вибрана професія? Питань виникає дуже багато, дитині потрібно допомогти, але як?

У цьому навчальному році свою допомогу запропонувала Компанія «FERREXPO». За їхньої ініціативи на базі спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №5 з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу імені Л.І.Бугаєвської Горішньоплавнівської міської ради Полтавської області відкрили профільний 10 Б клас. Дітей зараховували до класу за результатами тестів, які підготували спеціалісти міськво. Так на 1 вересня до класу було зараховано 22 учнів із різних шкіл міста. У класі навчається 8 дівчат та 14 хлопців. Для кращої підготовки учнів збільшена кількість годин з таких предметів: українська мова – 3 години, історія України – 2 години, англійська мова – 4 години, математика – 9 годин, фінансова грамотність – 1 година, креслення – 1 година. З учнями працюють досвідчені вчителі.

Створення такого класу буде сприяти притоку до Компанії «FERREXPO» високоосвіченої молоді, яка має якісну професійну підготовку. Учні будуть мати можливість у подальшому працевлаштуватися на підприємства «FERREXPO». Проведена робота з учнями класу орієнтується на професії, пов'язані з профільними предметами та спеціальностями, в яких є потреба у Компанії. На кінець навчання у школі учні вже свідомо виберуть ту чи іншу професію.

Особливого значення набуває профорієнтаційно виховна робота з учнями. Це зустрічі з цікавими людьми, екскурсії у профільні ВНЗ, тематичні музеї та підприємства групи «FERREXPO», ознайомлення з робочими

місцями на підприємстві. Проведена робота дасть позитивні результати:

- розширення кругозору, формування й розвиток професійних навичок;
- ознайомлення школярів із вимогами, які ставлять певні професії до формату знань, умінь, навичок і змісту роботи фахівців;
- допомога учням у визначенні професійного покликання. А також у виборі способів досягнення результатів у професійній діяльності;
- закладання основ корпоративної культури.

Презентація класу відбулася 1 вересня 2016 року. До учнів завітали народний депутат Костянтин Жеваго, генеральний директор ПрАТ ПГЗК Віктор Лотоус, міський голова Дмитро Биков, представники адміністрації комбінату та міста. У своїх виступах гості привітали учнів із початком навчального року, побажали їм успіхів у навчанні, запевнили у своїй постійній підтримці молоді у виборі професії. Виступаючі наголосили, що запорукою успіху буде результативність ЗНО учнів профільного класу та вступ до профільних ВНЗ. Не забули гості і про подарунки дітям. Кожен із учнів отримав футболку та бейсболку, зошити, ручки, рюкзаки із логотипом Компанії «FERREXPO». На цьому свято не закінчилося. Своє добре ставлення до дітей очільники комбінату продемонстрували під час свята сім'ї на турбазі «Аист». Дітей чекали розваги, квести, спортивні змагання, виступ вокальної групи, майстер класи, подарунки. А також смачна каша від кухарів комбінату.

Після такої реклами класу та презентації педагоги школи сподіваються, що ставлення учнів до навчання буде серйозним й відповідальним. А вибір майбутньої професії допоможе їм реалізувати себе у подальшому житті. Тож бажаємо учням 10 Б класу успіхів у навчанні, високої результативності ЗНО та свого часу поповнити ряди робітників підприємств Компанії «FERREXPO».

Розділ 1

ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ

Власюк Ілля Миколайович зберігач фондів музею ПГЗК. Вважає, що історія України, краю, археологія захоплення дитинства сформували його як людину. Активно займається науковою роботою, краєзнавчими дослідженнями рідної землі та її історичним минулим.

ДНІПРО, ПРИЛЕГЛІ ВОДОЙМИ ТА СУДНОПЛАВСТВО ЯК ЧИННИКИ ІСТОРІЇ КРАЮ XVI – XIX ВІКІВ

(в межах сучасної адміністративної території м. Горішні Плавні).

Дніпровське Лівобережжя, частиною якого був і є наш край (межиріччя гирла Псла – нижньої течії Сухого Кобелячка), відрізняється від Правобережжя низинними, нерідко заболоченими чи вкритими піщаними кучугурами берегами. До будівництва каскаду водосховищ на початку 60-х років XX століття, тобто, до зарегулювання стоку Дніпра, весною значну частину території краю надовго заливали повеневі води, залишаючи після себе численні ковбані (прибережні озерця) та майже суцільну широку смугу прибережних рухомих пісків - кучугурів. Такі землі були малопридатні для хліборобства. Ще однією особливістю Лівобережжя була відсутність зручних пристаней, бо берег, як правило, був пологий, мілкий, порослий очеретами. Та й добиратись по пісках від поселень, розташованих на надзаплавних підвищеннях, до берега було досить далеко та незручно... Тож ділянки Лівобережжя, біля яких після спаду повеневих вод протікало глибоке, судноплавне русло Дніпра (чи один з його рукавів), були нечисленні та привабливі для поселенців, незважаючи на піски, очерети, повені. Такі місцини облаштовувались під пристані та переправи, що сполучали обидва береги. Одним з таких витворів природи був нехарактерний для нашого Лівобережжя пагорб з кам'яною грядою наприкінці, на якому згодом постала Келеберда (Кереберда, Каліберда), прибережне село Кременчуцького району. Вона і була ключовим поселенням, з якого у XVII столітті почалось поступове залюднення краю. На сьогодні більшість цих земель входить до адміністративної території міста Горішні Плавні. Частина з цих прибережних земель, на яких розташовувались людні села та хутори, на початку 60-х

років XX століття була затоплена водами Дніпродзержинського водосховища. Тож до індустріалізації 60-х років головним природним чинником, що впливав на історію та господарський розвиток цього краю був Дніпро. Він дарував найбільші природні багатства.

Під назвою Борисфен наш Дніпро чи не вперше згаданий в писемних джерелах давньогрецького історика Геродота (V ст. до н. е.). З тих пір на його берегах селилось безліч народів та племен. Самоназв більшості з них ми навіть не знаємо. За залишками матеріальної культури археологи дають їм власні назви, наукові. Наші пращури, слов'яни, називали цю величну ріку Славутичем. Але доведеться пропустити цей цікавий, бурхливий період давньоруської історії, так як в історичних джерелах відсутні повідомлення про наш край. Саме в ті билинні часи виник торговельний шлях із Варяг (Балтійське море) в Греки (Чорне, Середземне моря), головним трактом якого і був Славутич-Дніпро. Відтоді цей шлях справно діяв, сполучаючи торгівлею північні та південні народи й держави. Про його важливість свідчать археологічні знахідки на берегах Дніпра.

За часів козацтва поступово відвойовувались загарбані татарами землі, повернувся інтерес до Дніпра як торговельного шляху. Мандрівники-іноземці почали складати описи та карти прилеглих до ріки земель. Одним з перших описів, що зберігся до наших днів, є книга литовського мандрівника середини XVI століття Міхалона Литвина «Про звичаї татар, литовців і московитів» (Базель, 1615). Перераховуючи значні переправи на Дніпрі, він висловив припущення, в яких місцях можна було б загородити дорогу татарським загонам на їх шляхах і наводить назви цих урочищ з переправами: «ea apellantur Kermeczik, Upsk, Hierbedeiow rog, Massurin, Koczkos, Towani...» [1]. Перша з них ототожнюється істориками з Кременчуком, третя – з Келебердою, четверта – з Мишуриним Рогом. Назва другої переправи може бути слов'янським «У Псла», несвідомо спотвореним записувачем. В інших джерелах назва Гербедеїв Ріг не зустрічається, не збереглася вона і в народній пам'яті.

Перший детальний опис Дніпра в межах України, його приток та поселень зробив французький інженер Гійом Левассер де Боплан у своїй книзі «Опис України, кількох провінцій королівства Польського...» (Руан, 1651 рік). З 1630 по 1647 роки він перебував на службі в польського короля, тож непогано вивчив Україну: «Як би там не було, скажу лише, що вся рівнина, яка простягається від Борисфена до Московії і навіть далі, є дуже низькою і піщаною місцевістю за винятком берегів Сули на півночі і берегів Ворскли та Псла, як це можна краще роздивитись на карті. Зауважте також, що течія цих річок майже непомітна, ніби це стояча вода». «...на московському (лівому – І.В.) боці Дніпра видно Кременчук, де є зруйнована древня будівля і де я накреслив 1635 року план замку. Це місце дуже гарне і зручне для

проживання. Крім того, це – останнє місто на Дніпрі, оскільки далі за ним тягнуться безлюдні степи. На одне льє нижче знаходиться гирло Псла, дуже рибної річки; ще трохи нижче на руському боці (Правобережжя – І.В.) є маленька річка, яку вони називають Омельник, котра впадає в Борисфен і наповнена раками. Нижче на тому ж боці є ще одна річечка, яку називають Другий Омельник, у ній, як і в першій, теж повно раків. Навпроти неї тече Ворскла, досить велика і дуже рибна річка...» [2]. Не менш докладною є створена ним карта. Межіріччя гирла Псла – Ворскли він зобразив без населених пунктів, з пасмом пагорбів вздовж Дніпра. Можливо, саме так він зобразив піщані кучугури. Карта Боплана довгий час була основою для польських картографів, навіть в наступному столітті. Це головні іноземні джерела того часу.

З середини XVII століття повідомлення про наш край з'являються в козацьких літописах та московських грамотах. Приблизно в цей час Келеберда й була заселена козаками. В часи Хмельниччини наш край надавався гетьманом союзним татарам під пасовища: «И те де ныне улусы по ссылке к гетману с крымским царем, перешли с женами и с детьми кочевать от Полтавы за две мили, на Орели, и по Ворскле, и по Пслу. Кочуют мало не до Днепра, неподалеку от городков Потоки, Максимовки, от Хорола, Лубен, от Лохвицы, от Глинска и Миргородка...» [3]. Це свідчить про незначну заселеність краю в цілому та його природну спорідненість більше з Диким Полем, ніж з хліборобським краєм. Хоча сама Келеберда з прилеглими землями отримала трохи іншу, дещо загадкову характеристику від гетьмана Самойловича (роки правління 1672 – 1687): «А что он (кошовий отаман Сірко І.Д.), помимо гетманского ведома, выпросил себе (у московського царя Олексія Михайловича Романова, 1674 року) местечко Келеберду, то он не даром того добивался: если б только он мог туда войти, то у него было бы прямое убежище.» [4]. Про сам Дніпро повідомляється тільки в особливих випадках: «Хлебные Ваши царского Пресветлого Величества запасы из Киева числом 2000 четвертей стругами (великі човни – І.В.) рекою Днепром посланные в десяти стругах до Переволочны, с немалою трудностью doprovажены... Два струга бурями водными разбиты учинились, один под местечком Бубновым, а другой под местечком Керебердой...Запасы с оно-го были выволочены на остров Днепровой...» [5]. Це чи не перша згадка про труднощі судноплавства під Келебердою, пов'язані зі стрімкою течією, підводними каменями, перекатами. Завдячуємо цим повідомленням листу гетьмана Мазепи до російського царя Петра I від 15.11.1695 року. За розпорядженням того ж Мазепи в 1696 було здійснено опис Дніпра, чи не перший за ініціативою козаків, від Переволочної до гирла.

Але більш детальний розгляд можливостей та проблем судноплавства на цій ділянці Дніпра почався на рубежі XVIII – XIX століть, після поділу Гетьманщини

на повіті і губернії згідно загальноімперського зразка. Склалися описи новостворених губерній, серед яких і «Топографічний опис Малоросійської губернії 1798 – 1800 років». В цьому описі міститься чи не найперша характеристика ділянки русла Дніпра від Градицька до річки Орелі: «При границе сего повета (Кременчугского – І.В.) протекает портовая река Днепр. По ней сплавляют купцы и промышленники лес разного рода строевой, дровяной, мачтовый и к прочему корабельному строению годный. Из губерний Орловской, Смоленской, Белорусской, Минской и других суда проходят называемые байдаками, с одной мачтой и без мачт разной величины, нагруженные смоляным и чистым дегтем, цинковками, рогожами, канатами, горячим вином, смолою, камнями мельничными, летними и зимними повозками, телегами конскими и воловыми, колесами, кадками, бочонками, ведрами, досками, мелом, известью, железом, хлебом, мылом, деревянною и стеклянною, глиняною посудю, оконными стеклами и прочими вещами. Нагружаются суда в разных местах как при сей реке, так и при других: Десне, Ипуге, Соже, Друти, Березине, Припяти и Тетерева. Для продажи части сего груза в повете имеется две пристани – в Градижске и Кременчуге, в устье речки Кагамлык. От Кременчуга следуют суда вниз по Днепру в небольшом количестве в города Херсон, Одессу и другие. Во время спада воды бывает перегрузка судов по причине мелей против села Максимовка на полторы версты, где Днепр разделяется в три течения. Суда облегчаются посредством больших лодок. Препятствия судоходству на Днепре при границе сего повета имеются: первое, от множества лодейных мельниц; второе, от города Кременчуга вниз по реке нагруженным судам и сплоченному лесу ход вовсе не удобен в летнее время, исключая весну и осень, потому что от онаго города до устья реки Орели имеется тринадцать каменных порожистых заборов (перекатов) и подводных камней шесть. На оные быстрину воды наносимые суда и лес нередко разбиваются» [6]. Про пристань в Келеберді не згадується, проте відзначено щорічне відкриття трьох ярмарок: «В местечке Келеберде ярмарок в году три: первая февраля 9-го (на Масляной), вторая июня 12-го, третья октября 28-го. Едут из ближайших мест с разными припасами и хлебом. Продолжается каждая два дня» [7]. Безперечно, пристань в Келеберді була, але не така значна як в Кременчуці. Вона до потужної повені 1845 року була не дуже зручною, як і інші пристані Лівобережжя: «Керебердянская пристань. Песок, при убытии воды подъезд к ней неудобен. Орликская. Те же недостатки, до съезда 10 верст зыбучих песков. Переволочанская. Те же недостатки. Весною удобнее приставать на Ворскле у Кишеньки» [8].

Повінь 1845 року була однією з найбільших в ХІХ столітті для середньої та нижньої ділянок течії Дніпра. Вода тоді проторувала нове судноплавне русло впритул до Келебердянського гранітного пагорба. Стара пристань

була розмита водою, тож довелося облаштовувати нову, на краю гранітного мису. Саму повинь яскраво описав очевидець тих подій, дослідник історії Полтавщини М. Маркевич: «За мое время было два больших наводнения – в 1820 и 1845 годы. Первое было раннее, неожиданное, уничтожившее плотины по всем рекам губернии (Полтавської – І.В.). Причиною его был снег выпавший в феврале. Я выехал февраля 20-го из Петербурга и был провожаем семидневною метелью до Чернигова. Марта 4-го снега превратились в реки. В апреле я был в Полтаве и был свидетелем забот тогдашнего Малороссийского генерал-губернатора, князя Николая Репнина о Кременчуге, который тонул в Днепре. Наводнение 1845 года было еще опустошительнее. Странно, что его называли неожиданным. Казалось, как бы его не предвидеть при необъятной массе снега. Но такова беспечность народа. Прибрежные жители рек полагали, что снега мало по малу растают. Если бы эта масса таяла мало по малу, то снега долежали бы до следующей зимы. Я предсказывал прибрежным жителям Псла, Хорола и Сулы большое наводнение, сравнивая 1845 год с 1820. На меня глядели как на пришельца с того Света. Но мое предсказание к несчастью сбылось. Более всего потерпел Кременчуг. Обыватели полагали, что вода будет подыматься как в 1820 году, только до 23 апреля, и не обратили внимание на то обстоятельство, что по вскрытии Днепр стоял тремя аршинами (приблизно 2м – І.В.) выше обыкновенного уровня. Тогда вода поднялась на 10 аршин и 5 вершков (понад 7м - І.В.). Весь Кременчуг, кроме некоторых холмов за Александровской площадью покрылся водой. Из 1911 домов уцелели едва ли 40» [9].

Цікавий опис дніпровських островів навпроти Келеберди містить ся в праці збирача та зберігача історії Запорізької Січі Д.І. Яворницького: «Дубовый остров, означенный на геометрическом специальном плане XVIII века, 420 сажень длины, 110 сажень наибольшей ширины. Оставлен без названия на атласе Днепра 1786 года; находится у правого берега Днепра, против теперешнего селения Троицкого, иначе Чикаливки (Верхне-Днепровского уезда Екатеринославской губернии, непосредственно у северо- западной границы бывших Запорожских вольностей). Следующий Лобачевский, 3 версты длины и 1 верста наибольшей ширины. Находится на две версты ниже устья Псла, у левого берега Днепра. Оставлен без названия на атласе Днепра 1786 года, но названный на атласе части реки Днепра 1863 года. Остров Шелюговатый, означенный на геометрическом специальном плане XVIII века, 1 верста 435 сажень длины и 220 сажень наибольшей ширины. Покрытый громадным осокоровым и вербовым лесом. Байдак, разделяющийся на собственно Байдак и остров Доманский, или Домашку. Означенный на том же плане. По положению и по величине трем названным островам – Шелюговатому, Байдаку и Доманскому соответствует остров Кучугуроватый, означенный на трехверстной карте России.

Пукалый у правого берега Днепра и Бешка у того же берега, против ветки Прогноя; до 2 верст длины. Все пять расположены против села Успенка или Плахтивки того же уезда. Келебердин, 2,5 версты длины и 1 версты ширины, расположенный к левому берегу Днепра и получивший свое название от местечка Келеберды у левого берега Днепра» [10]. Яворницький користувався рукописним (можливо втраченим на сьогодні) атласом Дніпра адмірала Пушкіна від 1786 року (!).

Середина ХІХ ознаменувалася появою пароплавів не тільки на морях, але й на внутрішніх водоймах – ріках. Не став виключенням і Дніпро. До появи пароплавів пристані для вітрильників та весельних суден облаштовувались в гирлах приток Дніпра, в тихих та зручних заводях (Кременчук, гирло Кагамлика; Кишеньки, гирло Ворскли). Можливо й одна з келебердянських пристаней була в гирлі зниклої річки Бердянки (дивись нижче). Завдяки потужності пароплавів та їхній можливості рухатися проти стрімкої течії Дніпра, пристані почали будувати безпосередньо на берегах ріки. Причалювали пароплави до встановлених під берегом палубних несамохідних барж (дебаркадерів). На відміну від залізниць, які потребували велетенських інвестицій, паровий флот майже відразу ставав прибутковим і приносив доходи акціонерам. Тож не минуло і 20 років з часу публікації роботи Маркевича, як інший свідок, мешканець Келеберди, священник Костянтин Прихожий згадує у своїй праці про декілька пристаней в Келеберді та лісопильню: «В Келеберде существует даже весьма значительная лесная пристань, на которой приготовление леса распилкой и перевозка в разные пункты губернии занимает множество рабочих рук и оживляет народную деятельность. В некоторых отношениях Келеберда даже соперничает с городом Кременчугом. Здесь происходит навигация на суда и отправляется вверх и вниз по реке. Большей частью рожь, ржаная мука идут вверх, а пшеница, льняное семя спускаются вниз. В прошлом 1871 году, по сношении Келебердянского общества с компаниею Днепровского пароходства, от 19 июня пароходы, совершающие рейсы между Кременчугом и Екатеринославо́м, начали приставать в Келеберде. Компания обещала в скором времени устроить и здесь баржу для удобной пристани пароходов по понедельникам, средам и субботам» [11]. Крім лісопильні існувало ще декілька цікавих промислів, характерних для великих та середніх рік – зокрема помол зерна та валка сукна на байдачних (лодейних) млинах. Але головним заняттям келебердян було все ж рибальство: «Жители местечка – большей частью небогатые рыболовы, а потому первое занятие их главным образом составляет рыбная ловля и судоходство разными мелкими и большими судами по Днепру. Более достаточные из них имеют водяные байдачные мельницы, на которых кроме измола хлеба, преимущественно валяются простые малороссийские сукна, перевозимые сюда партиями с разных даже дальних мест» [12].

Процвітання такого промислу передбачало наявність широкого русла зі стрімкою течією.

Крім Дніпра край був багатий іншими водоймами - озерами та меншими річками. Детальний опис Дніпрового русла та прилеглих озер зустрічається у військово-статистичному огляді Російської імперії за 1848 рік: «Русло Дняпра песчано-каменистое, течение быстрое. От Кременчуга начинают появляться подводные камни и по течению встречаются чаще. При местечках Келеберда и Орлик груды камней во многих местах, особенно в летнее время, при пониженной воде, затрудняют судоходство. Весною, при разлиии воды, Днепр своенравным своим течением и силою воды иногда изменяет свое направление, от чего образовались на нем многие острова. Днепр составляет ныне единственную судоходную реку в Полтавской губернии... Озера во множестве рассеяны по низменным местам Днепровской долины. Более замечательные из них находятся в Кременчугском уезде, а именно:

1. Кременецкое и Барбара, оба при устье Псла. Имеют от 800 до 900 сажень длины, от 1,5 до 3,5 сажень глубины. Ширина же их от 50 до 90 сажень. Дно у первого каменистое, а у другого – песчаное. С одной стороны берега круты и окружены пахотным полем, а с другой простираются обширные болота, поросшие тростником. Барбара при разливе имеет сообщение с Днепром.

2. Сивош, близ села Еристовка. Имеет средней длины 650 сажень, а глубины около аршина. Дно его песчано-глинистое. Весной из этого озера вытекает ручей Келебердянка (Бердянка) [13].

Всіх озер в цій публікації не перераховано, тільки найближчі до сучасних Горішніх Плавнів. Було ще безліч дрібніших озер та ковбань, які ніхто не рахував, бо після кожної повені вони то зникали, то з'являлись знову. Про згадуваний струмок, що переростав у невелику річку Бердянку (Керебердянку), є детальні відомості в інших статистичних дослідженнях ХІХ століття. Мова йде про чудову працю дослідника історії Полтавщини М.Маркевича «Реки Полтавской губернии» (1856). Автор наводить досить детальні відомості про зниклі та зникаючі на сьогодні річки: «241. Бердянка, она же Кереберда, Келебердянка. Течение в уезде Кременчугском, протяженностью 15 верст. Близ местечка Кереберда имеется плотина. На речке 9 мельниц. Поселения – Старушковка, Керебердянка, Кереберда. В них (кроме местечка) жителей мужского пола – 122 души, женского – 122 души. Впадает в Днепр при Кереберде. 242. Кобеляк. Течет в уездах Кобеляцком (20 верст) и Кременчугском (22 версты). Поселения – Комендантовка, Кобелячек. Жителей – 758 душ мужского пола, 812 душ женского» [14]. І якщо на день сьогоднішній від річечки Бердянки і сліду не лишилося, то понівечене земснарядами русло Сухого Кобелячка можна прослідкувати

під селами Салівка та Карпівка. В межах сіл Роботівка, Пришиб та Кобелячок залишки річки поділені дамбами на окремі ставки. Далі, вгору по течії вона зберегла більш-менш природне русло, яке майже пересихає на літо. Озеро Барбара перетворилось на Дніпровську затоку і є улюбленим місцем відпочинку жителів Горішніх Плавнів завдяки піщаним берегам та чистішій, ніж у Дніпрі, воді.

Джерела

1. Грушевський М. С. *Історія України-Руси*. – Київ: Наукова думка, 1993. – Т.4. – С. 315.
2. Боплан Гійом Левассер де. *Опис України, кількох провінцій королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн*. – Київ: Наукова думка, 1990. – С. 34, 37.
3. Мокляк В.О. *Полтавщина козацька*. – Полтава: АСМІ, 2008. – С. 104.
4. Яворницький Д.І. *Історія запорозьких козаків*. – Київ: Наукова думка, 1990. – Т.2 – С. 371.
5. Эварницкий Д.И. *Источники для истории запорожских козаков*. – Владимир: Типо-Литография Губерн. Правления, 1908. – Т.1. – С. 553.
6. *Описи Лівобережної України*. – Київ: Наукова думка, 1997. – С. 60.
7. Там само. – С. 62.
8. Маркевич Н. *Реки Полтавской губернии*. // *Записки императорского Русского географ. общества*. – Санкт-Петербург, 1856. – Книга XI. – С. 348.
9. Там само. – С. 343-345.
10. Эварницкий Д.И. *Вольности запорожских козаков. Историко-топографический очерк*. – СПб., 1890. – С. 52 – 53.
11. Прихожий К. *Местечко Келеберда. Историко-статистические церковные сведения*. // *Полтавские епархиальные ведомости*. – 1872. – №13. – С. 477-478.
12. Там само. – С. 477.
13. *Военно-статистическое обозрение Российской империи*. – Санкт-Петербург, 1848. – Т. XII. – Часть 3. – С. – 7-24.
14. Маркевич Н. *Реки Полтавской губернии*. // *Записки императорского Русского географ. общества*. – Санкт-Петербург, 1856. – Книга XI. – С. 437.

СЕЛО ГОРІШНІ ПЛАВНІ. ІСТОРІЯ НА ФОТО

До більшовицького перевороту центр села Горішні Плавні складався з церкви, будівель священників, парафіяльної школи. До села відносились також всі хутори в радіусі кількох кілометрів: Іскра, Зірка, Низи...

На фото ми бачимо керівників колгоспу ім. В.І.Чапаєва на фоні будинку контори, яка була спеціально збудована для потреб колгоспу. Цей колгосп об'єднав хутори зі сторони Дмитрівки: Фидрі, Бабичі, Борщики, Бейгули, Сажки, Рудну (або Малу Чирвівку) тощо. Спочатку контора колгоспу ім. Чапаєва (з 1930р.) знаходилась у відремонтованому сараї, а у 1938-40рр. збудували нову контору (див. фото), і в ці ж роки всі хутори упорядкували: вони були перенесені і розбудовані у вулицю, яка розміщувалась мінімально ближче до центру Горішніх Плавнів. Часто це село потім називали іменем колгоспу – Чапаївка, але всі села були підпорядковані центру – Горішнім Плавням. Село Чирівка залишилось не переселеним.

Церква і церковний клір уже не існували, а в церковних будівлях були клуб, школа, сільська рада, магазини, пошта тощо. В інших будівлях жили працівники освіти. На тих землях, звідки переселили хутори, сіяли зернові, зводили ферми для скота.

1957-1958рр. всі колгоспи (Зірка, ім. Чапаєва, Іскра...) укрупнили в один колгосп ім. Ватутіна. Керуючий осередок колгоспу був у с. Пришиб, але сільська рада в с. Горішні Плавні залишилась, хоча деякі пункти (Іскра, Зірка) були віднесені до Пришибської сільради. У Горішніх Плавнях залишились школа та деякі інші установи, які були нам ближчі і рідніші.

Керівники колгоспу ім. Чапаєва на фоні колгоспної контори. Село Горішні Плавні. 1949-1955 рр.

Сидять, зліва на право: 1)Ляшенко Іван (шофер), 2) зоотехнік, 3) Левченко Іван Лукич (голова колгоспу), 4) агроном, 5) Борищук Антоніна Григорівна (обліковець).

Стоять, зліва на право: 1)Богомаз Карпо (бригадир), 2) ветеринар, 3) Носуль Федір (комірник), 4)Чирва Тимофій (рахівник), 5)Бабич Анастасія (ланкова).

*Хто забуває історію,
той приречений на повторення*

**З «НАЦІОНАЛЬНОЇ КНИГИ ПАМ'ЯТІ
ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРУ 1932-33 РОКІВ В УКРАЇНІ.
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ»**

(упорядн. Білоусько О.А., Варченко Ю.М., Мокляк В.О., Пустовіт Т.П.)

- Полтава: Оріяна, 2008.

**Чисельність населення Полтавщини
за переписами 1926 і 1937 років.**

№ п/п	Назва округ та районів	1926р.	1937р.	1937 у %% до 1926	Облік НКФ на 1.06. 1936
1	Кременчуцька міськрада	151,3	135,0	89,3	56,8
2	Полтавська міськрада	182,3	176,3	96,7	69,5
3	Великобагачанський	76,2	57,7	75,8	34,1
4	Великокринківський	45,5	26,3	57,9	26,4
5	Гадяцький	88,3	71,6	81,0	63,4
6	Глобинський	49,2	35,5	72,2	34,2
7	Градизький	89,0	65,6	73,8	66,9
8	Гребінківський	34,5	28,8	83,5	28,4
9	Грунський	35,2	27,6	78,4	26,9
10	Диканський	58,7	42,2	72,0	41,8
11	Зіньківський	57,1	43,5	76,2	36,6
12	Карлівський	52,7	47,4	88,1	43,5
13	Кишеньківський	57,7	34,8	60,2	34,8
14	Кобеляцький	65,8	43,8	66,6	35,7
15	Козельщинський	60,3	44,0	73,0	44,4
16	Комишніянський	44,4	33,4	75,1	33,7
17	Лазірівський	29,3	24,0	82,0	23,3
18	Лохвицький	66,9	55,8	83,0	47,6
19	Лубенський	86,7	75,1	86,6	52,3
20	Машівський	24,2	18,3	75,6	16,6
21	Миргородський	81,7	73,5	90,0	56,8
22	Новосанжарський	81,2	56,2	69,2	51,2
23	Нехворощанський	52,6	28,5	54,2	27,1
24	Оболонський	41,3	32,8	79,5	33,5

25	Опішнянський	81,5	55,0	67,5	47,2
26	Оржицький	48,3	38,5	80,0	38,3
27	Пирятинський	67,5	52,3	77,5	41,7
28	Покрово-Багачівський	29,2	22,5	77,0	22,1
29	Решетилівський	81,7	47,1	57,7	47,9
30	Савинський	38,3	30,0	79,0	29,4
31	Семенівський	43,5	34,2	75,5	33,0
32	Сенчанський	30,1	24,5	82,0	24,4
33	Хорольський	61,8	53,9	87,2	44,4
34	Чорнухинський	48,2	40,0	82,3	40,9
35	Чутівський	52,2	39,1	75,0	34,6
36	Шишацький	50,2	34,9	69,6	34,5
	Разом	2244,6	1749,7	77,9	1425,9

с.17

За даними таблиці добре видно втрати населення Полтавщини внаслідок голоду 1932-33 років. Саме це змусило владу визнати перепис 1937р. недійсним.

А ось як позначився голод на населенні околиць м. Горішні Плавні:

№ п/п	Назва населеного пункту	Кількість померлих від голоду 1932-33 рр.	Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Укра- їні. Полтавська область. - Стор. №
1	Кременчуцький район	3082	с.334
2	Базавлуки	11	с.302
3	Бондарі	48	с.336
4	Василеньки	17	с.336
5	Волошине	5	с.302
6	Дмитрівка	4	с.302
7	Заруддя (Крива Руда)	105	с.336
8	Келеберда	12	с.343
9	Кобелячок	54	с.344
10	Комсомольськ	32	с.302
11	Крамаренки	15	с.339
12	Кременчук	497	с.321
13	Омельник	100	с.345
14	Остапці	42	с.337
15	Пришиб	389	с.347
16	Ревівка	26	с.337
17	Салівка	16	с.348
18	Степівка	45	с.339
	Разом	1418	

МОВОЮ ДОКУМЕНТУ. №83

**З особистого листа начальника Харківського* обласного відділу
ДПУ голові ДПУ УСРР про продовольче становище в області.**

5 червня 1933 р.

...Не лучшее положение наблюдается на селе: рост продзатруднений увеличивается с каждым днем, охватывая все новые населенные пункты. Это видно из следующих данных:

На 1-е марта из 64 районов области было охвачено продзатруднениями 21, населенных пунктов – 82. На 1-е апреля районов 35, населенных пунктов – 225.

На 1-е мая – районов – 42, населенных пунктов – 532.

На 1-е июня ... 59, ...585.

Степень пораженности районов продзатруднениями характеризуется такими данными: особо пораженных районов – 23, в них населенных пунктов – 296...

Особо поражены продзатруднениями Хорольский, Чутовский..., Полтавский, Кременчугский, Решетилловский..., Кобелякский, Глобинский... и Новосанжарский районы, где заболевание и смертность на почве истощения начали принимать угрожающие размеры. Имеются села, где значительная часть взрослого населения разъехалась по различным городам в поисках заработка и хлеба, оставив детей на произвол судьбы.

В ряде сел указанных районов голодают колхозники и их семьи, среди них имеется много больных и опухших на почве недоедания, помощь коим в ряде случаев не оказывается из-за отсутствия каких бы то ни было продовольственных ресурсов. В связи с этим ежедневно умирает несколько человек.

Основными продуктами питания в пораженных продзатруднениями районах являются: собираемый на полях картофель, различные отбросы, шелуха, семена сорных растений и проч.

В некоторых же районах продуктом питания также служит мясо павших животных (свиней и лошадей), а в Новосанжарском, Кобелякском, Красноградском районах и ряде других зафиксированы случаи употребления в пищу мяса собак и кошек.

Наряду с этим также прогрессирует людоедство и трупоедство.

Не редки случаи, когда оставшиеся в живых родители употребляют в пищу трупы умерших от истощения детей. Также имеется ряд фактов, когда на почве недоедания члены семьи убивают менее слабых, главным образом детей, употребляя мясо их в пищу.

Для иллюстрации роста людоедства и трупоедства по районам области характерны такие данные: на 1-е марта – 9 случаев; на 1-е апреля – 58 случаев; на 1-е мая – 132 случая; на 1-е июня – 221 случай.

В Новосанжарском районе из 25 сельсоветов поражены продзатруднениями 18. В большинстве этих сел до 45% колхозников и единоличников совершенно не имеют никаких продуктов питания. В каждом из этих сел насчитывается до 60 опухших семей, имеющих не менее 200 человек. В районе насчитывается более 2 тыс. хозяйств, абсолютно не принимающих участия в работах по севу по причинам недоедания и истощения на этой почве.

В ряде сел часть родителей оставила детей на произвол судьбы, последние валяются в грязи, под заборами.

По району выявлено 7 случаев людоедства и трупоедства...

В Гадячском районе особо поражены продзатруднениями 10 сельсоветов, коими за последние месяцы зарегистрировано свыше 2 тыс. смертных случаев на почве истощения.

Необходимо сказать, что смертность настолько приняла широкие размеры, что ряд сельсоветов прекратил регистрацию умерших.

Детская беспризорность растет с каждым днем. Дети бродят по селам и занимаются попрошайничеством. Ясли набиты до отказа, продовольствием не обеспечены, в ряде случаев дети голодают, употребляя в пищу всякие суррогаты.

На этой почве отмечается большая заболеваемость детей и смертность.

По ряду сельсоветов целые семьи оставили села, выехали в близ расположенные города, где часть из них устроилась на работу, а некоторые занимаются попрошайничеством.

На почве продзатруднений в районе участились случаи краж, принимающие угрожающие размеры...

Начальник Харьковского областного отдела ГПУ УССР Кацнельсон.
сс. 905-906

** з 1932р. більша частина Полтавщини, в тому числі і Кременчуцький район, входили до складу Харківської області*

ЗГАДУЮТЬ ОЧЕВИДЦІ

Програма – запитальник для записування свідчень про голод 1932-1933 рр. та про голод 1946-1947 рр.

50. Прізвище, ім'я, по-батькові оповідача, рік народження

1. Місце запису
2. Дата запису
3. Ким записано
4. Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках або у 1946-1947 роках?

5. Якi, на Вашу думку, могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забиpала урожай влада?
6. Якщо відбиpали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?
7. Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?
8. Як це відбувалося? Чи ті, що відбиpали, мали якісь документи на забиpання продуктів?
9. Чи застосовували до людей покаpання, побиття, висилання, арешти?
10. Чи мали зброю ті, що ходили відбиpати хліб у людей?
11. Як люди боронилися?
12. Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?
13. Хто і як шукав заховані продукти? Як їх звали?
14. Скільки їх приходило до хати? Хто це був?
15. Де можна було заховати продукти харчування?
16. Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?
17. Забиpали лише продукти харчування чи й інші речі – одяг, рушники, худобу тощо?
18. Що таке закон про п'ять колосків? Чи чули Ви про нього?
19. Чи дозволяли збиpати в полі колоски, залишки городини?
20. Хто охороняв поля, колгоспні комори?
21. Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?
22. Чи змушували людей йти до колгоспів і як?
23. Де переховували худобу, щоб не забрали в колгоспи?
24. В який час ходили забиpати зерно, продукти?
25. Скільки разів приходили до хати?
26. Коли люди почали помирати з голоду?
27. Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?
28. Хто не голодував у селі і чому?
29. Хто зумів вижити?
30. Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?
31. Якi засоби вживали до виживання?
32. Чи мали якусь допомогу від родичів?
33. Що споживали в їжу з рослин, ягід, коріння?
34. З яких дерев, рослин вживали листя, кору з їжу?
35. Яких диких тварин, птахів, плазунів вживали в їжу?
36. Чи можна було щось купити в місті, чи вимінати?
37. Чи був голод у містах?
38. Скільки людей померло в селі? Чи є такі відомості?
39. Чи відомі випадки людодства у вашому селі?
40. Де і хто хоронив померлих від голоду?

41. Чи платили тим, хто займався похованням померлих?
 42. Чи відомі у вашому селі місця поховання померлих?
 43. Чи поминають їх на Проводи, Гробки, Зелені свята?
 44. Чи згадують і поминають померлих від голоду в церкві? Тепер і за часів радянської влади?
 45. Чи є у Вашому селі церква? До якого патріархату вона відноситься?
 46. Чи встановлені в селі хрести, пам'ятники померлим від голоду?
 47. Чи знає сучасна молодь села про голод 1932-1933 рр., зокрема, чи розповідали Ви про це своїм дітям, онукам, сусідам?
 48. Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?
 49. Дозвольте зробити з Вас фото.
 51. Чи знаєте Ви, що таке Торгсін?
- с.914

Згадує Осіпова Ніна Петрівна

03.11.1927р.н., жителька с.Кобелячок Кременчуцького району Полтавської області(запис 4.04.2008р., Самбур Таміла Михайлівна, начальник відділу з питань внутрішньої політики, зв'язків з громадськими організаціями та засобами масової інформації райдержадміністрації)

4. 1946-1947 дуже пам'ятаю, а 1933 пам'ятаю небагато.
5. Я не казала б, що неврожай.
6. З наших місцевих. Жінки і чоловіки ходили зі штиками.
8. Без документів, підводою під'їхали, що на очі попало те і забирали.
9. На мого батька казали, що куркуль і взяли посадили в тюрму, а матір з трьома дітьми вигнали з хати.
10. Ні не мали.
11. Цього не робили
12. Лазили по горищах і кругом все перекидали. Ніде не заховаєш.
13. Прокопченко Оляна, а як її по-батькові не знаю.
14. Чотири і шість душ.
15. Ховали на печі. Колиска була, в якій лежала дитина, мій брат, і під ним заховали полотна кусок і вузольчик кукурудзи, все забрали.
16. Була столова.
17. І речі забирали, як підходящі.
18. Чула. Коло нас сусідка була, піймали її з тими колосками і три годи їй дали.
19. Ні, не дозволяли.
20. Наших мужиків ставили охороняти.
21. Та йшли всі добровільно, і батько мій пішов.

24. Цілий день і вночі.
25. Через кожні два дні.
26. І в 1932 і 1933 році.
27. Ніхто ними не піклувався, самі бродили.
30. Не ділилися.
32. Не мали.
33. Шпичаки.
34. З акації цвіт.
36. Можна було, та в нас такого не було. Ще в 47 годі я із Германії приїхала кой яка одежка була, то я поїхала до Білорусії і виміняла на сім мішків картошки і півтора пуди льону.
38. Багато.
39. Ні, не чула.
40. Яма була викопана загальна.
42. Знаю, де заховані батько з братами.
43. Аякже, обов'язково.
45. Немає.
46. Немає.
47. Ніхто цим не інтересується, а вони не хочуть слухать.
48. Влада винувата.

с.1038

Згадує Палій Лідія Іванівна

08.10.1924р.н., жителька с.Кобелячок Кременчуцького району Полтавської області(запис 4.04.2008р., Самбур Таміла Михайлівна, начальник відділу з питань внутрішньої політики, зв'язків з громадськими організаціями та засобами масової інформації райдержадміністрації

4. Сама його пережила.
5. А Бог його знає, кажуть влада, Сталін.
6. Свої люди – активісти.
8. Наверное.
9. Арешти були, як тільки хтось щось скаже.
10. Без зброї.
11. Не дуже боронилися.
12. Як у нас не було нічого ми й не ховали, а люди ховали.
13. Активісти, ходили по хатах.
14. По троє-четверо.
15. Під комином можна було примазати.
16. Давали талончики, хто робе по ним давали супчик.

18. Було за п'ять колосків давали п'ять год.
19. Не дозволяли збирати залишки.
20. Свої, місцеві.
21. Ні не хотіли.
22. Заставляли, а люди не хотіли. Поки не було колгоспу у людей було, що їсти.
23. Добровільно здавали худобу, не було де заховати.
24. Днём, ночью не ходили.
25. До нас не приходили, у нас не було нічого.
26. В 33 році, взимку та навесні.
27. Здавали у патронат.
30. Ні, не допомагали.
31. Не було.
33. Шпичаки на річці.
38. Цього не пам'ятаю. Багато знаю. Було ідеш по вулиці.
39. Не чула.
40. На кладовищі центральному. Батько і матір хоронили окремо, трун не було в ящиках.
42. Центральне кладовище.
43. Аякже, коли і я була молодіша бігала, а зараз не могу.
44. Якби я ходила, то поминала б, а так кому вони нужні.
45. Нема, а була. Комуністи розбили.
46. Не встановлені.
47. Онукові розповідала, всігда розповідала, як було тоді трудно.
48. Тільки владу. Влада винувата і врожай був хороший, люди таке зробили.

с.1039

Згадує Третюк Ніна Федосіївна

07.07.1926р.н., жителька с.Салівка Кременчуцького району Полтавської області (запис 4.04.2008р., Самбур Таміла Михайлівна, начальник відділу з питань внутрішньої політики, зв'язків з громадськими організаціями та засобами масової інформації райдержадміністрації)

4. Пам'ятаю і той голод.
5. Позабирали все.
7. Не було чого ховати, нічого в хаті не було.
9. Було таке, що приходили ночью, виселяли і казали, що Сталін приказав.
11. Прийде забере чоловіка у жінки, батька у дітей і висилає.
12. Зерна не було, не було чого ховати.

14. Я їх не бачила.
 15. Не було чого ховати. Я була мала і не пам'ятаю.
 16. Щось давали. Варили щось рідке-рідке.
 17. Не забирали.
 18. Ні не чула, я їх сама собирала.
 19. Ганяли і не дозволяли збирати.
 20. Сторожа були.
 21. Ні.
 22. Змушували. Збирали собрание і примушували.
 23. Я не помню, но корову не забирали і під час голоду була.
 24. Вночі не ходили.
 25. Не було чого у нас брати, було семеро дітей – сім'я велика.
 26. В 33 році коли не було чого їсти.
 27. Діти вимирали.
 28. Може якісь зажиточні.
 29. Всі були голодні.
 30. Ніхто нічого не дасть, бо не було чого давати.
 31. Коли почали рости бур'яни на городі всякі, брали і робили млинці.
 32. В усіх нічого не було.
 33. Бур'яни.
 35. Котів та собак. Поблизу не було морів, ставок один, і лісу не було, кругом одне поле голе.
 36. З лісів приходили до нас в село і міняли, а ми не ходили, бо не було за що міняти.
 37. Був.
 38. Багато, дуже багато, я не знаю.
 39. Одна жінка з'їла свою дитину так і казали на неї: «Олька - людоїдка».
 - Був у неї хлопчик такий чорнявий, кучерявий. Пішли до неї додому, а він уже вариться в печі, пішли в погріб, а там голова лежить, і топор в крові.
 40. На кладовищі викопують яму, заїдуть підводою та висипають.
 41. Не платили.
 42. Одне є кладовище.
 43. Поминають.
 44. Поминають.
 45. Була церква розібрали, поставили конюшню.
- сс.1043-1044*

Згадує Троцька Марія Павлівна

*21.01.1924р.н., жителька с.Салівка
Кременчуцького району Полтавської області
(запис 4.04.2008р., Самбур Таміла Михайлівна,
начальник відділу з питань внутрішньої по-
літики, зв'язків з громадськими організаціями
та засобами масової інформації райдержадміні-
страції)*

4. Пам'ятаю, зовсім пам'ятаю.
5. Було в 29 годі колективізація, в колгосп уступали. Батько мій вступив до колгоспу, здав коні, воли, упряжі, а корова осталася.
6. Урожай був, забирали, їздили підводою і ходили по хатах комуністи чи красні. Активісти.
7. Були доносили. А як прийдуть, оце до моєї тітки, батькової сестри, а у неї в печі зварене і те витягли, висипали на двір не оставили нічого.
8. Ніяких документів.
9. Цього не знаю.
11. Конешно. Бувало вони собі тягнуть, а хазяйка собі.
12. Прикопували люди, та у них були такі щупи і скрізь ходять довбають і находять. А бува мати заховає вузольчик і посадить дітей на ті вузольчики, так прийдуть і дітей поскидають.
14. І вісім і десять душ. Приходять підводою і ото все на підводу грузять і везуть у комори.
15. Я бачила, за батьком ходила – прикопували.
16. Давали.
17. Брали все, смотря, хто прийде, свої селянські. То друге таке прийде, знайде та попросиш його, то гляди нічого не скаже залише.
18. Давали по п'ять год. Сусідка пішла моя збирати колоски, а у неї двоє дітей чоловіка не було і її піймали і дали п'ять год.
19. Заборонили колоски збирати.
20. Та свої люди. Об'єзчики їх звали.
21. Не дуже.
- 22.Змушували і страхали людей, і обіщали.
24. Дньом.
25. До нашої хати не приходили, бо батько перший здав худобу і вступив до колгоспу. Батько носив і сестрам продукти, те що вродило, батько мав все: і корова була, і зерно. А мати казала батькові, що із-за твоїх сестер і нас у голод уведеш.
28. Не голодували ті люди, які добровільно пішли у колгосп.
30. Ділилися. І мій батько допомагав своїм сестрам.
32. Ні, ми не мали.

33. Вишеньки.
 35. Люди їли і тварин і людей.
 36. В 47-му році міняли.
 37. Конешно був.
 38. Багато. Тоді поголовно люди сипались. Страшний суд був.
 39. Одну жінку знаю ловила діток і їла.
 40. Кожний своїх хоронив.
 42. Їх заривали де-небудь: у садку, на городі. Кому вони потрібні були, щоб з ними возитись.
 43. Якщо рідних нема, то хто їх поминає?
 44. Як піду у церкву, то поминаю. А за радянських часів ні.
 45. Є.
 46. Та де там ті хрести.
 47. Розказувала, це ж на моїх очах відбувалося.
- сс.1044-1045

Увічнення пам'яті жертв голодомору 1932-1933рр. на Кременчущині

В селах Заруддя і Бондарі Кременчуцького району на кладовищах встановлені пам'ятні знаки на місцях поховань померлих під час голодомору 1932-1933рр., а у селі Пришиб у центральній частині старого кладовища на місці захоронення померлих від голоду 389 селян у 1990р. встановлений гранітний обеліск, увінчаний хрестом. На фасаді обеліску – меморіальна дошка з написом: «Простите, родители, за ваше горе, за детских слез пролитое море, что люди изнуренные голодом не имели хлеба в руке. Землякам, убитым голодомором 33 года на вечную память и скорбь от живых и неродившихся односельчан».

У селі Омельник на кладовищі в 1995р. на насипному кургані встановлена залізобетонна скульптура дівчини в пам'ять про загиблих 1932-1933 рр. Жертвам голодомору 1932-1933 рр. присвячені пам'ятні знаки біля сс. Солошине та Кияшки та хрест на кладовищі в Кременчуці біля 1-ї міської лікарні, де намагались допомогти ураженим голодом селянам.

Підготувала І.Кракало

Джерела

Полтавщина в роки Голодомору. Факти із життя фото. За матеріалами Полтавського архіву СБУ. надпеч. Kolo.Poltava.UA

СПОГАДИ МАРІЇ ІВАНІВНИ ВОЛОШИНОЇ

Я, Волошина Марія Іванівна, родилась в с.Франковка Київської обл. Лысянского р-на (ныне Черкасской обл.). Я хочу вспомнить о войне 1941-1945гг. Детская память сохранила эпизоды военных лет. Мне было 5 лет, когда началась война. Помню первый приход немцев. Фашисты прошлись нашим селом вместе с полицией. Забирали всю живность: кур, свиней. У нас увели корову-кормилицу. Перед уходом на войну отец взял нас на руки и обнял и поцеловал маму и отрывисто ушел. И больше мы его не видели. Особенно трудно было, когда немцы вторично пришли в село и расквартировались по хатам. Думаю, что это была осень 1942 года. У нашей тети хата была побольше, и немцы заняли самую большую комнату, где устраивали пьянки. Очень страшно было, когда наши войска их стали выгонять. Кружили над селом немецкие бомбардировщики, потом - советские истребители, когда наши войска перешли в контрнаступление. Во время бомбежки мы прятались в погреба. Никогда не забуду стрельбу наших «Катюш», которых очень боялись немцы. По словам наших матерей, если немцы слышали песню «Выходила на берег Катюша...», то кричали прекратить. Я сама видела, как из 4-5 стволів «Катюши» вылетал огонь. Когда гнали немцев дальше, то перегремит – и мы выходили из погребов, особенно наши мамы, чтобы нам готовить кушать. А маленькие дети оставались в погребе с бабушкой. У тети были маленькие дети, и мой братик был совсем маленький, он родился в конце декабря 1941г.

Наша мама очень болела, бабушка давала ей кушать, а мы были в очереди. В 1945г. мамы не стало, мы остались с бабушкой (мамой отца). Отец не вернулся с войны. Нам пришло известие, что пропал без вести. А позже написали в газету следопыты, что он похоронен на Кировоградщине. Мы ездили на могилу отца.

Итак, мы - два брата и я - остались с бабушкой. Бабушка была старенькая, мы маленькие. Ей с нами было тяжело. Мы часто ходили к дяде, брату отца. Тетя нас кормила, чем могла. А тут настал голод 1946-1947 годов. И тогда тетя сказала, чтоб старший брат отвел нас с братом в город Звенигородку, где очень много детских домов, и чтоб он оставил меня и Ванечку там. Мы долго шли пешком через лес, люди из ближайших сел оставляли нас переночевать. Так добрались до города. Я слышала, как тетя наказывала, чтоб брат оставил нас обоих, но решила, что не останусь. Все время оглядывалась, чтоб брат не ушел, а как дошли к детдому, то Ванечка сел на ступеньках и уже не мог идти. А я и брат ушли. Когда мы пришли до-

мой к тете, то она ругала брата за то, что он не оставил и меня.

Итак, Ванечка остался в городе. А я днем гуляла, то не так было трудно, а наступала ночь, и я плакала за братиком, подушка была мокрой. Позже дошло, что не надо было оставлять его одного. В селе на то время организовали для детей-сирот патронат. Старший брат пошел работать в колхоз, а меня бабушка отправила в патронат. Она меня проводывала часто, но там нам жилось очень плохо. Та женщина, что получала из колхоза продукты для нас, почти все относилa домой для своей семьи. А нам варила один раз капустняка на обед, а вечером ничего не готовила, и мы ложились спать голодные. А как шли в школу, то на стол она сыпала щепотку сахара и давала кислый огурец. Мы макали огурец в сахар и так были до 15-16 часов дня. А тогда поедим того кислого капустняка и вся еда. Когда я ходила в школу в 7-й класс, бабушка захотела разыскать Ванечку и привести в патронат, чтобы мы были вместе. И решила поехать в город и забрать его. Там было очень много детских домов и она не нашла его фамилии. Когда выставили детей на линейку, то Ванечка сам подбежал к бабушке. Он был тогда маленький и своей фамилии не знал. Они вернулись как раз к школе, и не было предела радости, даже в школе все старшие дети носили его на руках. Он был красиво одет, как куколка. Он у меня красивый.

Я закончила 8-й класс, перешла в 9-й и больше не хотела ходить в школу. Захотелось поехать работать куда-то на новостройку. А в то время набирали на стройки Донбасса. И я поехала на строительство г. Молодогвардейска, названного в честь молодогвардейцев. Так как у меня не было никакой специальности, то пошла работать разнорабочей. Мы рыли траншеи, грузили кирпичи, шлак, песок, цемент. Было очень тяжело, некоторые уезжали домой, а мне некуда было ехать. Так и работали. Жили в общежитии, зарабатывали немного денег на еду, готовили сами в общежитии, хотя можно было ходить в столовую. Брaли пирожки по 4 копейки с ливером, очень вкусные, варили суп, борщ, чай. Так и выживали. Одежки покупали позже. Но мне было лучше, чем в патронате.

Ванечка окончил школу и приехал ко мне, устроился радистом-монтером. Я вышла замуж, получила квартиру. Муж работал на стройке, он закончил ФЗУ(школа фабрично - заводского ученичества) и был классным столяром. Было трудно, но мы не унывали. Работали и пели. С песней было легче.

Прошел слух, что стройка будет прекращаться. На то время в газете появилась статья о строительстве города Комсомольск-на-Днепре. В 1961г. мы уехали туда, а брат остался и позже ушел в армию. После армии поступил в институт в г. Харькове, окончил его и поехал работать в Целиноград (ныне Астана) в Казахстане. Его позвали однокурсники-казахи. Устроился на работу главным энергетиком телевидения московской базы, живет там

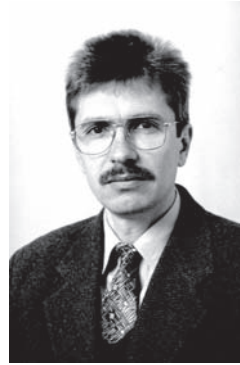
до сих пор, уже на пенсии. О моем брате его зять написал стихи в честь его 60-летия:

*Он был рожден в простом украинском селе,
Но лет примерно с четырех три долгих года
Тянулись вдалеке от отчего порога,
И в памяти все вытеснилось, кроме
Дней в звенигородском детском доме.
И только светлый образ бабушки родной
Нашел ребенка, вывел за собой.
И время понесло и сразу закружило...
Он в армии был первый запевала в роте,
За что его любили всегда в народе.
Солдаты шаг печатали в строю
Под его песню украинскую.
В Донбассе путь труда начат... »*

После Второй мировой войны все села и города отстраивали, строили новые города и поселки. А сейчас разбили Донбасс, очень жаль. Кто думал, что на наше поколение снова придется война. Так хочется, чтобы быстрее закончился этот кошмар, чтоб настал МИР. Всем желаю мира и добра.

Стахів Микола Павлович – завідуючий музеєм
ПрАТ «Полтавський ГЗК».

З 1979 році працював на Полтавському ГЗК. З 1986 громадський директор краєзнавчого музею технікуму. З 1992 – завідуючий музеєм ПрАТ «Полтавський ГЗК». Коло досліджень: геологія, археологія, краєзнавство, пам'ятки історії та культури, музеєзнавство.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА ПРО БУДІВНИЦТВО, СТАТУС ТА НАЙМЕНУВАННЯ В ІСТОРІЇ МІСТА ГОРІШНІ ПЛАВНІ*

Горішні Плавні – одне з наймолодших міст в Україні, є одним з найбільших промислових та культурних центрів Полтавської області. Це місто обласного підпорядкування. Розташоване на лівому березі р. Дніпро, на Придніпровській низовині у лісостеповій зоні, нижче гирла р. Псел, на відстані 105 км від м. Полтави та 280 км — від м. Києва. Залізнична станція — Золотнишине. Площа міста та території, адміністративно підпорядкована Горішньоплавнівській міській раді становить 7 845 га. Населення, станом на 01 листопада 2015 р., складає 54,7 тис. чол.

Місто засноване як базове для будівничих металургійного заводу та розробників родовищ залізних руд, що входять до масиву Кременчуцької магнітної аномалії. У другій половині 19 століття цю аномалію відмічали вчені: магнітолог Петро Армашевський та геохімік Володимир Вернадський. У 1928 році, ленінградський геофізик Андрій Строна під час експедиції, що досліджувала криворізькі родовища, оконтурив лівобережну аномальну зону. Та найменував її «Кременчуцька магнітна аномалія». Вона складається з дев'яти родовищ залістистих кварцитів та багатих залізних руд.

Починаючи з 1931 року Кременчуцьку аномальну зону постійно досліджували геологічні партії. У 1955 році, доктор геолого-мінералогічних наук Михайло Доброхотов, поєднавши результати багаторічних досліджень, прийшов до висновку про доцільність промислової розробки родовищ Кременчуцької магнітної аномалії.

За результатами підрахунків запасів залізних руд у Кременчуцькому залізорудному басейні, було заплановано збудувати Кременчуцький металургійний завод, а біля нього ряд гірничо-збагачувальних комбінатів. Які повинні були забезпечувати його сировиною. Але плани уряду мінялися

в залежності від обставин та рекомендацій галузевих комісій. Згідно протоколу технічної наради у Голови Держбуду УРСР з питання розташування майданчика населеного пункту Дніпровського ГЗК Кременчуцького металургійного заводу від 29.07.1960 року, останній мав розміститися у р-ні сіл Карпівки, Подгори, Григоро-Бригадирівки.

А постановою Ради Міністрів Української РСР №1490 від 8.08.1960 року крім єдиного для ГЗК та меткомбінату житлового масиву, затверджується будівництво декількох гуртожитків на території промайданчику. Згодом, ці гуртожитки тимчасового вахтового містечка будівельників переросли у теперішнє місто.

Саме місто гірників засноване поблизу хуторів та сіл колишньої Келебердянської волості: Горішні Плавні, Піддубне, Низи, Золотнишине, Гужвиї, Паньки, Гарагулі, Дзюби, Тищенки, Іскра. Своім розташуванням воно завдячує обставинам, що склались на момент початку будівництва. Так, на 1964 рік, у зв'язку з будівництвом греблі Дніпродзержинської ГЕС, повинен був піднятися рівень води у майбутньому водосховищі. Тому і містечко розташували на високих піщаних дюнах, що не були заселені та не підтоплювались паводковими водами.

Щодо першої назви. У січні 1960 року у журналі «Україна» №1 в есе «Продовження поеми», письменник Сергій Плачинда писав про майбутнє місто: «Ви певно вже знаєте про Кременчуцьку магнітну аномалію? Вона починається тут, біля села Горішні Плавні, і тягнеться до Полтави. Це одне з найбільших у світі родовищ залізної руди.... Навесні отут, де ми з вами сидимо, закладуть фундамент Дніпровського гірничозбагачувального комбінату.... Виросте тут нове місто, і назву йому вже придумали хорошу – Дніпровське»[1].

29 листопада за №1923 була прийнята сумісна постанова Центрального комітету КП України та Ради Міністрів Української РСР «Про підготовку до будівництва Дніпровського гірничозбагачувального комбінату, Кременчуцького нафтопереробного заводу та інших об'єктів у Полтавському економічному адміністративному районі». Цією постановою створювався будівельний трест «Кременчукрудбуд», інфраструктура постачання матеріалів та кадрів для майбутньої будови. Шефство над будовою покладалось на партійні та комсомольські органи.

Роботи по зведенню майбутнього міста розпочались 29 листопада 1960 року бригадою різноробочих УНР-449 під керівництвом Федора Батушкіна. Цей день зараз святкується у місті як «День першопрохідників» [2].

У грудні 1960 року виконуючим обов'язки директора Дніпровського ГЗК, призначили молодого інженера Володимира Миргородського. Маючи гарну підтримку владних структур високого рівня, молодий директор не мав суттєвих обмежень в матеріалах та механізмах. Єдине, що стримувало

темпи будівництва, - дефіцит робочих кадрів. В цей час по країні було багато новобудов, на півдні СРСР та Казахстані, - розроблялися цілинні землі. Щоб залучити масово робітників-будівельників, на одній з нарад, Миргородський запропонував назвати місто Комсомольськом та приймати на будову тільки по комсомольським путівкам. А 1-й заступник голови Ради народного господарства Полтавського економічного адміністративного району (раднаргоспу) Григорій Лубенець, проголосив: «Є Комсомольськ-на-Амурі, а тут буде Комсомольськ-на-Дніпрі!». У січні 1961 року робочі Кременчуцького автозаводу подарували жителям містечка металевий щит з написом: «Тут буде збудоване місто Комсомольськ-на-Дніпрі 1961» [3].

Комсомольська путівка, це був шанс для сільської молоді, щоб вирватись з колгоспів, де вони працювали за «трудодні», для міської молоді, що тіснилась у комуналках та гуртожитках, для військових строкової служби, що не хотіли повертатися у колгоспи, - шанс отримати підйомні, житло і роботу. А ще, їхали за романтикою!

4 січня 1961 року «Комсомольська правда» №3 помістила на своїх шпальтах невелику замітку «Яким буде Комсомольськ-на-Дніпрі», про будівництво гіганта чорної металургії і на його базі — нового міста. На будову з усієї країни потяглися люди. Першопрохідники почали називати селище, яке будувалося, Комсомольськ-на-Дніпрі.

25 грудня 1961 року, рішенням виконкому Полтавської обласної ради депутатів трудящих №791, населений пункт будівництва гірничо-збагачувального комбінату Кременчуцького району було віднесено до категорії селищ міського типу. Йому присвоєно найменування – Комсомольське.

У зв'язку з Карибським конфліктом між СРСР та США, і пов'язаними з цим великими витратами на оборонну сферу, з січня 1963 - всі будови, на яких були неосвоєні капіталовкладення більше ніж на 50%, - закривались або консервувались. Так сталося і з нашою. Але люди не хотіли повертатись в села і шукали можливості залишатись в містах – переходили в іншу роботу. Керівництво ГЗК вимушено було для збереження людей та техніки передати в оренду кар'єрне обладнання будівельному тресту «Кременчукрудбуд», у якого залишалися достатні грошові ліміти. Туди ж перейшли працювати і робітники ГЗК. Ліквідаційній комісії плановим відділом ГЗК були надані розрахунки з доказами недоцільності припиняти гірські роботи в кар'єрі. За обрахунками вийшло, що дешевше добудувати кар'єр, ніж його законсервувати. Кременчуцький трест тоді зобов'язався продовжувати розкривні роботи в кар'єрі і паралельно продовжував будувати соцікультурні об'єкти: житло, кінотеатр, школи. Трест на той час вимушений був будувати житло не тільки у Комсомольську, а і для мешканців сіл, які планувалось перенести при підйомі води у Дніпрі після пуску Дніпродзержинської ГЕС (Салівка, Солошине, Світлогірське, Лучки та ін.).

З 1963 по 1965 фінансування будови здійснювалось за рахунок неосвоєних капвкладень на інших будовах. Після довгих перемовин між керівництвом ГЗК та партійним і господарським керівництвом країни, вдалося повернути будівництву ГЗК право бути включеним до народно-господарського плану та відновити фінансування. З січня 1965 року будова була внесена до п'ятирічного плану та отримала потужне фінансування з центру. Техніка та люди повернулися з тресту в структуру ГЗК.

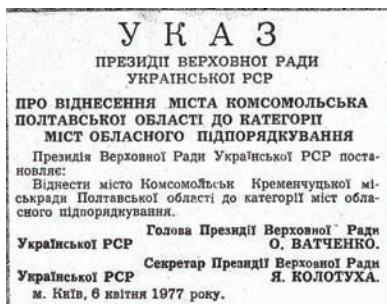
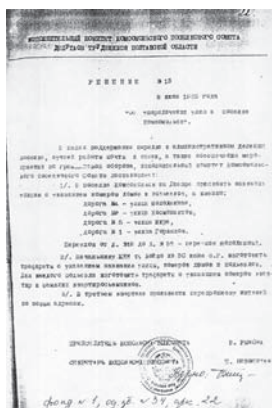
На цей момент вже було збудовано житловий квартал на місці вахтового містечка. Виконавчий комітет Комсомольської містечкової ради депутатів трудящих у Полтавській області своїм рішенням за №18 від 8 червня 1965 року присвоює першим чотирьом вулицям назви. Дорога №4 стала вул. Молодіжною, дорога №2 – вул. Космонавтів, дорога №5 – вул. Миру, дорога №1 – вул. Гірників. Паралельно з цим розбудовувались сусідні села: Золотнище, Низи, Піддубне. У які поступово, з розширенням кар'єру та шламосховища, переселяють жителів хуторів і сіл: Горішні Плавні, Паньки, Дзюби, Піщанка, Іскра, Лещенки, Шинделі, Бейгули, Коноплянка, Дробецьківка, Шведівка, Гапонівка та ін.

24 квітня 1972 року, Указом Президії Верховної Ради Української РСР №123 селище міського типу Комсомольське Полтавської області віднесено до категорії міст районного підпорядкування. Та стало іменуватися «Комсомольськ». Цей день городяни святкують як «День міста»

6 квітня 1977 року, згідно Указу Президії Верховної Ради Української РСР №1902-ІХ, місто Комсомольськ віднесено до категорії міст обласного підпорядкування.

27 грудня 1985 року Виконавчий комітет Полтавської обласної Ради народних депутатів передав Дмитрівську сільраду в підпорядкування Комсомольській міській раді [4].

11 березня 1987 року згідно Указу Президії Верховної Ради Української РСР №220 «Про розширення меж міста Комсомольська Полтавської області», до складу міста були включені села Золотнишине та Низи з прилеглими землями [5].

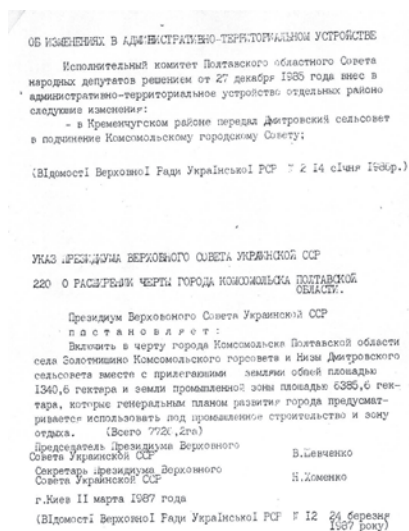

У відповідності з Законом України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», Верховна Рада 19 травня 2016 року своєю Постановою №1377-VIII перейменувала місто Комсомольськ у Горішні Плавні. Закон вступив у силу 3 червня 2016 року⁶.

Література

1. Плачинда Сергій. /Продовження поеми/ Журнал: «Україна» №1./ 1960 р. С.4.
2. Осипова Людмила./ Ті незабутні дні./Газета «Вперед до комунізму» №46./1985 р. С.2.
3. Миргородський Володимир./Промисловий регіон./ З мрією в серці/ Комсомольськ. 2010 р. С.55.
4. Відомості Верховної Ради Української РСР №2.14.01.1986 р.
5. Відомості Верховної Ради Української РСР №12.24.03.1987 р.
6. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, С..219, Відомості Верховної Ради. 2016, №24. С.497.

* Подається в скороченому варіанті.

с. Горішні Плавні, весняний паводок, 1943 р.

Ландшафт, 1954 р.

«Здесь будет построен город Комсомольск-на-Днпре 1961»

Містечко будується, 1962 р.

Перші вулиці, 1965 р.

Розділ 2

АРХЕОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

Журавлёв Олег Петрович старший научный сотрудник Института археологии НАН Украины, кандидат исторических наук. Археозоолог, изучает кости животных, которые были найдены при археологических раскопках. Исследует остеологические материалы эпох от палеолита до позднего средневековья на территории Украины и других государств (России, Болгарии). Опубликовал по этим материалам более 100 научных работ и четыре монографии (из них две в соавторстве), в том числе работы по остеологическим материалам Полтавской области. Участник археологических исследований в окрестностях Комсомольска.

АНАЛИЗ КОСТЕЙ ЖИВОТНЫХ ПО РЕЗУЛЬТАТАМ РАСКОПОК ПОСЕЛЕНИЯ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ БАРБАРА I в 2004-2013 гг.

Весь остеологический материал, представленный здесь, является типичными кухонными остатками. На это указывает и сильная раздробленность костей (достаточно посмотреть на количество неопределенных фрагментов, указанных в Таблицах перечня находок), так и порезы, оставленные при разделке туш. Определения проводились визуально по существующим методикам (Громова, 1950; Громова, 1953; Громова, 1960, Журавлев, 1982, с. 205-216; Boessneck, Müller, Teichert, 1964; Kratochvil, 1969, Р. 483-490; Schramm, 1967, S. 107-133).

Измерения костей производились по существующей методике (Duerst, 1930) штангенциркулем и миллиметровой лентой с точностью до 0,5мм. Большую точность на данном материале достигнуть очень трудно, да и, скорее всего, в этом нет необходимости. Отношения и индексы рассчитывались с точностью до 0,5%. Биометрическая обработка данных проведена по существующей методике (Лакин, 1973). Различия считались достоверными, если критерий оценки t был равен или превышал значение $\pm 2,59$.

Перечень найденных костей представлен в Таблице 1. Промеры и индексы костей, а также биометрическая обработка данных, где она была возможной, представлены в Таблице 2. В Таблице 3 даны значения критерия оценки t для быка домашнего, где эти вычисления были возможны.

И в Таблице 4 дано соотношение между млекопитающими в целом по поселению.

Выборка очень маленькая. Ей еще очень далеко до минимально необходимой в 500 костей (Журавлев, 1991, с. 137-138). И все-таки за неимением новых поступлений остеологических материалов попытаемся хоть что-то из нее получить. Естественно, все сделанные ниже выводы следует воспринимать как самые предварительные.

Из домашних животных больше всего было быка домашнего (здесь и далее даны зоологические названия видов). С него мы и начнем,

Бык домашний (*Bos taurus* L.). Обращает на себя внимание почти полное отсутствие позвонков и ребер от этого животного, хотя при нормальных условиях они обычно преобладают в кухонных остатках. Причем этот факт касается и всех остальных домашних животных (Таблица 1). Причины этого явления пока не ясны, хотя остеологический материал здесь собирался довольно тщательно. Если бы не маленькая выборка, можно было бы сделать вывод о том, что население Барбары I преимущественно не само разводило домашних животных, а получало их откуда-то.

Биометрическая обработка данных (Таблица 2) показала, что порода (или породы) быка домашнего из Барбары I не отличалась от пород, бывших на черняховских поселениях Черкасской области и Молдовы (Цалкин, 1966, с. 21, Таблица 13), а также и на Башмачке (Белан, Журавлев, 1992, с. 125, Таблиц 3). Но она была, возможно, больше, чем на черняховском поселении Сокол (Журавлев, 2005, с. 402-405, Таблица 3). Больше данных о животных из черняховских поселений в литературе мы не нашли.

К сожалению, маленькие выборки и у быка домашнего, и у других домашних животных не позволяют делать выводы о кормовой базе животноводства. Преобладание самок (Таблица 2) может говорить о преимущественно молочном направлении в разведении этих животных. Высота в холке и половое определение проведено по методике В. И. Цалкина (Цалкин, 1960, с. 109-126).

Овца домашняя и коза домашняя (*Ovis aries* L. et *Capra hircus* L.). Этих животных часто объединяют под названием «мелкий рогатый скот». И одной из причин служат трудности определения их костей до вида. Впрочем, кое-что уже сделано, перечень таких работ дан выше.

В остеологических материалах из Барбары I удалось определить до вида лишь несколько костей овцы домашней (Таблица 1). К сожалению, маленькая выборка (таблица 2) не позволила провести биометрическую обработку данных. Поэтому охарактеризовать данный вид нет возможности. Единственное, что можно сказать, это о наличии открытых пространств возле поселения, где можно было бы выпасать это животное. Если только не было поставок извне, о чем говорилось выше.

Свинья домашняя (*Sus domestica* Gray). К сожалению, маленькая выборка (Таблица 2) и здесь не дает возможности хоть как-то охарактеризовать этот вид. Можно лишь сказать, что наличие домашней свиньи говорит об оседлости населения. Да преобладание молодых и полувзрослых особей свидетельствует о преимущественно мясном направлении в разведении этих животных.

Лошадь домашняя (*Equus caballus* L.). И здесь маленькая выборка (Таблица 1) не позволяет провести биометрическую обработку данных (Таблица 2). Единственное, что можно сказать, это о наличии тонконогой лошади, которую могли использовать как верховую. Во всяком случае, на это указывает определение, проведенное согласно методике, описанной у В. А. Топачевского (Топачевский, 1956, с. 68-69).

Собака домашняя (*Canis familiaris* L.). Малочисленность костей этого животного в кухонных остатках из Барбары I (Таблица 1) можно объяснить тем, что его просто не использовали в пищу. А так трудно себе представить поселение без собак, несущих охранную службу. Да при выпасе домашних животных помощь собак совсем не лишняя. Могли использовать их и охотники.

На этом обзор домашних животных можно завершить. Переходим к диким млекопитающим.

Заяц русак (*Lepus europaeus* Pallas). Единственная найденная кость этого вида – фрагмент диафиза лучевой – не позволяет хоть как-то охарактеризовать этот вид. Об этом животном ходят разные и не всегда достоверные слухи. Поэтому стоит познакомиться с ним поближе.

Заяц русак как вид известен с плейстоцена. Населяет преимущественно степную и лесостепную зоны, а также открытые пространства в лесной зоне Восточной Европы, южных окраин Западной Сибири и Казахстана, Иран, Аравийский полуостров, Малую Азию, Северную Африку. Место, откуда описан вид, не установлено (Каталог млекопитающих СССР, 1981, с. 66).

Заяц русак широко распространен и встречается во всех природных зонах Украины. Нор заяц русак не роет, для отдыха устраивает лежку в неглубоких ямках, скрытых растительностью (Природа Украинской ССР. Животный мир, 1985, с. 207).

Заяц русак – ночное животное. Днем он спит в логове где-нибудь в поле под бурьяном или в лесу под кустом. Свое логово он делает очень просто: выгребает неглубокую ямку в земле, чтобы только можно было поместиться в ней. В таком логове заяц чутко спит, прижимая уши. Из логова видно только его спину, которая до выпадения снега похожа на окружающую местность. В сумерки заяц встает из логова и ходит в поисках еды. Хорошо наевшись, он гуляет вместе с другими зайцами до рассвета. Это хорошо заметно там, где

водится много зайцев. Пред рассветом он начинает искать себе удобное место, где делает себе логово, и ложится спать. Следует отметить, что заяц сразу никогда не ложится, а сначала запутывает свой след. Сначала идет прямо, затем возвращается своим следом, снова идет прямо. Перед каждой такой петлей – а делает их он три-четыре – заяц делает большой прыжок в сторону, чтобы прервать след. В конце последней петли снова следует большой прыжок в сторону, и там уже он делает себе логово (Мигулін, 1938, с. 220).

Если зайца не тревожить, то он может долго находиться на одной и той же территории, даже зимой, лишь бы хватало корма. При этом на день он залегает в более или менее определенном месте. Если такой заяц исчезает или гибнет, то его место занимает другой. Днем заяц залегает в укромных местах на опушках, на полях в высокой траве, в кустарниках, камышах и других местах. Особое значение укрытые места имеют осенью и зимой, защищая его от непогоды. Находясь в лежке, заяц всегда готов в случае малейшей опасности к бегству. Имея длинные ноги, заяц легко может убежать от лисицы, собаки, человека. Только гончие собаки могут долго преследовать зайца и догнать его, когда заяц утомится. Питается заяц только растительной пищей (Мигулін, 1938, с. 221).

Чрезвычайно интересна сезонная жизнь зайцев. Весной и летом зайцы распределяются более или менее равномерно по полям, лесам, оврагам, кустарникам. В это время они размножаются и к середине лета их количество возрастает. Но в конце лета значительная часть зайчат гибнет, а остальные вместе со старыми зайцами собираются на еще не убранных полях и в других местах, где есть достаточно кормов. То же наблюдается и осенью (Мигулін, 1938, с. 221-222).

А вот зимой выпавший снег не дает зайцам добывать травяной корм и заставляет их держаться вблизи кустарников, садов, лесов, жилищ человека. В лесостепи это не так заметно. В степи, где на больших пространствах нет укрытий, зайцы в многоснежные зимы массами приходят к жилищам людей, в долины рек, в сады и небольшие лесочки, где могут найти себе корм. Зимой долины южных районов Днепра, Ингульца, Буга с их плавнями и камышами делаются местами, куда скапливаются зайцы с обширных степных пространств. Долины рек дают пристанище тысячам зайцев. В конце зимы, когда в феврале начинает сходить снег, появляются проталины, у зайчих начинается течка, зайцы снова делаются активными, далеко путешествуют и снова расселяются по степям (Мигулін, 1938, с. 223).

Заяц русак является обитателем степных и лесостепных ландшафтов, заходит и в леса. В лесной зоне населяет опушки лесов, поросшие кустарником. В лесостепи заселяет лесополосы и поля. Масса взрослого зайца русака достигает 5 кг (Флинт, Чугунов, Смирин, 1970, с. 242-243).

Заяц русак в большинстве районов своего распространения несколько

крупнее зайца беляка. Особенно это заметно в северных и северо-восточных частях его ареала. Только беляки из тундр Западной Сибири так же велики, что и крупные русаки. Длина тела русака до 70 см, чаще в пределах 55-60 см. Масса его достигает 7кг, чаще всего в пределах 4-5 кг (Жизнь животных, т. 6, с. 137).

Бегают русак быстрее беляка, прыжки его длиннее. На следу расстояние между отпечатками передних и задних лап у русака больше, чем у беляка. На коротком расстоянии заяц русак способен развивать скорость бега до 50 км/час (Жизнь животных, т. 6, с. 137-138).

Между беляком и русаком возможны помеси, так называемые тумак. Они способны размножаться. Заяц русак – исходно степное животное. Распространен он в степных областях Европы, Передней и Малой Азии и Северной Африки. Вероятно, только с середины четвертичного периода началось расселение его на север, а в дальнейшем и на восток (Жизнь животных, т. 6, с. 138).

В пределах своего естественного ареала русаки географически существенно варьируют. Наиболее крупная раса (масса до 7 кг) населяет Башкирию, Татарстан и смежные области. На зиму эти русаки сильно белеют, но все-таки они не бывают сплошь белыми, как беляки (Жизнь животных, т. 6, с. 138-139).

Заяц русак любит открытые места и селится преимущественно в степях и полях, особенно если там есть заросли бурьянов, густой травы или куртины кустарников. Осенью и в начале зимы, когда снег еще не очень глубокий, любимые места его – это поля с озимыми. Здесь он находит обильный вкусный корм. И ложится на дневную лежку в ближайших кустах, на участке зяби, на опушке леса. В глубине хвойных массивов заяц русак встречается редко, обычно на опушках, вырубках, гарях. В лиственных лесах, особенно в осинниках, ивняках, дубравах, заяц русак более обычен, хотя и здесь предпочитает разреженные места. В западной части ареала, в лесах со значительной примесью лиственных пород, например, в Беловежской пуще, заяц русак численно превосходит зайца беляка. Болот заяц русак избегает. В горах (Кавказ, Альпы) он распространен повсюду, за исключением больших массивов леса. Летом он поднимается до высоты 2 000 м, зимой спускается вниз. Заяц русак не избегает сельских селений, а в северных областях даже тяготеет к ним. Здесь просто больше открытых пространств и больше пищи: сельскохозяйственные растения или их остатки. Заяц русак в общем оседл. Отдельные зверьки упорно держатся прореженных мест. Но в степной полосе в многоснежные зимы с сильными буранами наблюдаются их массовые перекочевки в поисках корма. Питается заяц русак летом разнообразными травянистыми растениями, предпочитая злаки и бобовые. Если позволяют условия, ест он их и зимой, но при высоком снеж-

ном покрове переходит на питание древесной и кустарниковой растительностью. Особенно охотно он ест побеги и кору ивы, клена, вяза, ракитника, яблонь, груш (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 139).

Как и заяц беляк, заяц русак является ночным зверем. Уходя с кормежки на лежку, он часто выходит на дороги, где делает “вздвойки” и “сметки”, чтобы запутать следы. Лежку устраивает обычно в куртине высокой травы, в бороздах зяби, в жнивье, или под кустом, поваленным деревом. Чаще всего лежку он устраивает без предварительной постройки ее. Иногда только обкусывает мешающие ему устроиться на день ветки или травинки. Но в песчаных дюнах при сильной жаре зайцы русаки копают нору, где и днюют. Норы они устраивают иногда и зимой, особенно при сильных буранах. Нередко зайца русака, который закопался в снег, полностью заносит снегом. И тогда он выскакивает буквально из-под ног охотника там, где ничто не выдавало его присутствие (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 139-140).

Размножается русак чаще всего просто на поверхности земли, устраивая в укромном месте лишь небольшую ямку. Реже, обычно в жарких странах, окот происходит в специально вырытых норах. Русаки в разных районах размножаются различно. Обычно окот происходит с середины марта до середины сентября. За это время самки дают от 2 до 5 пометов, по 2-4 зайчонка в каждом. Численность зайца русака по годам меняется по разным причинам. Тут и эпизоотии, и суровые зимы, и истребление хищниками. В засушливые годы снижается также плодовитость (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 140).

Сейчас на зайца русака охотятся чаще всего с собаками. Развито и тропление, то есть выслеживание его по следу. Иногда караулят зайцев в лунные ночи в садах, огородах или там, где их специально прикармливают. В Западной Европе развита охота загонами, или “котлом”. Охотники располагаются цепью в круг, который постепенно сжимается (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 140-141).

Таким образом, по находкам зайца русака невозможно делать выводы об окружающей среде. Интересно сообщение о скоплении зайцев в зимний период в долине Днепра. Возможно, эту особенность данного вида могли использовать охотники и в древности. Интересен и образ жизни этого животного, который можно было использовать при охоте на него, а также и способы этой охоты. Каким пользовались охотники Барбары I, и пользовались ли они охотой вообще?

Куница? Хорек? Найдена нижняя челюсть, которая могла принадлежать к какому-то из этих двух видов. К сожалению, пока точнее ее определить не удалось.

Олень благородный (*Cervus elaphus* L.). Находки этого вида в остеологических материалах из Барбары I единичны (Таблица 1). Поэтому хоть

как-то охарактеризовать этот вид пока невозможно. Но с ним стоит познакомиться поближе, поскольку часто археологи, узнав о находках костей оленя, требуют от зоологов невозможного. Как подсчитать возраст оленя по отросткам на рогах? Как определить сезон охоты на этого зверя? Ходят слухи и о «степных» оленях. Ну что же, посмотрим, что сейчас известно об оленях.

Как вид олень благородный известен с раннего плейстоцена. Населяет южнотаежные, широколиственные, тугайные и горные леса Евразии, Северной Америки и Северной Африки. Из плейстоцена Западной Европы описано большое количество форм (подвидов?) благородного оленя. Отношения между ними ясны недостаточно (Каталог млекопитающих СССР, 1981, с. 361-362).

Позднеплейстоценовые остатки благородного оленя на Русской равнине (Украина, Костенки в Воронежской области, Поволжье) редки. Обычны они в Крыму, на Кавказе, в Средней Азии, на Алтае и в Приморье. В Восточной Сибири благородный олень проникал значительно севернее границы своего нынешнего ареала (до Колымской низменности). В голоцене он достигал в Восточной Европе Прибалтики, Москвы, Южного Урала. Сейчас аборигенные популяции этого вида сохранились только в Карпатах, Крыму и на Кавказе. Благородный олень завезен в охотничьи хозяйства Эстонии, Латвии, Литвы, Белоруссии. Как вид описан из южной Швеции. Является объектом спортивной охоты, однако она на значительной части ареала запрещена из-за малочисленности оленей. Добывается благородный олень также ради пантов. Бухарский благородный олень включен в «Красную книгу». Географическая изменчивость благородного оленя очень велика (Каталог млекопитающих СССР, 1981, с. 362).

Олень благородный является самым крупным представителем рода *Cervus*, масса которого достигает 300 кг. Окраска его однотонная, хотя некоторые самки могут иметь в летнем меху едва выраженную пятнистость. Хвост у благородного оленя короткий, малозаметный, по цвету не отличается от белого или кремового околехвостового зеркала. Полностью развитые рога имеют не менее пяти отростков, иногда до десяти-двенадцати на каждом. При этом надглазничных отростков чаще всего два. Концевые отростки рогов европейского благородного оленя обычно образуют чашеобразную корону. Благородный олень имеет широкое распространение, образуя несколько географических форм (изюбрь, марал). На большей части Украины благородный олень к началу XX столетия был истреблен (Природа Украинской ССР. Животный мир, 1985, с. 232-233).

Жизнеспособные аборигенные популяции этого вида уцелели только в горных районах Украины: в Карпатах и Крыму. Сейчас, благодаря охранным мерам и активному расселению, численность и область распространения

благородного оленя значительно возросли. Он в настоящее время обитает в 19 областях Украины, численность его составляет около 17 тысяч голов. Населяет благородный олень различные лесные и полуоткрытые местообитания. Многолетний опыт разведения оленей в заповеднике Аскания-Нова, на островах Бирючий, Джарылгач и в других местах показал, что олени могут жить круглый год и в степи, питаюсь травянистой растительностью, летом – вегетирующей, а зимой ее сухими остатками и заготовленным сеном. Обитающие на побережье Каховского водохранилища (Гавриловское охотхозяйство) животные кормятся на сельскохозяйственных культурах. Благородный олень является классическим объектом трофейной охоты (Природа Украинской ССР. Животный мир, 1985, с. 233).

Под общим названием “благородный олень” (*Cervus elaphus*) в настоящее время принято объединять множество подвидов, которые раньше расценивались как самостоятельные виды, отличающиеся друг от друга по размерам, строению рогов, деталям окраски. Это были европейский олень, кавказский олень, марал, изюбр, вапити, бухарский или тугайный олень и другие. Несмотря на указанные различия, все эти олени, безусловно, принадлежат к одному и тому же виду. Этот вид характеризуется тем, что летний мех взрослых животных без пятен, “зеркало” большое и поднимается на круп выше основания хвоста, рога у взрослых самцов имеют не менее 5 отростков, а у многих на вершине образуется крона. Обще количество подвидов благородного оленя доходит до 18. Ареал оленя благородного очень велик. Этот вид распространен по всей Западной Европе на север до Южной Скандинавии, в Северной Африке (Алжир, Тунис, Марокко), Иране, Афганистане, Монголии, Юго-Восточном Китае, Тибете, Кашмире, Сиккиме, Бутане. В Северной Америке населяет большую часть континента, до Большого Невольничьего озера к северу и на юг почти до Калифорнии и Мексики. Обитает также в Прибалтике, Западной Белоруссии, Украине, в ряде заповедников России (Воронежский, Хоперский, Башкирский, Мордовский, Ильменский и другие), на Кавказе и в Закавказье. На Алтае, юге Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. Кроме того, олень благородный распространен на многих хребтах Тянь-Шаня и в пойменных лесах (тугаях) бассейна Амударьи. В прошлом он был распространен еще шире, населяя смешанные и лиственные леса, лесостепь, горные и пойменные леса в пустынях от Атлантического до Тихого океана, между 25-30° и 55-60° северной широты. Сейчас он акклиматизирован в Австралии, Новой Зеландии, Аргентине, Чили. Места обитания оленя благородного очень разнообразны. Это таежные, широколиственные и субтропические леса, кустарниковые заросли по берегам пустынных рек до альпийского пояса гор. В лесах олень благородный выбирает такие участки, где много молодого подраста, кустарников, травянистых полей. В Европе он предпочитает

дубравы и светлые буковые леса. На Кавказе в летнее время его чаще всего можно встретить в верхней части лесного пояса, где много высокотравных полян. На Алтае и в Саянах маралы предпочитают зарастающие гари или верхние пределы лесов, откуда они выходят на альпийские луга (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 461).

В Сихотэ-Алине изюбры облюбовали дубовые леса, зарастающие гари и вырубки, горные луга. Бухарский олень занимает тугай по берегам рек, где образуются рощи тополя, заросли колючих кустарников, тростника. В Северной Америке вапити населяют в основном горные области, предпочитая места, где леса чередуются с открытыми участками (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 461-462).

Корма у благородного оленя весьма разнообразны. Где зима не очень снежная, он круглый год питается травянистой растительностью, особенно злаками. Из древесно-кустарниковой растительности олени поедают листья, почки и кору дуба, ясеня, клена, бука, осины, липы, рябины, ивы, бересклета, калины, плюща, омелы и других. При недостатке кормов поедают они также побеги и хвою сосны и можжевельника, реже – пихты и ели. В питании оленя благородного очень большое значение имеют желуди, которые они используют даже зимой, добывая их из-под снега. Охотно они поедают и буковые орешки, каштаны, кедровые орехи, семена липы, орехи лещины, груши, яблоки и другие плоды деревьев и ягод. Едят они и многие виды грибов, а зимой – еще и древесные и наземные лишайники. В большинстве мест благородные олени посещают солонцы, особенно во время гона и в начале лета. Летом в жаркую погоду они пасутся утром, днем отдыхают, начинают пастись под вечер и нередко затем большую часть ночи. В пасмурную погоду олени могут пастись весь день. Отдыхают олени на гребнях гор, альпийских лужайках, речных отмелях, полянах, где ветер разгоняет кровососущих насекомых. Или же забираются в чащу мелкоколесья, кустарников и высокотравья. Нередко в жару олени заходят в воду или ложатся на снежниках. Тугайный (бухарский) олень пасется обычно ночью. Зимой олени пасутся большую часть суток, и при морозе активнее, чем в оттепель, но при ветре и снегопадах они укрываются в чаще, ложбинах или оврагах. При высоте снежного покрова 50-70 см, им становится трудно передвигаться. Индивидуальный участок или участок стада в это время сокращается в 8 раз и более. Если летом небольшое стадо оленей занимает площадь до 600 га, то зимой эта площадь может сократиться до 60 га. Олени метят границы своих участков, оставляя задиры на коре деревьев и пахучие метки. Не принадлежащие к данному стаду олени активно изгоняются. Плотность популяции этого вида зависит от качества угодий и составляет в Европе от 4 до 30, обычно 15 оленей на 1000 га. Олень благородный на равнинах – оседлое животное. Он лишь перемещается в поисках лучших

пастбищ. В горах олени обычно предпринимают перекочевки по вертикали в зависимости от высоты снежного покрова. Эти кочевки по вертикали могут достигать 1,5 км, а по пройденному пути – до 100 км. Переходы к местам зимовок и обратно происходят постепенно, первыми их начинают самки с малышами, самцы отправляются позднее. При образовании наста олени стараются перейти в затененные склоны и в хвойные леса, где снег остается рыхлым (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 462).

Весной при бурном таянии снегов олени начинают возвращаться на летние пастбища. Они идут крупным шагом, при испуге переходя на галоп и делая прыжки до 5-6 м. Олени хорошо плавают. Известны случаи, когда они переплывали широкие и бурные реки. Олени имеют хорошо развитые обоняние и слух. Поэтому во время кормежки они стараются держать морду на ветер. Обычный размер стада оленей составляет от 3 до 6 голов. Оно состоит из взрослой самки и ее потомства за несколько лет. Самцы большую часть года ходят поодиночке или небольшими группами. Осенью самцы собирают около себя гаремы обычно в две-три самки. Но бывают гаремы и до 20 самок. Иногда к такому гарему после гона в конце осени присоединяются подростки, образуя зимнее смешанное стадо до 20 голов. Весной, перед отелом, такие стада распадаются (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 463).

В конце первого года жизни у самцов на лобных костях появляются бугры. Из них через 2-3 месяца начинают развиваться рога. К осени второго года их рост заканчивается, они окостеневают и очищаются от кожи. Эти первые рога не имеют разветвлений и называются спичками или шильями. Самцов с такими рогами называют спичаками или шильниками. После сбрасывания этих рогов весной развиваются рога с 3-4 отростками. Число отростков и размеры рогов увеличиваются с каждым годом до 6 лет. Максимального развития рога достигают в возрасте от 6 до 12, редко до 14-16 лет. После этого наступает уменьшение и массы, и числа отростков рогов у оленей. В большинстве случаев сбрасывание рогов у оленей происходит в марте-апреле, но иногда уже в январе-феврале. После сбрасывания рогов у оленей в первые же дни начинают развиваться новые рога – панты. Они покрыты нежной кожей с бархатистой шерстью, очень чувствительны к ударам. Полностью рога сформировываются у оленей в конце июня или в июле, а окостеневают и очищаются от кожи в конце июля или в августе. Основным врагом оленей является волк. Взрослых оленей волки преследуют стаей. В одиночку волку с оленем не справиться. Олени защищаются передними копытами, самцы – еще и рогами. Спасаясь от волков, олени ищут убежища в воде или на скалах. На оленей нападают также и тигры, леопарды, рыси, медведи. А на молодых оленей вообще нападают многие хищники. В природе олени доживают до 12-14 лет, в неволе – до 25-30 лет (Жизнь животных, 1971, т. 6, с. 464).

Поскольку олень благородный является типичным лесным животным, можно сделать вывод, что возле Барбары I в те времена росли леса. Но именно по находкам костей скелета. Сброшенные рога оленей жители поселений и городищ могли найти далеко от своего жилища и принести в свое жилище для каких-то нужд. Кстати, обращаем внимание на то, что, исходя из сказанного выше, по количеству отростков на рогах оленей нельзя установить их индивидуальный возраст. Сезон охоты можно установить только по находкам черепов или их фрагментов. Если на них есть рога, значит, оленя добыли осенью или в начале зимы. Если рогов нет – значит в конце зимы, весной или летом. Рассматривая современное обитание оленей в украинских степях, надо обратить внимание на то, что без подкормки зимой они там выжить не могут. Не думаю, чтобы в древности кто-либо занимался зимней подкормкой оленей в украинских степях, чтобы они могли там обитать.

Что касается соотношения между животными, то небольшая выборка не позволяет делать надежные выводы. Можно с большой долей уверенности говорить лишь о слабом развитии охоты на этом поселении. Но и это всего лишь предварительный вывод.

ЛИТЕРАТУРА

- Белан Н. Г., Журавлев О. П. 1992. Фауна городища Башмачка // Смиленко А. Т. Городище Башмачка III-IV вв. н. э. – Киев: «Наукова думка», 1992. – Приложение. – С. 123-130.
- Громова В. И. 1950. *Определитель млекопитающих СССР по костям скелета. Определитель по крупным трубчатым костям (с альбомом рисунков)* // Труды Комиссии по изучению четвертичного периода. – Москва: АН СССР, 1950. – Том IX. – Выпуск 1. – 116 с.
- Громова В. 1953. *Остеологические отличия родов Capra (козлы) и Ovis (бараны). Руководство для определения ископаемых остатков* // Труды Комиссии по изучению четвертичного периода. – Москва: АН СССР, 1953. – Том X. – Выпуск 1. – 124 с.
- Громова В. И. 1960. *Определитель млекопитающих СССР по костям скелета. Определитель по крупным костям заплюсны* // Труды Комиссии по изучению четвертичного периода. – Москва: АН СССР, 1960. – Том XVI. – Выпуск 2. – 107 с.
- Жизнь животных. 1971. Т.6. Млекопитающие, или звери. – Москва: «Просвещение», 1971. – Том 6. – 627 с.
- Журавлев О.П. 1982. О методике полевых определений костей скелета домашних овец и коз из археологических памятников. // Новые методы археологических исследований. - Київ: «Наукова думка», 1982. – С. 205-216.
- Журавлев О. П. 1991. Животноводство и охота у племен эпохи бронзы

на территории Северного Причерноморья и Приазовья // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н. э. – V в. н. э.). – Киев: ЦНАГИ АН ССОР РАМУС АН УССР, 1991. – С. 137-138.

Журавлев О. П. 2005. Животноводство и охота поселений Сокол и Лука-Каветчинская на Среднем Днестре // *Stratum+*. – Санкт Петербург, Кишинев, Одесса, Бухарест, 2005. – № 4. – С. 397- 413.

Лакин Г. Ф. 1973. Биометрия. – Москва: “Высшая школа”, 1973. – 344 с.

Мигулін О. О. Звірі УРСР – Київ: АН УРСР, 1938. – 422 с.

Природа Украинской ССР. Животный мир. 1985. – Киев: “Наукова думка”, 1985. – 139 с.

Топачевський В. О. 1956. Фауна Ольвії // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ, 1956. – № 27. – С. 68-69.

Флинт В. И., Чугунов Ю. Д., Смирин В. М. Млекопитающие СССР. 1970. – Москва: “Мысль”, 1970. – 420 с.

Цалкин В. И. 1960. Изменчивость метаподий и ее значение для изучения крупного рогатого скота древности // Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел биологический. – Москва, 1960. – Том LXV. – Выпуск 1. – С. 109-126.

Цалкин В. И. 1966. Древнее животноводство племен Восточной Европы и Средней Азии // Материалы и исследования по археологии СССР. – Москва, 1966. – № 135. – 157 с.

Boessneck J., Müller H.-H., Teichert M. 1964. Osteologische Unterscheidungsmerkmale zwischen Schaf (*Ovis aries* Linne) und Zige (*Capra hircus* Linne) // *Kuhn-Archiv*. – Bd. 78. – H. 1-2. – 125 S.

Duerst U. 1930. Vergleichende Untersuchungsmethoden am Skelett bei Säugern // *Methoden der vergl. morf. Forschung* 1. – Berlin—Wien. – 530 S.

Kratochvil Z. 1969. Species criteria on the distal section of the Tibia in *Ovis ammon* F. *aries* L. and *Capra aegagrus* F. *hircus* L. // *Acta veterinaria*. – Brno. – 38. – P. 483-490.

Schramm Z. 1967. Różnice morfologiczne niektórych kości kozy i owcy // *Różniki Wyzszej Szkoły w Poznaniu*. – Poznan. – XXXVI. – S. 107-133.

**ТАБЛИЦА 1. ПЕРЕЧЕНЬ НАХОДОК КОСТЕЙ ИЗ ПОСЕЛЕНИЯ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ
БАРБАРА I**

Признак	Бык домашний	Овца до- машняя	Овца и коза	Свинья до- машняя	Лошадь до- машняя	Собака до- маш- няя	Защ русак	Куница? Тхір?	Олень благородный
1. Часть скелета									
Роговые стержни самки	1								
Лицевые части черепа	1		2	4					
Зубы верхние	19			5	1				
Нижние челюсти			5	3				1	
Зубы нижние			4	4	2				
Позвонки	7								
Ребра	2								
Лопатка	1								1
Плечевая	3				1	1			
Лучевая+локтевая	4(1) ¹				1		1		1
Пястная	6								
Тазовая	1	1							
Большая берцовая	3	2		2(2)					
Таранная	2								
Пяточная	3			1					
Центральная	1								
Другие суставные	1								
Плюсовая	3	1		1(1)	1				
Метаподии				1(1)					
I фаланга	5				1				
II фаланга	1								
III фаланга					1				
Всего ²	77	4	11	22	8	1	1	1	2
2. Число особей									
Молодые	1			3					
Полувзрослые	3			2					
Взрослые	4	2		1	1	1	1	1	1
Всего	8	2		6	1	1	1	1	1

3. Состояние зубного ряда нижних челюстей						
M ₁ еще нет					2	
M ₁ еще нет	1		11		2	
M ₁ прорезывается	3				1	
M ₁ есть	3		1			
Все постоянные	3					
Всего	10		1		5	

³Здесь и далее указаны: количество измерений (пределы изменчивости) среднее арифметическое±его ошибка.

⁴Все от самок.

ТАБЛИЦА 2. ИЗМЕНЧИВОСТЬ ПРИЗНАКОВ КОСТЕЙ МЛЕКОПИТАЮЩИХ ИЗ ПОСЕЛЕНИЯ
БАРБАРА І

Признак (мм, %)	Бык домашний	Овца домашняя	Свинья домашняя	Лошадь домашняя
1. Альвеолярная длина (далее – АД) Р ² , М ² его	1(-)121,00 ¹			
2. АД Р ² -Р ⁴ его	1(-)52,00			
3. АД М ¹ -М ² его	1(-)72,00			
4. Длина М ²	1(-)23,50			
5. Ширина М ²	1(-)18,00			
6. Ширина диафиза ее	1(-)16,50			
7. Высота диафиза ее	1(-)30,00			
8. Высота перед Р ₂ ее	1(-)40,00			
9. АД Р ₂ -М ₁ ее	1(-)128,00			
10. АД Р ₂ -Р ₄ ее	3(40-48)44,00			
11. АД М ₁ -М ₁ ее	1(-)81,00			
12. Длина М ₃	3(32,5-36)33,50			
13. Ширина М ₃	2(12,5-16)14,25			
14. Ширина нижнего конца (далее – ШНК) плечевой	2(71-85)72,67			1(-)80,00
15. Ширина нижнего суставного блока (далее – ШБЛ) ее	3(63,5-76,5)69,83			1(-)73,00
16. Мериальная высота блока (далее – МВБЛ) ее	3(38-45)42,00			1(-)49,00
17. Наименьшая высота блока посередине (далее – НВБЛ) ее	3(28,5-34,5)30,50			1(-)34,00
18. Отношение 16 к 15	3(59-62)60,33			1(-)67,00

19. Отношение 17 к 15	3(41-45)43,67			1(-)49,00
20. Поперечник на уровне (далее – ПНУР) клювовидного отростка (далее – КВО) долевой	2(50-56)53,00			
21. Полная длина (далее – ПДЛ) ластной	3(166-182,5)175,83 ²			
22. Ширина верхнего конца (далее – ШВК) ее	4(43-50,5)47,00±1,96			
23. Поперечник верхнего конца (далее – ПВК) ее	5(26-31)29,00±1,24			
24. Ширина диафиза (далее – ШД) ее	6(24,5-28,5)26,25±0,67			
25. Поперечник диафиза (далее – ПД) ее	6(16-19,5)17,48±0,70			
26. ШНК ее	3(42,5-53)49,00			
27. Поперечник нижнего конца (далее – ПНК) ее	3(25,5-28,5)26,83			
28. Отношение 22 к 21	3(27-28,5)27,83			
28. Отношение 24 к 21	3(14-16)15,18			
30. Отношение 26 к 21	2(25-30)28,00			
31. Отношение 23 к 22	4(59-61)60,25±0,50			
32. Отношение 25 к 24	6(61,5-75)67,08±2,24			
33. Отношение 27 к 26	3(50-61,5)55,33			
34. Индекс медиальных валиков (далее – ИНДМВ) ее	3(76,5-77,5)77,00			
35. Индекс латеральных валиков (далее – ИНДЛВ) ее	3(73-75,5)74,33			
36. Длина вертлужной впадины (далее – ВВП) таза	1(-)61,00	1(-)31,00		
37. Ширина ВВП его	1(-)55,00	1(-)27,50		
38. ШНК берцовой			1(-)37,00	
39. ШД большой берцовой	2(33-40)36,50	2(17-17,5)17,25	1(-)21,00	
40. ШНК ее	2(54-620,5)58,25	2(29-29,5)29,25	1(-)28,00	
41. ПНК ее	3(42-49)46,50	2(22-22)22,00	1(-)26,00	
42. Отношение 41 к 40	2(77,5-78)77,75	2(74,5-76)72,25	1(-)93,00	
43. Наружная длина (далее – НДЛ) таранной	1(-)50,50			
44. Внутренняя длина (далее – ВНДЛ) ее	2(48-57)52,50			
45. ШВК ее	1(-)34,00			
46. ШНК ее	2(32,5-37)34,75			
47. Отношение 46 к 43	1(-)64,50			
48. Ширина на уровне (далее – ШНУР) КВО ее	1(-)36,50			
49. ПНУР КВО ее	3(36-45,5)40,50			
50. Ширина центральной	1(-)50,50			

51. Поперечник єе	1(-)49,00			
52. ШВК плюснєвой (у свиньи – плюснєвой-IV)	2(42,5-46)44,25			2(14-15)14,50
53. ШВК єе	2(39,5-44,5)42,00			1(-)21,00
54. ШД єе	2(24,56-27)25,75	1(-)12,00		2(11,5-12,5)12,00
55. ШД єе	1(-)22,50	1(-)10,50		2(9,5-10,5)10,00
56. Отношение 53 к 52	2(93-96,5)94,75			1(-)140,00
57. Отношение 55 к 54	1(-)99,00	1(-)87,50		2(82,5-84)83,25
58. ИНДЛВ єе		1(-)71,00		
59. ПДЛ П фаланги (у лошади – передней)	2(49-57)53,00			1(-)80,00 ⁸
60. Длина по средней линии (далее – ДДСРЛ) єе	2(45-49)47,00			1(-)70,00
61. ШВК єе	4(25-32)26,00±2,53			1(-)51,00
62. ШВК єе	3(27,5-36,5)32,33			1(-)33,00
66. ШД єе	5(20,5-24,5)22,20±0,96			1(-)36,50
64. ПД єе	5(15-18)16,70±0,65			1(-)19,00
65. ПНК єе (у лошади – ШБЛ)	3(23,5-29)25,50			1(-)41,00
66. ПНК єе (у лошади – поперечник блока)	3(17,5-21)18,83			1(-)22,50
67. Отношение 61 к 59	2(52-56)54,00			1(-)64,00
68. Отношение 63 к 59	2(42-42)42,00			1(-)45,50
69. Отношение 65 к 59	2(49-51)50,00			1(-)51,50
70. Отношение 62 к 64	3(103-128)113,33			1(-)64,50
71. Отношение 64 к 63	5(70-80)75,30±1,95			1(-)52,00
72. Отношение 66 к 65	3(72,5-75)74,00			1(-)55,00
73. ПДЛ П фаланги	1(-)43,00			
74. ДДСРЛ єе	1(-)35,00			
75. ШВК єе	1(-)33,00			
76. ШВК єе	1(-)35,00			
77. ШД єе	1(-)28,50			
78. ПД єе	1(-)26,50			
79. ПНК єе	1(-)29,50			
80. ПНК єе	1(-)32,00			
81. Отношение 75 к 73	1(-)76,50			
82. Отношение 77 к 73	1(-)66,50			
83. Отношение 79 к 73	1(-)68,50			
84. Отношение 76 к 75	1(-)106,00			
85. Отношение 78 к 77	1(-)91,00			
86. Отношение 80 к 79	1(-)108,50			

87. Ширина III фаланги задней					1(-)75,00
88. Высота ее					1(-)31,50
89. Отношение 88 к 87					1(-)42,00
90. Высота в холке самок (в см)	3(166-182,5)174,83				

³Здесь и далее указаны: количество измерений(пределы изменчивости)/среднее арифметическоего ошибка.

⁴Все от самок.

⁵От толстоногой лошади.

ТАБЛИЦА 2 (ОКОНЧАНИЕ)

Признак (мм, %)	Собака домашняя	Защитный	Очень благородный
1. ШННК лопатки			1(-)58,50
2. Большой диаметр (далее – БД) суставной впадины (далее – СВВ) ее			1(-)46,00
3. Малый диаметр (далее – МД) СВВ ее			1(-)41,50
4. Ширина плечки (далее – ШП) ее			1(-)47,00
5. Отношение 3 к 1			1(-)71,00
6. Отношение 3 к 2			1(-)90,00
7. ШД плечевой	1(-)16,00		
8. ШННК плечевой	1(-)33,50		
9. ШБЛ ее	1(-)24,50		
10. МВБЛ ее	1(-)19,50		
11. НВБЛ ее	1(-)12,50		
12. Отношение 10 к 9	1(-)79,50		
13. Отношение 11 к 9	1(-)51,00		
14. ШД лучевой			1(-)36,00
15. ШННК ее			1(-)64,50
16. ШД большой берцовой		1(-)6,50	
17. ШННК ее		1(-)16,50	
18. ПННК ее		1(-)10,50	
19. Отношение 18 к 17		1(-)63,50	

ТАБЛИЦА 3. КРИТЕРИЙ ОЦЕНКИ ПРИЗНАКОВ КОСТЕЙ БЫКА ДОМАШНЕГО ИЗ БАРБАРЫ I

Признак ¹	Башмачка ²	Сокол ³	Черняховская культура Черкасской области ⁴	Черняховская культура Молдовы ⁵
1. ШВК пястной	-1,38	-1,39	-1,15	+1,41
2. ПВК ее	-1,05	-1,75		
3. ШД ее	-0,07	-2,74		
4. ПД ее				
5. Отношение 2 к 1		-0,38		
6. Отношение 4 к 3				
7. ШВК I фаланги				
8. ШД ее		-1,25		
9. ПД ее				
10. Отношение 9 к 8		-0,42		

⁶Сокращения те же, что и в Таблице 2.

⁷Белан, Журавлев, 1992, с. 125, Таблица 3

⁸Журавлев, 2005, с. 402-405, Таблица 3.

⁹Цалкин, 1966, с. 21, Таблица 13.

¹⁰Там же.

ТАБЛИЦА 4. СООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ МЛЕКОПИТАЮЩИМИ ИЗ ЧЕРНЯХОВСКОГО ПОСЕЛЕНИЯ БАРБАРА I

Вид	Кости		Особи	
	Абс.	%	Абс.	%
1 Домашние				
Бык домашний	77	63	8	44
Овца домашняя	4	3	2	11
Овца и коза	11	9		
Свинья домашняя	22	18	6	33
Лошадь домашняя	8	7	1	6
Собака домашняя	1	1	1	6
Всего	123	100	18	100
Дикие				
Заяц русак	1	25	1	33...
Куница? Хорек?	1	25	1	33...
Олень благородный	2	50	1	33...
Всего	4	100	3	99...
3. Соотношение между домашними и дикими				
Домашние	123	97	18	86
Дикие	4	3	3	14
Всего	127	100	21	100

Яниш Евгения Юрьевна, кандидат биологических наук, м.н.с. Отдела Мониторинга и охраны животного мира, Институт зоологии им. И.И.Шмальгаузена НАН Украины. Зоолог позвоночных, орнитолог, археозоолог.

Битковская Татьяна Владимировна, лаборант I категории отдела археологии ранних славян и региональных полевых исследований института археологии НАН Украины.

Баишкатов Юрій Юрійович молодший науковий співробітник відділу археології ранніх слов'ян інституту археології НАН України.

З 2001 року досліджує пам'ятки поблизу міста Комсомольськ (Горішні Плавні) Полтавської області. З 2003 року працює Комсомольська ранньослов'янська експедиція під його керівництвом. Проведено стаціонарні дослідження поселень Дмитрівка III у 2003 - 2004 і 2007 - 2009 рр., Барбара I у 2005 -2006, 2010, 2016 рр., Василенки IV у 2007 роках. Проведений ряд розвідок, під час яких було відкрито нові пам'ятки. Є автором більш, ніж 30 наукових робіт, в тому числі монографій у співавторстві з знайомими археологами.

Результаты исследований черняховского поселения Барбара I в 2016г.

Поселение Барбара I находится в пределах города Горишни Плавни Полтавской области и занимает песчаный мыс между Днепром и оз. Барбара. Соединение между рекой и озером было сделано в 70-е годы XX века. Современное озеро Барбара I – это часть засыпанной в наше время старицы р. Днепр, на момент существования поселения они были разделены. Эта территория по ландшафту более подходит для земледелия и скотоводства.

Поселение Барбара I исследовалось раскопками 2004-2005, 2011, 2013 и 2016 годов. Общая исследованная площадь составляет около 1200 м². Поселение многослойное, на нем выявлены материалы неолита, энеолита, эпохи бронзы и XVII-XVIII вв. Однако они составляют лишь незначительную часть находок, большую часть составляют материалы, которые относятся к черняховской культуре. Особенно интересными делает эти материалы то, что в позднеримское время поселение существовало недолго.

В 2016 году Комсомольской раннеславянской экспедицией ИА НАН Украины под руководством Ю.Ю. Башкатова было исследовано более 400 м². Было выявлено, что поселение имело значительно большие размеры и продолжается на восток. В целом площадь увеличилась почти на 2 га. Были исследованы вероятные остатки большого наземного сооружения с каменной вымосткой открытого очага, открытая печь-каменка и остатки каменного очага. Между усадьбами в пустой зоне были выявлены следы черной металлургии, части крицы и яма, в которой было скопление фрагментов поковок.

Керамический материал аналогичен полученному в предыдущие годы. Гончарная посуда практически полностью была представлена кухонными горшками, столовой было немного – миски и вазы. Лепная посуда относится к двум традициям: северо-западной, связанной с германским населением, которая была представлена кумпфами и мисками и южной, происхождение которой можно связать с оседлым населением степной и причерноморской частей Украины, последняя представлена выпуклобочными горшками с резко отогнутыми венчиками и горшками с раструбоподобными венчиками.

Последнее по керамическому комплексу связано с населением позднескифских городищ Среднего Поднепровья. Таким образом, в очередной раз подтверждается, что на поселении одновременно проживало две группы этнически разного населения, объединенных в рамках черняховской культуры.

Остеологический материал был получен в результате археологических раскопок памятника в 2016 году. Объем выборки – 356 остатков животных (из них 355 – млекопитающие и 1 моллюск). Сохранность материала составляет от 2-3 до 3-4 баллов (в среднем 3) по пятибалльной шкале (Антипина, 2004).

В данном случае 211 фрагментов костей млекопитающих (59,4% от их общего количества) составили неопределимые в виду значительной их фрагментированности.

Остатки млекопитающих определены к.б.н. Е.Ю.Яниш и Т.В.Битковской путем сравнения костных фрагментов с экземплярами современных и субфоссильных видов млекопитающих из коллекции Национального научно-природоведческого музея НАНУ.

Авторы статьи искренне благодарны заведующему Отдела фауны и систематики беспозвоночных Института зоологии им.И.И.Шмалгаузена НАН Украины, д.б.н., профессору Виталию Вячеславовичу Анистратенко за определение моллюска.

Общая характеристика коллекции по объектам представлена в таблица. 1.

Таблица 1.

**Видовой состав млекопитающих из раскопок поселения Барбара-I, 2016г.
(абсолютное число определимых костей)**

Пласты, объекты	Виды млекопитающих						
	Бык домашний	Лошадь домашняя	Свинья домашняя	МРС	Собака домашняя	Первобытный степной бизон	Не определимые
							Животные крупного размера
							Животные мелкого и среднего размера
							Всего
Р. VIII							
кв А-2, 0,5-0,75		1					1
кв. А-4, гл. 0,25-0,5		1					1
кв А-6, гл. 0,25-0,5	1						1
А-7, 0,5-0,75	1						1
кв. А-7, 0,75-1,0						2	2
кв. АБ, 0,5-0,75						1	1
кв. Б-2, 0,5-0,75	3			1			4
кв. Б-3, 0,5-0,75	3					12	15
кв. Б-3, 0,75-0,85	2	1		1		8	12
кв. Б4, 0,4-0,6	1			1			2
кв. Б-5, гл. 0,55-0,8		2					2
кв. Б-6, гл. 0,45-0,6	2						2

кв. Б6, 0,55-0,8	3					7		10
кв. Б7, гл. 0,4-0,6	1		1					2
кв. Б4, гл. 0,4-0,6				1		6		7
кв. В-7, 0,55-0,8	1		1			1		3
кв. Г-2, 0,5-0,7		2				2		4
Г-3, 0,5-0,7	8			3		6		17
кв. Г-7, гл. 0,45-0,6	1							1
кв. Г-7, 0,55-0,8	3		1			5		9
кв. Г-8, гл. 0,45-0,6	2							2
кв. Г8, 0,55		2						2
кв. Г8, 0,55-0,8	2	1						3
Кв. Д-3, гл. 0,4-0,6	1							1
кв. Д3, 0,5-0,75						1		1
кв. Д6-7, бровка, развал	1					3		4
кв. ДЄ-6, развал						3		3
бровка м/ж квадратами ДЄ-6- ДЄ-7			1			3		4
кв. Є-5, гл. 0,2-0,5	2							2
кв. Є-7, гл. 0,75		1		1		5		7
кв. Є-7, 0,75-0,85	1							1
кв. БВГ-4,5, 0,55						1		1
Зачистка по всьому раскопу		1						1
Всього	39	12	4	8		66		129
P-IX								
кв. Б3, 0,6-0,85	1			1*		1		3
кв. Б-6, 0,3-0,5		2						2
кв Б8, 0-0,3						1		1
В-3, 0,5-0,7	1					1		2
кв В5, 0,3-0,5						3		3
я. 4, кв В5, 0,3-0,5	1							1
я. 6. кв В?						2		2
кв. В7, 0,3						1		1
кв В8, 0,4-0,6						1		1
кв Г-7, 0-0,3						2		2
кв. Г8, 0,4-0,6						1		1
кв. Г-9, 0,7-0,85						1		1
кв. Д1, 0-0,3	1					3		4
кв. Д-6, 0-0,3			1			18		19
кв. В'-1, 2, Б'-2,		2				1		21
Всього	4	4	1	1		1	53	64
P-X								

дерн. Слой							1		1
кв. А1, гл. 0,25-0,4	1						1		2
кв. А3, 0-0,3							4		4
кв. Б-2, 0,25-0,4	1		1				7		9
Кв. Б2, я.1, 0,65-0,75							1		1
кв. Б-3, 0,45-0,6	1								1
кв. Б'						1	13		14
кв. Б'2, 0,25-0,5							1		1
Всего	3		1			1	28		33
Р-XI									
кв. А1, гл. 0,6-0,75	1						3		4
кв. А2, гл. 0-0,3	2								2
кв. А2, 0,3-0,4		2	1				2		5
кв. А3, гл. 0,3-0,4				3					3
кв. А3, 0,4-0,65	4	1					11		16
кв. А4, 0-0,3							1		1
кв. А-4, 0,4-0,65	1								1
кв. А5, 0,4-0,65	1		1				1		3
кв. А6, гл. 0-0,3							1		1
кв. А6, 0,4-0,65	1	1							2
кв. Б2, 0-0,3							1		1
кв. Б2, 0,4-0,65	3			1					4
кв. Б-3, 0,3-0,4	1	1					6		8
кв. Б-3, 0,3-0,5			1		1				2
Б-3, 0,4-0,65	3								3
кв. Б-3, гл. 0-0,3		1							1
кв. Б4 от Р0 - 119 (развал), 0,2-0,4	23			5			33		61
кв. Б-4, 0,4-0,65	3	1	1				4		9
кв. Б5, гл. 0,3-0,4							1		1
Всего	43	7	4	9	1		64		128
Р.18?									
Кв. И1, 0,5-0,7			1						1
Всего			1						1
ИТОГО	89	23	11	18	1	2	211		355

*- кость овцы домашней (*Ovis aries*).

В 70 случаях нами выявлены следы внешнего воздействия на кости. Следы огня обнаружены в четырех случаях (табл. 2). Цвет обгоревшей кости позволяет узнать температуру, при которой она обжигалась. Так, черно-белый цвет имеют три фрагмента: две неопределимых кости животных крупного размера и верхний зуб лошади из Р. VIII, кв. Б-3. Такой цвет кость приобретает при температуре около 600-800°C, что характерно для закрытого очага или печи. В одном случае найдена неопределимая до вида кальцинированная (белого цвета) кость, подобный цвет получается при воздействии температуры около 800-1000°C, что также характерно для печи.

Следы режущих и рубящих орудий, так же как и следы погрызов собаками и грызунами костей маркируют кухонные остатки. При этом часто на одной и той же кости на данном памятнике выявлены одновременно следы зубов собак и грызунов, а в ряде случаев и разделки.

Интересно, что в данной коллекции погрызы мышевидными грызунами доминируют над погрызами собакой и отмечены на отдельных костях в очень большом количестве. Для поселения земледельцев это может указывать на существенную проблему с сохранением собранного зерна от грызунов. С момента возникновения земледелия на человеческих поселениях резко возрастает количество мелких грызунов, наличие которых фиксируется либо по костным остаткам последних, попадающихся в археологическом материале, либо по следам от их зубов на костях других животных (рис. 1).

Рис. 1. Следы зубов мелких грызунов на неопределимых костях крупных животных.

Кроме того, интересны следы разделки и огня на костях лошади. С учетом анатомического состава, наличия погрызов собаками и грызунами на костях данного вида, мы предполагаем, что жители поселения употребляли лошадей в пищу.

Также интересен след от колющего орудия на твердом небе собаки. Была ли она убита ритуально или просто убита по какой-то причине местными жителями, по костным остаткам сказать нельзя. Также не исключается, что это следы разделки и животное могло быть употреблено в пищу, хотя в данном случае, исходя их результатов анализа видового и анатомического состава остеологической коллекции, это менее вероятно. В результате наших многолетних исследований на других памятниках мы пришли к выводу, что в древности употребление в пищу конины и мяса собак было распространено намного сильнее, чем считалось до настоящего времени.

Таблица 2

**Следы внешнего воздействия на кости млекопитающих,
Барбара-I, 2016 год**

Вид	Следы воздействия огня		Следы от режущего орудия	Следы от рубящего орудия	Обработка	Погрызы животными		Всего
	Черный-белый цвет	Белый				Собаки	Грызуны	
Бык домашний			4	1		6	14	25
Лошадь домашняя	1		1			2	4	8
МРС						1		1
Собака домашняя			1					1
Не определимые кости	2	1		1	1	2	28	35
Всего	3	1	6	2	1	11	46	70

В одном случае найдена обработанная, неопределимая до вида кость крупного животного. Возможно, она могла использоваться в качестве лопатки (рис. 2).

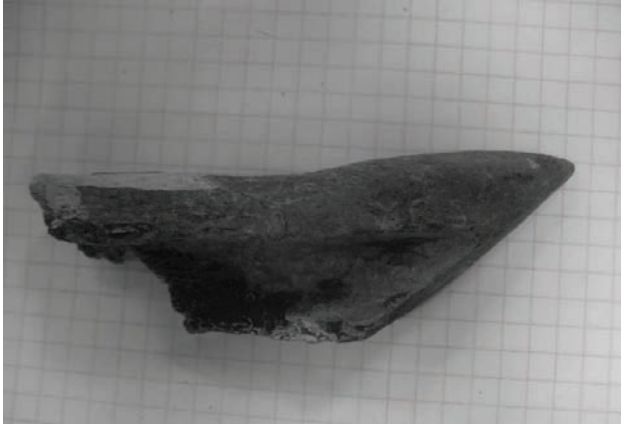

Рис. 2. Обработанная кость крупного животного.

Изучение видового состава показало, что в материале присутствуют 7 видов млекопитающих, относящихся к 3 отрядам: отряд Парнокопытные (Artiodactyla) – семейство Полорогие (Bovidae) и семейство (Suidae); отряд Непарнокопытные – семейство Лошадиные (Equidae) и отряд Хищные – семейство Собачьи (Canidae). Большая часть костей млекопитающих принадлежит домашним животным (табл. 1).

В коллекции присутствуют кости быка домашнего (*Bos Taurus* Linnaeus 1758), лошади домашней (*Equus caballus* Linnaeus 1758), свиньи домашней, собаки домашней (*Canis familiaris*, Linnaeus 1758), овцы (*Ovis aries* Linnaeus 1758) и, возможно, козы домашней (*Capra hircus* Linnaeus 1758). В связи с тем, что кости последних двух видов очень близки морфологически, в случаях, когда на костях отсутствуют диагностические признаки, такие кости относятся к одной категории – “мелкий рогатый скот” (МРС).

Очень важная находка – две кости крупного представителя семейства Bovidae, по предварительным результатам – это остатки степного зубра (*Bison priscus*), который обитал в степных ландшафтах и вымер в конце плейстоцена. Обе кости (лучевая от молодой особи и фрагмент плюсневой) хорошо фоссилизованы, что подтверждает их намного более древнее происхождение по сравнению с стальными остеологическими материалами.

Причина появления костей вымершего вида на поселении вряд ли может быть установлена, но для ряда других памятников также известны остатки намного более древних животных, чем сами памятники (например, кости мамонта, зубы силурийских акул и белемниты), которые были принесены на поселение жителями и могли использоваться в ритуальных либо в практических целях (белемниты – для нанесения узоров на керамику, окаменевшие позвонки китообразных – в качестве якорей для лодок и т.д.).

Интересны последние исследования ученых из Australian Centre for Ancient DNA at the University of Adelaide, согласно которым в позднем плейстоцене тур (*Bos primigenius*) гибридизировал со степным зубром, в результате этого появился новый вид – зубр европейский (*Bison bonasus*). Мы предполагаем, что в результате гетерозиса у потомков этих двух видов в первых поколениях ряд морфологических промеров мог быть больше, чем у родительских видов. Лучевая кость, найденная нами на поселении Барбара-I, принадлежала очень молодому животному, при этом ее размеры крупнее, чем у ряда взрослых особей из семейства Bovidae. Окончательно ответить на вопрос о видовой и временной принадлежности этих двух костей могут радиоуглеродный и ДНК анализы, но на сегодня такой возможности нет.

В результате исследования выявлено, что среди костей, для которых возможно корректное определение возраста, присутствуют остатки как молодых, так и взрослых особей (табл. 2), по остальным костям определить возраст не представляется возможным. Наиболее точную информацию о возрасте на момент гибели животных мы высчитали по стадии прорезывания зубов (по Клевезаль, 2007).

Так, в одном случае возраст быка на момент гибели был 10-16 месяцев, что указывает на забой животного в феврале-августе (условно считаем, что в среднем отел происходил в апреле), во втором – 18-24 месяцев, т. е. забой был в октябре-декабре. Как правило, основной забой домашних животных проходил осенью – в начале зимы, фактически оставалось только маточное поголовье.

Для окончательных выводов выборка не достаточна, по предварительным результатам среди остатков преобладают кости взрослых животных для всех видов, кроме быка домашнего, у которого преобладают полу-взрослые особи. Значительный процент взрослых животных как правило свидетельствует об их прижизненной эксплуатации (молоко, шерсть, для лошади также использование в качестве тягловой силы или для верховой езды). Преобладание костей молодых и полувзрослых особей в коллекции свидетельствует о мясном направлении животноводства. Исключение составляет свинья, которая использовалась только для получения мяса, как молодые, так и взрослые особи. В данном случае значительная часть коров,

свиньи и, вероятно, лошади использовались для получения мяса, тогда как МРС – молока и шерсти.

Таблица 2

Возрастной состав животных с памятника Барбара-I

Возраст (месяцы)	Количество особей	Возраст (лет)
Бык домашний		
10-16	1	≤ 1
18-24	1	≤ 2
≥ 18	2	≥ 1,5
≤ 24	1	≤ 2
≤ 27	1	≤ 2, 5
≤ 36	3	≤ 3
≤ 43	13	≤ 3,5
≥ 30	4	≥ 2,5
≥ 36	5	≥ 3
≥ 43	5	≥ 3,5
Свинья домашняя		
≤ 22	1	≤ 1,5
22-36	3	2,5-3
≥ 22	1	≥ 1,5
≥ 26	1	≥ 2
Лошадь домашняя		
≥ 12	2	≥ 1
≥ 15	1	≥ 1,5
≥ 15	1	≥ 1,5
≤ 36	1	≤ 3
МРС		
≤ 27	1	≤ 2,3
≤ 36	1	≤ 3
≤ 40	1	≤ 3,5
≥ 14	1	≥ 1
≥ 34	3	≥ 3
≥ 40	3	≥ 3,5

Также нами проанализирована частота встречаемости различных элементов скелета млекопитающих из исследуемого археологического памятника. Наиболее часто в остеологическом материале встречаются кости черепа (включая зубы), а также кости задних и передних конечностей. Кроме того, в материале присутствуют позвонки, ребра, лопатки и кости таза. Таким образом, анатомический набор соответствует кухонным остаткам. Под вопросом остаются кости собаки.

Для выявления корректного соотношения по весу мясных туш используются коэффициенты, предложенные Е.Е.Антипиной (так, одна туша КРС соответствует 6 тушам МРС и т. д., см. табл. 3). В результате анализа данных мы приходим к выводу, что на памятнике Барбара-I (по предварительным результатам) в мясном рационе преобладала говядина, на втором месте была конина, тогда как свинина и мясо МРС были на третьем мес

Таблица 3

**Соотношение видов по абсолютному количеству костей
и в мясном потреблении**

Памятники	КРС	Лошадь	МРС	Свинья	Всего
Остеологические спектры					
Барбара-I	90	27	19	10	146
Кратность веса туш с/х животных по отношению к одной туше МРС (по Е.Е.Антипиной)					
	6	5,5	1	1,5	
Подсчет мясных продуктов в условных единицах*					
Барбара-I	540	148,5	19	0,1	707,6
Соотношение объемов мясных продуктов в рационе в % (спектры мясного рациона)					
Барбара-I	74,7	20,6	2,6	2,1	100,0

*-получены умножением данных по остеологическим спектрам на кратность веса с/х животных.

Для того, чтоб была возможность регулярно изымать из стада часть животных, необходимо достаточное для устойчивого воспроизводства маточное поголовье.

Нами по методике Е.Е.Антипиной (Антипина, 2008) реконструирован состав древнего стада, которое включает как маточное поголовье, так и забитых особей. Для КРС (крупный рогатый скот) мы принимаем, что для стойкого воспроизведения вида на 1 забитую особь необходимо было 8

особей маточного поголовья, для лошади – 10, т. к. лошадь в исследуемый период имела важное значение в первую очередь как средство передвижения, и лишь во вторую – использовалась в качестве пищи, соответственно часть костей не попала в кухонные остатки. Для МРС, с учетом использования мясной и прижизненной продукции – 6 особей, количество маточного поголовья свиней было меньше, чем число забитых животных.

Таблица 4.

Реконструированный состав стада с учетом маточного поголовья для каждого вида

Памятники	Бык				Лошадь				МРС				Свинья				Всего
	Количество забитых животных	Маточное поголовье	Стадо в целом	%	Количество забитых животных	Маточное поголовье	Стадо в целом	%	Количество забитых животных	Маточное поголовье	Стадо в целом	%	Количество забитых животных	Маточное поголовье	Стадо в целом	%	
Барбара-I	90	720	810	64,5	27	270	297	23,7	19	114	133	10,6	10	5	15	1,2	1255

Соответственно, первое место в стаде занимал бык домашний, второе – лошадь, третье МРС, а свинья играла наименьшую роль из основных сельскохозяйственных видов. Так как мы в данном случае не высчитываем скорость накопления костей в слое, соответственно мы анализируем все костные остатки за все годы существования поселения. Таким образом единовременно в стаде было намного меньше животных каждого вида, чем фигурирует в таблице 4. Но если на памятнике не происходила резкая смена культур, вся выборка в целом достоверно отображает соотношение видов, существовавшее на поселении в течение всего времени его существования. Для окончательных выводов необходим анализ всех остеологических материалов за прошлые годы раскопок.

В одном случае найдена раковина пресноводного моллюска Роговая катушка *Planorbarius corneus* (Linnaeus, 1758) из семейства Bulinidae, которая могла быть принесена на поселение уже в виде раковины. Моллюски являются стенотопными организмами, т. е. приспособленными к существованию в достаточно ограниченных по экологическим характеристикам условиям. В ряде случаев наличие определенных моллюсков на поселении может дать важную информацию. В природе катушек можно обнаружить в медленно текущих или стоячих мелководных водоемах, а также на заросших заводях, в местах, где отсутствует быстрое течение. Такие водоемы, как правило, отличаются обилием гниющей растительности, которая служит для катушек не только убежищем, но и пищей. Таким образом, состояние прибрежной части водоема возле поселения во время его функционирования, вероятно, существенно не отличалось от современного.

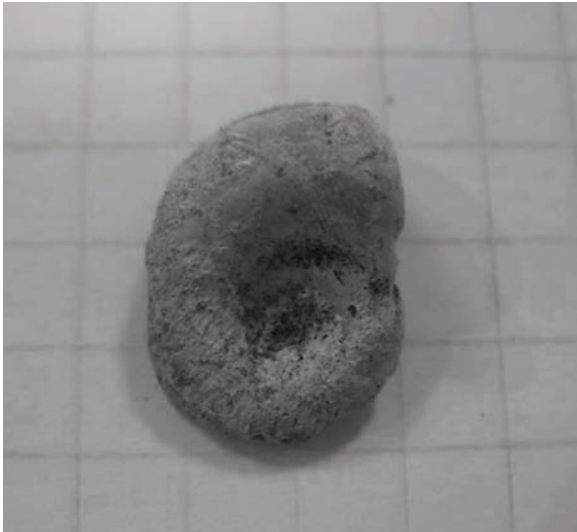

Рис. 3. Раковина моллюска *Planorbarius corneus*, найденного на поселении Барбара-I.

Выводы:

1. В результате археологических исследований памятника Барбара I выявлено, что на поселении одновременно проживало две группы этнично разного населения, объединенных в рамках черняховской культуры.
2. Анатомический спектр, характер раздробленности костей, а также следы искусственного воздействия позволяют отнести изученные остатки млекопитающих к категории кухонных остатков. В одном случае найден обработанный фрагмент неопределимой до вида кости крупного млекопитающего.
3. В материале присутствуют остатки 7 видов млекопитающих: бык домашний, лошадь, овца и коза домашние, свинья домашняя, собака домашняя а также две кости степного зубра (?). Большая часть костей принадлежит домашним животным.
4. Кости степного зубра на поселении черняховской культуры явление уникальное, т. к. данный вид вымер еще в конце плейстоцена. Не исключено также, что эти кости могут принадлежать гибриду степного зубра и тура.
5. Анатомический спектр костей лошади, наличие следов разделки и огня, а также погрызов собаками и грызунами на костях данного вида косвенно подтверждают использование конины в пищу. След от колющего орудия на черепе собаки однозначно интерпретировать нельзя, поэтому в данном случае мы не рассматриваем их как кухонные остатки.
6. В материале представлены остатки как взрослых, так и молодых особей млекопитающих. В целом, исходя из материалов данного памятника, мы предполагаем, что основной забой скота происходил в осенний период и в начале зимы.
7. На памятнике Барбара I (по предварительным результатам) в мясном рационе местного населения в исследуемый период преобладала говядина, на втором месте была конина, тогда как свинина и мясо МРС были на третьем месте.
8. В результате анализа материала и реконструкций выявлено, что первое место в стаде жителей данного памятника занимал бык домашний, второе – лошадь, третье - МРС, а свинья играла наименьшую роль из основных сельскохозяйственных видов. Видовой состав указывает на лесостепной, местами степной ландшафт в окрестностях поселения во времена его функционирования.

9. На поселении значительная часть коров, свиньи и, вероятно, лошади использовались для получения мясной продукции, тогда как МРС – для молока и шерсти.
10. Пресноводный моллюск роговая катушка *Planorbarius corneus* в материале указывает на наличие рядом с поселением медленно текущих или стоячих мелководных водоемов, а также заросших заводей, где отсутствует быстрое течение.
11. Значительное количество следов зубов мелких грызунов на костях животных может свидетельствовать о существенной проблеме с сохранением урожая от грызунов на поселении.

Литература

1. **Антипина Е. Е., 2003.** Археозоологические исследования: задачи, потенциальные возможности и реальные результаты. // Новые археозоологические исследования в России. – Москва, 2003. – С. 7 – 34.
2. **Антипина Е.Е., 2008.** Состав древнего стада домашних животных: логические аппроксимации. // OPUS: Междисциплинарные исследования в археологии. – М.: Параллели, 2008. – С 67 – 86.
3. **Клевезаль Г. А., 2007.** Принципы и методы определения возраста млекопитающих. – Москва: Тов. научн. изданий КМК, 2008. – С. 49 – 54.

Петраускас Андрій Вальдасович

М.Київ

Старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук.

ВИГОТОВЛЕННЯ РЕПЛІКИ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ПОБУТОВОЇ ПЕЧІ

Важливим елементом житлової споруди є опалювальний пристрій – пічка, виготовлена з глини чи каменю. Під час експериментальних дослідів на археологічній базі в м. Коростені в рамках міжнародного науково-практичного семінару «Експериментальна археологія: завдання, методи, моделювання» в 2009 р. було зведено діючу модель давньоруської пічки-кам'янки (Рис.1). Отримано позитивні результати в ході використання печі за прямим призначенням як опалювального пристрою, в ній також успішно проведено випалення реплік керамічних посудин. Деяко несподіваними виявились успіхи у випіканні хліба. Дріжджове тісто, покладене у витоплєну піч на вистелений кленовим листям черінь, неочікувано добре піднімалось та рівномірно пропікалось на всю товщину борошняного виробу

*Рис. 1. Реконструкція печі-кам'янки в рамках проекту
„Давній Іскоростень”.*

Рис. 2. Випікання хліба у реконструйованій печі в Коростені.

Нагадаємо, що у більшості сучасних побутових пристроїв для випікання тепло всередині робочої камери утворюється переважно за рахунок гарячого повітря від нагрівальних елементів – електротенів, газових горілок тощо, які конструктори намагаються більш-менш рівномірно розмістити по всьому об'єму. Розпечені гази за рахунок конвекції (природної циркуляції нагрітого повітря) у даному випадку і створюють термічне середовище всередині камери. Саме вони забезпечують прогрівання і випікання виробів. Власна ж теплоємність побутових камер для випікання з самого початку створюється проектувальниками і конструкторами максимально низькою – з міркувань пожежної безпеки. Недоліки нерівномірного прогрівання побутових камер для випікання певною мірою компенсують шляхом примусової циркуляції повітря всередині них. На відміну від сучасних пристроїв в печі-кам'янці процес випікання виробів відбувається принципово інакше – завдяки інфрачервоному випромінюванню від масивного рівномірно прогрітого тіла печі. Відтак, у робочій камері формується рівномірне стійке термічне середовище, необхідне для успішного випікання виробів – вони нагріваються за рахунок випромінювання внутрішньої, як правило, напівсферичної поверхні.

Під час участі у науково-практичному семінарі з експериментальної археології в м. Горишні Плавні було зроблено натурну діючу модель давньоруської глинобитної побутової пічки купольної конструкції без жаровні для просушування зерна. Для її зведення використано 5 мішків лесоподібного суглинка. В якості поточувача використана соснова глиця.

Виготовлена репліка була успішно використана для випалення гончарних посудин, випікання хліба та приготування м'яса.

Супруненко Олександр Борисович заступник директора ДП НДЦ "Охоронна археологічна служба України" Інституту археології НАН України по Полтавській області, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України. Організатор багатьох археологічних конференцій міжнародного рівня у м.Комсомольську.

Супруненко Олександр Борисович — начальник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України.

КУРГАН ПОБЛИЗУ С. КОБЕЛЯЧОК НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ

Поховання ямного і золотоординського часу у частково зруйнованому кургані неподалік с. Кобелячок Пришибської сільської ради Кременчуцького району на Полтавщині.

Під час проведення науково-рятивних досліджень улітку 2015 р. на території Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської обл. надійшло повідомлення про знахідку за оранки угідь великої кам'яної брили, зачепленої плугом. Унаслідок огляду знахідки стало зрозуміло, що на ділянці підвищення другої надзапленої тераси правого берега р. Кобелячок знаходилася дуже розорана група курганів (рис. 1), на більшому з яких саме і був вигорнутий стелоподібний камінь. Поряд помічені сліди розораних дошок від гробовища ще одного захоронення, а дещо на північний захід від них – знайдені вигорнуті кістки дитини. На місці знахідки проведені термінові науково-охоронні заходи за сприяння ТОВ «Єристівський ГЗК» і місцевих фермерів — власників ФГ «Марс» Ю. А. Удовиського та ФГ С. Г. Городянка.

Група курганів I поблизу с. Кобелячок, кол. Кобелячківської, сучасної об'єднаної Пришибської сільської ради Кременчуцького р-ну, розташована компактним скупченням навколо більш-менш помітного насипу на північний схід від околиці села, на плато другої надзапленої тераси правого берега р. Кобелячок (ліва притока р. Дніпро), за 1,26 км на північ – північний захід від його центру (приміщення кол. Кобелячківської сільської

ради) (азимут 346°) та за 0,58 км на північ від розвилки асфальтованих автодоріг — місцевої сільської С 171126 до с. Малики й обласного значення О 1711147 Дмитрівка – Озера (азимут 4°), майже на середині відстані між сс. Кобелячок і Малики тієї ж сільської ради (рис. 1).

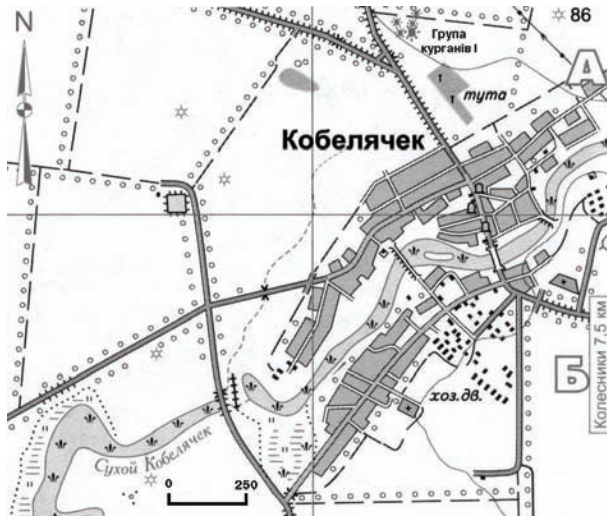

Рис. 1. Кобелячок, с. Карта розташування групи курганів I. За основою М 1: 50 000 см.

Розорані кургани досі не були відомі дослідникам [6, арк. 14–15]. Щоправда, один з них — більший отримав позначення на детальній топографічній карті зйомки 1953 р. [2]. Він зафіксований з відносною висотою насипу більше 1 м та абсолютною 84,9 м у Балтійській системі вимірів, нанесений на всі випуски детальних мап мірилом 1: 10 000 та 1: 25 000 см другої половини ХХ ст. Навколишні кургани на картографічних матеріалах топографами не відображені через незначні розміри. Групу в широтному напрямку, повз скупчення насипів, перетинає заорана заглибина старої ґрунтової дороги від Кобелячка на Козельщину, завширшки 6–7 м і глибиною 0,4–0,7 м (рис. 2).

Кургани займають вершину невеликого чорноземного підвищення, знаходяться посеред значної розорюваної ділянки, з північного сходу обмеженої лісосуугою, за 0,5 км від знищеного старого шовківника, перетвореного на сільськогосподарські орні угіддя. Наразі ділянка надана у користування працівникам соціальної сфери і використовується у польовій сівозміні фермером-орендатором Ю. А. Удовиським. Уздовж лісосууги з

боку курганів пролягає польова дорога в бік с. Калашники (рис. 2).

Місцезнаходження групи — типове невелике підвищення плато, віддалене на 1,1–1,3 км від русла степової річки, тобто, доволі характерне місце для першопочаткового влаштування родового курганного некрополю населенням ямної культурно-історичної спільноти племен.

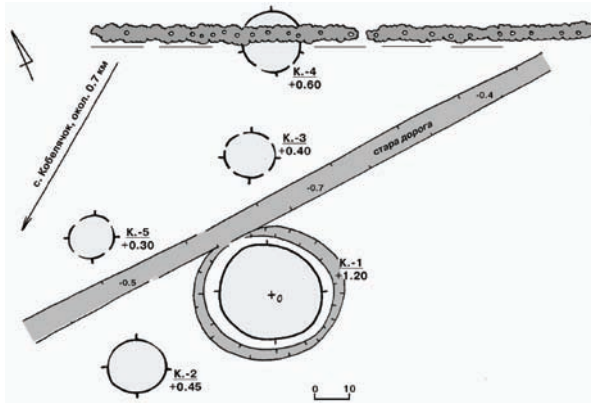

Рис. 2. Кобелячок, с. Група курганів I. План.

Група складається 5-ти невеликих курганів, розташованих на відстані 20–90 м на північ – північний схід від найбільшого з них за № 1 (рис. 1–2). Останній має висоту 1,2 м та діаметр 31 x 32 м, виразний сегментоподібний профіль, округлі обриси, що підкреслені в полах контуром неширокого (2–3 м) заораного рівчака завглибшки 0,25–0,40 м. Безпосередньо з півночі від нього пролягає заглибина згаданого вище старого шляху.

Під час огляду поверхні курганів виявлено кілька знахідок, належних до козацької і Нової доби, котрі, напевне, були пов'язані з існуванням давнього шляху на Козельщину.

Зокрема, поблизу насипу № 4 виявлене латунне лите кільце XIX ст., діаметром 1,7 см, внутрішнім діаметром отвору 1,5 см. Ширина його скругленої шинки 0,17 см (рис. 20: 2).

На насипу кургану № 5, біля заглибини старої дороги, знайдено пустотілий мідний штампований лудзик з випуклою зовнішньою поверхнею, незначно звуженою на конус основою та невеликою округлою петелькою, також XIX ст. Діаметр — 2,2 см; висота — 1,3 см; розміри вушка — 0,5 x 0,7 см (рис. 20: 1). Застібка патинована, верхня частина погнута.

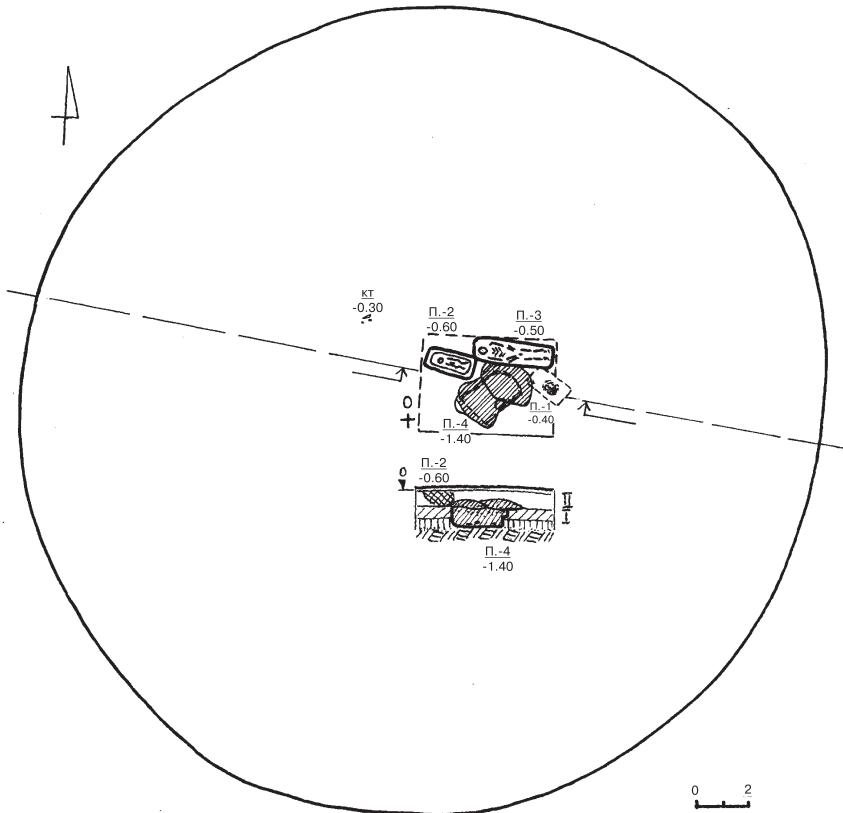

Рис. 3. Кобелячок, с. Група курганів I, насип № 1. План.

Ще один доволі виразний кулькоподібний литий гудзик з мідного сплаву, що піднятий біля поли насипу № 1, має сплюснену верхню частину, що прикрашена насічкою, котра в кількох рядах оконтурювання утворює п'ятикутну фігуру саява зірки (рис. 20: 3). В основі гудзика наявне видовжене пласке вушко. Знахідка фінальної доби пізнього українського середньовіччя належить до кола старожитностей XVIII ст. Висота виробу — 1,6 см; діаметр — 1,1 см; розміри вушка — 0,7 x 0,9 см.

Визначені географічні координати умовного центру кургану № 1 становлять 49°04'45,4'' північної широти та 33°47'46,7'' східної довготи. За 1,5 м на схід від умовного центру (далі — УЦ) цього кургану саме і була вигорнута гранітна плита з перекриття основного поховання.

За 20 м на захід від першого кургану розташований розораний *насип* № 2 висотою 0,45 м і діаметром 16 м. Він має сегментоподібну у перетині й округлу в плані форму, в центрі — сліди розораного материкового викиду з центрального поховання. На поверхні трапилося кілька уламків ліпного посуду ямно-катакомбного часу.

Курган № 3 знаходиться за 22 м на північний схід від першого, відділений від нього заглибиною старої дороги. Це невеликий, дуже розораний насип висотою 0,4 м і діаметром 15 м. На поверхні знайдені дрібні фрагменти ліпного посуду доби пізнього бронзового віку (рис. 2).

Курган № 4 розташований за 90 м на північний схід від насипу № 1 і перетинається навпіл сучасною польовою дорогою та лісосмугою. Це другий за розмірами насип у групі, заввишки 0,6 м і діаметром 17 м. Його центральна частина задернована. Культурно-хронологічна позиція цієї поховальної споруди не визначена.

Найменший *насип* № 5 висотою 0,3 м і діаметром 13 м, міститься за 35 м на захід – північний захід від більшого, він дуже розораний (рис. 2).

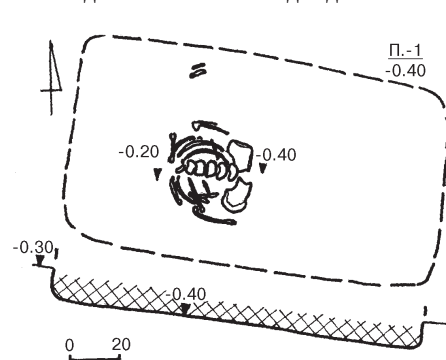

Рис. 4. **Насип № 1. Поховання 1.**
План та перетин.

Загалом курганий могильник належить до типових комплексів поховальних об'єктів доби раннього бронзового віку, що використовувалися для здійснення захоронень і в наступні епохи. З огляду на місцезнаходження поряд старої дороги, некрополь має тяжіти також до більш давнього вододільного шляху, маркуючи таким чином один з напрямків пролягання доріг епохи бронзового віку до басейну Нижнього Псла.

У результаті огляду насипу № 1 встановлено наступне.

За 1,7 м на схід від УЦ більшого кургану за серпневих сільськогосподарських робіт 2015 р. була вигорнута одна з плит перекриття давньоямного поховання. Фермери, присутні при цих роботах, які нещодавно оглядали енеолітичні стели на розкопках біля с. Єристівки, звісно ж, викликали археологів. Огляд сторчма перевернутої плити впевнив у її належності до перекриття ямного захоронення. У продовженні глибокої борозни на схід і захід від місця знахідки, за 0,7–1,0 м в обидва боки, в ґрунті, за глибини 0,25–0,30 м проступали скупчення дитячих і дорослих кісток людей та сліди розораного гробовища.

Тому вирішено було зачистити ділянку навколо гранітної плити розміром 5,0 x 6,0 м біля вершини кургану до рівня основи орного шару, а для забезпечення можливості проведення сільськогосподарських робіт, дослідити пошкоджені захоронення.

Після зняття орного шару ґрунту на ділянці, зорієнтованій у широтному напрямку вздовж вісі симетрії кургану (захід – схід), виявлено вцілілі комплекси чи рештки поховань — трьох впускних кочівницьких й одного умовно основного — ямного. Стратиграфічні спостереження під час цих вимушених робіт обмежилися мінімумом втручань до масиву насипу. Роботи були направлені на дослідження виявлених оранкою поховальних комплексів, після чого всі заглибини від останніх були загорнуті вийнятим ґрунтом за допомогою малопотужного бульдозера.

Зазначимо, що поверхнева частина насипу кургану складалася з чорносірого чорнозему. На рівнях 0,60–0,65 м від «0» відзначений більш щільний масив первісного насипу, можливо, енеолітичної епохи, до якого і було впущене ямне поховання 4 з кам'яним закладом. Три інших захоронення виявилися впускними в умовно ямний насип II і здійснені на незначній наразі глибині — від 0,3 до 0,6 м. Вони належали до початкової доби пізнього середньовіччя (рис. 3). Нижче подаються описи чотирьох досліджених поховань, а також виділяються рештки ще одного зруйнованого, визначеного внаслідок проведення антропологічних досліджень.

Насамкінець зазначимо, що на розораній поверхні кургану за 4,23 м на північ – північний захід від УЦ (азимут 334°) плугом були вигорнуті кістки тварини — залишки кінцівки бичка – молодой особини бика свійського (палеозоологічні визначення *В. Л. Бондаренка*). Вони залягали в масиві насипу II на глибині 0,3 м від УЦ та були рештками пожертви чи тризновий відправи (рис. 3: *кт*), ймовірно, що золотоординського часу [6, арк. 13–28].

Поховання 1 (кочівницьке, золотоординське) знаходилося за 4,55 м на схід від УЦ (азимут 81°). Досліджувалося з глибини 0,2 м від «0», в чорноземному орному шарі. Виявлене за пошкодженими оранкою кістковими рештками і скупченням подрібнених та вигорнутих плугом останків похованого, з-поміж яких трапилося й кілька кісток іншого індивіда (рис. 3: *п.1*). Містилося у прямокутній дещо видовженій ямі, зорієнтованій за довгою віссю північний захід – південний схід, впущений з рівня стародавньої поверхні кургану – насипу II. Розміри ями — 0,85 x 1,55 м, площа — понад 1,3 кв. м. Її обриси зафіксовані завдяки більш щільній основі дна у масиві насипу, безпосередньо під орним шаром, на глибині 0,4 м від УЦ. Слідів дерева чи підстилки не виявлено (рис. 4).

Посеред ями збереглася частина скелету *дитини* у віці 6–9 років – від ключиць до кісток тазу. Юний небіжчик був викладений випростано на спині, головою на захід – північний захід, з укладеними вздовж тулуба руками.

Неподалік від решток скелету знайдені лише кілька фаланг пальців руки дитини та уламок щелепи ще однієї дорослої особи. Речові знахідки відсутні.

Захоронення розглядається як кочівницьке *золотоординського* часу, у складі невеликого, цілком імовірно, родинного некрополю, влаштованого край вершини кургану.

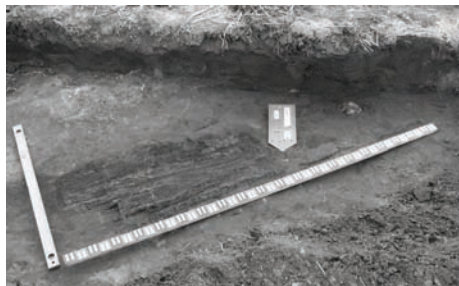

Рис. 5. Поховання 2. Гробовище з півночі.

ями – 0,8 х 2,0 м, площа – 1,6 кв. м. Її обриси були чітко помітні за перемішаним чорноземним ґрунтом заповнення нижньої частини, з дрібними включеннями суглинку. Глибина ями — 0,6 м від УЦ (рис. 5).

Посеред ями, на рівній відстані від її стінок, знаходилося дощате гробовище, у вигляді незначно розширеного до оголів'я прямокутного високого ящика, складеного з широких тонких дошок. Розміри цього гробовища становили 0,48–0,53 х 1,80 м, висота 0,30 м. Довші дошки «домовини» на 2–5 см виступали за її краї, розпиралися зсередини коротшими. Їх ширина становила 30 см, товщина – близько 2,2–2,5 см. Основу та покривку цієї конструкції утворювали пари добре виструганих дошок завширшки 20–22 см. «Труна», влаштована без застосування металевих цвяхів та дерев'яних шипів, вірогідно, утримувалася завдяки обгортанню (об'язуванню) текстилем. На дні та під кістками скелету відзначені зотлілі сліди кошми (рис. 6).

Поховання 2 (кочівницьке, *золотоординське*) досліджене за 2,02 м на північ – північний схід від УЦ (азимут 12°) з глибини 0,2 м від «0», під чорноземним орним шаром, виявлене за пошкодженими розорюванням рештками дерев'яного гробовища (рис. 5). Влаштоване у прямокутній видовженій ямі, зорієнтованій із заходу – північного заходу на схід – південний схід, впущений з рівня стародавньої поверхні кургану – насипу ІІ (рис. 3: п. 2). Розміри

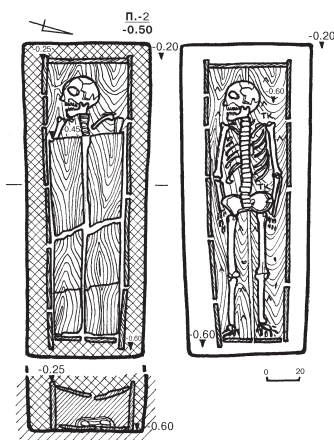

Рис. 6. Поховання 2.
План і перетин.
Тк – сліди текстилю.

Похований — чоловік у віці 30–40 років зі зростом 162,0–164,0 см, — був викладений посеред гробовища випростано на спині, головою на захід – південний захід, з розворотом обличчям на киблу, укладеними вздовж тулуба руками, кистями біля тазу. Стопи ніг виявилися розведеними. Під кістками тазу та лівим плечем відзначений тлін і кілька дрібних відбитків шерстяної тканини, детальніше визначити яку не вдалося. Речові знахідки відсутні (рис. 6).

Захоронення залишене кочовиками *золотоординського часу* у складі невеликого некрополю, влаштованого на вершині кургану.

Поховання 3 (кочівницьке, *золотоординське*) вивчалось за 3,45 м на північний схід від УЦ (азимут 34°) з глибини 0,3 м від «0», з основи орного шару. Виявлене під час розчистки перекриття ямного захоронення 4 (рис. 7–8). Влаштоване у чітко прямокутній видовженій ямі, зорієнтованій за довгою віссю захід – північний захід — схід – південний схід, впущений з рівня стародавньої поверхні насипу II (рис. 3: п.3). Розміри ями — 0,70 x 2,02 м, площа — 1,4 кв. м. Обриси її нижньої частини помічені за перемішаним чорноземним ґрунтом заповнення зі включеннями суглинку. Глибина ями — 0,5 м від УЦ (рис. 9).

Посеред ями без дощатого гробовища знаходилися кістки скелету похованого (рис. 7; 8; 10) — чоловіка у віці 25-30 років, із зафіксованим за добре збереженими кістковими рештками зростом 165,0–167,0 см. Небіжчик був викладений випростано на спині горілиць, головою на захід – південний захід, з розворотом обличчям до півночі, укладеними вздовж тулуба руками, кистями на стегнах. Стопи ніг виявилися випростаними. За положенням кісток, зокрема, рівномірністю розташування кісток рук, похований, вірогідно, був досить щільно загорнутий у саван (рис. 9).

Рис. 7. Поховання 3. Зі сходу.

Під кістками тазу тлін чи відбитки підстилки були відсутні, речові знахідки не виявлені.

Захоронення залишене кочовиками *золотоординського часу*.

Стабільна західна орієнтація похованих, розворот старшого з них обличчям на киблу, відсутність інвентаря, характерне дерев'яне гробовище, ознаки використання щільного савану вказують на те, що досліджені захоронення складають невеликий некрополь кочівників *золотоординської* епохи, влаштований на вершині кургану у XIV ст.

Поховання 4 (основне для насипу II-?, *ямне*) виявлене за 1,60 м на схід – північний схід від УЦ (азимут 44°) за вигорнутою сільськогосподарськими роботами плитою гранітного закладу-перекриття (рис. 8). Досліджувалося з глибини 0,32 м від «0», з основи орного шару. Влаштоване у підпрямокутній видовженій ямі з єдиним скругленим кутом (з північного сходу), зорієнтованій за віссю північний схід – південний захід і впущеній з рівня поверхні насипу I, з глибини 0,65 м від УЦ (рис. 3: п.4).

Яма перекривалася двома підовальними, з п'ятьма кутоподібними виступами, нерівномірної товщини плитами сірого граніту, завтовшки від 0,10–0,12 до 0,22–0,30 м. Розміри цих оббитих для транспортування каменів, взятих з поверхневих нашарувань виходів граніту в районі сучасного Шматківського кар'єру (визначення канд. геолог.-мінерал. наук *І. Г. Нікітенка*), становили 1,00 x 1,38 та 0,95 x 1,30 м (рис. 10–12; 16). Як вдалося встановити за відбитком у ґрунті, більша плита, викладена з північного боку, перекривала дещо меншу, а між ними — зі сходу першу підпирив окремо викладений округлий камінь розмірами 0,18 x 0,22 x 0,14 м. Зі встановленням вигорнутої плити на попереднє місце отримана цілком достовірна реконструкція влаштування перекриття (рис. 10–12). Між каменями виявлені кілька кісток дорослої людини, в т. ч. уламок щелепи, частина якої знайдена біля сусіднього поховання 1 в орному шарі.

Рис. 8. Поховання 3 і 4. З переміщеною плугом стелою. З північного сходу.

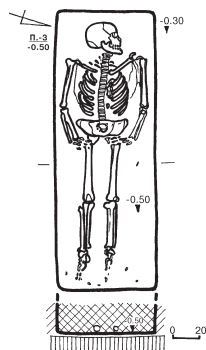

Рис. 9. Поховання 3. План і перетин.

Розміри ями — 1,10 x 1,75 м, площа — близько 1,8 кв. м. Обриси її були помітні за плямою затічного чорнозему під плитами перекриття, перемішаного чорноземо-супіщаного ґрунту у верхній частині заповнення. Глибина — 1,4 м від УЦ (рис. 13; 16).

Крім одного скругленого кута, яма з південного сходу, на одній з довших стінок, та з південного боку, вздовж коротшої, мала неширокий (10–15 см) уступ, влаштований на рівні 1,10 м УЦ (рис. 13–14; 16), щось на кшталт невіддалого заплічка чи основи для укладання легкого перекриття з гілок чи стебел трави під плитами. Проте, очевидних слідів останнього, крім непевних решток деревного тліну у заповненні виявлено не було. Заповнення однорідне, у верхній частині більш супіщане, із затічними включеннями, в нижній – чорноземне.

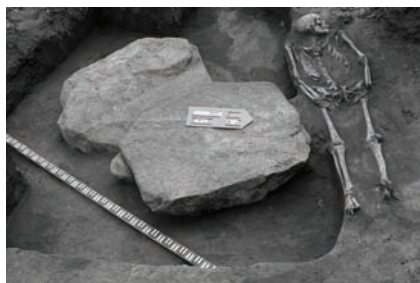

Рис. 10–11. Поховання 4. Викладені за місцем знахідки плити перекриття-закладу. Справа – поховання 3 та його фрагмент. Зі сходу та північного сходу.

Поховання влаштоване за діагональною віссю ями (захід – південний захід — схід – північний схід). За цією віссю, ногами впираючись у північно-східний кут ями, головою на південний захід, була викладена дитина — можливо, хлопчик у віці 6–9 років (одонтологічні визначення А.В. Артем'єва). Виходячи з положення збережених напівзотлілих кісток, дитина розміщувалася на спині горілиць, руки вздовж тулуба, кистями до тазу, ноги підігнуті в колінах вгору (завалилися у східний бік) (рис. 13 – 14; 16). Небіжчик укладався на прямокутний шматок циновки зі стебел високих болотяних рослин, вкритий текстилем, розміром близько 0,6 x 1,2 м, під яким знаходилися порівняно крупні й дрібні шматочки крейди. В головах були помітні сліди підпрямокутної зі скругленими кутами невеликої подушечки, що відзначалася незначним потовщенням (до 1 см) та слідами шкіряного тліну. На кістках черепа і подушечки, вздовж грудної клітки, тазу, на стопах ніг були помітні сліди посипання вохрою темно-червоного кольору (рис. 15; 16). Під тліном подушечки на дні відзначена тонка суцільна пляма крейди розмірами 20 x 25 см. Ближче до південно-східного кута ями, під південною стінкою

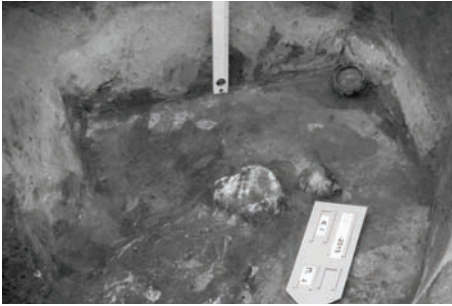
місилася широка серпоподібна тонка (0,1 см) пляма вохри темно-червоного кольору (рис. 15) з напівдіаметром 21 см (рис. 16: 4), що, вірогідно, позначала обриси круглого в плані символічного зображення, поверх якої відзначено кілька крупних вуглин.

Рис. 12. Поховання 3 та 4. Робочий момент.

Учасники досліджень: О. Б. Супруненко, С. О. Єремєєв, М. Г. Коваленко, О. В. Сидоренко, М. П. Ольшиницький, Є. Є. Пономаренко.

Інвентар поховання складався з двох невеликих ліпних горщиків, причому перший з них, з яйцеподібним тулубом та розчосами на поверхні, був викладений на бік безпосередньо над головою дитини (рис. 14–15; 16: 3). Він був забитий материковим суглинком. Другий ліпний горщик, із заглаженою поверхнею і вузьким пасмом трикутного декору на більш широкому яйцеподібному тулубі, стояв у південно-західному кутку ями (рис. 15; 16: 2). На уступі зі східного боку лежав кам'яний точильний брусок з отвором для підвішування (рис. 14; 16: 1). На дні ями виявлений дрібний фрагмент ліпної кераміки, що знаходився поряд з кістками стопи лівої ноги дитини (рис. 16: к).

*Рис. 13. Поховання 4.
З північного заходу.*

тулубі утворює шість нерівномірно видовжених замкнутих вертикальних фестонів-овалів. Внутрішня поверхня зі слідами горизонтального гребінцевого загладжування. Тісто відмулене, з домішками дрібного піску, часом шамоту.

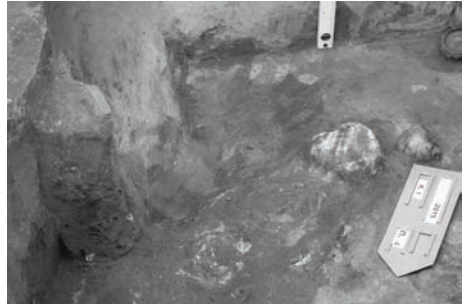
Висота посудинки — 9,7 см; діаметри: вінця — 6,4 x 7,3 см, тулуба — 9,0 x 9,7 см; товщина стінок — 0,4–0,6 см (рис. 17). Горщик лежав на боці в головах похованої дитини (рис. 15). Склений з уламків, догіпсований.

3. *Горщик* невеликий ліпний, з коротким неохайним вертикальним вінцем, злегка виділеним уступом плічок, яйцеподібним звуженим донизу (навіть дещо загостреним) тулубом, зі слідами добре загладжених гребінцевих розчосів. З одного боку від основи плічок наявні сліди орнаментатії — злегка прокреслені один над одним два рівнобедрені трикутники (основа бл. 2 см) вершинами донизу, заштриховані двобічно направленими навскісними лініями. Є дрібні давні сколи по вінцю, сліди мінералізації вмісту. Внутрішня поверхня затерта. В тісті помітні домішки дрібного піску і шамоту, часом — крупні фракції піску.

Висота — 8,9 см; діаметри: вінця — 8,7 x 9,2 см, тулуба — 9,9 см; товщина стінок — 0,5–0,8 см (рис. 18). Знаходився у південно-західному кутку поховальної ями (рис. 15).

Знахідки. 1. Невеликий фрагмент стінки ліпного горщика з домішками шамоту і черепашки в пористому тісті. Розміри — 0,8 x 1,2 см.

2. *Горщик* невеликий ліпний, з коротким вертикальним дещо нерівним вінцем, виділеним прогладжуванням уступом плічок, яйцеподібним звуженим донизу тулубом, вкритий вертикальними широкими розчосами крупнозубого гребінця. Гребінцеве загладжування поверхні на

*Рис. 14. Поховання 4. Фрагмент.
З північного заходу.*

4. *Точильний брусок* (мантачка) видовжено-прямокутної форми, зі звуженою в перетині верхньою частиною, наскрізним круглим отвором для підвішування на ремінці чи мотузці, свердлений з двох боків на конус. Кути нерівномірно закруглені, із затертими сколами, поверхня шліфувана. Виготовлений з каменю чорного кольору, вірогідно, різновиду сланцю. Виявлений на східному уступі-запличку, на глибині близько 1,1 м від УЦ. На поверхні є дрібні давні сколи, легкі подряпини.

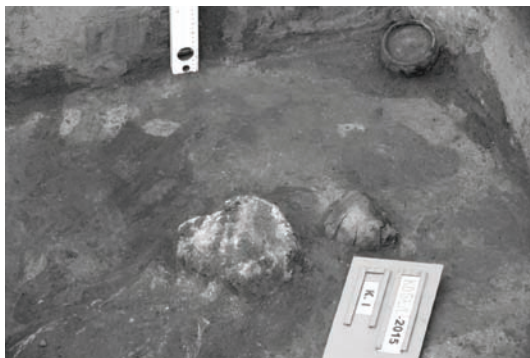

Рис. 15. Поховання 4.
Фрамент. З півночі.

Висота — 8,9 см; ширина — 2,7–2,8 см; товщина — 0,8–1,2 см; зовнішній діаметр отвору — 1,0 см, внутрішній — 0,7 см (рис. 19).

Дитяче ямне захоронення, віднесене до рубежу III – II тис. до н. е., репрезентує яскравий горизонт поховальних пам'яток ямної культурно-історичної спільноти передісторичних просторів Дніпровського Лівобережжя, що з'явилися за пізньоямного часу.

Поховання 5 (кочівницьке, золотоординське) вичленуване за окремими знахідками кісток розгорнутого сільськогосподарськими роботами неглибокого впусного захоронення, здійсненого, вірогідно, за 3–4 м на схід від УЦ (азимуту 76°–82°). Останки виявлені на глибині 0,2–0,3 м від УЦ в орному шарі від місця знаходження захоронення 1 до плит перекриття поховання 4. Серед них наявні уламки нижньої щелепи жінки у віці 40–45 років та фрагмент трубчастої кістки її ноги.

За подібністю мінералізованих відкладень на зубах до попередніх захоронень, можна припустити належність зруйнованого комплексу золотоординській епосі та здійснення поховання у неглибокій видовженій ямі, без решток гробовища. Інші дані щодо захоронення відсутні.

Таким чином, на дослідженій напівзруйнованій ділянці кургану виявлені чотири збережені і рештки ще одного знищеного польовими сільськогосподарськими роботами захоронення. Одне з них — досить виразне — пізньоямного часу доби раннього бронзового віку, чотири — золотоординських кочовиків XIV ст.

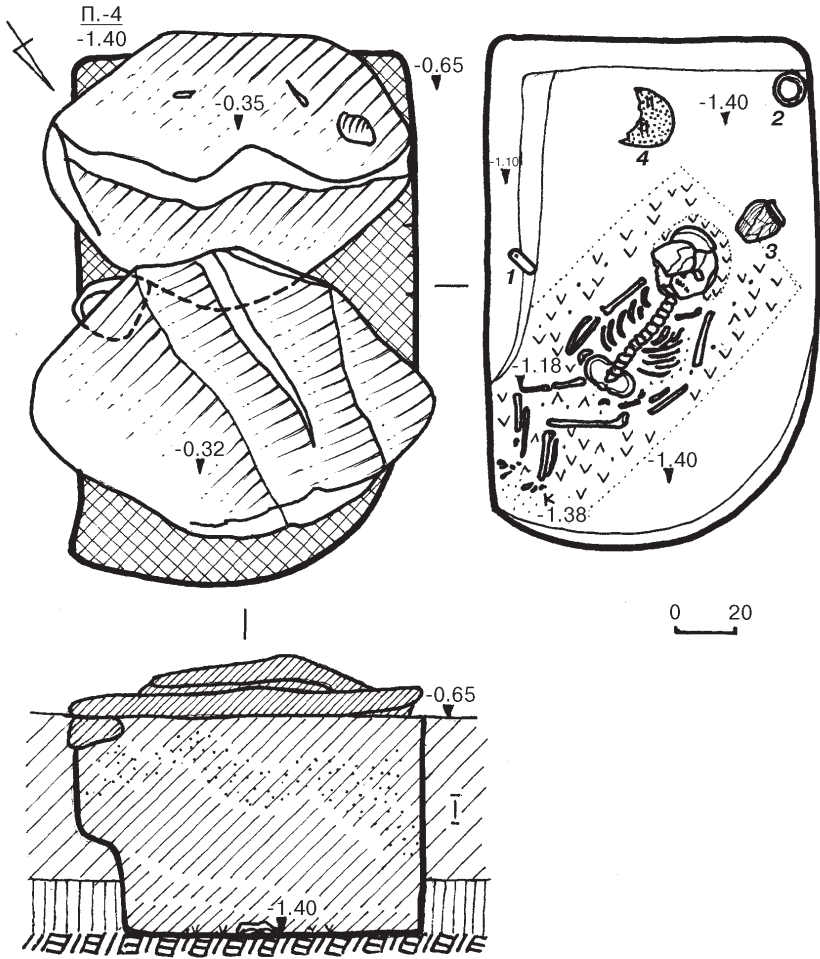

Рис. 16. Поховання 4. План та перетин. Цифрами позначені: 1 – точильний брусок, 2-3 – ліпні горщики; 4 – пляма вохри з вуглинами.

У комплексі поховання 4 наявні певні ознаки як раннього стратифікованого горизонту ямних захоронень басейну Нижнього Псла (діагональне положення небіжчика, гранітні плити закладу, наслідування більш архаїчним формам ліпного посуду), так і домінуючі риси пізньоямного або на

віть ямно-катакомбного (південно-західний сектор орієнтування, крейда в обряді, наявність з-поміж предметів супроводу подушечки, точильного каменю-мантачки) [3, с. 331–336; 5, с. 103]. Це дозволяє віднести досліджений поховальний комплекс до кола старожитностей рубежу III – II тис. до н. е. і вважати його захороненням фінального етапу розвитку лівобережних племен ямної культурно-історичної спільноти на передстепових середньодніпровських просторах терасового лісостепу. До речі, варто нагадати й про знахідки у зруйнованому кургані неподалік дослідженого насипу двох кам'яних човноподібних свердлених сокир-молотів початку II тис. до н. е., що зберігаються в колекції місцевого громадського музею історії села [1, с. 25–28, рис. 1].

Щодо групи золотоординських поховань некрополю край вершини кургану, то, принаймні, два з них мають ознаки захоронень рядових кочівників середньозолотоординського часу, частина з яких вже притримувалася мусульманських поховальних традицій [3, с. 389–390; 4, с. 161–163]. Останнє дозволяє розглядати час появи таких захоронень у хронологічних межах другої – третьої чвертей XIV ст.

Зауважимо, що курган потребує проведення невідкладних науково-ривних досліджень, хоча б з метою дослідження наразі розорюваних у його масиві золотоординських поховальних комплексів.

І, насамкінець, зауважимо, що великогабаритні деталі перекриття ямного поховання вагою понад 300 і 400 кг сповна підготовлені

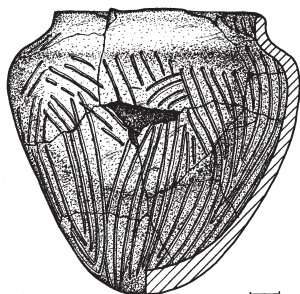

Рис. 17. Поховання 4.
Горицький ліпний.

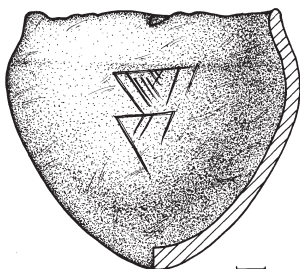

Рис. 18. Поховання 4.
Горицький ліпний.

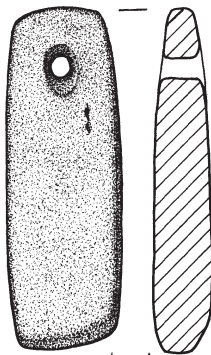

Рис. 19. Поховання 4.
Точильний брусок.

до музеєфікації — перевезені з околиць села наданою ТОВ «Єристівський ГЗК» технікою до скансену Горішньоплавнівського краєзнавчого музею. А колекція знахідок на початку 2016 р. поповнила збірку цього ж музею.

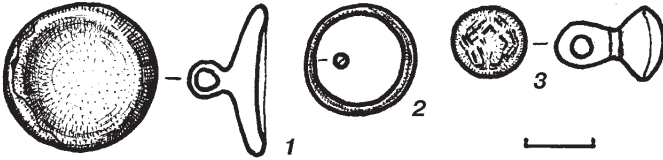

Рис. 20. **Кобелячок, с. Група курганів**
1. Знахідки. Підйомні матеріали. Мідь,
латунь, мідний сплав.

Джерела та література

1. Коверко А. В. Сокири-молоти з Кременчуччини / А. В. Коверко, В. І. Удовіцька // *Старожитності Лівобережного Подніпров'я* — 2016: зб. наук. пр. — К.: ЦП НАНУ і УТОПІК, 2016. — С. 25–29.
2. М-36-104-Г-в: карта. — (Кобелячек). — М 1: 25 000 см. — Сост. по съемке 1953 г. М 1: 10 000. — М.: ГУГК, 1955. — Перв. изд.
3. Супруненко О. Б. Кургани Нижнього Припсілля / О. Б. Супруненко, В. В. Шерстюк; ЦП НАНУ і УТОПІК; ЦОДПА; [відп. ред. С. А. Скорий]. — К.: ЦП НАНУ і УТОПІК, 2011. — 472, 24 с.
4. Супруненко О. Б. Нові матеріали золотоординського часу з пониззя Псла / О. Б. Супруненко // *Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук. пр.* — К.: ЦП НАНУ і УТОПІК, 2013. — Вип. 24. — С. 153–167.
5. Супруненко О. Б. Курган з пониззя Псла / О. Б. Супруненко // *Музейний вісник: наук.-теорет. щорічник.* — Запоріжжя: ЦП НАНУ і УТОПІК, 2014. — Вип. 14. — С. 90–105.
6. Супруненко О. Б. Звіт про дослідження курганів у Кременчуцькому районі на Полтавщині в 2015 р. / О. Б. Супруненко // *НА ІА НАН України.* — Ф. е. — 2015/ нов. надх. — 345 арк.

О. Б. Супруненко

Курган поблизу с. Кобелячок на Кременчугщині

Резюме

Публікуються результати досліджень поховальних комплексів пізньоямного і середньозолотоординського часу з частково зруйнованого кургану у складі групи І неподалік с. Кобелячок Пришибської сільської ради Кременчуцького району на Полтавщині, матеріали розкопок яких (2015 р.) надійшли до збірки Горішньоплавнівського краєзнавчого музею.

Супруненко Олександр Борисович — начальник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України (м. Полтава)

А. Б. Супруненко

Курган неподалёку с. Кобелячек на Кременчугщине

Резюме

Публикуются результаты исследований погребальных комплексах познеямного и среднезолотоординского времени из частично разрушенного кургана в составе группы I у с. Кобелячек Пришибского сельского совета Кременчугского района Полтавской области, материалы раскопок которого (2015 г.) поступили в собрание Горішньоплавновского историко-краеведческого музея.

Супруненко Олександр Борисович — начальник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України (м. Полтава)

Додатки

А. В. Артемьев

**АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ ИЗ РАСКОПОК КУРГАНА У
с. КОБЕЛЯЧЕК**

Введение. Проведен анализ половозрастных параметров погребенных людей, выявленных в процессе раскопок кургана № 1 группы I у с. Кобелячек Кременчугского района, а также определены отличительные особенности и некоторые патологические отклонения в костях скелетов.

Результаты.

Погребение 1 (золотоординское время). Идентифицировано два человека.

Индивид 1. В наличии фрагмент нижней челюсти слева (соответствует зубам 36, 37, – следуя номенклатуре классификации ВОЗ) и неопределенный фрагмент длинной трубчатой кости (видимо, от нижней конечности).

Возраст. По стертости зубов определяется в 40–45 лет.

Пол. Ярко выраженные женские описательные морфологические черты.

Особенности материала. Зубные отложения в виде «тонкой линии». Других патологий не отмечено.

Итак, скелет индивида 1 из погр. 1 принадлежал женщине 40–45 лет.

Індивид 2. Для аналізу сохранился практически полный скелет ребенка (однако, костей черепа нет при фрагментарности материала).

Возраст. Определяется по срокам формирования скелета – 6–9 лет.

Пол и рост по данным материалам не определяют.

Особенности материалов. Патологий не отмечено.

Итак, скелет индивида 2 из погр. 1 принадлежал ребенку 6–9 лет.

Погребение 4 (*ямная культура*). Обнаружены фрагменты костей двух индивидов.

Індивид 3. Кости взрослого человека (фрагмент кости правой нижней челюсти – соответствует 41, 42, 44 зубам по классификации ВОЗ) и обломок эпифиза правой бедренной кости).

Особенности материала. Следует отметить, что фрагмент челюсти, найденный в заполнении ямного захоронения (под плитами), полностью совпал отломанной частью с фрагментом челюсти из так называемого погребения 1. Соответственно, это челюсть женщины, 40–45 лет от роду (определение роста невозможно). При этом, совпали формы отложений на зубах. Патологии не обнаружены.

Итак, скелет индивида 1 из погр. 1 и индивида 3 из погр. 4, являются остатками одного человека. Это была женщина в возрасте 40–45 лет.

Індивид 4. При расчистке костей погребенного удалось взять только зубы ребенка (однако, установлен сменный прикус) и обломки костей таза.

Возраст, определяемый по срокам формирования прикуса, составляет 6–9 лет.

Особенности материала. Отложений и патологии не обнаружено.

Итак, скелет индивида 4 из погр. 4 принадлежал ребенку в возрасте 6–9 лет.

Анализ результатов. Идентифицированы костяки трех погребенных, два из которых дети. Взрослый индивид выделен по отдельным костям, попавшим в заполнение исследованных погребений или находившихся в основе пахотного слоя.

Выводы. Особенностью материалов явилось отсутствие видимых патологических отклонений, хотя возраст погребенных указывает на их неестественную смерть.

Артем'єв Андрій Владиславович — старший науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації, асистент Української медичної стоматологічної академії, кандидат медичних наук (м. Полтава)

Ю. В. Долженко

Краніологічна характеристика одного з похованих у кургані поблизу Кобелячка на Кременчуччині

Подается попередня краніологічна характеристика антропологічних матеріалів, отриманих у ході науково-рятівних розкопок кургану 2015 р.

Виміри черепів здійснювалися безпосередньо у м. Горішні Плавні за стандартною краніологічною методикою, де за Р. Мартіном вказувалася нумерація ознак, а назомаллярний і зигомаксілярні кути горизонтального профілювання обличчя вимірювалися за допомогою номограм [1, рис. 14, с. 55; 6]. Визначення краніометричної точки лямбда провадилося за методом L. H. D Buxton та G. D. Morant [5].

У таблиці 2 лінійні розміри вказані в мм, кути — в градусах.

Для оцінки вимірювальних ознак використовувалися таблиці з межами середніх величин ознак, складені Г. Ф. Дебецем [1]. Визначення статі і віку похованих провадилося разом із кандидатом медичних наук А. В. Артем'євим.

Також для характеристики краніологічного матеріалу використана методика, що відноситься до однієї з галузей расознавства — етнічної краніоскопії, запропонована доктором історичних наук О. Г. Козінцевим [3 та роботи 1988, 1992; 1999 рр.]. Паралельно вивчалися дискретно-варіюючі ознаки, які відображають генетичні зв'язки у популяції а також вплив їжі і різних соціальних стресів, за методиками Е. і Р. Беррі [1967]. В інтерпретації даних використані комп'ютерні програми, створені Б. А. та О. Г. Козінцевими у 1993 р., а також кандидатом історичних наук А. В. Громовим (1996 р.).

Табл. 1. Курган у с. Кобелячок. Опрацьовані краніологічні матеріали за трьома краніологічними методиками (краніометрія, краніоскопія, краніофенетика).

№ п/п	поховання	курган	курганна група	стать	вік	культура
1	4, індивід 3	1	I	♀	40-45	золотоординська
2	2	1	I	♂	30-40	золотоординська
3	3	1	I	♂	25-30	золотоординська

Поховання 2. Череп чоловіка 30–40 років задовільної збереженості, характеризується слабо розвинутим надпереніссям, помірно вираженими соскоподібними виростками (табл. 2). Поздовжній діаметр черепної коробки великих розмірів, поперечний — помірний. За черепним індексом він має помірно видовжену форму, іншими словами, мезокранний (77,0). Обличчя за абсолютними розмірами помірно широке (134,0 мм) і малої висоти (67,0 мм), за верхньолицевим показником (50,0) — помірно широке (мезен). Профілювання обличчя добре на верхньому рівні 139,0° та дуже сильне на середньому (123,9°). Орбіти помірно широкі, на межі з великими категоріями і помірної висоти, індекс (77,6) вказує на їх помірну висоту у цілому (мезоконхія). Ніс невисокий і помірної ширини. Відносна ширина носа (52,3) вказує на те, що він широкий (хамеринія). Нижній край грушеподібного отвору має гостру форму передньоносових ямок (*anthrop*). Симетричний індекс великий (53,0), дакриальний показник також великий. Таким чином, перенісся характеризується як високе. Кут випинання носу до рівня профілю обличчя дуже значний (35,0°). Носовий шип розвинутий сильно (5 балів). Глибина іклової ямки помірна (табл. 2).

Краніофенетика. Із 37 ознак на чоловічому черепі було зафіксовано лише 11 фенів. Подаємо їх перелік в анатомічному порядку. NORMA FACIALIS: з лівої сторони над орбітою зафіксований один отвір (*Foramen supraorbitale*), з лівого боку отвір відсутній. Під орбітами є по одному отвору *Foramina infraorbitale accessorium* (норма). NORMA LATERALIS: На вилиці з правого боку виступ — *Spina processus frontalis ossis zygomatici*, з лівого пряма форма. NORMA OCCIPITALIS: в потилично-соскопо-

дібному шві (*Ossa Wormii suturae occipitomastoideae*), з правої сторони, присутня вставна кісточка малих розмірів. NORMA BASILARIS: з правого боку наявний повний малий крило-остистий отвір (*foramen pterygo-alare*). Форма поперечного піднебінного шва *Sutura palatina transversa* – ввігнута.

Етнічна краніоскопія. З лівого боку над орбітою зафіксований один отвір (*Foramen supraorbitale*), з правого боку отвір відсутній. Задньовиличний шов (ЗВШ) відсутній з обох сторін. Клиноподібний верхньощелепний шов (КВШ) наявний з чотирьох сторін. Підорбітний візерунок (ПОВ) з правої сторони зафіксований як ПОВ-III, з лівої — як ПОВ-II. В нижній частині лямбдоподібного шва (*Ossa Wormii suturae lamdoideae* - L_3) відсутня вормієва кісточка з лівого боку, права — зруйнована. В потилично-соскоподібному шві (*Ossa Wormii suturae occipitomastoideae*), з правої сторони, є вставна кісточка малих розмірів (монголоїдна ознака). Піднебінний поперечний шов з обох боків зафіксований як варіант (II а) – східна ознака.

Табл. 2. Індивідуальні розміри чоловічого черепа з поховання 2 у кургані біля с. Кобелячок.

№ за Мартіном	Ознаки	Рік та № поховання	Кобелячок, к. 1, пох. 2
	Стать		♂
	Вік		30—40
1.	Повздовжній діаметр		187,0
1в	Повздовжній діаметр від офріона		186,0
8.	Поперечний діаметр		144,0
17.	Висотний діаметр <i>basion-bregma</i>		–
20.	Вушна висота <i>porion-porion-bregma</i>		–
9.	Найменша ширина чола		96,4
10.	Найбільша ширина чола		120,5
5.	Довжина основи черепа		–
11.	Ширина основи черепа		–
12.	Ширина потилиці		–
29.	Лобна хорда		114,0

30.	Тім'яна хорда	117,0
31.	Потилична хорда	–
23а.	Горизонтальна окружність через <i>ofrion</i>	–
24.	Поперечна дуга <i>po-br-po</i>	–
25.	Сагітальна дуга	–
26.	Лобна дуга	128,0
27.	Тім'яна дуга	128,0
28.	Потилична дуга	
FS	Висота вигину лоба	26,0
	Висота вигину потилиці	
	Надперенісся (за Мартіном 1—6)	2
	Надбрівні дуги (1—3)	1
	Зовнішній потиличний бугор (1—5)	3
	Соскоподібний виросток (1—3)	2
	Нижн.край грушоподібного отвору	anthr
	Передньоносова ость (за Брока 1—5)	5
45.	Діаметр вилиць	134,0?
40.	Довжина основи обличчя	–
48.	Верхня висота обличчя	67,0
47.	Повна висота обличчя	116,8
43.	Верхня ширина обличчя	105,8
46.	Середня ширина обличчя	96,0
60.	Довжина альвеолярної дуги	55,7
61.	Ширина альвеолярної дуги	61,4
62.	Довжина піднебіння	47,8
63.	Ширина піднебіння	38,0
55.	Висота носа	49,7

54.	Ширина носа	26,0
51	Ширина орбіти від mf	42,8
52.	Висота орбіти	33,2
	Бімалярна ширина $fmo-fmo$	97,0
	Висота назіона над $fmo-fmo$	18,0
	Зигмаксиллярна ширина $zm-zm$	96,0
	Висота субспінале над $zm-zm$	25,5
SC	Симотична ширина	10,0
SS	Симотична висота	5,3
MC	Максифронтальна ширина	20,0
MS	Максифронтальна висота	7,2
DC	Дакриальна ширина	25,0
DS	Дакриальна висота	14,5
	Ширина виличної кістки	–
	Висота вигину виличної кістки	–
	Глибина іклової ямки	-5
77.	Назомаллярний кут	139,0°
<Zm	Зигмаксиллярний кут	123,9°
32	< профіль чола від n	–
	< від g	–
72	< загально лицевий	–
73	< сер. частини обличчя	–
74	< альвеолярної частини обличчя	–
75	< нахил лицевих кісток	–
75(1)	< випинання носа	35,0°
Індекси		
8:1	Черепний індекс	77,0

17:1	Висотно-повздожний показчик I	–
17:8	Висотно-поперечний показчик I	–
20:1	Висотно-повздожний показчик II	–
20:8	Висотно-поперечний показчик II	–
9:10	Лобний показчик	80,0
10:8	Коронарно-поперечний	83,7
9:8	Лобно-поперечний показчик	66,9
48:45	Верхньолицевий показчик	50,0
48:17	Вертикальний фаціо-церебральний індекс	–
47:45	Лицевий індекс	87,2
40:5	Показчик виступання обличчя	–
45:8	Горизонтальний фаціо-церебральний індекс	93,1
9:45	Лобно-вличний індекс	71,9
52:51	Орбітний індекс	77,6
10:45	Коронарно-вличний	89,9
54:55	Носовий індекс	52,3
DS:DC	Дакріальний індекс	58,0
SS:SC	Симотичний індекс	53,0
MS:MC	Макисло-фронтальний індекс	36,0
63:62	Піднебінний індекс	79,5
61:60	Щелепно-альвеолярний	110,2
10:45	Лобно-вличний індекс	89,9

Література

1. Алексеев В. П., Дебец Г. Ф. Краниометрия. Методика антропологических исследований / В. П. Алексеев, Г. Ф. Дебец. — М.: Наука, 1964. — 127 с.
2. Алексеев В. П. Остеометрия. Методика антропологических исследований / В. П. Алексеев. — М.: Наука, 1966. — 251 с.
3. Козинцев А. Г. Этническая краниоскопия: расовая изменчивость швов черепа современного человека / Козинцев А. Г. — Л.: Наука, 1988. — 165 с.
4. Broca P. Comparaison des index cephaliques sur le vivant et sur le squelette / P. Broca // Bull. Soc. Anthropol. — Paris, 1868. — S. II. — T. 3.
5. Buxton L. H. D., Morant G. D. Essential craniological technique / L. H. D. Buxton, G. D. Morant. — Jena, New York, 1992. — Vol. 43/3. — P. 213–244.
6. Martin R. Lehrbuch der Anthropologie. In systematischer Darstellung. Mit besonderer Berücksichtigung der anthropologischen Methoden für Studierende, Ärzte und Forschungsreisende. Zweite, vermehrte Auflage. — Jena: Gustaf Fischer, 1928. — Bd. II. — 1062 s.
7. Ortner D. J. Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains / D. J. Ortner. — San Diego, California, 2003. — 645 p.
8. Ubelaker, D. H. Human Skeletal Remains. Excavation, analysis, interpretation. — Washington: Taraxacum, 1989.

Долженко Юрій Володимирович — мол. науковий співробітник Інституту археології НАН України (м. Київ)

В список скорочень:

ГУГК — Главное управление геодезии и картографии, Москва

НА ІА НАНУ — Науковий архів Інституту археології НАН України, Київ

НА ЦОДПА — Науковий архів Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації, Полтава

УТОПІК — Українське Товариство охорони пам'яток історії та культури, Київ

ЦОДПА — Центр охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації, Полтава

ЦП НАНУ — Центр пам'яткознавства НАН України і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури, Київ

Єремєєв Сергій Олександрович — співробітник музею ТОВ «Єристівський ГЗК», мол. науковий співробітник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України (м. Горішні Плавні)

Сидоренко Олександр Володимирович — мол. науковий співробітник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України (м. Лубни)

Супруненко Олександр Борисович — начальник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України (м. Полтава)

РЕШТКИ ТОКУ НА КУРГАНІ БІЛЯ КОЛИШНЬОГО ХУТОРУ ЄМЦІ НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ

Про господарський об'єкт кінця XIX ст. на насипу кургану неподалік Єристівського кар'єру.

Часом буває, що внаслідок науково-рятивних археологічних робіт виявляються зовсім неочікувані історичні об'єкти, зокрема, Новітньої доби. Їх фіксація археологічними методами збагачує уявлення про економічний розвиток краю кін. XIX – поч. XX ст., дозволяє встановити параметри будівель, особливості їх конструкції, складові, насамкінець, дає змогу реконструювати елементи побуту наших предків у часи століпінської економічної «відлиги» на селі, а відтак більш повно оцінити ступінь розвитку сільського господарства регіону напередодні жовтневого перевороту.

У серпні 2015 р. Полтавська експедиція ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України провела дослідження кургану на східній околиці кол. с. Ємці (за сучасним адміністративним поділом — с. Єристівка), у північно-західній частині території Пришибської сільської ради Кременчуцького р-ну Полтавської обл., на ділянці під майбутні відвали ТОВ «Єристівський ГЗК».

Місце розкопок було розташоване за 6,6 км на північний схід від м. Горішні Плавні, між сс. Павлики (кол. Комінтерн) Козельщинського, Єристівка Кременчуцького р-нів і Єристівським кар'єром залізистих кварцитів, за 2,8 км на південь від шосе Р-22 «Олександрія – Полтава».

Курган знаходився на колишній східній околиці знесеного с. Ємці, на дещо пониженому краю мису першої тераси р. Лизька – правої притоки р. Сухий Кобелячок (басейн Дніпра), заввишки 3,0 м над рівнем заплави.

Свого часу він розміщувався поряд із крайньою садибою села та вітряком, розібраним на поч. 1950-х рр., за 0,52 км на північ – північний схід від околиці с. Єристівка (азимут 11°), на орендованій ділянці ФГ В. Д. Кузьменка.

॥

Курган тривалий час розорювалися, знаходячись на городах садиби одного із заможних власників. На поч. XX ст. на його насипу, з метою запобігання підтопленню весняними повеннями, був споруджений критий тік, що «виріс» колективізацію і був остаточно знищений у 1940-х рр. Садібна забудова на південь від кургану зруйнована вже на поч. 1960-х рр. [1, арк. 6–15].

Унаслідок геодезичної зйомки 1953 р. курган був зафіксований як помітний насип поряд із рештками вітряка, з відносною висотою більше 2 м, і потрапив до позначень на картах мірилом 1: 10 000 см різних років випуску (1955, 1973 рр.). З них відомості про існування об'єкту перекочували на «кілометровки» Генерального штабу [2; 3] та до атласу узбережжя Дніпровських водосховищ [4, с. 9].

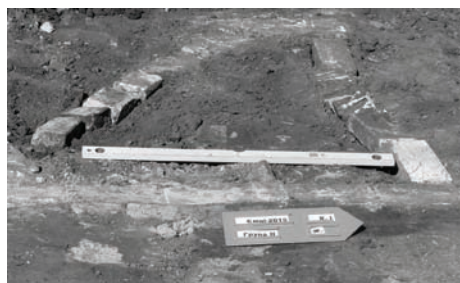

Рис. 2. Курган № 1. Рештки току, півч. Залишки цегляної кладки. Зі сходу.

Уперше курган обстежувався в ході розвідки О. Б. Супруненка, І. М. Кулатової та К. М. Мироненка 2003 р. і на той час мав висоту близько 1,5 м та діаметр до 30 м [5, с. 5, рис. 1; 6, рис. 1]. Під час огляду 2013 р. на насипу виявлені зразки кераміки XIX ст., кілька уламків ліпного посуду сарматської епохи. Курган останні роки активно розорювалися орендарями, від чого втратив у висоті не менше 0,3 м (рис. 1). Географічні координати WGS-84 умовного центру насипу (далі — УЦ) — 49°06'36,4'' північної широти, 33°41'17,7'' східної довготи.

Нівелювання перед дослідженням засвідчило висоту кургану 1,2 м, діаметр – 28 м; огляд відзначив знищення вершини майже на чверть зафіксованої раніше висоти тривалою оранкою.

Насип досліджувався на знос, шляхом закладання двох вузьких (4,1 м) і двох широких (по 8,2 м) траншей, зорієнтованих в меридіональному напрямку. Частина отриманих знахідок передана на постійне зберігання до Краєзнавчого музею міста Горішні Плавні.

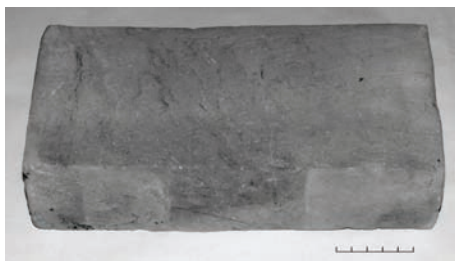

Рис. 3. Зразок цегли кін. XIX ст.

Стратиграфічні і планіграфічні спостереження. Насип споруджувався у два етапи, був рештками в цілому стратифікованого кургану, поховання якого виявилися знищеними будівництвом на поч. ХХ ст.

Первісний *насип I* зведений на незначному підвищенні над схилом берега за доби бронзового віку. Це був чорноземий і досить щільний масив сегментоподібної у перетині та круглої в плані форми діаметром 17 м. Його висота становила 0,65 м (рис. 1: I). Як здавалося, ґрунтова поховальна споруда «валькувалася» з невеликих шматків дерену. Поверхню первісного кургану вкривав тонкий шар (0,15–0,20 м) більш темного чорнозему чи нанесеного на насип ґрунту, що було здійснене, ймовірно, у зв'язку зі влаштуванням одного зі впускних захоронень, котре не збереглося.

Наступний етап зведення кургану припадав на ранній залізний вік, коли на насип I, у зв'язку зі влаштуванням впускного поховання, ліг досить товстий шар материкового викиду — місцями до 0,4 м, а поли були підсипані значною масою супіщанистого чорнозему (рис. 1: II). Встановити первісний діаметр *насипу II* не вдалося через будівельні втручання Новітнього часу. Зафіксовані в ході розкопок розміри кургану наступні: висота 1,2 м від рівня залягання стародавнього похованого ґрунту, діаметр (в розораному стані решток розтягнутої споруди) — 28,0 x 28,4 м (рис. 1).

У кін. ХІХ ст. вершина кургану була частково знівельована – горизонтально підрізана. Весь центр насипу виявився вкритий шаром розкиданого перекопу завтовшки 0,3–0,8 м та викладеного в його основі суглинку, решток демонтованих пічних пристроїв з сусідніх хат, часом зі шматками цегли й будівельним сміттям. Ця «підсилююча» суміш повинна була слугувати основою фундаменту розміщеного на насипу господарського приміщення – току.

Для зведення *току* обрана середня частина насипу. З його влаштуванням пов'язані земляні роботи зі спорудження легкого цегляного приміщення всередині у східній частині, заглибини погребу в центрі, печі на місці перекопу льоху, кількох ям та двох ям під прямокутні капітальні дерев'яні стовпи по довшій вісі симетрії будівлі. Контур земляно-суглинкових стін, в основі яких знаходився очерет, зі всіх боків підпирали бруси, для яких були влаштовані більше 40 невеликих ямок під стовпчики каркасу. З меридіональних довших боків току встановлювалися по п'ять прямокутних дерев'яних стовпів, на які спирався край покрівлі. Опис цієї будівлі здійснений не тільки за результатами розкопок, в й із залученням спогадів старшого покоління місцевих жителів, які юнаками споглядали процес розбирання господарського приміщення.

Отже, наведемо встановлені у процесі розкопок розміри й опис зафіксованих деталей господарської будівлі. Її орієнтація — широтна, стінками за сторонами світу. Зовнішні розміри зі стовпами з меридіональних боків

— 5,05 x 8,60 м. Контур земляно-суглинкових стін, встановлений під час зняття основи, ззовні становив 3,6 x 8,3 м, товщина стін — 0,4 м, відповідно — розміри внутрішнього приміщення — 2,8 x 7,8 м, корисна господарська площа — 178 кв. м (рис. 1). Стіни із зовнішнього та внутрішнього боків підпиралися прямокутними брусами (у перетині близько 6 x 8 см). Для їх встановлення відкопувалися прямокутні ямки розмірами близько 10 x 12 см завглибшки 0,25–0,30 м. Бруси в основі дещо загострювалися й обпалювалися, кілька виявлених уламків були навіть заточені. Розміри стовпових ямок для стовпів – опор покрівлі становили 0,3 x 0,4 м, їх глибина — 0,4 м. Такими ж були й ямки під вісьові стовпи всередині, що утримували сволок (рис. 1: ж.1).

У східній частині току, на глибині 0,4 м від сучасного денного рівня поверхні кургану, виявлений ряд-два цеглин на глиняному розчині, викладених у половину цегли, для основи якогось внутрішнього приміщення,

Рис. 4. Рештки току. Знахідки.

1-6 – залізо, сталь; 7 – чавун; 8 – свинець; 9, 10 – латунь; 11 – кераміка, полива; 12 – кремень.

можливо, призначеного для зберігання зерна (1,6 x 2,2 м), зі слідами дощатої підлоги. До нього в центрі примикали рештки розібраної глинобитної печі-сушарні (рис. 2), конструктивні особливості якої через руйнування не встановлені. Залишки печі позначені скупченням печини, глини, битої та цілої цегли (рис. 3) розміром 1,7 x 1,8 м, зальною товщиною 0,3–0,4 м. З півночі до печі примикав неглибокий (0,6 м) виямок – місце зберігання палива, заповнений яскраво-чорним від перебування у вогні чорноземом і попелом. З південного боку містилися сліди дощатої вимостки підлоги і, вірогідно, входу, позначені ретками товстої струхлої дошки довжиною 1,6 м і шириною 0,3 м (рис. 1: ж.1).

В основі печі знаходився забитий щільним (болотяного походження) мулом погріб, відкопаний або перед будівництвом току, або ж в ході початкового етапу його експлуатації. Він був прямокутний, зорієнтований довгими боками за віссю будівлі, мав прямовисні вертикальні стінки, вірогідно, свого часу був обшитий деревом. Розміри погребя («перекопу») – 1,6 x 2,4 м, глибина – 2,8 м від УЦ або 2,2 м від рівня впуску. Напевне, влаштування цієї господарської споруди знищило центральне та впускні поховання обох насипів кургану (рис. 1: ж.1: *перекоп*).

Господарський комплекс кін. ХІХ ст. на вершині кургану доповнювався ще кількома будівлями. З північно-західного боку від току, на рівні 1,2 м від УЦ виявлена дощата основа (три широкі дошки) заглибленої частини якоїсь споруди типу комори. Вона мала прямокутну форму, була зорієнтована довшою віссю таким же чином, як і тік. Її розміри 1,8 x 3,0 м, максимальна глибина від УЦ — 1,2 м. У північно-східному кутку підлога була відсутня: тут знаходилася прямокутна яма завглибшки 0,3 м та розмірами 0,8 x 0,8 м (рис. 1: г.сн.1).

Між током і коморою розміщувалася вузька прямокутна траншея завглибшки 0,9 м від УЦ, з розмірами 0,65 x 2,40 м, на третину заповнена суглинком. Виходячи з місцевих умов, це був «склад» привезеної зі схилів лівого корінного берега Псла не досить якісної глини для підбілки і лагодження стін току (рис. 1: я.1). За 1,4 м на захід від південно-західного кута току знаходилася підквадратна випалена яма основи надвірної печі розміром 0,6 x 0,6 м, заглиблена на 1,2 м від УЦ (рис. 1: я.2).

Ще одна група невеликих ям обмежувала схил кургану з південного боку. Дві з них, вочевидь, були місцем встановлення стовпів дощатої хвіртки (рис. 1: я.я. 3-4). Останні були підпрямокутними (0,4 x 0,6 м), виявилися влаштованими паралельно стіні току і знаходилися на відстані 0,7 м одна від одної. До речі, їх глибина була майже однаковою — 1,2 та 1,4 м від УЦ, а в одній збереглися рештки струхлого прямокутного стовпа перетином 0,25 x 0,25 м. Дещо на південь схід знаходилася ще одна кругла у плані сміттєва яма діаметром 1,05 м і глибиною 1,3 м від УЦ, заповнена попелом з вугликами (рис. 1: я.5).

За описом очевидців, у довоєнний час тік був огорожений парканом, саме з півдня існував вхід на його територію, а з північного боку був проїзд до будівлі, доповнений масивними воротами.

Крім описаних об'єктів, за планіграфічно зафіксованою схемою, у верхньому шарі сміттєвих нашарувань будівлі виявлено чималу кількість уламків цегли, фрагментів гончарного посуду, скляних пляшок, решток дротів та залізної бляхи, металевих деталей від різноманітних сільськогосподарських пристроїв. В основі «долівки» току лежали уламки характерного для кін. XIX ст. гончарного посуду, вкритого невиразними розписами ангобами, крайкованого світлими (переважно жовтими) поливами, інколи з внутрішнім глазурованням коричневого кольору. Трапилася й зовсім корозована монета – «1 копейка», карбована за Миколи II у 1890-х рр.

Зі знахідок згадаємо ковані залізні *цвяхи* (рис. 4: 1-3) зі стрижнями прямокутного перетину, *платівчастий уламок сталевий петлі* до одвірка (рис. 4: 4) з отворами, *круглу сталеву деталь круподерки* (рис. 4: 5), *уламки чавунця* (рис. 4: 7), *вінця* невеликої світлоглиняної гончарної *мисочки*, вкритої ззовні світло-салатовою поливою та з внутрішнім крайкуванням вгорі в тому ж кольорі кін. XIX – поч. XX ст. (рис. 4: 11) – від зразка продукції гончарів Єлисаветградщини, *уламок напівпрозорого кременю* до кресала (рис. 4: 12), *переламані гільзи від гвинтівки Мосіна* (рис. 4: 9) тощо. Окремі знахідки взяті до збірки музею. Це — *рибальський свинцевий литий зрізано-конічної форми важок* (рис. 4: 8) з поперечним наскрізним круглим отвором (рис. 5) і *частина врізного замка до конторки* (рис. 4: 10) з латунними та залізними деталями. Остання знахідка виявлена неподалік решток печі, де, вірогідно, спалювалося старе умеблювання.

Отже, досліджений об'єкт – споруда з ґрунту, вочевидь була насипом кургану, використаним для зведення току наприкінці XIX ст. Під час будівництва чи дещо раніше у насипу шляхом влаштування погребу були знищені поховальні об'єкти археологічного походження. Про те, що вони там були, свідчили кілька знахідок.

Насамперед, на стародавньому похованому горизонті в основі насипу I, на глибині 1,2 м виявлені *фрагменти* товстих стінок *горщика* з гребінцевим загладжуванням зовнішньої поверхні, домішками крупного піску, кривавика і черепашки в тісті чорного кольору щільної маси, з сіро-коричневим ангобуванням поверхні. Це – крихкі уламки типового ліпного катакомбного горщика початку II тис. до н. е., знахідка яких засвідчує час зведення первісного кургану.

Про надбудову насипу I, пов'язану зі влаштуванням впускного поховання початку пізнього бронзового віку, свідчить знахідка *уламків* товстостінного гострореберного ліпного *горщика* ранньозрубного часу, з коротким вертикальним вінцем, покатими плічками, вкритого двозонним орнаментом:

скошеними вправо підпрямокутними заглибинами, нанесеними під вінцем відбитками палички, а на плічках — пасмом трикутників, відтиснутих крупногребінцевим штампом, внутрішній простір яких був заповнений відбитками того ж гребінця. Зовнішня поверхня посудини мала сліди гребінцевого загладжування (рис. 6) й димлені плями. Вони виявлені майже в основі насипу II, на глибині 0,35 м.

Можливо, час спорудження насипу II засвідчував взятий майже на тій же глибині у перекопі погребу *фрагмент* плічка сіроглиняного глека, з вертикальною шийкою і стрімкопокатыми плічками (рис. 7: 1), межа між якими позначена широкою прогладженою смугою. Цей уламок зі слідами ангобування сірого кольору належить імпортам до ранньо- чи середньосарматського середовища кочовиків з Подоння або Північного Кавказу кін. I тис. до н. е. – поч. I тис. н. е. Підставою для такої думки є знахідка у перекопі погребу 1 іншого уламка – стінки оранжевоглиняного гончарного античного глека (рис. 7: 2) I ст. до н. е. – I ст. н. е., з домішками дрібної жорстви і крупного піску.

Таким чином, хоча в рештках дослідженого кургану не виявлено жодного з поховань, споруда з ґрунту була, залишками кургану, в якому, через будівельні роботи кін. XIX ст. виявилися знищеними кілька поховальних комплексів, що за знахідками належали добі раннього бронзового віку (*катакомбна культура*), *ранньозрубному* і *сарматському часу*. Зафіксовані археологічно залишки току мають наукове етнографічне значення і можуть бути цікавими для вивчення й ілюстрування ступеню економічного розвитку краю рубежу XIX – XX ст.

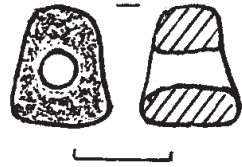

Рис. 5. Насип II.
Рибальський важок.
Свинець.

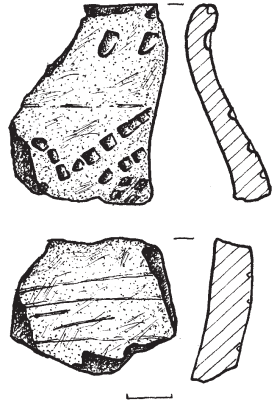

Рис. 6. Насип I, досипка.
Уламки ліпного ранньоз-
рубного горщика..

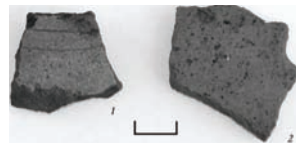

Рис. 7. Насип II, перекопи.
Фрагменти гончарних
глеків сарматського часу.

Джерела та література

1. Супруненко О. Б. Звіт про дослідження курганів у Кременчуцькому районі на Полтавщині в 2015 р. / О. Б. Супруненко // НА ІА НАН України. — Ф. е. — 2015/ нов. надх. — 345 арк.
2. М-36-104-В-6-4: карта. — УССР Полтавская область. — М 1: 10 000. — Съёмка 1953 г. — Отпеч. 1955 г.
3. М-36-1046: карта. — Комсомольск. — М 1: 100 000. — Сост. местн. на 1982 г. — Генеральный штаб. — Изд. 1983 г.
4. Кременчугское и Днепродзержинское водохранилища: атлас. — М 1: 50 000. К., 2010. — 32 с.
5. Супруненко О. Б. Старожитності околиць Комсомольська / Супруненко О. Б., Кулатова І. М., Мироненко К. М. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (13-14). — С. 3 – 47.
6. Супруненко О. Б. Старожитності околиць Комсомольська / Супруненко О. Б., Кулатова І. М., Мироненко К. М., за участю Артем'єва А. В., Маєвської С. В.; ЦП НАНУ і УТОПІК; ЦОДПА. — Вид. 2-е, доп. — К.; Полтава: Гротеск, Археологія, 2005. — 140 с. — (Старожитності околиць Комсомольська: Частина І).

С. О. Єремеєв, О. В. Сидоренко, О. Б. Супруненко

Рештки току на кургані біля кол. хут. Ємці на Кременчугщині

Резюме

Про виявлені внаслідок археологічних досліджень рештки господарського об'єкту кінця ХІХ ст. в кургані поблизу Єристівського кар'єру. В насипу цієї ж поховальної споруди зафіксовані сліди зруйнованих будівництвом току поховальних комплексів — доби раннього бронзового віку, ранньозрубного і сарматського часу.

С. А. Еремеев, А. В. Сидоренко, А. Б. Супруненко

Остатки тока на кургане у хут. Емцы на Кременчугщине

Резюме

Об обнаружении в процессе археологических исследований остатков хозяйственного объекта конца ХІХ в. в кургане у Еристовского карьера. В насыпи этого же погребального сооружения зафиксированы следы разрушенных строительством тока захоронений — эпохи раннего бронзового века, раннесрубного и сарматского времени.

Кулатова Ірина Миколаївна — директор Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації (м. Полтава)

ПЕРША ЗНАХІДКА РЕШТОК ТАНДИРУ НА ПОЛТАВЩИНІ: золотоординський «слід» чи піч кавказьких переселенців XVIII ст.?

Про відкриття залишків печі-тандиру у насипу невеликого кургану на околиці с. Єристівки Кременчуцького району на Полтавщині.

У серпні 2015 р. Полтавська експедиція ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України (керівник — заслужений працівник культури України О. Б. Супруненко) провела дослідження групи курганів II з трьох насипів неподалік с. Єристівка, у північно-західній частині території Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської обл., на ділянці майбутнього землевідводу під розміщення відвалів ТОВ «Єристівський ГЗК», між селом та Єристівським кар'єром залізистих кварцитів, за 2,1 км на південь від шосе Р-22 «Олександрія – Полтава» [12, арк. 262–263].

Група курганів знаходилася на колишній північно-західній околиці Єристівки, за 0,32–0,33 км від меж сучасної забудови північного кутка по вул. Шевченка, на підвищеному краї округлого виступу першої тераси лівого берега р. Лизьки — правої притоки р. Сухий Кобелячок (басейн Дніпра), заввишки 3,0 м над рівнем заплави.

Розорані кургани, округлі чи витягнуті в меридіональному напрямку за формою, були більш схожі на традиційні у цих місцях підсипки під житлово-господарські будівлі садиб XVIII–XIX ст., споруджені для запобігання підтопленню під час весняних повеней. Вони тривалий час розорювалися, знаходячись спочатку на городах садиб, пізніше — у складі колгоспної сільськогосподарської сівозміни та орендованих угідь ФГ С. Г. Городянка. Навесні 2003 р. більший курган № 1 [6] і навколишні невеликі підвищення були обстежені за розвідки-експертизи території майбутнього Єристівського родовища залізистих кварцитів [9, арк. 23–24]. Невдовзі інформація про них потрапила до наукового обігу [10, с. 26, 30, рис. 14: 44; 11, с. 30, № 44]. Напевне, цим і вичерпувалася наявна до часу досліджень інформація

щодо невеликих і дуже розораних поховальних об'єктів. Унаслідок їх науково-рятивних досліджень отримана певні наукові дані про поховальні й господарські старожитності ряду епох. З-поміж неї — надзвичайно цікавий факт відкриття вперше в ході археологічних досліджень у межах Полтавщини решток печі-тандиру. Саме про цю знахідку і йтиме мова у повідомленні.

У зовсім маленькому кургані № 2 округлої в плані форми, з дуже сплюсненим сегментоподібним перетином, висотою всього 0,35 м і діаметром 12 м (географічні координати умовного центру за WGS-84 — 49°06'11,4'' північної широти, 33°41'41,9'' східної довготи), в основі знаходилося дитяче енеолітичне поховання під архаїчною гранітною стелою, а майже в центр за доби пізнього бронзового віку було впущене ще одне — зрубної культури. У другій – третій чвертях XVIII ст. західна і південно-західна поли кургану стали місцем влаштування кількох господарських об'єктів україн-

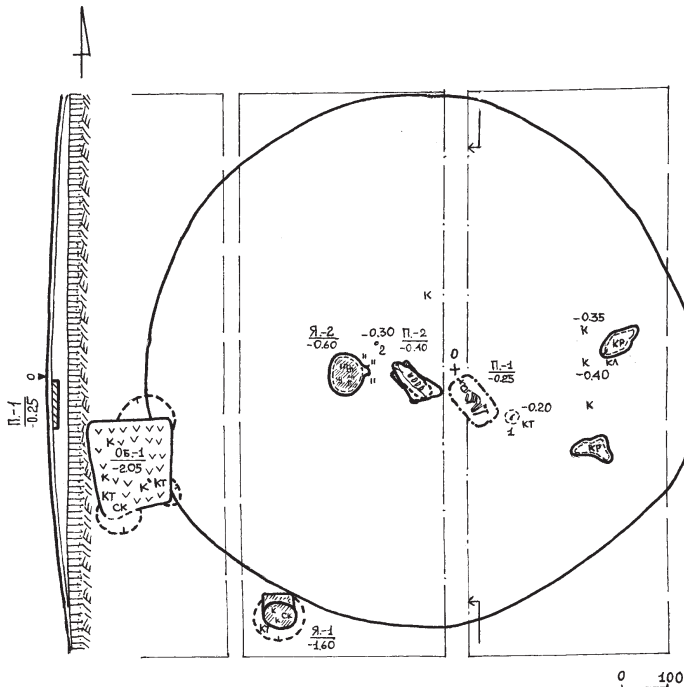

Рис. 1. Єристівка, с. Група II, курган № 2. План і східний профіль центральної бровки.

ського населення. Вони входили до складу одного з дворищ крайньої із заходу та найпершої за часом появи на цих теренах надрічкової вулиці села Єристівки. Тут були зведені середніх розмірів глибокий погріб з кількома нішами (об'єкт 1), а також акуратно відкопана зернова яма 1, що після використання виявилася перетвореною на звалище кухонного сміття (рис. 1). Крім знахідок кам'яного знаряддя доби енеоліту й кількох уламків ліпного посуду, інших об'єктів чи артефактів у насипу чи під ним виявлено не було [12, арк. 265–267].

За золотоординського чи Нового часу західна пола кургану з боку річки була обрана для спорудження тандиру – так званої ями 2 (рис. 1: я. 2). Її оточували в масиві кургану лише кілька вуглин, без жодної зі знахідок.

Як відомо, тандир — це напівкуляста або глекоподібна надзвичайно економічна піч-жаровня, призначена для приготування їжі, здебільшого хліба і м'ясних продуктів із його вмістом, що набула розповсюдження у народів Азії, зокрема, Таджикистану, Туркменістану й Узбекистану, в Азербайджані, Вірменії, далі — від Казахстану та Монголії до Японії. В останній час доволі часто використовується в Україні, має давні традиції побутування у степовому й передгірському Криму. Тип печі почав поширюватися на широких просторах Євразійських степів і лісостепів з появою Золотоординської держави, розбудовою її поселень та міст у XIV ст. Традиційно, на Півдні України існування подібних печей пов'язують з побутом кочового і поселенського міського населення Західного улусу Золотої Орди. Численні тандири виявлені під час археологічних досліджень золотоординських міст Поволжя, Подоння, території Молдови [1, с. 41–45; 3, с. 173, 185; 4, с. 79, 118; 7, с. 122; 13, с. 234, 235].

Тандир — яма 2 (впускний об'єкт) — досліджений у західній частині насипу кургану, за 1,45 м на захід (азимут 270°) від умовного центру (рис. 1: я. 2), з глибини 0,4 м від «0». Мав вигляд овальної в плані ями, влаштованої у масиві насипу і похованому ґрунті, дещо видовженої до заходу форми, добре помітної за контурами в оточенні випаленого ґрунту та за перегорілим вмістом (рис. 3). Вивчався з глибини 0,40–0,45 м над топковою камерою (рис. 2; 3–4). Верхня частина стінок була знищена розорюванням у другій половині XX – на початку XXI ст.

Яма зі стінками печі влаштована в насипу, основа топки — над материковим шаром піску. Вона овальна в плані, розмірами 0,7 x 0,8 м, відповідно, площею більше 0,45 кв. м, дещо видовжена в меридіональному напрямку. Стінки заглиблювалися у похований чорнозем до його основи — рівня 0,6 м від УЦ (рис. 2–4) — і виявилися тонко вимазаними двома-трьома шарами світлої глини. У вмісті цієї обмазки були помітні домішки подрібненої соломи, пасма кінського-? волосся, які в ході випалу отримали дрібнопористу структуру (прокал на 3–5 см). Глинобитний просілий до основи шар уламків

верхньої частини печі завтовшки 4–8 см зберігся у вигляді скупчення перепаленої печини, що обвалилася на дно топкової камери. Прокалений черинь, котрий залягав нижче, мав товщину 0,1 м і був основою печі, влаштованою на рівні 0,7 м від УЦ (рис. 3–4). На ньому помічені сліди підмазування тонкими шарами рідкої глиняної маси — сліди ремонту. У вмісті топкової камери переважав попелястий чорнозем з вуглинями, наді дном — прошарок попелу з вуглинями (в тому числі від гілочок верболозу).

Зі східного боку, за віссю симетрії, рештки тандиру мали невелике і менш заглиблене піддувало з устям, завширшки 0,26 м та розмірами 0,26 x 0,12 м, влаштоване на глибині 0,55 м від УЦ (рис. 4). Його поверхня була щільно й акуратно вимазана глиною, добре випалена, на ньому також лежав шар попелу з вуглинями.

Навколо решток печі, крім кількох крупних вуглин, будь-яких знахідок пізньосередньовічної епохи не виявлено. Тому залишки тандиру тіль-

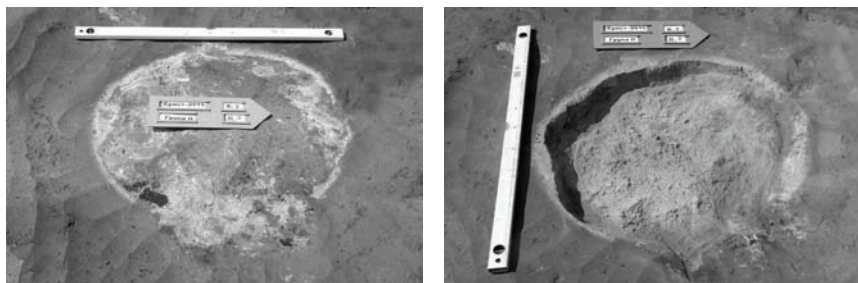

Рис. 2-3. Єристівка, с. Курган № 2. Тандир. Заповнення і черинь. Зі сходу.

ки за типом віднесені до числа печей, поява яких на цій території може пов'язуватися із середньозолотоординським часом, вірогідно, не раніше другої чверті XIV ст.

Розміри основи еристівського тандиру відповідають параметрам таких же печей, досліджених у розкопі III посеред залишків золотоординського міста в околиці с. Торговиці на р. Синюсі, що на історичній Єлисаветградщині [2, с. 75–76, 84, рис. III: 18–19].

Проте, враховуючи володіння 30-ти дворами в Єристівці у другій чверті XVIII ст. вихідцем з Грузії, кн. Іотамом Ериставі (Єриставі, нар. 1707 р.) з найвпливовішого герцогського роду Ериставі-Арагвських, учасника виїзду в Росію царя Вахтанга VI (1724 р.), котрий отримав ці землі за службу у російському війську — Грузинському гусарському полку [8, с. 152–153], цілком можливо, що піч-тандир була збудована грузинськими переселенцями. Це припущення може підтверджуватися відсутністю будь-яких знахідок золотоординської епохи на насипу кургану (хоча за 0,25 км на північний захід вони є) [5, с. 111,

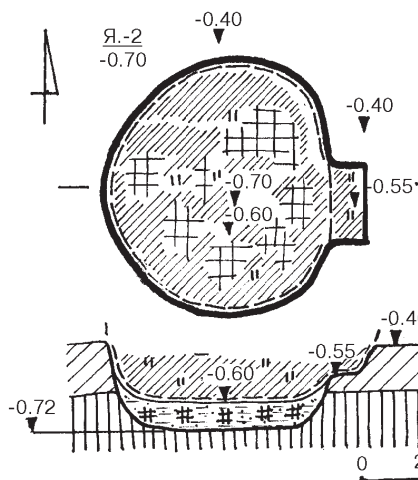

Рис. 4. Єристівка, с. Курган № 2. Тандир. План і перетин.

позначити чи вивчити особливості контактів кавказьких переселенців з українським населенням на Лівобережжі Дніпра у другій чверті XVIII ст. та, можливо, дозволить встановити факт наявності окремих змішаних родин в окрузі Єристівки чи існування певних господарських традицій, характерних для віддалених від Подніпров'я грузинських земель долини Арагві [14].

Джерела та література

1. Абызова Е. Н. Древности Старого Орхоя: Золотоордынский период / Е. Н. Абызова, П. П. Бырня, А. А. Нудельман. — Кишинев: Штиинца, 1985. — 100 с.
2. Бокій Н. Комплекс золотоордынского часу біля с. Торговиця на Кіровоградщині (попередня публікація) / Нінель Бокій, Ірина Козир // Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії XIV ст.: зб. наук. ст. / НАН України, Ін-т істор. України; [наук. ред. Ф. М. Шабельдо]. — К., 2003. — С. 41–84.
3. Егоров В. Л. Жилища Нового Сарая (по материалам исследований 1959–1965 гг.) / В. Л. Егоров // Материалы и исследования по археологии СССР — М.: Наука, 1970. — № 164. — С. 173–186.
4. Егоров В. Л. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. / В. Л. Егоров; АН СССР;

112–113, рис. 2], натомість наявністю у ньому лише господарських об'єктів другої – третьої чвертей XVIII ст.

На користь останньої точки зору слугує факт щодо заглиблення пічної споруди в ґрунт на кшталт закавказьких (вірменських) тандирів. До речі, саме невеликі грузинські тандири — «тоне» набули розповсюдження в останній час, і, як не дивно, вони у стаціонарному чи переносному варіантах виготовляються у нас в Україні — у Запоріжжі.

З виявленням подібних печей під час наглядових археологічних робіт в ході розширення Єристівського кар'єру необхідно буде співставити їх з етнографічно зафіксованими тандирами Північного Кавказу й Грузії, що, до певної міри, дозволить

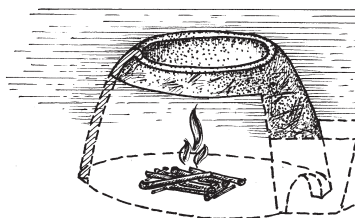

Рис. 5. Єристівка, с. Курган № 2. Тандир. Графічна реконструкція Т. В. Менчинської, 2016.

Ин-т истор.; [отв. ред. В. И. Буганов] — М.: Наука, 1985. — 246 с.

5. Лямкін В. В. Кілька виразних знахідок з околиць Комсомольська / Лямкін В. В., Сидоренко О. В. // Свічадо Подніпров'я: краєзнавч. альманах / Комс. ІКМ; Музей ВАТ «Полтав. ГЗК»; [ред. кол.: Стахів М. П. та ін.]. — Комсомольськ: А рrogrі print, 2015. — Кн. IX. — С. 110–115.

6. М-36-104-В-6-4: карта. — УССР. Полтавская область. — М 1: 10 000. — Съёмка 1953 г. — Отпеч. 1955 г.

7. Полевой Л. Л. Поселение XIV в. у с. Костешты / Л. Л. Полевой // Записки Одесского археологического общества. — Одесса: Маяк, 1967. — Т. II (35). — С. 111–129.

8. Розсоха Л. Грузини в Україні. Шляхами Давида Гурамишвілі / Людмила Розсоха. — В 2-х кн. — Миргород: Вид-во «Миргород», 2005. — 488 с.

9. Супруненко О. Б. Звіт про археологічні обстеження ділянки землевідводу Єривітського родовища залізистих кварцитів та під розширення Західних відвалів Дніпровського рудоправління ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат», на землях Дмитрівської і Пришибської сільських рад Кременчуцького району та Комсомольської міської ради Полтавської обл., у липні 2002 і квітні 2003 рр. / Супруненко О. Б., Кулатова І. М., Мироненко К. М. // НА ІА НАН України. — Ф. е. — 2003/2; НА ЦОДПА. — Ф. е. — Спр. 357. — 64 арк.

10. Супруненко О. Б. Старожитності околиць Комсомольська / Супруненко О. Б., Кулатова І. М., Мироненко К. М. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1–2 (13–14). — С. 3–47.

11. Супруненко О. Б. Старожитності околиць Комсомольська / Супруненко О. Б., Кулатова І. М., Мироненко К. М., за участю Артем'єва А. В., Маєвської С. В.; ЦП НАНУ і УТОПІК; ЦОДПА. — Вид. 2-е, доп. — К.; Полтава: Гротеск, Археологія, 2005. — 140 с. — (Старожитності околиць Комсомольська: Частина I).

12. Супруненко О. Б. Звіт про дослідження курганів у Кременчуцькому районі на Полтавщині в 2015 р. / О. Б. Супруненко // НА ІА НАН України. — Ф. е. — 2015/ нов. надх. — 345 арк.

13. Федоров-Давыдов Г. А. Монгольское завоевание и Золотая Орда / Г. А. Федоров-Давыдов // Степи Евразии в эпоху средневековья; АН СССР, Ин-т археол.; [отв. ред. С. А. Плетнёва]. — М.: Наука, 1981. — С. 229–236.

14. Еристави. — Реж. доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Эристави> (титул).

І. М. Кулатова

**ПЕРША ЗНАХІДКА РЕШТОК ТАНДИРУ НА ПОЛТАВЩИНІ:
ЗОЛОТООРДИНСЬКИЙ «СЛІД» ЧИ ПІЧ КАВКАЗЬКИХ
ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ХVІІІ СТ.?**

Резюме

Про відкриття решток тандиру в насипу невеликого кургану групи ІІ на північно-західній околиці с. Єристівка Кременчуцького району на Полтавщині. Наводиться спроба інтерпретації залишків печі як господарського об'єкту – тоне кавказьких переселенців другої чверті ХVІІІ ст. на території однієї з господ села, що належало князю Іотаму Єристави.

І. Н. Кулатова

**ПЕРВАЯ НАХОДКА ОСТАТКОВ ТАНДЫРА НА ПОЛТАВЩИНЕ:
ЗОЛОТООРДИНСКИЙ «СЛЕД» ИЛИ ПЕЧЬ КАВКАЗСКИХ
ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ ХVІІІ В.?**

Резюме

Об обнаружении остатков тандыра в насыпи небольшого кургана группы ІІ на северо-западной окраине с. Еристовка Кременчугского района Полтавской области. Приводится попытка интерпретации остатков печи как хозяйственного объекта – тонэ кавказских переселенцев второй четверти ХVІІІ в. на территории одной из усадеб села, которое принадлежало князю Иотаму Эристави.

До списку скорочень:

АЛЛУ — Археологічний літопис Лівобережної України, Полтава

ВАТ — Відкрите акціонерне товариство

ІКМ — Історико-краєзнавчий музей

НА ІА НАНУ — Науковий архів Інституту археології НАН України, Київ

НА ЦОДПА — Науковий архів Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації, Полтава

УТОПІК — Українське Товариство охорони пам'яток історії та культури, Київ

ЦОДПА — Центр охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації, Полтава

ЦП НАНУ — Центр пам'яткознавства НАН України і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури, Київ.

Лямкін Віталій Вікторович — мол. науковий співробітник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, учасник АТО (м. Горішні Плавні).

Пономаренко Євген Євгенович — мол. науковий співробітник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, завідуючий Великокринківським народним історико - краєзнавчим музеєм (с. Великі Кринки Глобинського району).

ОКРЕМІ ЗНАХІДКИ З ОКОЛИЦІ С. ЄРИСТІВКИ

Про знахідку римського денарія та козацького стремена на захід від с. Єристівки.

У ході науково-рятивних досліджень групи курганів III в 0,2 км на північний захід від с. Єристівки Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської обл. улітку 2015 р. вивчався курганоподібний насип № 3, зведений на поч. XIX ст. під розміщення господарської споруди – невеликого господарського дерево-стовпового приміщення однієї з господ на давно вже знесеній смузі забудови села. Насип був чорноземний, містив уламки гончарного посуду XIX ст. і поодинокі кістки тварин.

У чорноземі край поли, в основі орного шару, виявлена єдина знахідка археологічного походження – залізне стремено. Вірогідно, цей предмет був загублений на пролягаючій вздовж підвищення лівого берега р. Лизьки старій дорозі, що згодом стала вулицею й прямувала в бік сс. Солонці, Білани, Бондарі, на Нову Галещину від Келеберди і переправи через Дніпро.

Це — залізне *стремено* дзвоноподібних обрисів, з овальною нижньою плиткою для оперття ноги, дугастими, звуженими до верху, порівняно масивними бічними стрижнями стінок, з низьким трапецієподібним виступом петлі, що має широкий, видовжено-овальний проріз для протягування ремня, котрий

перекидався через верхню грань полиці сідла, до якої й підвішувалося стремено (рис. 1). Особливістю плитки-підніжки є загнутий донизу її край. З іншого боку частина плитки втрачена, вірогідно, через злам, спричинений ударом сучасної борони.

Проте, стремено має порівняно гарну збереженість. На петлі зверху помітні відбитки шкіряного ремня для підвішування, на підніжці – обмотування плитки тонкою шкірою і текстилем.

Висота – 12,3 см, максимальна ширина стремена – 12,3 см, ширина бічних стінок – 1,8–2,8 см, їх товщина – 0,3–0,6 см, розміри плитки-підніжки – 4,4 x 10,1 см, висота уступа-загину – 0,7 см, ширина петлі – 6,6 см, товщина дужки петлі – 0,3 см, розміри отвору для ремня – 1,1 x 3,9 см, маса – 268 г.

Виходячи з подібності знайденого зразка до стремен козацького часу [1, с. 134, мал. 57], виявлена біля Єристівки деталь спорядження вершника може відноситися до другої чверті – середини XVIII ст. і репрезентувати спорядження кіннотника часу заснування та перших десятиліть існування села. Знахідка передана до фондів Горішнєплавнівського історико-краєзнавчого музею.

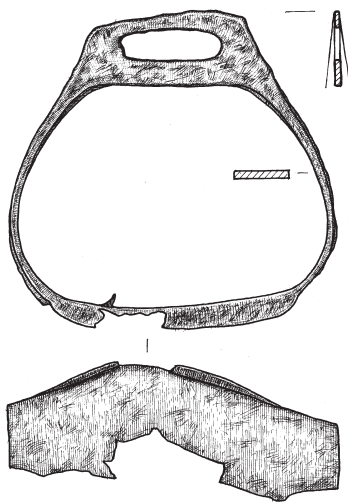

Рис. 1. Єристівка, с. Група курганів III. Курганоподібний насип № 3. Стремено. Залізо.

За 82 м на схід від сусіднього кургану № 1 цієї ж групи II, за 150 м на захід від північно-західної околиці села, на глибині близько 0,15 м в орному шарі виявлена римська монета. Цю знахідку можна пов'язувати з функціонуванням тієї ж старої дороги вздовж лівобережних підвищень Лизьки, що, вірогідно, використовувалася ще за пізньоримського часу. Зауважимо, що поряд (в окрузі, за 2–3 км) побутових пам'яток черняхівської культури невідомо, а найближче місцезнаходження окремих знахідок розташоване за 2,8 км на південний захід – в ур. Кругляк біля кол. с. Лавриківка. Воно позначене на поверхні кількома уламками гончарного посуду, а також парою поховальних об'єктів ранньогунського часу в насипу кургану № 2 групи I (розкопки 2010 р.) [2; 3].

Срібна монета – денарій Римської імперії часу правління імператора Адріана (117–138 рр. н. е.) (рис. 2), доволі потерта. Денарій, карбований у Римі за Адріана (117–138). Л. б.: портрет імператора у лавровому вінку вправо і ледь помітний напис: «HADRIANVS

AVGVSTVS». Зв. б.: Персоніфікація «Перемоги» у вигляді крилатої жіночої фігури зі щитом в руках. По колу напис: «COS III». Співвідношення вісей за годинниковим циферблатом — 8. Діаметр — 17,5 x 18,0 мм. Маса — 2,6 г.

Належить до поширених типів денаріїв, що з такими легендами карбувалися у 125–128 та 132–134 рр. н. е. [4, р. 94, 108].

Знахідка надійшла до нумізматичної збірки Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.

Рис. 2. Єристівка, с. На схід від групи курганів III. Римський денарій Адріана. 120–130-ті рр. Білий метал.

Література

1. Археологія доби українського козацтва XVI – XVIII ст. / Д. Я. Телегін, І. С. Винокур, О. М. Титова та ін.: навч. посібник. — К.: ІМЗН, 1997. — 336 с.
2. Супруненко О. Б., Лямкін В. В., Сидоренко О. В. Унікальний поховальний комплекс початку гунського часу в кургані в околицях Комсомольська // Археологія: від джерел до реконструкцій: зб. наук. пр. — К.: ПП «Дніпрокварц», 2011. — С. 168–176. — (Археологія і давня історія України. Вип. 5).
3. Супруненко О. Б., Гонкало О. В. Дівочий костюм фінального етапу черняхівської культури (за матеріалами поховання в Лавриківці) // Від венедів до Русі: зб. наук. пр. на пошану докт. іст. наук, професора Дениса Никодимовича Козака з нагоди його 70-ліття. — К.: Майдан, 2014. — С. 205–224.
4. Seaby H. A. Roman silver coins / H. A. Seaby. — London, 1968. — Vol. II. — P. 94, 108.

В. В. Лямкін, Є. Є. Пономаненко

Окремі знахідки з околиці с. Єристівки

Резюме

Знахідки римського денарія імператора Адріана, карбованого між 125 та 134 рр. н. е., та козацького стремена XVIII ст. виявлені за 0,15-0,20 км на північний захід від околиці с. Єристівки Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області.

В. В. Лямкин, Е. Е. Пономаренко

Отдельные находки с окраины с. Еристовка

Резюме

Находки римского денария императора Адриана, отчеканенного между 125 и 134 гг. н. э., а также казацкого стремена XVIII в. обнаруженные в 0,15-0,20 км к северо-западу от с. Еристовка Пришибского сельского совета Кременчугского района Полтавской области.

Шерстюк В'ячеслав Вікторович народився 2 вересня 1982 в с.Кам'яні Потоки Кременчуцького району Полтавської області. Там же у 1999 році закінчив середню школу. Згодом у 2005 магистратуру історичного факультету Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. На разі завідує відділом Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, науковий співробітник Полтавської археологічної експедиції ДП «Науководослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, дослідник курганних старожитностей та пам'яток козацької епохи. Автор і співавтор більше 40 наукових праць з археології, в тому числі співавтор 7 монографічних досліджень.

Лямкін Віталій Вікторович — мол. науковий співробітник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, учасник АТО (м. Горішні Плавні).

НУМІЗМАТИЧНА КОЛЕКЦІЯ З ГОВТВЯНСЬКОГО ГОРОДИЩА

У 2014 р. здійснювалися археологічні розкопки та розвідки на території Говтвянського городища давньоруського і козацького часів, очолювані першим із авторів. Серед зібраних підйомних матеріалів вирізняється добірка нумізматичних знахідок. До останньої долучені й матеріали, зібрані у 2011 р. другим автором. Особливо цікавою є вибірка першого століття розвію козацької колонізації краю, тобто XVII – поч. XVIII ст., період найбільшого розмаїття насичення ринку нумізматичними матеріалами.

Вивчення таких колекцій, які походять не зі складу скарбів, а що були зібрані на певній означеній території та є фактично втраченими, можуть

пролити світло на характер монетно-грошового обігу того чи іншого періоду, перш за все — в нижніх соціальних прошарках. Адже скарби, гаманці чи інші депозитарії часто є викривленим відображенням цієї сфери, так як містять в тій чи іншій мірі «відкалібровані» монети за якістю та номіналом, а отже можуть слугувати фактором вивчення монетно-грошового обігу лише опосередковано. Реальна ж справа у цьому напрямку може бути лише після співставлення монетного складу скарбів та колекцій репрезентованого зразка.

Подібну практику можемо означити, наприклад, для околиць м. Дніпро, де на основі знахідок із Богородицької фортеці складено концепцію розвитку монетно-грошового обігу мікрорегіону (*напр.: Ковальова 2007; Шалобудов 2003 та ін.*).

Усього в складі представленої колекції 21 монета XVII – першої чверті XVIII ст. Усі вони детально описані в Таблиці I. Для типології польської монети обрано найбільш поширену працю Е.Копіцкі, для шведсько-прибалтійської – Д.Федорова (*Kopicki 1995; Федоров 1966*).

До аналізу долучені ще 4 монети з розвідок 2007 р. (ризький солід Христини, «боратинка», та копійка й полушка Петра I).

По часу їх карбування виділяється кілька етапів. З 25 монет означеного періоду з Говтвянського городища 15 (60%) належить до карбування Речі Посполитої часу правління Сигізмунда III Вази, коронних та підлеглих монетних дворів (у т.ч. ризьких, литовських та бранденбурзьких). По 3 екземпляри — це шведські монети карбування 1630-1640-х рр. та дрібна «мідь» Яна Казимира 1650-1660-х рр. (по 12% відповідно). 4 монети — Петра I, рубежу XVII-XVIII ст. (16%). Монети Московського царства власне XVII ст. (допетровської доби) взагалі відсутні, як, загалом, в більшості й на інших навколишніх територіях.

Відзначаємо велику часову лаку упродовж 1670-1700-х рр. відсутності поширення (як певною мірою й карбування) монет означеного періоду. Безперечно, місію розмінної монети в ці часи виконували гроші попередніх десятиліть, перш за все — карбування Сигізмунда III, що, як ми бачимо, й впливає з абсолютного переважаючого їх у складі цієї добірки.

Серед європейських країн та окремих земель у представленій колекції переважають монети власне коронного карбування Речі Посполитої (11 од.), наступні — литовські (5 од.), 4 ризьких і 1 бранденбурзька; ще 4 — Московського царства.

Таким чином, до кінця XVII ст. головним постачальником монетних ресурсів цієї прикордонної перед степом території була Річ Посполита та Велике Князівство Литовське (власне, як складова вищезазначеного державного утворення). Інший осередок монетного карбування, що забезпечував ці території (а звідси й, певно, вів активну торгівельну діяльність), — території та

міста Прибалтики, що в різні часи мали залежність як від Польщі, так і від Швеції: Бранденбурзький Крулевець (Калінінград), а особливо — Рига. Лише з реформами Петра I на територію Полтавщини (і в Говтву зокрема) починає інтенсивно заходити монета Московського царства (пізніше — Росії). Лише вже у післяпетрівську добу ми помічаємо більш-менш повне витіснення дрібної європейської монети російською міддю та сріблом.

Серед європейських номіналів — виключно дрібні: 9 солідів, 2 гроші та 10 півтораків - драйпелькерів. По 2 копійки і полушки московської монетної системи. Як на прикладі цієї колекції (як, в принципі й деяких інших, обробка і публікація яких триває) монети більших номіналів (тройки і далі) рідко виступали об'єктами повсякденної купівлі-продажу. Виділяється й незначне поширення номіналу «грош». Причому цікаво, що склад «коронної» групи монет складають майже виключно півтораки, а «литовської» — соліди, що може бути певною територіальною характерною рисою, яка в майбутньому може буде перевірена на інших добірках.

Цікаво відмітити й широкий прояв фальшування монет у зазначений період, зокрема — й на Говтвянському городищі. З 25 монет — 4 підробки (16%). Головна ознака підробок — мідний компонент складу, замість срібного чи білоногового. Об'єктами підробок (компіювання) ставали півторак Сигізмунда III (сильно затертий штемпель, з отвором -«вибраковкою?»), ризький солід Густава Адольфа 1628 р.?, литовський солід-шеляг Яна Казимира 1652 р. (для підробки обраний найбільш масовий тип і рік випуску, монета мідна, центрування зміщене, а головне — в легенді монети (до речі, дуже якісно виконаній), наявна зайва літера [ICRIO]A•CASM•D G•RP[OL] (виділення наше), що якраз і може вказувати на підробку), та «боратинка» того ж правителя — наймасовіша підробка другої половини XVII ст.

Таким чином, як бачимо, «фальшаки» вирізняються різним ступенем якості їх виготовлення: для одних робилися штемпелі максимально схожі на оригінал, для інших — лише подібні.

На трьох монетах присутні отвори по краям. Якщо дві з них — якісні драйпелькери Сигізмунда III, і можна припустити їх використання в якості деталей моніста, то третій екземпляр — мідна підробка. Використання її в якості прикраси теж не виключене, але, можливо, таким чином в ті часи й «вибраковували» фальшиві монети.

Розгляд матеріалів цієї колекції, а також — інших з Горішньоплавнівського регіону, дасть можливість краще і якісніше поглянути на реальні «побутового», а не «скарбового», монетно-грошового обігу мікрорегіону та України взагалі.

Література:

Kopicki E. *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych* / Edmund Kopicki. — Warszawa: Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, 1995. — *Texty. Część 1* (poz. 1-7058). — 315 s.

Ковальова І. Ф. Каталог старожитностей доби пізнього середньовіччя містечка Самарь та Богородицької фортеці / Ковальова І.Ф., Шалобудов В.М., Векленко В.О. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. — 108 с.

Федоров Д. *Монеты Прибалтики XIII-XVII столетий: Определитель монет* / Д. Федоров. — Таллин: Валгус, 1966. — 423 с.

Шалобудов В. Н. Особенности денежного обращения XVII-XVIII вв. в Нижнем Присамарье / В. Н. Шалобудов // АЛЛУ. — Полтава, 2003. — № 2/2002-1/2003. — С. 183 — 186.

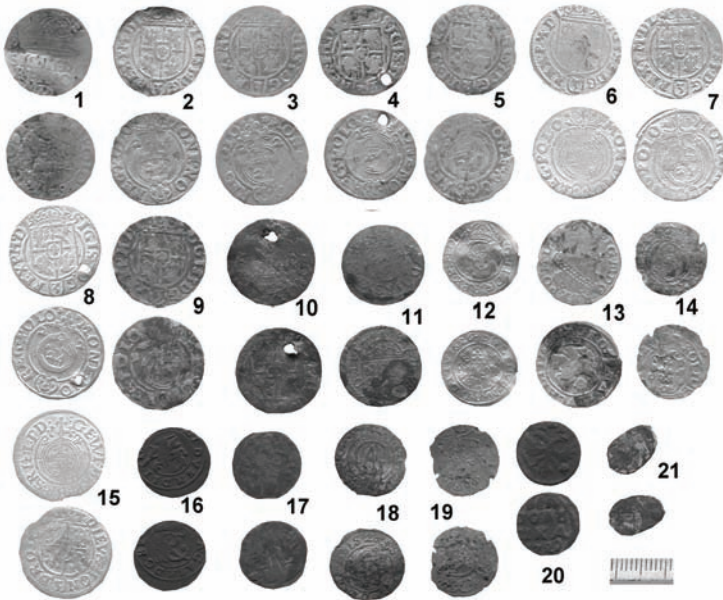

Табл.1

№ п/п	Країна	Емітент	Місце карб.	Правитель	Метал	Номинал	Рік*	Аверс**	Знак підскарибля***	Реверс**	№ за каталогами	О, мм	Інтенсивність, пов.	Примітки
1.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза (1587-1632)	Ag	Грош	1627	SIG:III-D:G:REX POL-M:MDL	Полковник рель.	GROSS [REG] POLO-1 6-27*	Koricki819	18	7	
2.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза	Ag	Півторagroшовик	(16)20	SIGIS-3D:G (3) REX-P-M:D-L	Сас окр.	MONE NO REG-POLO*	Koricki856	18	6	отвір на місці лігери D реверса
3.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза	Ag	Півторagroшовик	(16)22	[SIGIS3DG (3) REXPMDL	Сас окр.	MONE NO REG-POLO*	Koricki860	19	7	
4.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза	Ag	Півторagroшовик	(16)22	SIGIS3DG (3) REX-P-M:DL	Сас окр.	MONE NO REG-POLO*	Koricki860	19	0	отвір
5.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза	Ag	Півторagroшовик	(16)22	SIGIS3DG (3) REXPMDL	Сас окр.	[MONE]O REG-POLO	Koricki860	19,5	8	
6.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза	Ag	Півторagroшовик	(16)22	[SIGIS-3-D:G (3) REX-P-M:DL	Сас окр.	MONE NO REG-POLO	Koricki860	19,5	9	
7.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза	Ag	Півторagroшовик	(16)24	SIGIS-3-D:G (3) REX-P-M:DL	Сас окр.	MONE NO REG-POLO*	Koricki864	19	8	
8.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза	Ag	Півторagroшовик	(16)25	SIGIS-3DG (3) REX-P-M:D-L	Сас окр.	MONE NO REG-POLO*	Koricki867	19,5	8	
9.	Рч Посполита	—	Бидгош	Сигізмунд III Ваза	Ag	Півторagroшовик	(16)25	SIGIS-3DG (3) REX-P-M:D-L	Сас рель.	MONE NO REG-POLO*	Koricki866	19,5	10	
10	Рч Посполита	—	—	Сигізмунд III Ваза?	Cu	Півторagroшовик	?	[XPM]	?	?	?	19	?	невизначений іттемпель, підробка, з отвором
11	Рч Посполита	ВКЛ	Вільно	Сигізмунд III Ваза	Білон	Солід (шеліг)	[16]17	[SIGIII]D G:REX P M:K:Bo:ro:ria D L	Солід	SOLIDVS M:D:LIT..	Koricki3441	17	11	R1
12	Рч Посполита	ВКЛ	Вільно	Сигізмунд III Ваза	Білон	Солід (шеліг)	1626	SIG-III-D G:REX-P:M:D-L	Валнич	SOLIDVS-M-D -LITV1626	Koricki3471	16	6	
13	Рч Посполита	ВКЛ	Вільно	Сигізмунд III Ваза	Ag	Грош	(16)26	SIG-III-D-G:REX-PO -M:D-L	Валнич	GROSS MAG DVCA LIT 1626	Казарекон- Штаагенков324	18	0	
14	Рч Посполита	м. Рига	Рига	Сигізмунд III Ваза	Білон	Солід (шпільг)	(1597-1615)	[SIG III D G:REX]	?	SOLIDVS CIVI RIGE]	?	15	11	змінена центрування
15	Рч Посполита	Маркграф	Круле-век	Георг Вільгельм	Ag	Півторagroшовик	(16)22	-GEVEMAR BR-SRE-L:PD	?	DIEV8MON DRQ[ICT]	Koricki3891	20	2	

16	Рн Посполита	денбург коронний		Ян Казимир (1648-1668)	Cu	Солд (шеляг)	[1659- 1666]	□	?	□		1,45	?	помітні тільки деталі орла, досягть примітивного, певно – підробка
17	Рн Посполита	ВКЛ	Вільно	Ян Казимир (1648-1668)	Cu	Солд (шеляг)	165[2]	[ICRIQ]A-CASMD GR[POL]	Гоздава	[S]OLIDVSMDL IT1165[2]	Koricki 3581	15	1	зміщення центру, підробка
18	Королівство Швеція	м. Рига	Рига	Густав II Адольф (1611-1632)	Cu? Білон?	Солд (шпильг)	(16)28	GVST [ADO L:]D-G:REX S	?	SOL[HDVS CIVI- RIGE[N]SIS:28	Федоров 743	15	1	підробка?
19	Королівство Швеція	м. Рига	Рига	Христіна	Білон	Солд (шпильг)	[1632- 1654]	□	?	[CIV]	?	15	?	
20	Московське царство			Петро I	Ag	Копійка	?	?		?		12x9		
21	Московське царство			Петро I	Cu	Полушка	1720					13,5		

* в дужках () – не проставлені цифри, по умовчанню;

** / – новий рядок; [] – не читаться, чи умовно прочитане (за аналогіями)

*** ділення на «рельєфні» та «округлі» – за формою щитка;

Шилов Юрій Олексійович кандидат історичних наук. Автор багаточисленних публікацій. Видав близько 30 книг – наукових, науково-популярних, публіцистичних, художніх, – а також більше 10 сценаріїв тощо. За ними знято кілька відеофільмів. Найбільш відомі «Переправи» (телестудія «Веселка» м. Світловодськ, 1998), «Шляхами Велесової книги» (телестудія «Нестор», реж. Р. В. Грінченко, 2001), 7-частинні «Спогади про минуле» (Державне TV, канал «Культура», реж. Ю. О. Омельчук, 2004).

2-частинний науково-публіцистичний фільм «До Різдва, до Потопу» (реж. Д. І. Богданов, 2000). Співзасновник (разом із О. С. Поліщуком, В. М. Лазоренком, А. В. Гайдамакою) приватного музею «Аратта – Україна» у с. Трипілля під Києвом. Будучи передусім археологом, Ю. О. Шилов дослідив у степах України близько 150 курганів-могил. Відкрив у них витоки араттської, арійської, слов'янської спільнот та створеної ними Ведичної культури.

За свої відкриття удостоєний прижиттєвих пам'ятних знаків у м. Комсомольськ Полтавської області (2005, скульптор М. П. Стахів) та монумента у м. Дніпропетровськ (2006, художник-монументаліст В. М. Прус).

ПОТОП, СПАС, ОСИРИС

в мифоритуалах Дунайсько-Дніпровського регіону VII-III тис. до н. е.

*К 1990 году мы будем свидетелями
необычайных археологических открытий,
которые в корне изменят наши познания о
древнем мире.*

*Древнейшее учение придёт в мир.
Ванга-ясновидица*

В 1990 году вышла моя научно-популярная книга «Космические тайны курганов», а затем и научный её вариант, – так были обобщены и продвинуты представления о творцах «степных пирамид» Евразии. Второе издание монографии «Прародина ариев: обряды, мифы, история» (Москва–Київ–Минск, 2013) существенно продвинуло познания также о

соседнем – не *арийском* уже, а *араттском* – «трипольском круте археологических культур» (а/к). У обоих родственных населений обнаружались грандиозные фигурные сооружения, чья символика оказалась сродни «*Веде словена*» и «*Риг-Веде*» – древнейшим в мире Святым Книгам т. н. индоевропейской общности племён [6: 10, 20; см. также 7, 9].

Так были открыты *Аратта* и *Ариан* [21]. Их тандем изначального государства и его предгосударственного окружения 5400/5300 – 2750/2250 гг. до н. э. (до Рождества Христова) расцвёл – как открылось мне далее – благодаря наработанной системе Спас (ительств)а [18, 28], известного досель лишь по «Евангелии» начала нашей эры... Эти открытия оказались апофеозом изысканий, немало столетий проводимых учёными многих специализаций и стран [1-8, 11, 12, 14, 15, 22, 30; и др.]. Ныне истоки цивилизации выглядят так:

I

Сотни тысячелетий 3-миллионнолетней эпохи палеолита многие регионы Европы покрывал Ледник. Историческая память украинцев Киевщины, в частности, сохранила его образы в мифе о возникновении Земли 198 столетий назад и о поддерживающих её слонах (*ящерах* < *ишкурах*-мамонтах) – из чьих шкур и костей охотники построили жилища на будущей Кирилловской улице столицы (раскопки В. В. Хвойки). На таких стойбищах поколениями не гасли костры, которые неусыпно поддерживались стариками. До старости и почётной должности «кострового» дожидали немногие. Почитая, соплеменники называли их *сар*. Тогда это слово – родственное *жару* костра – означало *расти(ть)* и *все* [5, с. 692]. Посему из *сара* получились потом не только *star* (название искроподобных звёзд) да *старик*, но и *царь*. Пока не научились добывать огонь, переселенцы носили его вместе с пожитками. Разжигание очага именовали *кара*, а проводителя переселений стали величать ‘зажжения связывающим’ *кара-лал* (> *король*)... Это сложилось задолго до римского Цезаря да германского Карла. Очерченная же выше лексика прочитана А. Г. Кифишиным в ‘Законе Владычицы’ – первой летописи XII-III тыс. до н. э. Каменной Могилы, стоящей на Запорожчине между днепровской Хортицей и Азовским морем. Шумеролог проследил, что упоминаемой здесь *Аратте* предшествовала идеограмма с названием страны, нанесенная охрой на череп мамонта со стоянки у нынешнего села Межирич (на Черкасщине)...

Около 12 тысячелетий назад случилась геокосмическая катастрофа, вследствие чего полюса Земли сместились и заняли привычное нам положение. Ледник тогда начал таять и отступать в новое Заполярье. Талые воды стали заполнять котловины будущих морей – Средиземного, Чёрного, Коспийского, Аральского; 2-3 последних временами сливались, образуя Вару-

кашу – ‘*Семя Матери-Земли и Неба-Отца*’ *А-Ки-Ан* (> *Океан*, как прагреки называли попервах Чёрноморье, ставшее затем для них *Понтом* – ‘Морем’ относительно прочих морей). А современные долины Десны, Припяти, Среднего и Верхнего Днепра затопило тогда бескрайнее «Полесское озеро», как то море условно называют геологи.

В ту скоротечную эпоху мезолита (‘среднего камня’ между палео- и неолитом) стада медлительных мамонтов из Европы ушли. Выжили тогда те племена, что сумели перейти к охоте на оленей и пр. быстроногих копытных. Особенно преуспели носители свидерской а/к севернее Карпат. Для новой охоты изобрели они лыжи и сани, а главное – *бан*, лук и стрелу, что превзошло *убойность* копья и стало титулом предводителя – лучшего ‘лучника’-бана. Его помощником в погоне за оленем-собом стала *собака*, выведенная из волков и песцов. Начав с них, охотники стали приручать также оленей и других парнокопытных помельче, – так зародилось скотоводство. От его истока ведёт своё начало понятие Спас: др.-рус. *пѣсъ* ‘пѣс’ → скр. *pācī* ‘скот’ → вед. *паса́тъ* ‘пасти’ → *спас(ать)* [3, с. 117-118; 20, с. 427-428, 462]. {Тут, несколько забегая наперёд, уместно сказать также о происхождении слова и понятия БОГ. У иранцев *bagā-* означает ‘доля, жребий’; арийско-индийское *bhāgah* значит ‘податель благ’; предыдущие понятия конкретизируются славянскими «богатство, доля, благо» → ‘податель благ’ → ‘бог’: *sv-božъ*-je ‘збіжжя’ (укр. собранный урожай, др.) > *bog-atъ* ‘богатый’ > *bogъ* [13, т. 2. с. 47-53]. Посему к основным сборам урожая в августе-сентябре все три праздника изначального, дохристианского Спаса [18, с. 46] приурочены отнюдь не случайно}. А в это же время в Малой Азии – между черноморским *Океаном* и *Сланом* средиземноморским – обитали иные охотники: изобретшие не лук, а пращу. И тут возобладало не скотоводство, а земледелие. Оно выросло из собирательства диких сортов ячменя и пшеницы, которых не было в Карпатском регионе... Та трансформация хозяйства – от *присваивающего* у природы к *воспроизводящему* её ресурсы – названа археологами Великой Неолитической революцией конца каменного века.

Согласно выводам В. А. Сафронова и Н. А. Николаевой, археологические «свидерцы» соответствуют ядру носителей «евр(опо)азиатской языковой общности». Испытав взрыв своей демографии, эти мобильные охотники-скотоводы стали расселяться до Сибири и далее на восток, а на закат – до островного побережья Европы, на полуостров – вдоль *Океана-Понта*, осваивая южное и северное его побережья. Последний поток переселенцев слился со своими родственниками, чьи жрецы ещё во времена мамонтов изобрели протописьменность и вели летопись в подземельях Каменной *Могины*. Природный холм её *магулы*-святилища стоял на берегу протоки (ныне р. Молочная) нынешнего Днепра, ниже его порогов и Хортицы. Переселенцы же малоазиатского потока дошли до тёплых краёв,

где поныне не случается снегов и морозов. Однако исконная традиция строительства *иглу* из брусьев слежавшегося снега и льда привела к возведению святилища из тёсаных камней (возможно, протошумер. *il* = *ga.tu* 'поднимать, возводить' > укр. *хата* > *хатты*, древнейшие жители Малой Азии, родственные сибирским *кетам* евразийского происхождения), колонны которого украсили изображениями местной дичи: свиней да лисиц. Археологи раскапывают это святилище турецкого холма Гёбекли-тепе с 1994 г. Примечательно, что нижний слой X-IX тыс. до н. э. с округлыми строениями зодчие примерно в 7500-6000 гг. до н. э. засыпали песком и возвели на таком холме прямоугольными зданиями с подобными колоннами да изображениями. Аналогичная смена традиций в синайском Иерихоне конкретизирована наконечниками стрел свидерского типа – изготовители которых, по выводам Софронова–Николаевой, слились с аборигенами и создали тахунийскую а/к «протоиндоевропейцев». Исследователи обнаружили тут характерный для славян обычай изготовления ритуальных *дидухов* (< пр.-шум. *di{li}-dug* 'Судия Благой', вероятно); здесь такие человекоподобные снопы прислоняли к стенам жилищ, обмазывали глиной и раскрашивали [8, 21 и др.].

Не удержав Иерихон (каменную крепость в 3 га), «протоиндоевропейцы-тахунийцы» отошли вспять, основав в области Гёбекли-тепе и Чатал-Гююка протогород площадью около 14 га. Рост его населения, изменения климата и почвы заставили вождей искать зёмли для расселений. Вспомнили, очевидно, о своих далёких родственниках на противоположном берегу Океана (изолированного тогда ещё Черного моря) и отправили к ним жреческую делегацию. Та – как независимо друг от друга открыли киевский археолог В. Н. Даниленко и московский шумеролог А. Г. Кифишин – договорилась со жрецами Каменной Могилы о предстоящем переселении и взаимопомощи братских племён. Союз скрепили древнейшим, среди известных историкам, *письменным* договором (< *PI-šu-Nam* 'Разум руки-закона Судьбы' > *PI-sangu* 'Разум жреца' > праздничные *писанки*, расписные яйца). Сей Договор примерно 6680 г. до н. э. выглядел как копия части Священной летописи Шу-Нун (т. е. Каменной Могилы), которую перенесли в Шу-эден (Чатал-Гююк) и воспроизвели на дидухе Праматери одного из храмов [5, с. 55, 441-524]:

«В Праведные годы Ишкур был Судией. (Затем пращур) Думузи начал скот разводить, Ниндар и Гатумдуг лук впервые познали, судить же стали Люди великие. А в Краю том, где воды отражают звёздного Змия в арыках (полей), там зёрна (собирают) Владычицы {...}».

1

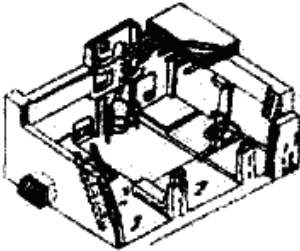
2

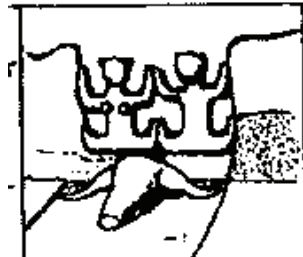
3.

4

5.6

Божественные Праматери: с копией текста Шу-Нун в храме 24/VII
Шу-эдена (4-6);
на изделиях трипольской (1) и античной культур (2),
на украинской писанке (3)

Данное копирование и воспроизведение, т. е. заключение Договора, следует считать трансформацией страны Аратты в одноимённое первейшее государство – которое стало ядром индоевропейской общности далекородственных населений северного и южного пределов Причерноморья. Примечательно то, что этнокультура украинцев доныне хранит память об этом событии, судьбоносном для народов Евразии и всего человечества. Эта память

воплощена в традиционных мифоритуалах Рахманского Великодня (через 25 дней после обычного Великодня-«Пасхи») с его ежегодно обновляемыми писанками – одна из которых, «Берегиня», унаследована не иначе как от шу-эденской Праматери [ср. рис. 4 и 3]. Помимо иконографии, эти фигуры сближают мифологемы «змееной Прародительницы» античных времён [ср. рис. 4 > 1-2-3] и Рождества Близнецов [ср. рис. 6 и 3] – созвездие которых возглавляло годичный зодиак между 6680-4400 гг. до н. э. [14, с. 232].

Массовыми археологическими свидетельствами очерченных выше событий стали появления (с середины VII тыс. до н. э.) в бассейне Дуная культур круга Криш, Хаманджия, Варна малоазиатского происхождения, а далее в направлении Днепра – буго-днестровской, сурско-днепровской, днепро-донецкой а/к и сложившихся на их основах культур Триполья да Среднего Стога... В 2002 г. мною было начато исследование связи а/к круга Чатал-Гуюк, Хаманджия, Триполье с ритуально-эпическими песнями «*Веды словена*» [16, 19-21].

Находку сей Святыни осуществил (в трёх горных сёлах болгарской Македонии) и отчасти условное название дал ей (по песенным образам книг *Веты*, БОГА Вишну-Славы да обрядности *славити* на языке *праславян*) сербский этнолог Стефан Веркович (1827-1893). Подобно большинству таких памятников, данный – объёмом в 30 «Илиад» Гомера – тоже был составлен и хранился изустно, сопрягаясь с преданиями о неких древних записях (которые и в летописи Каменной Могилы имеют вид «конспектов на память»). Открыватель довольно верно оценил значение находки и определил её в основе известных ему древних литератур. «Песни Славянской Веды по своей важности и обширности занимают первое место между всеми литературными памятниками старины, не исключая знаменитой *Махабхараты*», – писал в 1872 г. авторитетный журнал Италии, опираясь на официальное подтверждение открытия Верковича правительственно-научной комиссией Франции. Но первые публикации – Москва 1867, Белград 1874, С.-Петербург 1881 – были прерваны убийством царя Александра II, покровителя С. И. Верковича и петербургского издания первой из *Вед* индоевропейских народов (за которой последовали арийско-индийские *Риг-Веда* и т. п., их же *Рамаяна* и *Махабхарата*; иранская *Авеста*, исламские *Эды*). После этого литературно-исторический памятник был предан забвению. Однако же новые издания 1997 (София) и 2003 года (Москва) начали менять положение к лучшему – особенно после переиздания в 2013-2014 годах В. Г. Барсуковым двутомника Верковича с новым своим переводом на русский язык прилагаемого праболгарского текста да с моим историческим комментарием [20, 29].

В официальную науку «Веда словена» и, заодно, «Прародина ариев» вводятся посредством монографий академика О. Н. Трубачёва (директора

Института русского языка РАН) – открывшего, в частности, праиндоевропейские основы городской и пр. лексики праславян, с чем «перекликаются» данные археологии о том, что значительная часть Поднестровья в культурном отношении представляет собой восточную периферию Карпато-Дунайского региона, а Южный Буг и Среднеднепровское Правобережье когда-то вместе с восточной частью Балканского полуострова входили в единый ареал Трипольской культуры» [13: т. 1, с.101; т. 2, с. 392]. Очевиднейшие признаки принадлежности «ВС» к Аратте-«Триполью» – описание в ней и наличие в нём первых городов до 450 га, вместе с сёлами и угодьями *околиц* составлявшими конфедерацию держав-*калиц*; их ремёсла и торговля в песнях едва упоминаются, но многократно указывается на окрестные поля и переходы от овцеводства к разведению крупного рогатого скота, от мотыжного к орному земледелию.

*

Древнейшие сюжеты «ВС» про Орпию и Вриду (> фракий.-греч. Орфей и Эвридика), Уфрена и Росиду можно связать с вышеизложенными перипетиями населений малоазийских Гёбекли-тепе, Иерихона, Чатал-Гююка и т. п. То была, видать, южная *Край-зем(л)я* выходцев из Надкарпатья... Названные пары первопредков разделила катастрофа с землетрясением, извержениями и потопом:

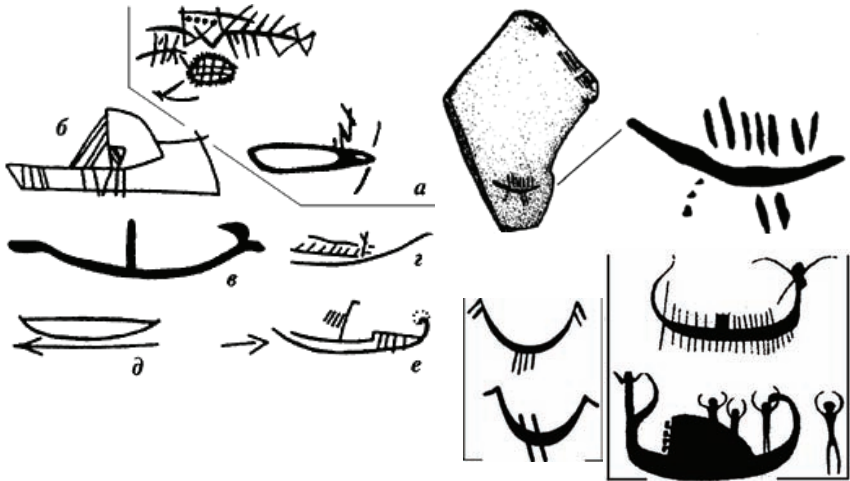
*Що си, БОЖЕ, чуду чинишь,
та се сита Земє дуръ потресла!
Истекли се три кр̑вави реки
та ми се заезили цали поля,
та устана аф̑ Море-ту на д̑ну-ту,
ут̑ де вече не излезе.
Как̑ Сонце се навелу ут̑ небе-ту
да си види шо да види:
Земє си є пуста запустена,
ниту люде си ми фодет̑ ну поле-ту!*

Что ты, БОЖЕ, за чудо чинил,
что Земля вся чрезмерно тряслась!
Истекли три кровавых реки
да залили собой все поля,
что остались в Море на дне,
и не выйдут довечно оттуда.
Когда Солнце на небо взошло
посмотреть и увидеть быт̑е:
ан Земля превратилась в пустошь,
нету люда, ходящего в поле!

Данный Потоп можно совместить с тем, который обнаружили в Черноморском бассейне американские геологи У. Питман и У. Райен, а также океанолог Р. Баллард, – датировав его примерно 5500 г. до н. э. У малоазийского берега Турции среди пресноводных отложений на глубине около 150 м были найдены руины строений из камня и дерева. А с морскими переселенцами исследователи связали прибрежный могильник у болгарской Варны, который изобилует древнейшими золотыми украшениями и мемориальными могилами-кенотафами без погребённых (утонувших, вероятно, в пучине)... Впрочем, имеются и альтернативные исследования колебаний уровня Чёрного моря, их связей с памятниками археологии.

Ведические песни выделяют среди первых переселенцев *Хине-краля*. Когда долгая засуха да избыток едоков вызвали необходимость уводить молодёжь из града *Юдица* (< слав. *юдоль* 'доля-судьба') Край-земли, то король испросил совета у Божьей вещуньи *Юды* Самовилы. И та поведала о заморском *пусте поле запустену*: о необрабатываемой пустоше *дивов-ди-карей*. Вот где надо *Ново-град* основать! Но прежде следует уговорить *Колчу* – сына Бога *Курабе* – научить переселенцев строить суда: *курабче*-корабли да *ковчече*. На них, числом 19, и уплыли молодые соотечественники семи банов-королей *Юдицы*.

Изображения таких, по-видимому, судов встречаются среди текстов VII-III тыс. до н. э. Каменной Могилы. Особые черты некоторых из них присущи рисункам на сосудах Аратты-«Триполья», а также изображениям последующих Шумера и Египта [рис. 7-8, 9, 10].

суда *Каменной Могилы* (7, 8) шумерских (7: а, в) и египетских типов (7: б, е), распространившиеся затем в Аратте (9; ср. с 8) и Египте (10; ср. с 9 и 7: б, в, е)

Добавим к сему, что главная часть текстов Шу-Нун повествует, по заключению А. Г. Кифишина, о грандиозном Потопе – песок да ил которого перекрыл святилище № 65 КМ с изваянием двуголовой рыбы и скрижалями со знаками (по Б. Д. Михайлову [24, с. 44-48]) *БОГА (Небес), Владычицы (преисподней), Суда (водной) Бездны, Преображённого Предка...*

Переселяясь из тёплой Край-земе с её впадающим в Чёрное море Дунаем, юрцы-орцы (> *оратаи*) перенесли эти названия на новую, холодную родину. Связь с малоазийской отчиной не прерывалась, и был учреждён праздник прилёта оттуда весенних ласточек. Дополнялись новые песни к древней **Вета-книге**, начатой овчаром-царём Кресником во времена Орпи-и-Вриды. Но не от них, а от последующего 'Близнеца' Имы (мифического, связанного с зодиаком прародителя нескольких народов былой индоевропейской общности) прослеживали свою династию переселенцы. Их величайшей Святыней стало собрание

*стара е Вета уть Край-земе,
уть Край-земе и уть царе;
Има е царе на небе.*

Среди пливших, шедших, ехавших на волокуших переселенцев особо прославился 'Лучник' Бан – проживший якобы 300 лет и родивший столько же сыновей, каждый из коих получил в управление *град* или *место* (> укр. *городище* и *місто*). Заселение народом Бана третьей Край-земе (сопоставимой с упоминаемыми в ведических песнях *Аритой*, *Уритой* и др. *калицами* Аратты) между парой *Белых Дунаев* отвечает распространению а/к Кукутени-Триполье от Дуная до Днепра в 5400-4600 и последующих годах до н. э. Особо важны насыщенные мифоритуалами сюжеты.

Так, причалив к древнему, не нынешнему устью Дуная (что остался Прарекой в украинском фольклоре) почтили юрцы кrale Бан царица на Гюргев-денъ (> сл. Юрий, гр. Георгий) жертвоприношением-*требой* местного Бога **Атле** (> гр. "Атлас, титанический царь Атлантиды). Далее, пред Белым Дунаем (Днестром?), подстерегла их змееподобная **Сура Ламия** (> гр. Ламия), 'Солнечный Пламень'. Выползло чудище из приречной пещеры – да как затрещит, как засвищет! – аж затряслась и потрескалась спёкшаяся от пала земля. Вспомнил тогда царь-король Бан заветное из книги Ясна (> раздел иран. «Авесты», инд. «Яджур-Веда»), которому научила его пред расставанием оставленная на родине мать:

.....
*Хай ми, Яра; хай ми, Дива.
Хай ми, Яра; хай ми, Прена.*

После таких слов у Ламии ни одной из семи голов не осталось!

Но тут повалила из прибрежных камышей да пещер орда-юрдие местных дикарей-дивов. И хотя оружие их каменное (булуги, копья и стрелы) уступало медным секирам пришельцев да их лукам-пушкам, ядовитые стрелы пускающим, – однако с дивами юрцы совладали не скоро. Три месяца, до зимней *стужи* тянулись бои. Затем Бан совершил *требу Стигне*, Богу зимы – который послал на помощь юрцам своего слугу. Тот войско Дива заморозил и Бел-Дунай льдами сковал. Оказавшись на другом берегу реки, народ

Бана заложил *ново-град Котлицу* (< город-государство *калица* «ВС» > рим. *civilis* > цивилизация), поставил в его околицах *сёла* и *ка́ици*-дворы хуторов. Строительством занимались зрелые люди. Сам царь – по исконной, малоазийской традиции – начало весенним сельхозработам давал, руководствуясь при этом «я *ти*, *БОЖЕ*, *Вета-книга*». Вослед за царём *женская* молодёжь обрабатывала поля, а *мужская* традиционно занималась скотоводством [29, с.19]:

Малки си моми

двух волов запрягали,
запрягали волов да во храме.

Бан-король золотом их позлатил
да блестящей попоной покрыв,
попону накинуд и привязал,
в златое рало впрягал.

На поле Бан выезжал,
три борозды там вспахал.
Три борозды позлатились:
златило их ясное Солнце,
спутившее Зорю златую.

Малки си моми на поле
три си недели урали
та ми са поле посе(я)ли.

Солнце Зорю как отпустит,
опустит зарю на *агнеца* –
тот наш агнец позлатится,
украстся агнец прекрасно!
Бан в жертву тогда его колет,
требу он колет для БОГА –
чудного агнца чудесного!
Бан его колет ножом,
но агнец вовсе не колется.
Ясны крылья явились ему
и вознесли его в небо,
ко Всевышнему прямо на небо! –
суру агне златого,
сверкающего агнца позлащённого,
юнаци в кушере взятого.

Присовокупив ко второму отрывку *Вета-книгу* араттов-юрцов, получим исток преданий о письменах Золотого руна священного Овна – за которым Орфей и прочие прагреческие герои судна «Арго» плавали к северным берегам Чёрного моря...

Наладив отношения с теми из дивов, что выжили в битвах и не разбродились по лесам, юрцы Бана в течение нескольких лет снискали обожание дивьей молодёжью:

Девы дивии хвалят юрцов:

те ведь их научают на поле
как им *уратъ*, как им *сеетъ*,
да замесить чисто тесто,
чиста пита, чиста леба.

Хвалят их *юнаки* восхваляют:

стадо те пасти научили,
до юрцов-то ведь стад не видали –
сами дивы как стадо в лесу обитали!

Однако по мере разрастания Аратты необрабатываемые участки лесостепи убывали и отношения между государством да аборигенами становились всё напряжённее.

Повествуя про то, «ВС» этнокультурно розграничує диких-дивов и арниев-ариев. Царь последних Харапин-‘Курганичик’ обитал в деревянной, а затем каменной крепости-граде и тщетно пытался погубить перерождение БОГА Коледы в Спаса-царя юрцов да собственных подданных – уничтожив при этом 9 тысяч детей-коледников, возвестивших мир о Рождестве {→ Христа-Спасителя [18, 28]}. Археологически распри невыразительны; гораздо очевиднее содействие миссионеров Аратты-«Триполья» в учреждении курганного обряда «среднестоговского» Ариана – получившего вместе с тем творение (на основе араттской «Веды словена») доиндийских гимнов «Риг-Веды» [19, с. 633-643]. В конце третьего, последнего этапа (С I-II: 3700-3200-2750 гг.) развития носителей трипольской а/к возникло несколько таких её племенных типов, которые смешались с носителями как ямной да нижнемихайловской а/к ариев, так и ямочно-гребенчатой да мариупольской а/к дивов. При этом динамика усатовского, горьдского, софиевского и близкородственных им типов – от приморской Орияны (ныне Одессина) до подлесной Бурсии (Киевщина и др. части Болоховщины) «Велесовой книги» – отвечает ведическим сказаниям о походе королей *Сада и Чета* юрцов «*уть долна земя Презморна презь моря Гуляму, презь земя Харапска*».

Захватчиков *дивьих пустошей* Болоховщины воодушевлял призыв Сада-короля времён закономерной смены первичной, общинной государственности «Золотого века» Аратты – на вторичную, тоталитарную государственность рабовладельческого Шумера:

*«Да идеме на дивача земя:
диваце да надбориме,
тяхна земя да плениме, –
ке ги научиме какъ са земя работи,
тие на насъ роблукъ ке робувать!».*

Слово своё король Сада сдержал. У Днепровских переправ между будущими Киевщиной и Полтавщиной возникло немало сельскохозяйственных поселений со смешанной культурой аборигенов финала неолита и пришлых сюда араттов-«трипольцев» – так или иначе, вероятно, обучавших первых земледелию и забиравших у них часть продукции... Это предвосхитило политику рабовладения эллинской Спарты, закрепостившую иноплемённых илотов на их захваченной спартацами земле.

А Бел-король, сын Сада, увёл часть араттов-болоховцев в Хараппу/Бхарату/Индию – учредив там, за тысячелетие до прихода туда же ариев, пенджабскую Аратту-III [7, с. 124-149, 615; 9; 21, с. 62-80].

Основная литература

1. Асов А. И. *Атланти, арии, славяне: История и вера.* – Москва: «ФАИР-ПРЕСС», 2000. – 560 с.
2. Гладкий В. Д. *Древний мир: Энциклопедический словарь.* – М.: «Центрополиграф», 2001. – 975 с.
3. Даниленко В. Н. *Энеолит Украины.* – Киев: «Наукова думка», 1974. – 176 с.
4. *Енциклопедія Трипільської цивілізації* / Гол. ред. Відейко М. Ю. – К.: ТОВ «Укрполіграфмедіа», 2004. – 2 т. – 704, 712 с.
5. Кифишин А. Г. *Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII-III тысячелетий до н. э.* – К.: «Аратта», 2001. – 872 с.
6. *Мифы народов мира* / Ред. Токарев С. А. – М.: «Советская энциклопедия», 1991-1992. – 2 т. – 671, 719 с.
7. Наливайко С. І. *Українська індоаріка.* – К.: «Євшан-зілля», 2007. – 640 с.
8. Николаева Н.А., Сафронов В.А. *Истоки славянской и евразийской мифологии.* – М.: «Облиздат», 1999. – 312 с.
9. Попов С. *Българският Коледа във «Веда словена».* – Варна: «Славена», 2010. – 300 с.
10. *Ригведа* / Пер. и комм. Елизаренкова Т. Я. – М.: «Наука», 1989 и 1999. – 3 т. – 768, 744, 560 с.
11. Рол Д. *Генезис цивилизации.* – М.: «Эксмо», 2002. – 480 с.
12. Трубачёв О. Н. *Indoarica в Северном Причерноморье.* – М.: «Наука», 1999. – 320 с.
13. Трубачёв О. Н. *Труды по этимологии: Слово · История · Культура.* – М.: «Языки славянской культуры», 2004-2005. – 2 т. – 800, 664 с.
14. Чмыхов Н. А. *Истоки язычества Руси.* – К.: «Лыбидь», 1990. – 384 с.
15. Шилов Ю. А. *Основы славянской цивилизации.* – М.: «Осознание», 2008. – 784 с.
16. Шилов Ю. О. *Аратта за «Ведою словена» і пам'ятками трипільської культури та іншими науковими джерелами.* – К.: «Аратта», 2010. – 118 с.
17. Шилов Ю. О. *Україна у контексті світової цивілізації.* – К.: «Аратта», 2012. – 220 с.
18. Шилов Ю. А. *Ноосфера и Спас.* – К.: «Аратта», 2013. – 46 с.
19. Шилов Ю. А. *Прародина ариев: обряды, мифы, история* / Второе издание. – Москва-Киев-Минск: «Русская Правда», 2013. – 816 с.; с. 765-808 – отзывы и рецензии Б. А. Рыбакова, О. Н. Трубачёва и др. на Первое издание (К.: СИНТО, 1995).
20. Шилов Ю. А. *Комментарии к «Веде славян»* // Веда славян / пер. с древнеболгар. Барсуков В. Г. – М.: «Амрита-Русь», 2013-2014. – 2 кн. – Кн. 2, с. 425-443.
21. Yuri Shilov. *Ancient History of Aratta – Ukraine.* – New York: Amazon, 2015. – 470 p.

II

Тема Потопа продолжила связь древнейшего, *малоазийского* пласта «Веды словена» с протошумерской летописью ‘Закона Владычицы’ Шу-Нун – т. е. Каменной Могилы между *Азовским морем и запорожской Хортицей*. Выше показано, что изначальный контакт был установлен письменным Договором 6680 г. до н. э., который дал начало «*индоевропейской*» общности племён с центром в древнейшем государстве Аратта. А ведический Потоп – прорыв солёных вод Атлантики в пресноводный, последниковый Черноморский бассейн – датируется американскими специалистами около 5500 г. до н. э. Это отвечает 5540 г. смены династий в Списке правителей Шу-Нуна – где ‘Праведные годы’ Му-gi уступили ‘Владыке-ветру’ **En-lil** {> слав. Лель и шумер. Энлиль > библейский БОГ-Творец Элохим} с эпитетом RA-il ‘(Поднявший крыло) Преступник’, спровоцировавший Потоп [5, с. 257, 662, др.]. Связь двух названных регионов сопряжена также с верховным, в «Веде словена» и «Риг-Веде», БОГОМ-Творцом-странником **Вишну** – стопообразный знак которого в нескольких текстах VII-III тыс. до н. э. Шу-Нуна можно трактовать местами как ‘Море’, который в разных контекстах пиктографического письма «мог превращаться в ипуг ‘водная могила’, ‘Урук’» [5, с. 63 и др.]. Вишну тоже причастен к Потопу – которым, а также землетрясением и пожаром, хотел истребить он род человеческий – обрекший было себя (подобно Енлилю) на вырождение нарушением брачного обычая вкупе с «живою-и-мёртвой водою» [20, с. 434].

Итак, тема азово-черноморского Потопа достигла даже Шумера – классическую эпоху которого около 3100 г. до н. э. начали выходцы из Аратты-II (закавказский форпост, южнее оз. Урмия [11, с. 84-147-324], дунайско-днепровской Аратты-I). Более того! – в летописи каменномогильской Шу-Нун шумеролог А. Г. Кифишин предположил зачатки египетского письма, а археолог Б. Д. Михайлов обнаружил изображение «египетской богини смерти Мерит-сегер или близкий эквивалент, который всегда сопровождала солнечная ладья бога Ра», отчётливо тут представленная [24, с.109-111]. Исследования этих учёных привели антиковеда Л. И. Акимову к правомерной гипотезе, что жреческий центр КМ «мог быть центром иррадиации различных этно-культурных ветвей, ушедших затем на территории будущего Шумера, Египта, Греции, Италии».

Соответственно этой гипотезе, в текстах приднепровской летописи обнаруживаются истоки исконного имени и мифоритуала нильского **Осириса** – правнука, внука, старшего сына Богов солнца, атмосферы, земли; брата-мужа Богини плодородия и вод **Исиды**, отца Бога воскрешения Гора. Этот Ws’ir **Усир** «Текстов пирамид» [6, т. 2, с. 267] выводим из протошумерского **u-si-ra** ‘жрец насыпающий возливающий’, т. е. сеющий-и-поливающий “праагроном” (подобный ведическому *зимледелу е заравиелю Суру с ясна*

Звезда *сейнита* и *зорита* на плече [20, 433; 29, с. 26-27]). В лексике Шу-Нун сему жрецу сродни ú2-še.tir 'трава «зерно леса» – эпитет аратто-шумерской Богини зерна Ашнан, предтечи Исида [5, с. 47, 692-694]. А 'Зерна Богине семья слать' *še.tir-a-dar* сопоставимо с лат. 'слой; поколение' *stratum*, а ещё больше – с укр. *страта* как 'посев (ное зерно)' и как 'казнь'-кара (< kága 'сжигать; обновлять' КМ, отвечающее «трипольско»-араттскому обычаю периодического сожжения-обновления поселений примерно через три на четвёртое трудоспособное поколение). Тут коренится разгадка ведического {затем и евангелического} сюжета об «избиении детей» арийским 'Курганщиком' Харапином: сим размежёвывались грешное и праведное поколение потребителей брака да «живой-и-мёртвой воды» {коледующие дети поныне засевают-благословляют хозяев жилища посевным зерном – а угощают-поминают их, как предков, варёной кутьёю} [28, с. 13; 29, с. 28-42].

Поскольку архив Каменной Могины XII-III тыс. до н. э. местного происхождения и Аратта неоднократно упоминается в нём начиная с VII тыс. до н. э., то влияния шли из них в Шумер и Египет V-III тыс. до н. э. – а не наоборот [ср. 4, т. I, с. 97, 337, 470-471, 522 и 5, с. 251-257, 559-562]. А. Г. Кифишин обнаружил отзвук первопричины аратто-«трипольских» влияний на вторичные цивилизации земледельцев Ближнего Востока в преданиях «Текстов пирамид» о *северной стране Осек*, с которой началась предыстория Египта. Судя по его лексике, 'круглота Осек' обладала 'Великой чернотой' плодородных земель, чернозёмов. Она могла быть прародинной если не части египтян, то пришлых к ним миссионеров – существенно повлиявших на их земледелие (ег. Осек 'ś(j) > śk молотить зерно; śk', приносить урожай; śk'.t страна пахарей = Аратта) [22, с. 36-41]. Присовокупив сюда вышеуказанное замечание Б. Д. Михайлова, получим весомое подтверждение выводам египтолога Д. Рола о древнейших изображениях кораблей и священных лилий Египта: они там не местные, а происходят из Шумера и более северного ареала, включавшего «Крым, Кавказ от Чёрного до Каспийского моря и некоторые районы (...) царства Аратты» [11, с. 297-319, 424-425].

'*Погибшая в море*' *Осек* расширяет каменномогильскую тему Потопа также на истоки Эллады [5, с. 253-258; 22, с. 36-38]. Осек, как затонувшее около 5500 г. до н. э. приморье Аратты, оказывается сродни стране Богоборца-титана Атланта, сопоставимого с приозёрным Богом *Атле* подунайского пласта мифологем «Веды словена». Вопреки философу Платону, упомянувшему Аратту в связи с полувыдуманной Атлантидой якобы египетских преданий, историк Диодор Сицилийский совместил легенды и современные ему рассказы рыбаков про Атлантиду на берегу озера Тритон, ставшего Мраморным морем вследствие землетрясения и образования Боспорского пролива. Но этой катастрофе предшествовало, по преда-

ниям греков, два Черноморских потопа: «в первый раз через Кианейское устье {реки Тритон, вытекавшей из озера}, а во второй раз через Геллеспонт {пролив Дарданеллы между Эгейским и Мраморным морями} устремились воды. Говорят, что *Понт* {следующее, за Океаном, название Чёрного *Моря*} будучи озеру подобен, от впадающих в него рек преисполнился так, что (...) в Геллеспонт лишек излил, где затопил великую часть приморской Азии» [1, с. 98].

Н. А. Чмыхов, Д. Рол и др. исследователи выделяют – вслед за авторами шумеро-вавилонской «Поэмы о Гильгамеше» и библейской «Торы», за античными мифами да литературной традицией – один-три грандиозных Потопа. Наиболее вероятна связь их с землетрясением, что около 3100 г. до н. э. [11, с.161-201; 14, с.187-189] образовало проливы Гибралтарский и Боспорский. Но указанные Диадором потопа произошли ранее – и один, по крайней мере, из них можно сопоставлять как с вышерассмотренным 5500/5540 года, так и с легендой Болоховщины (подлесные части Киевской и соседних областей) о *Золотой камышине*, растущей где-то на болотистом торфянике *Оврут* в старице Десны – который 7 тысячелетий назад перестал быть руслом этой *‘Быстрины’*. К её прекращению восходит записанное в «Истории» Геродота [IV: 51-57] предание о вытекании рек Скифии (от Тираса-Днестра до Танаиса-Дона) из «большого озера», в котором исследователи донедавна усматривали болотистую область истоков реки Припять. Теперь доисторическое прошлое сей области известно геологам под условным названием «*Полесское озеро*» – которое образовалось после таяния Ледника, запруженное его южными моренами.

Существование сего внутреннего пресноводного моря геологически прослеживается начиная с 500-тысячелетнего прошлого. В межледниковые периоды оно расширялось, прорывались старые и возникали новые дамбы-морены. Одна из них десятки тысячелетий видоизменялась поперёк долины пра-Днепра в районе Псла и верховья Порогов. Считается, что последний прорыв сей запруды случился примерно 12 тысячелетий назад. С тех или несколько позжих времён сохранили свои названия *Псёл* и *Кобыляки/Кобылячки* в его низовьях. Языковеды полагают, что значения сих гидронимов родственны дошумерскому ‘Море познавшему’ *AB-zu* (> *Апсу* ‘*Пресный океан*’ как «Бездна изначального Хаоса») да *Kybele* – фригийской Праматери Богов, людей, коней и прочих животных [6; 27, с. 49-50]. Позднейшие прорывы этих запруд привели, по-видимому, к тем переполнениям рек и Черноморским потопам, память о которых сохранили древнегреческий историк Диодор да предания Киевщины и всей Болоховщины. Последние отразили, точнее, не сам(и) Потоп(ы 12-? и 7-тысячелетней давности) – а обезвоживание им(и) Полесского озера:

«Колись від Міжгір’я, де була пристань, до Броварського бору було море.

По цьому морю їхав якийсь царевич. Гуляв на кораблі та й потонув. Почувши це, цариця заклала все море, і воно перекинулось у болото. (...) І виросла на тому болоті очеретина. Але тепер її ніхто не бачить. І тоді буде море знов, як хлопець-семіліток на коні знайде в болоті очеретину – половина якої золота, а половина срібна – і вирве її».

Аналізуючи такі предання, В. Н. Гузій передполагає некую катастрофу, которую резонно соотносит с синхронными поселениями местной трипольской а/к, а таинственный корабль – с атрибутом «египетского бога Ра». В предисловии же к его краеведческой книге историк Л. Шайнюк указывает на стих из индоарийской «Атхарва-Веды» [X 7.41], славящий 'Всеобъемлющего Отца существ' Вишну-Праджapati – который «знает Золотую камышину, стоящую в море». А индолог С. И. Наливайко обнаружил весьма обширные аналоги в соответствующем эпосе «Махабхарата», конкретно увязав их как с её араттами-бахликами Пенджаба, так и с бассейном Десны да Болоховщиной [7, с. 124-129]. Принимая все эти факты и выводы, Ю. А. Шилов усмотрел в них местную модификацию (применительно к речным переправам) ведического мифоритуала Коледы [16, с. 56-58; 19, с. 633].

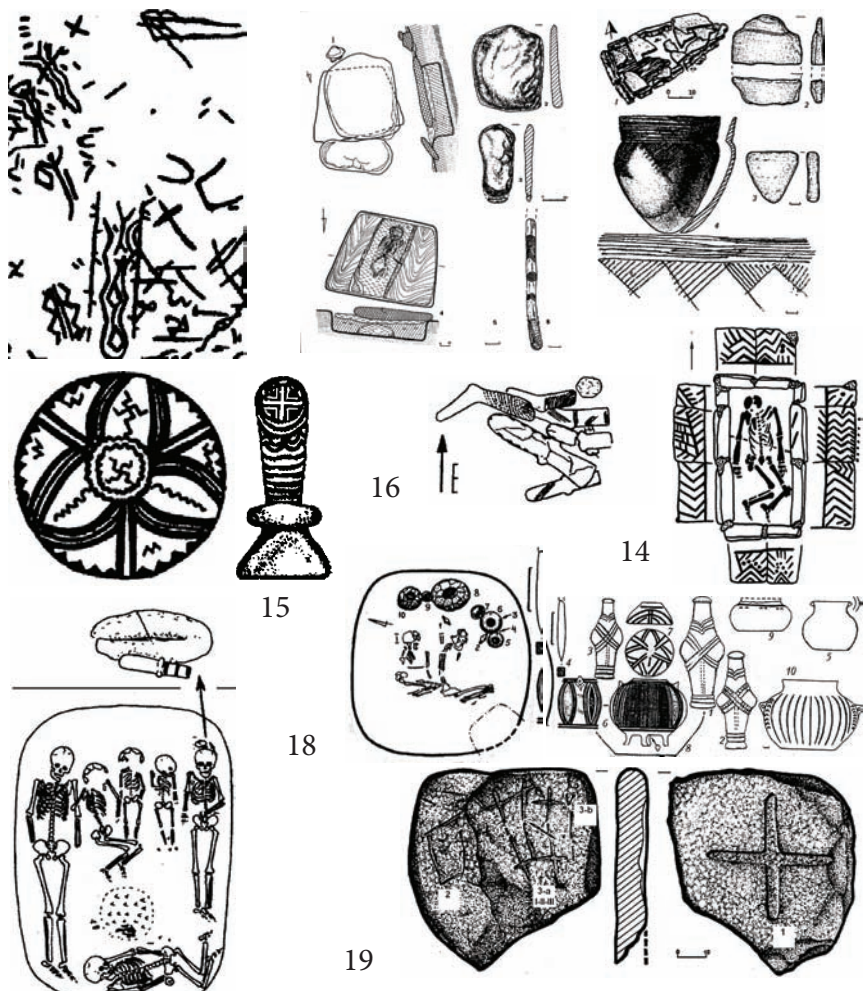
*

Вослед первоистоку мифоритуалов Осириса в протошумерской летописи Шу-Нун, и среди артефактов Дунайско-Днепровского региона обнаруживаются его раннеегипетские соответствия. Первым из них, в пределах 4500-3850 гг. до н. э., является редкостное по выразительности погребение 10, древнейшее в кургане 1/1 возле хутора Дуканычи у города Комсомольск (устье Псла и Кобылячки, левобережье былых переправ в верховье порогов Днепра). Определение даты и этнокультурной принадлежности п.10 к.1/1 как трипольско-среднестоговского (аратто-арийского) даны А. Б. Супруненко и мною путём сопоставления особенностей данного и окружающих памятников [25; 27]. Важнейший среди последних – среднестоговское (с некоторыми вещами и подражаниями трипольской а/к) поселение Деревка 4300-3850 гг. до н. э. на правом берегу Днепра. А по соседству с Дуканычами найден ряд подобных подкурганных святилищ и захоронений, в которых ритуальное применение ила из близлежащих водоёмов сочеталось с древнейшими в Европе стелами да гробницами (на появление которых могли повлиять вид и обряды Каменной Могины).

6+1 пар гранитных стел периодически водружали над алтарём Кормилицы, затем (на Новый год?) их низвергали, заменяя новой парой «умирающих-и-воскресающих Божеств» – которые сочетали в себе очертания людской ауры да «стопы Вишну» и фаллической «палицы-ваджры Индры»: ведических БОГА-Творца и его соратника Героя-змиеборца. Предыдущее да это святилища в основах курганов Цегельня и Кормилица

содержали немало обломков керамики среднестоговской археологической культуры первой половины V тыс. до н. э., немного обломков днепро-днепской да ямочно-гребенчатой а/к, и сосуд трипольско-нижнемихайловского типа. Основное п. 6 к.1/І у Лавриковки, где была погребена женщина средних лет, содержало (2+1)+1 разновеликих статуэтки из красной глины и др. – большие и малую крестообразные да с имитацией беременности. Чрево последней содержало бисер из средиземноморских кораллов, что подтвердило отношение комплекса к доусатовским (ранее 3200 г. до н. э.) памятникам приморского региона Аратты-«Триполья». Могилу сопровождали, подобно Кормилице, установкой и т. д. двух пар стел. Наиболее выразительная среди всех предыдущих и последующих найдена на пашне курганный группы у Карповки. Эту стелу украсили уникальной композицией крестовидных и пр. знаков, находящей аналогии среди петроглифов Каменной Могилы [ср. рис. 11 и 19]. Её композиция № 22 тоже содержит и кресты, и Y-видный знак. Он здесь дважды повторен: и над 2+1 Y-видными, и над обособленным нижним (+1) – как бы рожая его двойника. Данная мифологема да сопровождающий её крест соответствуют набору статуэток из лавриковского п. 6.

Родственный ему, но более выразительный комплекс происходит из усатовского п. 2 к. 5 у села Маяки Одесской области [рис. 18]. Здесь пару детей 7-10 лет тоже сопровождали 2+1 мужскими крестообразными статуэтками, наименьшую из которых (как и в Лавриковке) обособили – и поместили под амфорку в виде рожавшей женщины-коровы (что в целом отвечает *краве Земунь*, Праматери дедов русичей «Велесовой книги»). Мифологема усилена символом этой семьи на крышке-чаше-«голове» амфорки: 3+1 видоизменённых знака Y и Y (см. выше о № 22 КМ). Такая же мифологема выражена росписью чаши из поселения Усатово [рис. 15]. Тут центр Y-образного персонажа поместили свастикой в круге, связав его «пуповиной» (см. о 22 КМ, о сосуде п. 2 и статуэтках п. 6) со второй свастикой в (-)-знаке «рождения». Он, как и две иные «пуповины» в (-) без свастик, сопровождается известным W-знаком Тельца (*ДажБОГ* как супруг Земли-коровы «ВК») – более очевидным в № 22... В целом имеем дело с основной мифологемой «Веды словена»: Майка, 'Матушка' 2+1 братьев (Вишну как БОГ-Творец Мироздания; Сива как Бело-и-ЧерноБОГ Земли; Коледа как БОГ-Покровитель калиц Ариты/Аратты), *вторично непорочно зачинает и рождает Коледу как БОГА-Спаса-царя* [18, 28].

мифологема *Майки и трёх её сыновей (Вишну, Сивы, Коледы)*
 среди изображений Каменной Могилы и Карповской стелы (11, 19), а также
 в росписи чаши из Усатово (15) и на статуэтке (16) Аратты-«Триполья», в погре-
 бениях у сёл Зеленый Гай и Маяки (17, 18), – дополненная (11, 15, 17, 18) мифологемой
 повторного рождения Коледы «Веды словена», который отчасти трансформируется
 в Индру и др. персонажей «Риг-Веды»
 (12-13-14, 18-17)

Метаморфозы Коледы обусловило грехопадение как *юрцов*, так и *арниев*: молодёжь обоих народов нарушила брачные обычаи, ритуально до- зировавшие «живую-и-мёртвую воду» – *абри(т)су* и *(с)урина* (> *амрита* и *сома* индоариев > *амброзия* и *нектар* греков), что изготавливались с до- бавками менструальной крови и нарконасыщаемой мочи. Заметив сей *глу- ма глуметь* у колодца-кладенеце на Дунавъ на идру-родника, Вишну-Слава решил было истребить всё человечество – и велел Сиве-Чернобогу подат- *златна камень златна грому* дабы метнуть его в нечестивцев, обрекших люд на вырождение... Но Коледа, при поддержке Сивы-Белобога, отстоял иное наказания – отмежевав грешных от праведных, но дав всем равно **спасительный шанс: да низойдёт Матушка с неба на землю и повторно родит «Третьего, молодого Браху» Коледу – уже не как БОГА небесного, а как Царя земного – который, подросши, научит молодёжь праведно жить – а после, воротясь на небеса, на своё Рождество ежегодно будет нисхо- дить к людям с инспекцией: праведников благословлять абрисом, а не- честивцев обречать суриной...** **Троица БОГОВ Богородицы** как порешила, так и свершила {то, что приняли затем пенджабские Аратта и Ариан как учение «Махабхараты» про осенённого Майею **Тримурти** Брахмы, Вишну, Шивы/Кали; что трансформировали потом в основу Рождества Христова и **Троицы** «Евангелии»}.

Непорочно зачать от чаши животворящей воды да родить в некой пе- щере Харабска-земе (в подкурганной гробнице, по С. Попову [9]) помо- гала Майке посланница Юда Жива. А её сестра Юда Мора изничтожила Чёрного Харапина – злонамеренного оносительно Коледы истребителя де- тей-коледников. Которые пришли к сему царю арниев-ариев вместе с тре- мя волхвами, узревшими доставку Ангелом (‘Вестником’ от Всевышнего Вишну) пары кропильных чаш, посоха-*тоеги* с фаллическим основание и крестовидным навершием {→ ♂ ♀}, *Златну Книгу с ясни звезды* зодиакаль- но-годового цикла, – вручённые рождённому царю-Спасу-БОГУ для про- свещения падшего было человечества {→ крест и пр., причастие, проповеди да «Евангелия» в христианстве}.

<i>Сама си Злата Майка</i>	<i>коса му е позлатена,</i>
<i>та си родила млада Бога,</i>	<i>на лику му ясну Сланце.</i>
<i>млада Бога и Коледа:</i>	<i>Фъ рука му Златна книга,</i>
<i>чудну ми дете нишенлие –</i>	<i>на Книга ясни звезды...</i>

*Пу Земе му доста фала:
хай ни! хай ни!
БОГА са родиль!*

Двойственность элементов амфорки из п. 2 отвечает в его могиле 2+2 иным сосудам у голов пары детей (Коледы → Индры, возможно). Подобный дуализм [ср. рис. 18 и 17] присутствует в серезлиевском 3200-2750 гг. до н. э.

погребении 26 к. 6 у Зелёного Гая на Днепропетровщине [4, т. II, с. 285-287, 496-498]. Здесь мифологемам семейства Майки и повторного Рождества Коледы отвечают 2+1 разновозрастных ребёнка при молодой женщине со знаком «непорочного рождения из головы» её статуэтки, уложенной на модель вульвы из красной глины и пр. Между старшим ребёнком и другой, зрелой женщиной уложили ещё 6 подобных статуэток; вместе с соседствующим мужчиной эти трое могли означать родственное Майке семейство. Какое? В нём общий для обеих женщин ребёнок сопоставим с Вишну (старшим в араттской «Веде словена», тогда как аналог младшего Коледы в п. 26 примыкает к соответствию Майке), а 6 фигурок отвечают «шести сыновьям, царям издевле» Адити – которая в арийской «Риг-Веде» выступает матерью (и др.) не так Вишну, как его соратника Индры. Следовательно, мы имеем тут данные – дополняющие обнаруженные в курганах Кормилицы и Маяков (см. выше), – которые соответствуют выше рассмотренным сюжетам «ВС» о взаимосвязях юрцов-араттов и арниев-ариев... Этот эмпирический вывод имеет немало подобных подтверждений. Таков типологический ряд мифоритуалов трипольско-среднестоговского п.10 к.1/І у Дуканычей и раннеямого п. 3 к. 2/І у близлежащих Солонцов – за первым из которых можно указать на две, а за вторым на одну гробницу кеми-обинской а/к из курганов около Староселья Велико-Александровского района Херсонщины [рис. 12-13-14]. Специфика календарно-мифологической росписи этих гробниц 3 и 4 из Высокой Могилы сродни семантике санскритского термина 'новолуние = время Луны' да его составных, которые родственны трансформации Индры из Коледы: kalendu < kala + indu > Коледа → Индра, – где связь Героя-змиеборца Индры с БОГОМ-Творцом Вишну подтверждает один из титулов последнего: 'увенчанный Лунной короной' Индусекхара [7, с. 218-220; 18, с. 14-19].

Вернёмся к устроенному на пойменном мыску п.10 к.1/І. На дно могилы поместили носилки с телом мальчика 5-8 лет, посыпав его охрой, а к голове и ногам бросив горящие уголья – что содействовало «воскрешению». Левее сердца и таза положили стреловидно-антропоморфную статуэтку да жезл, раскрашенный полосками охры. Жезлом проткнули подобие саркофага, вылепленного над покойником из болотного ила. Затем засыпали яму землёй и сверху промазали илом, на который положили человекоподобную стелу І. Со стороны ног её и покойника – к восходам летнего солнца – установили, носком кверху, стопообразную стелку ІІ. Небольшой надмогильной насыпи предшествовала тризна: у стел археологи проследили кострище, обломки глиняного сосуда и костей домашнего быка.

Возраст и пол п.10 соответствуют сюжетам о рождениях (см. статуэтку) и детских годах (покойник) Коледы да Индры (см. стелу І), а использование плодородного ила в обряде ближе к Коледе и Вишну (стела ІІ) – которые

характерны для земледельческой этнокультуры Аратты. При этом намёк жезла на росток и фаллос, да проткнутость им саркофага из плодородного ила, указуют на уподобление погребённого дитя прорастающему зерну... С одной стороны, имеем тут соответствия забутовке могил усатовской а/к смесью соломы и грязи, да – в той же области Поднестровья – скоплению захоронений ямной а/к на носилках, плотах и лодках [21, с. 354-355]. А с другой стороны, заметны соответствия обычаю египтян обмазывать мальчиков, игравших в мистериях роль Осириса, илом – из которого, добавляя (как и в Аратте) зерно, верующие лепили фаллосы и статуэтки сего Божества. Образу Осириса отвечают также [6, т. 2, с. 267-268; 24, с. 94] устройство да приречное расположение затоплявшегося половодьями п.10, – что, в общем, сопоставимо с сюжетом о спасении Исидой ящика с трупом Осириса, который Бог пустыни бросил в реку и содержимое которого позволило Исиде родить Гора (т. е. возродить Осириса).

Жезл-“росток” и весь мифоритуал п.10 сопоставим не только с «фаллосом Осириса» из Египта, но также с «Золотой камышиной» всадника-семилетки Болоховщины: всё трио тут тяготеет к умирающим-и-воскресающим Божествам годовых сельхозциклов... Трипольско-среднестоговская п.10 к.1/І у Дуканычей и раннеямная принадлежность производного от его образа п. 3 к. 2/І у Солонцов [рис. 12-13] отвечают гипотезе В. Н. Даниленко о сложении в Поднепровье и миграции на Тибет части *тохаров*, порождения «этнокультурного контакта племен древнеямной культуры с племенами Триполья» [3, с. 137-138]. Открытие теперь в Каменной Могиле и в подлесной Болоховщине, на прародине араттов-бахликов Пенджаба, мифоритуалов доегипетского Осириса снимает покров «тайны Изиды» (по Е. П. Блаватской) с необычайной близости «Книг мёртвых» Египта и Тибета, которая «наводит на мысль о возможности их происхождения из одного источника» [26, с. 75]. Да, мы нашли этот источник [16-20] и даже весьма углубили его [ср. 21 и 22] – обнаружением влияний аратто-арийских творцов «Веды словена» и «Риг-Веды» на «Тексты пирамид» и прочую литературу древнего Востока и античной Европы.

* *

Указанные влияния начались в Азово-Черноморском и Средиземноморском бассейнах в годы Великого Потопа середины VI тыс. до н. э. Тогда затонула *Осек* ранее возникшего первогосударства Аратта – угасшего в 2750-2250 годах до н. э., на которые пришлись III-VI династии фараонов Древнего царства ‘Чёрной земли’ *Ке-мет*. А в период перехода к Новому царству та держава *Кеме* получила название *Египет* – от ‘конных’ завоевателей *гиттов*, внедривших сюда в 1700-1580 гг. также колесницы и алфавитное письмо – изобретенные жрецами Каменной Могилы и её области (где найдены соответствующие письма, мумии и амулет-скарабей [18, с.

28-29; 21, с. 268, 308-309, 324-325; 24, с. 178-184]). В сложившихся условиях жрецы могли начать слияние культов Осириса и его защитника Тота, с одной стороны, а с другой – прагреческого Гермеса, чей культ выводим от праславянского Колады как Третьего сына и брата; Тот-Гермес получил титул ‘Трижды сверхвеликого’ Трисмегиста.

Гитты/гиксосы возникли, очевидно, как союз смешанных потомков араатов-юрцов, диких-дивов и *арниев*-ариев, – заполонив в начале II тыс. до н. э. степи между ‘Конскими’ Гипанисами (арийско-эллинское название Буга и Кубани; река Ингул промеж ними дала условное название ингульской а/к, о чьих носителях мы тут говорим). Эти завоеватели Кеме-Египта считали свою мощь ‘быкоподобной’ (индоевропейское **taurus*): в текстах ‘Конских’ Египта и Ханаана они именуют себя *русы из страны Тарус*. Русы/гитты вполне могли почитать Коледу и построить на чужбине град Киев (по О. Н. Трубачёву) – созвучный имени Хиан основателя XVI династии фараонов. К тому же Помпей Трог и др. античные авторы зафиксировали легенды “скифов”-сколотов (> склавины > славяне, по Б. А. Рыбакову) о захвате стран Ближнего Востока ‘Отцом сколотов’ Сколопитом и о его столкновении с легендарным фараоном Сесострисом (< Сенусерты, Себекхотепы, Себекемсафы, Секенера предгиттских династий XII-XV) [2, с. 155, 788]. А между 1580 и 1286 г. до н. э. – когда гитты, в составе прочих «народов моря», попытались вновь захватить Египет – в библейской Палестине возникло ‘Русское село’ Рус-салема, основа (по Дж. Вильсону и Л. Силенко) библейского Иерусалима. Главная же конкретика тамошних взаимосвязей Осириса, Коледы и пр. названных Божеств, а также последующей трансформации БОГА-Спаса-царя Коледы в Христа-галилеянина (<галаты> галлы>галичане) сопряжена с Божественной хранильницей Священных текстов. «Веда словена» называет хранильницу Юда *Самовила*; от неё, видно, пошли *Сивилла* и т. п. греков и римлян, античными авторами «упоминается также персидская, халдейская, египетская, палестинская С.» [6, т. 2, с. 430-431, 522; 18, с. 22-30].

Предания о Сивиллах<Самовиле – тем более ‘Закон Владычицы’ Каменной Могилы да бытование в её Дунайско-Днепровском регионе «Веды словена» и доиндийских гимнов «Риг-Веды» – разъясняют откровение вавилонского историка Бероса (350-280 гг. до н. э.): древнейшие Книги находятся в Скифии. В годы его жизни к скифам Степного Поднепровья проникло зороастрийское учение о Божественном посланнике Сраоше, ко-ему «предстоит возвестить тайны откровения трём грядущим Спасителям человечества» [6, т. 2, с. 467; 18, с. 39-43], а «Присяга граждан Херсонеса» почтила некий ΣΑΣΤΗΡ (< санскрит. *Śāstrā*) – который «народу сохранию и не передам на словах ничего тайного ни эллину, ни варвару». Был ли тот ‘Свод Божественных предписаний’ связан с «Ведой словена» и Священным

Колендо (< Коледа > римские календы, календарь) близлежащей Байдарской долины? [7, с. 217-220; 12, с. 244, 271-272] – в любом случае все они намного предшествовали Христу и его ‘Благой вести’ грекоязычной «Евангелии».

На связь двух этих явлений общечеловеческого института Спас(ительств)а указывает также чрезвычайная активность в Тавриде древнейших христиан. Не останавливаясь на миссиях в Скифии I века от Рождества Христова его апостола Андрея, великомученика Симеона да изгнанного из Рима епископа Климента, – достаточно вспомнить массовую миграцию галилеян-тиверцов I-II веков в низовья Буга–Прута, которые активизировали христианскую общину Тавриды из двух тысяч семей [23; 28; др.] и приблизились к помакам (→ болгары), хранителям многотысячелетней «Веды» (обнаруженной исследователями в Македонии XIX века). А преемственность ранней византийской базилики Гурзуфского Седла от таврского святилища (исследования Н. и В. Новиченко) соответствует церковной истории об уважительном сотрудничестве в Херсонесе даже 861 г. исконных хранителей *ведической* традиции с иерархами раннего христианства [12, с. 271-272; 28, с. 20].

* * *

Именно на этом сотрудничестве и основалось принятое Русью в 988 году православное христианство [15, с. 608-613; 18, с. 29-33; 21, с. 282-287; 28]. А славить Правь-‘Небеса’ (по «Велесовой книге») индоевропейские пращурь многих современных народов начали не позже зарождения их «Веды словена», традиция которой обнаруживается не только в «Махабхарате» и «Илиаде» – но даже в «Торе» и, тем более, в «Евангелии»...

Основная литература

22. Кифишин А. Г. Геноструктура догреческого и древнегреческого мифа // Образ – смысл в античной культуре. – Москва: ГМИИ, 1990. – С. 9-63.
 23. Крисаченко В. С. Україна на сторінках Святого письма та витяги з періоджерел, що засвідчують процес поширення християнства на теренах України від апостола Андрія до князя Володимира. – Київ: «Наук. думка», 2000.
 24. Михайлов Б. Д. Каменная Могила и её окрестности. – Запорожье: «Дикое Поле», 2008. – 256 с.
 25. Супруненко О. Б. Кургани між сс. Дуканичі та Солонці на Нижньому Пслі. – Київ–Полтава: Вид-во ПП «Гротеск» і ВЦ «Археологія», 2006. – 128 с.
 26. Тибетская книга мёртвых / Ком. Кази Дава-Самдун и Эванс-Вентц. – М.: «ФАИР-ПРЕСС», 1999. – 336 с.
 27. Шилов Ю. А. Курганные древности окрестностей Комсомольска. – К.–Комс.: «Аратта», 2007. – 72 с.
 28. Шилов Ю. А. СПАС: Коледа и Христос. – К.: «Аратта», 2011. – 30 с.
 29. Шилов Ю. А. ПРА-Пращурь: Сказания первых славян. – М.–К.–Мн.: «Русская Правда», 2016. – 160 с.
 30. Ursulescu N., Dergacev V., Shilov Y. Cucuteni–Trypillia : a Great Civilization of Old Europe // Catalogue. – Rome–Vatican, 2008. – 278 p.
- ОПУБЛІКОВАНО: Русское Географическое Общество. Новосибирское отделение. – 05.02.2016. – www.rgo-sib.ru/book/kniga/260.htm

Башикатов Юрій Юрійович співробітник Інституту Археології Академії Наук України. У 2001 році провів першу розвідку поблизу міста Комсомольськ Полтавської області, під час якої оглянув пам'ятки, відкриті здебільшого співробітниками Комсомольського краєзнавчого музею та місцевими краєзнавцями. У 2003 році в результаті співпраці ІА НАНУ та Комсомольського краєзнавчого музею було створено Комсомольську ранньослов'янську експедицію під його керівництвом. За ці роки було проведено стаціонарні дослідження поселень Дмитрівка III у 2003 - 2004 і 2007 - 2009 рр., Барбара I у 2005 -2006, 2010 рр., Василенки IV у 2007 роках. Також був проведений ряд розвідок, під час яких було відкрито нові пам'ятки. Є автором більш, ніж 30 наукових робіт, в тому числі монографій у співавторстві з знайомими археологами.

III МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ В м. ГОРІШНІ ПЛАВНІ.

III Міжнародна науково-практична конференція «Експеримент в археології: житло, одяг, зброя, ремесло (від доби бронзи до козаччини)» проходила в м. Горішні Плавні 29 вересня – 1 жовтня 2016 року. В цьому році до Інституту археології НАН України та краєзнавчого музею м. Горішні Плавні, котрі, за підтримки міської адміністрації та керівництва Полтавського ГЗК, вже є традиційним колективом організаторів, долучився ГО «Історико-культурологічний центр «Крук». Саме завдяки їх фінансовій підтримці конференція мала можливість відбутись у звичному форматі та перейти до безпосередніх експериментів.

В конференції взяли участь 25 науковців з Києва, Харкова, Полтави. В цьому році головною темою стали реконструкції ремісничих процесів, одягу чи окремих категорій речей за археологічними знахідками. Особливе значення це має в зв'язку з розвитком проекту скансену на території багатшарової пам'ятки Барбара I. Створене для реалізації цього проекту ГО «Історико-культурологічний центр «Крук»» профінансувало в цьому році необхідні археологічні дослідження, що впритул підводить до проектних робіт.

На пленарному засіданні виступили начальник відділу культури та туризму І.І. Зеленська, директор краєзнавчого музею М.Г. Безсмольна, директор музею Полтавського ГЗК М.П. Стахів, голова ГО «Історико-культурологічний центр «Крук» Є.В. Шипілова. Всі промови об'єднувала тема

необхідності співпраці між наукою та музеєм та містом Горішні Плавні. Ще однією важливою темою стала співпраця над проектом створення скансену на півострові Барбара.

Відкривала конференцію доповідь О.В. Петраускаса про експерименти, що проводились під час робіт Комарівської археологічної експедиції. Особливу цікавість викликала реконструкція діючої моделі гончарного горну черняхівської культури за зразками знайдених на поселенні Комарів.

О. Буравчук розповіла про модернізацію розписів античної червоно фігурної кераміки за допомогою шаблонів та трафаретів. Наведено ряд подібних розписів на різних сосудах та зроблена спроба виділити початковий зразок.

Доповідь С.Д. Лисенка та С.С. Лисенко була присвячена спробі носіння реплік прикрас комарівської культури. За результатами були зроблені висновки про призначення деяких прикрас, їх місце в уборі та функціональне значення.

Про спроби реконструкції процесу виготовлення фібул зарубинецької культури доповіла Т.В. Бітковська. Було розглянуто як можливі варіанти отримання сировини, так і технологічні прийоми, які могли використовуватись.

Б.В. Магомедов доповів про один з маловідомих типів амулетів, знайдених на пам'ятках черняхівської культури.

Доповіді Р.М. Рейди та А.В. Скиби були присвячені реконструкції ременів та поясних наборів. В обох доповідях були розглянуті різні варіанти використання окремих частин та кріплень.

Про проблемам ливарництва була доповідь Я.В. Володорця-Урбановича. Розглянуті формочки салтівської культури.

По результатам багаторічних досліджень салтівського поселення Мохнач II була зроблена доповідь В.В. Колоди. Ним були ретельно розглянуті різноманітні ремісничі знаряддя, знайдені під час розкопок.

В своїй доповіді Т.М. Крупа зосередилась на проблемах консервації, реставрації та вивчення зразків текстилю, знайдених під час археологічних досліджень різночасових пам'яток.

Проблемам вивчення тканин була присвячена доповідь О.В. Гопкало. Дослідниця збирала відбитки тканин на окисдованих частинах металевих прикрас. Проаналізувавши їх, зробила певні висновки про якість та методи виготовлення тканин з пам'яток черняхівської культури.

Надзвичайно цікавою була доповідь І. Погоржельської, в якій, спираючись на швацькі цехові книги та археологічні знахідки, вона продемонструвала повністю реконструйований костюм угорського зразка.

А.В. Петраускас показав повний процес створення дерев'яного човна-монокілу. Доповідь демонструвала всі етапи від вибору деревини та створення

інструментів до спуску на воду.

М.О. Авраменко на прикладі поховання №2 ретельно розглянула процес руйнації поховання під час пограбування.

К.М. Бондар та М.М. Дараган продемонстрували новітні методи дослідження та фіксації пам'яток археології, які мають бути задіяні перед початком археологічних досліджень.

Є.Ю. Яніш зробила узагальнюючу доповідь про можливості археозоології та її співпраці з археологами.

О.П. Журавльов ретельно розглянув остеологічні матеріали, знайдені на поселенні Барбара I на протязі розкопок 2004-2005, 2011, 2013 років. Визначено видовий склад та кількість особин стада. Виявлено певні особливості скотарства цього поселення.

С.А. Горбаненко доповів про результати біоархеологічних досліджень на території Києво - Печерської Лаври у 2016 році. Було показано можливості отримання більш повної інформації про пам'ятку при залученні природних методів досліджень.

С.В. Діденко та О.О. Пукліна розглянули в своїй доповіді питання об'єму одного з найпоширеніших в пізньоримський час типів амфор типу Шелов F.

М.М. Дараган розглянула можливі методи виготовлення вістер скіфських стріл.

В.В. Шерстюк в своїй доповіді запропонував можливу реконструкцію подій Говтвянської битви 1638 року, завдяки перемозі в якій під час повстання Гуні та Острянина була взята під контроль Полтавщина.

Ю.Ю. Башкатов розповів про нові роботи та знахідки на поселенні Барбара I та перспективи створення скансену.

Останньою була презентація побудованої А.В. Петраускасом та Ю.Ю. Башкатовим глинобитної купольної печі за слов'яно-руськими зразками. Вона була побудована з глиняних вальків з фіксацією за допомогою дерев'яних паличок. Було проведено експеримент по приготуванню хліба, копченню та запіканню м'яса та риби.

По закінченню конференції було прийнято резолюцію, в якій окремими пунктами було висловлено подяку ГО «Історико-культурологічний центр «Крук» в особі Є.В. Шипілової та Я.А. Рибалка особисто за допомогу в проведенні конференції. Також були висловлені сподівання на подальше проведення науково-практичних конференцій в м. Горішні Плавні. Окремо було відзначено, що створення скансену на території поселення Барбара I відповідає самим новітнім світовим тенденціям в розвитку музейної справи. Створення площадки, на якій зможуть проводитись не тільки освітні та розважальні дії, але й різноманітні наукові проекти та експерименти.

Розділ 3

**ІЗ ІСТОРІЇ БУДІВНИЦТВА
ПОЛТАВСЬКОГО ГЗК**

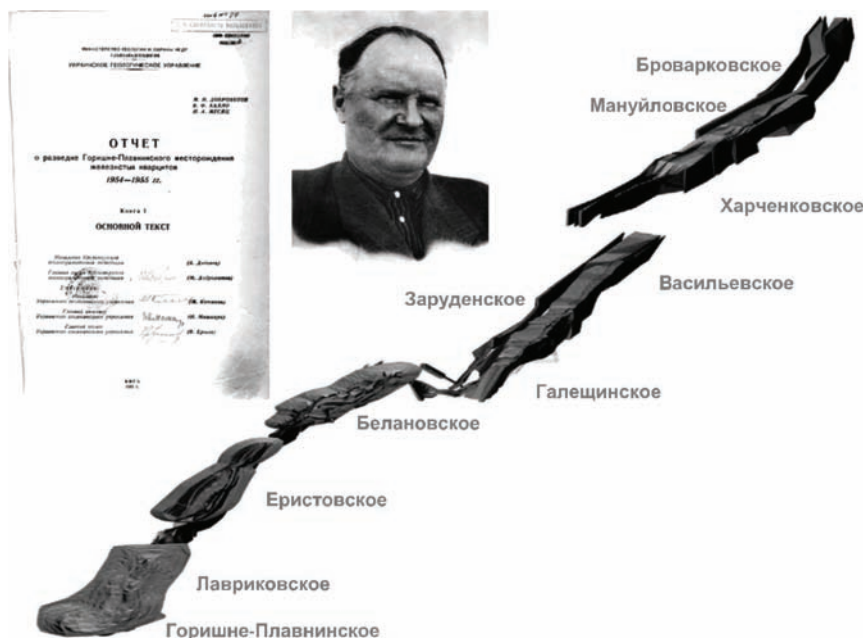
КРАСУЛЯ Олександр Сергійович закінчив Дніпропетровський гірничий інститут. На Дніпровському(Полтавському) ГЗК пройшов трудовий шлях від машиніста млинів збагачувальної фабрики 1974 року, майстра дільниці, начальника відділення збагачувальної фабрики. З 1986 р. працював начальником основної виробничої дільниці ЦВО, головним збагачувачем комбінату, заступником генерального директора з питань якості продукції, з 2000 року працює на посаді технічного директора - начальника технічного відділу, член правління ПрАТ Полтавський ГЗК, почесний громадянин м. Горишні Плавні.

ВЕЧНО ЮНЫЙ ВЕТЕРАН

Уже прошло более 55 лет со дня начала становления Полтавского (ранее Днепровского) горно-обогатительного комбината. Традиционно каждый год мы подбиваем итоги прожитого и намечаем вектор движения на будущее. Незвизрая на все перипетии истории, нам есть чем гордиться. Сегодня ОАО «Полтавский ГОК» - это одно из крупнейших горнорудных предприятий Украины. Комбинат имеет полный технологический цикл: от добычи руды до производства железорудных окатышей, считается одним из основных отечественных экспортеров железорудных окатышей в страны Европы. Потребителями же руды являются ведущие металлургические предприятия мира, в частности в Германии, Японии, Китае, Южной Корее, Австрии.

В настоящее время ОАО «Полтавский ГОК» - единственное предприятие горнодобывающего комплекса, которое в разы увеличило объемы производства по сравнению с советским периодом. Стоит добавить и то, что благодаря деятельности комбината наполняется местный бюджет, что позволяет создавать в г. **Горишні Плавні (до лета 2016г. – г. Комсомольск)**, где он расположен, комфортные условия для жизни. Работники же самого комбината имеют высокую заработную плату. На предприятии созданы все условия для того, чтобы человек развивался в любом направлении. Главное – это иметь желание и двигаться вперед.

Стремление двигаться вперед было и у первопроходцев, которые в 1960 году приехали на строительство города и комбината. А вообще история

Полтавського ГОКа починається з далеких тридцятих років ХХ століття, коли в 1928 році, після детальної магнітної зйомки відомим ленинградським геологом і геофізиком Андреем Строна було відкрито дев'ять місцевостей Кременчугської магнітної аномалії.

Пройдись по хронології знаменательних подій, можна відзначити наступні дати.

В 1953-1955 гг. було детально розвідано Горишне - Плавнинське родовище залізистих кварцитів, яке в наше час, поряд з Лавриковським родовищем, є сировинною базою кар'єра Полтавського ГОКа.

В 1964 році доктор геолого-мінералогічних наук М.Доброхотов, узагальнивши результати багаторічних досліджень Кременчугської магнітної аномалії і заручившись підтримкою спеціалістів МЧМ СРСР і ряду інших установ, в своїй книзі «Геологія і залізорудні родовища Кременчугського району» писав: «...Кременчугський район набуває зараз величезного народно-господарського значення, так як тут буде будуватися Дніпровський гірсько-обогатительний комбінат на базі розвіданих запасів залізистих кварцитів Горишне - Плавнинського родовища».

По результатам проведенных работ 27-30 января 1957 года Госпланом СССР было принято протокольное решение о проектировании разработки и обогащения магнетитовых железистых кварцитов на базе руд Горишне-Плавнинского месторождения. Далее, 8 сентября 1960г. постановлением Совета Министров СССР № 1490 утверждено «Краткое содержание проектного задания»: на комбинате ежегодно будет добываться 15 миллионов тонн магнетитовых, легкообогащаемых железистых кварцитов с содержанием железа 35,88% и выпускаться 7,35 миллионов тонн товарного концентрата с содержанием железа 65%.

И, наконец, логическим завершением предварительных решений 29 ноября 1960 года стало совместное Постановление ЦК КПУ и Совета Министров СССР № 1923 «О подготовке строительства Днепровского горно-обогатительного комбината».

Стройка была провозглашена комсомольской ударной, и на берег Днепра съехались сотни молодых людей, которые, поставив первые палатки, заложили основу города и комбината в целом.

12 и 24 января 1961 года на станцию Редуты прибыли отряды полтавчан численностью 50 человек. 28 января – 49 комсомольцев из Днепропетровска, а в начале февраля – группы из Киева и Львова.

15 июля 1961 года начаты вскрышные работы первым 4-х кубовым экскаватором. Первый ковш вынул Э.Рейзер.

Эта дата вошла в историю комбината как день начала вскрышных работ в

Карьер. Ловля первой руды для производственной пробы. 1963 г.

карьере. А 16 мая 1963 года для промышленной пробы была отправлена на Камыш - Бурунский ГОК первая партия сырой руды.

В 1970 году была введена в строй первая очередь карьера с годовой проектной мощностью 15 млн. т. сырой руды. 16 февраля 1970 года дробильная фабрика приняла первую руду Полтавской магнитки, а 27 февраля 1970 года на обогатительной фабрике получен первый концентрат – этот день считается датой рождения Полтавского горно-обогатительного комбината,

как дата получения первой железорудной товарной продукции, которая была отправлена на Макеевский металлургический завод.

С 1974 года начались расширение и реконструкция предприятия с уве-

личением производственной мощности по руде до 34 млн. тонн в год, концентрату – до 14 млн. тонн в год.

Было начато и строительство фабрики окомкования. А в 1980 году комбинат вышел на производственную мощность. Запуск четырех технологических линий цеха производства окатышей был осуществлен в период с 1977 по 1980. Строительство фабрик проходило согласно проекту компании Allis Chalmers (США).

Работающие в настоящее время технологические линии общей проектной производительностью 12 млн. тонн в год построены по технологии «решетка – трубчатая печь – кольцевой охладитель». Данная технология, при которой обжиг окатышей производится в пересыпающемся слое, позволяет получать однородные по своим характеристикам окатыши.

По объему производства, уровню технико-технологического оснащения комбинат занял достойное место среди крупнейших предприятий горнорудной отрасли Украины и мира.

На протяжении всей своей производственной деятельности Полтавский ГОК постоянно совершенствовал технологию производства, используя при этом самое современное технологическое оборудование. Так, в начале 1960-х годов при подготовке карьера к добыче руды перевозку горной массы выполняли с помощью автосамосвалов КраЗ-222 и МАЗ-525 грузоподъемностью 12 и 25 тонн соответственно, а также тепловозов ТГМ-1 и ТЭМ-2. В 1971 году впервые приобретены и включены в технологический процесс большегрузные автосамосвалы БелАЗ грузоподъемностью 27 и 40 тонн. В 1980-м появились KOMATCU HD1200 грузоподъемностью

120 тонн, а в июле 2003 года - KOMATCU HD785-5 грузоподъемностью 90 тонн. В мае 2005-го впервые приобретены автосамосвалы Caterpillar CAT-777 грузоподъемностью 90 тонн. В мае 2007-го включены в технологический процесс большегрузные автосамосвалы Caterpillar CAT-785C грузоподъемностью 136 тонн. А в 2011-м – автосамосвалы Hitachi EH3500HC грузоподъемностью 180 тонн.

Экскаваторный парк по началу включал в себя традиционные для стран СНГ электрические гусеничные экскаваторы типа ЭКГ-4У, ЭКГ-8И, ЭКГ-10, ЭКГ-6,3УС. В последнее же десятилетие политика комбината была направлена на переоснащение мощными экскаваторами импортного производства. В июле 2006г. появились первые горные гидравлические экскаваторы KOMATCU PC3000 с прямой лопатой (объем ковша 11,5 куб.м). В мае 2007-го

введены в эксплуатацию первые экскаваторы Hitachi EX3600 (объем ковша 15,5 куб.м). В июне 2007-го – Komatsu PC-3000 с обратной лопатой. А в 2011-м - Komatsu PC4000E-6 (объем ковша 15 куб.м). В мае 2013-го - Hitachi EX5600-E (объем ковша 23 куб.м).

Буровой парк карьера также прежде был представлен станками российского производства типа СБШ-250, МНА-32. В настоящее же время эксплуатируются высокопроизводительные станки типа PV275HP компании Atlas Copco в количестве 11 штук. 30 апреля 2006 года был введен в эксплуатацию первый дизель-гидравлический буровой станок такого типа.

В связи с техническим перевооружением цехов горнотранспортного комплекса были сформированы структуры сервисного обслуживания фирмами Zeppelin, Sumitek, Юромаш, Atlas Copco, что позволяет поддерживать техническое состояние оборудования на высоком уровне.

С августа 2013 года введена в промышленную эксплуатацию система диспетчеризации горнотранспортного комплекса Wenco, которая позволила оптимизировать работу большегрузных автосамосвалов и погрузочного оборудования, вести учет объемов погрузки и транспортирования горной массы, увеличить производительность на 8%.

Что касается железнодорожного транспорта, то в 1973 году на комбинат начали поступать мощные двухсекционные тепловозы ТЭ-3, а в 1979-м проведены опытно-промышленные испытания маневрово - вывозного тепловоза ТЭМ-7, который показал свою надежность и хорошую приспособленность к тяжелым условиям работы в карьере.

В 1988 году введены в эксплуатацию первые участки электрифицированных железнодорожных путей. На комбинат начали поступать тяговые агрегаты серии ОПЭ-ІА и ОПЭ-ІАМ производства Днепропетровского электровозостроительного завода, которые работают на комбинате до настоящего времени.

Перерабатывающий комплекс, который обеспечивает цикл измельчения железной руды, начиная со стадии крупного дробления до производства железорудного концентрата, представлен также современным высокопроизводительным оборудованием.

Дробильно-обоганительный комплекс Полтавского ГОКа включает корпус крупного дробления с двумя дробилками ККД-1500/180, два корпуса средне-мелкого дробления с 14 трактами, оборудованными дробилками среднего дробления «Супериор-4000», КСДТ-2200Т и дробилками мелкого дробления «Хайдракон-6800», «Хайдракон-4000», КМДТ-2200Т а также два корпуса сухой магнитной сепарации с шестью трактами, оснащенными высокопроизводительными ленточными сепараторами BSA-1224 для обогащения крупнукусковой руды и барабанными сепараторами DS-1224 для мелкой руды. В корпусе СМС установлены роторные дробилки ударно-скоростного действия «Бармак».

Обоганительная фабрика – это 15 технологических секций, расположенных в двух корпусах. Технология обогащения предусматривает четырех- и трехстадийное измельчение, магнитную сепарацию, классификацию, магнитно-гидравлическую сепарацию.

Технология магнитно-гравитационного обогащения на сегодняшний день практически исчерпала свои возможности с позиции повышения качества концентрата, особенно в условиях постоянного ухудшения качества исходного сырья. Поэтому специалистами Полтавского ГОКа были рассмотрены варианты дообогащения магнетитового концентрата с помощью флотации. И уже в декабре 2002 года на комбинате впервые в Украине и странах СНГ была освоена технология флотации железных руд, был

введен в експлуатацію учас-ток флотационної доводки магнетитового концентрата, що явилось важним і значительним шагом. Учас-ток оснащений сучасним високопродуктивним обладнанням ведучих світових виробників горно-обогатительного обо-рудования: «Metso», «Hibon», «Krebs», «Termo Gamma-

Metric», «ABB», «Prominent», «Siemens». Процес зворотної катіонної флотації відбувається в пневмомеханічних машинах нового покоління RCS130 з об'ємом камер 130 куб.м.

Внедрення даного участка на цьому етапі дозволило виробляти високоякісні окатиші з вмістом заліза 65% з зменшеним вмістом кремнезема, щелочей і інших примісесей. Тобто вийти на новий вид високоякісної продукції, вирішувати проблеми пере-стройки кар'єра, залучати в виробництво більший відсоток бідних труднобогатимих руд, не знижуючи при цьому якісні показники. Але в той же час ми не могли забезпечити фабрику окомковання флотационним концентратом в потрібних об'ємах для виробництва окатишей з вмістом заліза 65%.

Основопологаючим моментом в розвитку став ряд стратегічних ре-шень акціонерів компанії, керівництва комбінату і особисто Константина Жеваго. В ході численних технічних нарад і консультацій було визначено напрямки загального розвитку, зокрема, нацеленість на збільшення потужностей видобути руди і об'ємів виробництва окатишей.

Крім того, незважаючи на всі кризові моменти, які приходилося переживати комбінату в минулому, Полтавський ГОК утримувався на традиційних ринках збуту і зміг вийти на нові. Зокрема, продаж продукції в Китай суттєво допоміг утримуватися на плаву, коли в кризі опинилися європейські металургічні компанії. В результаті підприємство

вышло на рынки Японии, Кореи, Германии, Турции. А эти страны ставят куда более высокие требования к качеству продукции. Это стало настоящим вызовом для технологов, ведь месторождение Кременчугской магнитной аномалии – одно из сложнейших не только в Украине, но и во всем мире. Руды здесь довольно бедные, тонко вкрапленные, и обогащать их непросто. Поэтому использование флотационной технологии, позволяющей вовлекать в производство более бедную руду, стало одним из решающих факторов успеха. И на сегодняшний день этот метод обогащения остается самым передовым и действенным. Даже в тех случаях, когда прочие технологии бессильны, флотация дает результат.

При строительстве участков флотации №2 и №3 использовалось самое современное, высококлассное оборудование буквально со всего мира. Среди поставщиков были производители из скандинавских стран, из Франции и Германии, Канады и США, Южно-Африканской Республики. К примеру, на флотации №2 установлены пять вертикальных мельниц Vertimill производства США, аналогов которым нет в Украине.

Логическим завершением 12-летней работы по техническому перевооружению стал ввод в 2014 году в промышленную эксплуатацию второго и третьего участков флотационной доводки железорудного концентрата.

Полтавским ГОКом пройден огромный путь со значимыми вехами своей истории: отгружено более 1 млрд. куб. м горной массы (21 декабря 2011 года), добыто более 1 млрд.т. железной руды (26 октября 2013 года), произведена 300-миллионная тонна окатышей (2016г.)

В 2007 году на Лондонской фондовой бирже начали котируются акции компании Феррекспо, Пи Эл Си, основным активом которых и является ОАО «Полтавский ГОК».

Свидетельством признания во всем мире Полтавского горно-обогательного комбината как одного из ведущих и стабильных предприятий горнодобывающей промышленности являются многочисленные награды различных международных организаций:

«Арка Европейской Международной Золотой звезды»;

«Золотой Глобус», врученный комбинату 07.02.1996г. организацией «Ист Дивелопмент Фаундейшен»(США) за конкурентную и качественную продукцию, а также за участие в развитии экономики своей страны и инте-

грацию в мировую экономику;

«Факел Бирмингема» вручен комбинату 23.02.1996г. институтом «Международных Финансов и Экономического партнерства», Международной организацией «Пикл то Пикл Интернешинал» (США) за успешное экономическое выживание и развитие в условиях социально-экономического кризиса, как предприятию, которое успешно адаптируется в динамично изменяющихся кризисных условиях переходной экономики;

XXIV Международный приз «За качество» вручен комбинату 25.02.1996г. организацией «Эдиториал офис – Клуб торговых лидеров» (Испания, Мадрид) за качество продукции, которое комбинат поддерживал на протяжении 1995 год;

Международная награда за качество в области корпорационного имиджа, присуждаемая предприятиям, награжденным призом «Арка Европы», вручена комбинату 15.04.1996 г. организацией «Джи Бэн Имеджин Арте» (Испания, Мадрид) за поддержание корпорационного имиджа на высоком профессиональном уровне;

XXII Международная награда за лучшее торговое имя в 1997 году вручена комбинату 30.07.1997г. организацией «Эдиториал Офис» (Италия, Рим);

Международная золотая и серебряная награды за качество в ознаменование успехов, достигнутых в профессиональной деятельности, что выражается в лидерстве и превосходстве качественных показателей, вручена комбинату 20.08.1997г. в Мексике (Мехико);

«Международная Золотая Звезда» – Приз качества и совершенства – вручена комбинату 17.11.1997г. организацией «Бизнес Инициатив Дирекшинз» на Международной Конвенции Золотой Звезды в Испании (Мадрид);

«Международная Платиновая Звезда» - Приз качества и совершенства – вручена 18.07.2000г. организацией «Бизнес Инициатив Дирекшинз» на Международной Конвенции Платиновой Звезды в США (Нью-Йорк).

Производственные достижения Полтавского ГОКа не могут рассматриваться в отрыве от состояния безопасности на рабочих местах. Без сомнения, одна из главных составляющих высокого результата в этой сфере – действующая на комбинате система управления охраной труда (СУОТ), выверенная в реальном времени. СУОТ предприятия является целевой подсистемой общей системы управления предприятием, охватывая все стадии и циклы его функционирования – от проектирования, строительства и ввода в эксплуатацию до текущей и перспективной производственно-хозяйственной деятельности, включая коллективы структурных подразделений, технические средства, материальные и финансовые ресурсы, соответствующие потоки информации.

На предприятии не только разработана, но внедрена и эффективно

функционирует, постоянно совершенствуясь, интегрированная система управления качеством, гигиеной и безопасностью труда и экологии. Она соответствует требованиям международных стандартов серии ISO-9001, OHSAS-18001, ISO 14001.

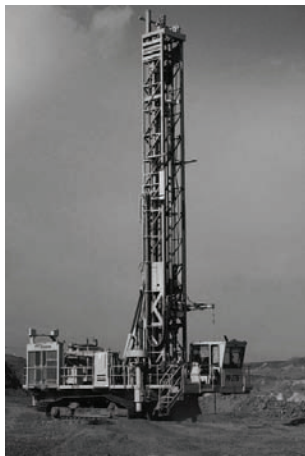
На сегодняшний день комбинат имеет структуру управления вопросами безопасности с четко определенной ответственностью и полномочиями.

Целью управления охраной труда является создание в каждом структурном подразделении и на каждом рабочем месте условий труда, соответствующих требованиям нормативно-правовых актов, создание предпосылок для неуклонного снижения показателей производственного травматизма, профессиональной заболеваемости и аварийности.

На комбинате утверждена ПОЛИТИКА в области гигиены и безопасности труда. Основные ее принципы таковы: Человек, его жизнь и здоровье, неприкосновенность и безопасность являются наивысшей социальной ценностью общества. Каждый имеет право на безопасные и здоровые условия труда. С целью повышения уровня безопасности производства, решения всего комплекса вопросов функционирования и постоянного совершенствования системы управления гигиеной и безопасностью труда на комбинате создан и постоянно действует Совет по промышленной безопасности, охране труда и окружающей среды, работа которого осуществляется под руководством Председателя Правления. На основании утвержденной Политики каждый год разрабатываются и утверждаются Советом по ПБ, ОТ и ОС конкретные цели и задачи, а также программы для реализации поставленных целей.

Стратегической же целью Полтавского ГОКа является стремление стать самым безопасным предприятием горнодобывающей промышленности Украины и добиться снижения уровня производственного травматизма с временной утратой трудоспособности.

Ключевыми моментами реализации этого принципа стали внедрение на комбинате системы управления производственными рисками и поведенческий аудит, так как природа несчастных случаев имеет две составляющих: опасные условия и опасное поведение. Изучив передовой опыт в этой сфере, на предприятии принято решение идти по пути осознанной, целенаправленной деятельности, когда каждый работник считает управление производственными рисками частью своей работы и

знает, какая роль отведена в этой работе для его собственной безопасности.

Для выполнения задекларированных целей на комбинате постоянно реализуются программы направленные на:

- обеспечение работников современной и качественной спецодеждой, спецобувью и другими эффективными средствами индивидуальной защиты от воздействия вредных факторов;
- обеспечение работников комбината необходимым, качественным и современным инструментом и приспособлениями;
- визуализацию и информирование работников по вопросам безопасности труда;
- модернизацию грузоподъемных кранов и механизмов;
- приведение железнодорожных переездов, автомобильных дорог и переходов через них в соответствие с нормативными требованиями для обеспечения безопасности движения;
- оздоровление и профилактику профзаболеваний и др.;

Основополагающим фактором безопасности является обучение работников комбината. Разработана и реализуется комплексная программа обучения персонала, что является неотъемлемой частью профилактической работы, направленной на повышение уровня знаний и умений работников комбината и снижение риска опасных действий и поведения при выполнении работ.

Работники во время принятия на работу и в ее процессе, а также ученики и студенты во время трудового и профессионального обучения, проходят за счет работодателя инструктаж, обучение и проверку знаний по вопросам охраны труда, оказания первой помощи пострадавшим от несчастных случаев, а также правил поведения в случае возникновения аварии, специальное обучение по отраслевым правилам безопасного выполнения работ, входящих в его функциональные обязанности. В учебном процессе применяются информационные технологии, широко используются специализированные обучающие компьютерные программы «Аспект» и «Протек», дистанционное обучение. Комбинат тесно сотрудничает с экспертно-техническими центрами Гоструда Украины, со специализированными учебными заведениями, имеющими разрешение Гоструда Украины, главным учебно-методическим центром Гоструда.

В рамках профилактики производственного травматизма и создания безопасных условий труда, согласно утвержденным графикам, на комбинате проводятся комплексные, целевые и оперативные проверки состояния промышленной безопасности, гигиены и охраны труда на рабочих местах в структурных подразделениях комбината.

Для достижения установленных нормативов гигиены и безопасности труда, с учетом проведенной идентификации опасностей и оценки рисков,

ежегодно разрабатываются и выполняются комплексные и организационно-технические мероприятия.

Руководство комбината требует от работников безопасного поведения путем развития культуры безопасности и формирования системы управления охраной труда (СУОТ), которая включает в себя истинные ценности предприятия, в том числе и по безопасности труда.

Реализация вышеуказанных мероприятий и программ дает нам возможность не допускать травматизма со смертельным исходом, снижать количество несчастных случаев с временной потерей трудоспособности и приблизиться к достижению стратегической цели комбината.

Мусиєц Дмитро Сидорович — людина легенда м. Горішні Плавні. Почав працювати на будівництві 3 березня 1963 р. головним інженером тресту "Кременчукгрудбуд". Далі на різних посадах у цьому тресті, Дніпровському ГЗК та в інших організаціях. Нагороджений багатьма урядовими нагородами СРСР та Монголії. Зараз на пенсії.

«ЯКБИ ЦЕ СВОЄ»

Я приїхав в Комсомольск 30 марта 1963г. по направлению Приднепровского Совнархоза на должность главного инженера треста "Кременчугрудстрой" переводом с Запорожского железорудного комбината №1 (г. Днепрорудный). Первым человеком, с которым я встретился в городе, был управляющий трестом "Кременчугрудстрой" Стрижов Иосиф Сильвестрович.

Он произвел на меня очень хорошее впечатление. Это был стройный, прилично одетый, спортивного вида мужчина лет сорока пяти. Я спросил его, какими видами спорта занимается. Он ответил, что в молодости немного баловался теннисом и велосипедом, а сейчас регулярно делает физическую зарядку, принимает контрастный душ и немного бегаёт. На мой вопрос, как давно он работает на этой стройке, ответил, что эту стройку он начал с нуля. С палаток, с подборки кадров ИТР, создания трудового коллектива. Как говорится, на голом месте. "Вы не представляете, - сказал он, - чего мне пришлось хлебнуть, "раскручивая" эту стройку". Далее Иосиф Сильвестрович ввел меня в курс дела. Рассказывал о задачах, стоящих перед коллективом треста на 1963 год, об имеющихся трудностях, вызванных недостаточным финансированием главного объекта - Днепровского ГОКа. Финансирование строительства ГОКа было минимальным, да и то лишь на первый квартал. Обещали профинансировать и второй квартал, а дальше - неизвестность. Говорили, будто бы готовилось распоряжение о консервации стройки на неопределенное время.

Это были годы правления генерального секретаря ЦК КПСС Никиты Сергеевича Хрущева. Занимая одновременно "кресло" председателя Совета

Министров СССР, он много экспериментировал в промышленности. Даже останавливал нерентабельные (с его точки зрения) предприятия. Консервировал стройки, освоившие 90% сметных затрат. Больше всего "доставалось" сельскому хозяйству. Заставлял сеять в северных районах теплолюбивую кукурузу. По его настоянию на XXII съезде КПСС в 1961г. был провозглашен лозунг: "Партия торжественно провозглашает - нынешнее поколение ...будет жить при коммунизме!", хотя никаких предпосылок к этому не было... В стране не хватало даже нормального хлеба, добавляли гороховую и кукурузную муку. Особенно остро стоял вопрос нехватки продовольствия в 1962 - 1963 гг. Начался массовый забой свиней из-за недостатка фуражного зерна, значительная часть которого использовалась для выпечки хлеба. Хрущев рекомендовал больше соли добавлять в такой хлеб, чтобы хранился подольше.

При таких обстоятельствах консервация строительства была весьма вероятной, и если бы не настойчивость руководства комбината, то так бы и случилось. Директор Днепропетровского ГОКа И.Н. Шелегеда с инициативной группой сотрудников подготовил расчеты убытков на случай консервации и отправился в Москву, в Совет Министров. Удалось доказать нецелесообразность грозившей консервации. Были выделены ассигнования на второй квартал и второе полугодие 1963г. Однако этого финансирования для сохранения хотя бы третьей категории треста было недостаточно, и он вынужден был брать подрядные работы в Кобелякском и Козельщинском районах. Работы эти были связаны с переселением людей из зоны затопления Днепродзержинского водохранилища. Строили школу - интернат в Кобеляках, больницу на 110 коек, школу на 520 учащихся, детский сад и десятка два индивидуальных жилых домов в поселке Светлогорское. А также линии переработки кукурузы в с. Ганновка Козельщинского района и комбикормовый завод. Минчермет Украины также пошел навстречу тресту, передав во временное подчинение карьер и автоцех комбината, для улучшения производственных показателей.

Строительству объектов, связанных с переселением из зоны затопления, обком партии и облисполком уделяли особое внимание. В конце апреля 1963г. для ознакомления с ходом строительства этих объектов прибыл корреспондент газеты "Зоря Полтавщини" Боришполець, с которым мне и пришлось ездить. Сложность строительства была вызвана разбросанностью объектов, отсутствием дорог с твердым покрытием. Для доставки стройматериалов при весенней распутице в качестве буксиров для машин использовались трактора и бульдозеры. Отправной точкой был железнодорожный вокзал пос. Кобеляки. Кто пытался пробиться в одиночку, застревали в грязи. Тогда в ход шли стройматериалы: доски, кирпичи, щебень... Корреспондент видел, как распоряжаются материалами водители.

Но когда мы ехали, грунт несколько подсох. Зато в колесах были хорошо видны безвозвратно утерянные стройматериалы. Возле строек валялся раскисший, плохо обожженный красный кирпич, "схватившийся" цемент. Все это отметил корреспондент в своей записной книжке. Возвратились в Комсомольск к концу рабочего дня. Управляющий трестом был еще в конторе, где и состоялась беседа по результатам знакомства корреспондента с объектом строительства. Корреспондента не интересовали трудности и особенности строительства в сельской местности в условиях бездорожья. Его интересовал только один вопрос: "Почему такое нерадивое отношение строителей к сохранности материалов?" И тут Иосиф Сильвестрович допустил непростительную ошибку. Не со всяким человеком можно говорить откровенно, тем более с корреспондентом. Ведь им сенсации нужны как хлеб. Это их рейтинги, их заработки. Иосиф Сильвестрович сказал: «Вот если бы это было свое, то люди относились бы к нему иначе. Свое мы не бросим под колеса автомобиля, не затопчем в грязь и найдем способ сохранить».

После отъезда корреспондента мы продолжили обсуждать затронутую тему об отношении людей к общественной собственности. Обсуждая вопрос вывоза строительного мусора при подготовке объекта к сдаче в эксплуатацию, Иосиф Сильвестрович отметил, что его количество иногда составляет 7-10% от строительного материала. Особенно много боя кирпича, который завозится самосвалами. В Англии, например, кирпич подвозится только на поддонах, каждый кирпич завернут в бумагу. Строительный мусор - это нерационально используемый материал.

Иосиф Сильвестрович обладал многими положительными качествами. Прежде всего, порядочностью. Немногие руководители на стройке разговаривают с подчиненными на равных. За время нашей совместной работы я ни разу не слышал, чтобы он разговаривал на повышенных тонах. Я очень жалел, что с таким человеком мне пришлось работать только полтора месяца (работал он управляющим трестом с 14.12.1960 г. по 14.05.1963 г.)

Замечательные люди, такие как Стрижов, уходят обычно, не оставляя за собой следов. После Иосифа Стрижова было семь управляющих трестом "Кременчугрудстрой", и все они были с разными характерами, разными способностями и заслуживают разной оценки.

Заслуженных почестей был удостоен управляющий трестом Виктор Алексеевич Нижниченко, обеспечивший ввод в эксплуатацию всех восьми секций обогатительной фабрики ГОКа в течение 1970 года.

Недавно я был возле стелы первопроходцам Комсомольска, где отчеканены сотни фамилий людей, многих из которых уже нет в живых, некоторые уехали строить и жить в другие города, и мне невольно вспомнилась эпитаграмма, которую А.С. Пушкин дал к поэме "Бахчисарайский фонтан", взятая им из поэмы "Бустан" персидского поэта Саади: "Многие,

так же как и я были у этого фонтана, но иных уже нет, другие странствуют далече".

Газета "Зоря Полтавщини" выходит на украинском языке. Статья была напечатана под заголовком "Якби це своє", в ней были изложены все увиденные корреспондентом недостатки. Все выглядело так, будто все эти недостатки вызваны неправильными взглядами управляющего на общественную собственность. Статья заканчивалась так: "Щоправда, Йосип Сільвестрович обмовився: «Хай це буде між нами». А навіщо між нами, хай всяк знає про це." Статья произвела эффект разорвавшейся бомбы. Полтавский обком КПУ рассмотрел статью без присутствия И.С. Стрижова и выразил управляющему недоверие. Начальник Главхарьковстроя Министерства строительства УССР Святослав Владимирович Голуб издал приказ об увольнении Стрижова с 14.05.1963 г. Другим приказом я был назначен исполняющим обязанности управляющего трестом.

ЕГО СУДЬБА - СТРОИТЬ НОВЫЕ ГОРОДА.

Родился я в Киевской области (Барешевский район, с. Веселиновка) 9 ноября 1929 года. Я помню свою жизнь с 11 месяцев со дня рождения. Меня бабушка мыла в деревянном корыте, готовилась свадьба моей тети Усти в октябре 1930 года. В этом же году были раскулачены оба моих деда. В процессе раскулачивания участвовали друзья отца, которые сказали, чтобы папа достраивал дом, так как его не будут беспокоить. А в 1931г. был раскулачен и отец Сидор Леонтьевич, так как он отказался идти в колхоз. Наша семья была зажиточная: 10 десятин земли, волю, коровы, лошади, овцы и птица. Все это забрали. Мы лишились крова. В нашем доме была организована школа.

Наша семья уехала в Киев и временно поселилась у младшего брата отца, который работал на заводе «Арсенал». У него был частный дом в Никольской Слободке. Он нас и приютил. Мы туда ездили на катере, так как мостов в то время еще не было. Отец так же добирался каждый день на работу на завод «Арсенал». Устроился он снабженцем. Работал на заводе недолго. Узнав о том, что отец был раскулачен, в 1932г. его пригласил начальник отдела кадров и предложил уволиться, посоветовал уехать из Киева. Наша семья уехала на станцию Савро в Криворожском бассейне, где отец работал механиком на камнедробильном заводе. Вся семья из четырех человек, мама, папа и мы со старшим братом Михаилом, жили на одну отцовскую пайку. А время было трудное. В стране был голод. Поэтому семья разделилась на некоторое время: папа со старшим братом остались в Савро, а мне с мамой пришлось уехать в Ленинградскую область, Сошихинский район, совхоз «Балтиец», где мамин младший брат работал агрономом в совхозе,

а мамин отец - сторожем в совхозном саду. Дедушку после раскулачивания отправляли на Соловки, но ему удалось убежать и поселиться у сына в совхозе. Он жил в сторожке совхозного фруктового сада.

В Ленинградской области голода не было. В магазине можно было купить все необходимые продукты: крупы, повидло, макароны и др. В том году был хороший урожай картошки. Поселились мы в одной из комнат длинного барака. С родственниками мы не общались, чтобы не привлечь внимание соседей, руководства совхоза. Фамилии у нас были разные, поэтому нам и удалось скрыть родство. По приезду отца с братом нам выделили домик на птицеферме, где мама Харитина Васильевна работала заведующей. Отец стал работать бригадиром свинофермы совхоза. Мы зажили как «кулаки». У нас были куры, яйца, держали поросенка. Наша жизнь наладилась. Семья умела и любила работать всегда.

Наступило тяжелое время для семьи дяди Николая Васильевича - маминого брата. Прокурор узнал, что он из семьи кулака, и, благодаря тому, что он был хорошим агрономом, уважаемым человеком, его вовремя предупредили о том, что его арестуют. Ночью он с женой и сыном уехал и оказался в Бурятии, в г. Улан-Удэ. Дедушка в ту же ночь бежал в Киев и стал работать сторожем на аэродроме «Жуляны», где получил деревянный домик и прожил в нем до конца своих дней. Я очень часто бывал в гостях у дедушки.

Я с родителями остался жить в совхозе. Мое детство прошло в прекрасной исторической местности. Совхоз наш граничил с восточной стороны со Святогорским заповедником (700га), в который входило имение Пушкиных по маминой линии Михайловское, доставшееся ей от Ганнибалы, Пушкино - дяди по отцовской линии, Тригорское - имение дворянки Осиповой и Святогорский монастырь, у стен которого был похоронен А.С.Пушкин. С западной стороны совхоз граничил с территорией Латвии. В совхозе были пограничники с собаками: Горун (немецкая овчарка) и Зера (кавказская овчарка). Была еще дворовая собака, которую звали Гитлер. Что означало слово «Гитлер» я узнал значительно позже.

В апреле 1937г. в наш совхоз прислали много моряков-балтийцев и предупредили, что будет война. Нам предложили покинуть совхоз. Для нас это был удар, так как жизнь здесь была хорошей. Мы уехали в г. Пятихатки Днепропетровской области, где жила мама старшая сестра Ульяна. Мама работала уборщицей на железнодорожном вокзале, а папа - вначале грузчиком на угольном складе (снабжали углем паровозы), а потом - кочегаром паровоза. Кочегаром он работал и во время немецкой оккупации. Жили мы вначале на частной квартире недалеко от тети. Я пошел в школу и до начала войны успел окончить четыре класса. Потом отцу выделили земельный участок 10 соток, где он выкопал землянку, в которой мы жили

до тех пор, пока не построили «хату-мазанку», крытую камышом. Света не было, радио не было, газеты тоже были редкостью. Так проходило мое детство. Время было трудное: советско-финская война, события в Прибалтике, Польская компания... и Отечественная война. В стране не хватало хлеба. Выживали за счет огородов.

22 июня 1941г. я ехал в пионерский лагерь Верховцево. Приехав на станцию, увидел толпу людей, слушающих радио. По радио выступал Молотов. Я запомнил только последние слова: «Враг будет разбит! Победа будет за нами!» Я добрался грузовой машиной до г. Верховцево, где был организован пионерлагерь в здании школы на берегу Днепра. В лагере я пробыл две недели. Потом нас посадили на пароход и отправили в Днепропетровск. Затем на поезд до Пятихаток. Вначале мы переночевали в школе, где занавесили окна, боясь бомбежки. Утром я пошел домой пешком.

Памятным для меня стал день вступления немцев в Пятихатки. Мы с ребятами пасли коров возле железной и автомобильной дорог, ведущих в Кривой Рог. Вдруг услышали прекрасную песню в исполнении пограничников - всадников, направляющихся к железнодорожному переезде: «Я хотів тебе взяти за дружину, так прокляті враги не дали...». Мелодичное пение было прервано автоматной очередью. На железнодорожном переезде появились немецкие мотоциклисты, а за ними последовала немецкая техника: бронированные машины, танки. Пятихатки были оккупированы без боя с сентября 1941г. по сентябрь 1943г.

Во время оккупации дети учились только до четвертого класса, а все остальные работали в двух совхозах: «Заря коммунизма» и «Зеленый яр». Я в основном работал в совхозе «Зеленый яр». В свои 12-13 лет мне приходилось работать как взрослому мужчине: на гребке, на лобогрейке, на молотарке. Я работал грузчиком. Мне приходилось поднимать 80 - килограммовые мешки с зерном на подводы и автомашины.

После освобождения Пятихаток отец был мобилизован в 7-ю железнодорожную колонну, которая доставляла грузы к линии фронта. После освобождения всей Украины 7-я железнодорожная колонна была направлена в Днепропетровск, где отец работал помощником машиниста паровоза. Папа долго жил в Днепропетровске один. Затем отец купил там дом и забрал нас к себе.

В Днепропетровске я пошел учиться в 7 класс в русскую школу. В 1946г. я поступил в автодорожный техникум. Одновременно мне пришлось работать биндюжником по разгрузке и погрузке барж в речном порту. В связи с этим пропустил много занятий. Проучился я в техникуме до нового года, а дальше самостоятельно осваивал программу 8-го, 9-го и 10-го классов, на что ушло полтора года. Сдал экстерном экзамены на аттестат зрелости в 1948 году и поступил в Днепропетровский институт инженеров железнодорожного транспорта

на строительный факультет. Окончил его в 1953г. с отличием. Мне пришлось строить пять городов, в трех из которых был первым жителем.

Моя строительная биография началась со студенческой скамьи: строил бутобетонные подпорные стены подземного перехода Днепропетровского железнодорожного вокзала; в Крыму в г. Керчь строил железнодорожный вокзал станции Керчь-2 и береговой причал паромной переправы через Керченский пролив на Тамань; строил поселок Келерова Горка, где я проходил строительную практику. На заболоченном участке в 34-х километрах от г. Вельска мне пришлось начать строительство первого микрорайона поселка с осушения территории. В моем подчинении было 118 плотников - выпускников Белорусского ремесленного училища и 54 заключенных из соседнего лагеря с собаками и автоматчиками. Они выполняли работы по осушению территории (рыли каналы), за что я получил «взбучку» от майора, который сказал, что я буду платить за работу из своего кармана, а от главного инженера Жукова - благодарность за разумное начало работ. Строительные работы выполняли желдорвойска, куда я был направлен на практику. Я поставил там две военные палатки, чтобы работать можно было от зари до зари. Привозили нам вагоном два раза в неделю хлеб, колбасу, сахар, водку и в неограниченном количестве крабовые консервы, которых я наелся на всю оставшуюся жизнь. Вместо чая и кофе мы пили коричневую воду, вытекающую из торфяников. Для этого мы в стеклянные литровые или пол - литровые банки насыпали по 200-300 гр. сахара и на ночь заливали этой коричневой водой, а утром съедали по полбуханки хлеба, запивая получившимся сиропом. Такой завтрак давал много энергии. В лесу было огромное количество грибов.

Начали мы строительство первого микрорайона с одноэтажных деревянных 8-квартирных домов. Стены должны были быть из деревянных брусьев. Но, поскольку брусья не были вовремя поставлены, я решил делать стены из леса, в котором мы строили этот поселок. Срубывали деревья, очищали от сучьев и коры, в швы закладывали мох, который брали в этом же лесу. Однажды на стройке появились два человека из лесничества, долго ходили по территории, считали количество срубленных деревьев, составили акт, в котором отразили отсутствие на стройке акта отвода земельного участка, отсутствие разрешения на рубку леса. Запретили вести дальнейшую работу до оформления соответствующих документов. Я от подписания акта отказался, так как не имел на это полномочий как студент-практикант. Я сказал им, что доложу руководителям строительства, чтобы они оформили соответствующие документы на отвод земельного участка и на рубку деревьев, а пока, чтобы не задерживать строительства и загрузить рабочих, я предложил им ящик вологодской водки, который пообещал вручить через два дня по прибытии вагона-лавки. На этом мы и

договорились. Пришлось собрать с ребят по одному рублю, которые я им компенсировал в десятикратном размере оформлением нарядов на работу. Водка была вручена, лесники меня поблагодарили, и я их больше не видел. Закончить я успел строительство четырех домов, и сделали еще четыре только коробки. На этом моя практика закончилась. Это был первый поселок, который мне приходилось строить.

После окончания института я имел право выбора. Уехал я в Ленинградскую область на строительство г. Бокситогорска, Тифинских бокситовых рудников и Тифинского глиноземного завода. Я начал свою трудовую биографию с должности старшего дорожного мастера. Затем работал в отделе капитального строительства старшим инженером, главным архитектором и главным инженером отдела капитального строительства. В Бокситогорске я проработал 9 лет. За время работы я внес много новшеств, за что неоднократно поощрялся директором завода Николаем Степановичем. Рационализаторские предложения были отмечены на совещании в Ленинграде. Во-первых, меня никто не ограничивал в моих действиях. Во-вторых, все мои идеи поощрялись, внедрялись в производство. Я получил поддержку от зам. директора по капитальному строительству Абрама Ефимовича Цейтина, который рекомендовал меня на должность главного инженера. Передо мной стояла задача построить железобетонный мост с устройством опор на заболоченном участке реки с финским названием Пярдомля. Для этого надо было из Днепропетровска получить чугунные шпунты длиной 12м (на что ушло бы потора года), забить двойной ряд шпунтов с закладкой между ними глины, выкопать ямы глубиной 9м и заложить бетонные опоры. И таких необходимо было сделать четыре опоры. Изучив местность вверх и вниз по течению реки, я предложил сделать мост на сухом месте, а затем спрямить русло реки. Этот мост удалось сделать очень быстро, в течение трех месяцев. За это ценное рацпредложение я получил хорошее вознаграждение.

Уехать мне пришлось из г. Бокситогорска в связи с болезнью дочери, которой не подходил климат Ленинградской области. По приглашению Запорожского совнархоза я приехал на новостройку города Днепрорудный и Запорожского железорудного комбината №1 на должность начальника технического отдела. Можно сказать, случайно я оказался первым жителем Днепрорудного. Дело в том, что все руководство и рабочие, участвующие в строительстве, жили рядом в с. Балки в полутора километрах. А мне жить было негде, и я поселился в строящемся общежитии. Так я оказался первым жителем г. Днепрорудный. Взял матрац и подушку и заселился в строящемся мужском общежитии. Там не было никого. Спустя три месяца ко мне приехали жена с дочерью и поселились вместе со мной в общежитии. И в первом же построенном доме, в первом подъезде я получил квартиру.

Вот так и моя семья стала первой семьей, заселившейся в город. Прожили мы в г.Днепропетровском один год. Запорожский совнархоз был ликвидирован, и его функции были переданы Приднепровскому совнархозу.

По предложению Приднепровского Совнархоза я приехал в Комсомольск 30 марта 1963г. на должность главного инженера треста «Кременчугтрестстрой». После приказа об увольнении И.С. Стрижова был назначен исполняющим обязанности управляющего трестом. Я знал, что на этой должности долго работать не буду. Я - инженер, а не администратор. Как инженер я мог выполнять любые работы: расчеты металлических, железобетонных и деревянных конструкций, решать любые инженерные вопросы. А работа администратора - это не моя стихия. Поэтому я проработал на этой должности 5 месяцев. По моей просьбе министр строительства УССР Григорий Кузьмич Лубенец направил Емельянова на должность управляющего трестом. Я возвратился на должность главного инженера треста, проработав до 1965г. и переводом перешел работать начальником производственного отдела ГОКа. На этой должности я работал около полутора лет. После чего работал заместителем управляющего трестом «Кременчугтрестстрой» по экономическим вопросам. С 1968г. был избран секретарем парткома треста «Кременчугтрестстрой» и на протяжении шести лет работал на этой должности.

У меня был случай убедиться в правильности поговорки «мир тесен». В 1967г. я был в Москве на месячных высших инженерных курсах повышения квалификации в группе «Экономика и планирование в строительстве». Жили мы в общежитии аспирантов на проспекте Энтузиастов по три человека в комнате. Когда я поселялся в комнату, там уже было два человека. Они сидели, ужинали и, конечно, с бутылкой. Я присоединился к ним, и мы начали знакомиться. Я спросил у товарища, который был помоложе, откуда он. Оказывается из Архангельской области. На что я ответил, что Архангельская область мне немного знакома: «Я там начинал строить в лесу рабочий поселок Келеровая горка на реконструируемом участке железной дороги Коноша - Вельск, где должна быть станция с таким же названием». «А я ведь живу в Келеровой горке, - обрадовался собеседник. - Сейчас это поселок городского типа, где проживает более 10 тыс. человек. В поселке построен лесоперерабатывающий комбинат мощностью 140 тыс. метров кубических древесины в год (доска, брус, стойки крепежа для угольных шахт Воркутинского угольного месторождения, Печерского угольного бассейна). При комбинате имеется столярный цех, планируется строительство цеха по производству древесно-стружечных плит (ДСП), для чего имеется неограниченное количество сырья, которое сейчас идет в отходы и девать его некуда. В поселке имеется клуб, кинотеатр, средняя школа, больница на 110 коек. Новые жилые дома строятся пятиэтажные, кирпичные».

Второй сосед, возрастом постарше, сказал, что он из Волгограда. Я выразил сожаление, что мне в Волгограде побывать не довелось. На его вопрос, из какого края я, я ответил, что мы строим новый город Комсомольск-на-Днепре в 20км юго-восточнее Кременчуга. «А Горишни Плавни от вас далеко?» Я ему ответил, что Горишни Плавни попадают у нас под отвалы вскрышных пород. Пока уцелели только коопторговский магазин, бывшая контора колхоза и пара жилых домов. В Комсомольске существует сухой закон, и водку можно купить только в этом коопторговском магазине. У нас в шутку говорят, что серьезные вопросы можно решать только через Горишняк!

Оказывается, что он в Горишняке в 1930г. создавал колхоз по направлению от комсомольской организации Кременчуга, а в 1933г. колхозный бык поломал ногу, и он распорядился зарезать его и мясо раздать голодающим колхозникам. И только чудом ему удалось избежать тюрьмы. Защитила его комсомольская организация Кременчуга. Ему пришлось уехать в Волгоград. Таким образом, мы приехали с разных концов европейской части Советского Союза, но у нас нашлась общая тема поговорить и посидеть за круглым столом.

Хотелось бы сказать несколько слов о самой учебе. Особое внимание на курсах было уделено сетевому планированию в строительстве (сетевому графику). Сетевые графики впервые применялись американцами при создании космических ракет. Ракеты собираются из многих тысяч деталей, и поэтому срок сборки ракеты зависит от своевременного изготовления, поставки и монтажа деталей. Все это должно быть увязано графиками по часам и даже минутам. Американцы все это очень четко соблюдали. В Союзе сетевые графики были применены на строительстве крупнопанельного и объемно-блочного жилья. В Москве так строилось здание СЭВ (Совета экономической взаимопомощи) на проспекте Калинина, где мы и проходили практику по внедрению графиков в жизнь. На строительстве крупно-блочного жилья сетевые графики себя оправдали, и сроки ввода объектов были значительно сокращены. Вначале выполнялись нулевые циклы и инженерные сети. После готовых инженерных сетей и нулевого цикла 9-этажный дом собирался и вводился в эксплуатацию за 24 дня. В тресте «Кременчугрудстрой» сетевые графики тоже внедрялись, но они по многим причинам не соблюдались, существовали как ориентир, а все вопросы решались на оперативках, где каждый старался свалить свою вину на другого.

На инструктаже в ЦК КПСС перед поездкой в Монголию мне заведующий строительным отделом ЦК КПСС Дмитриев сказал: «Я познакомился с твоей «объективкой». Ты - любитель строить новые города. Город Дархан, в который у тебя командировка, уже существует. Поедешь на строительство нового города Эрдэнэт (соковыще)». После чего я на четыре года был

командирован на строительство г. Эрдэнэт и медно-молибденового горно-обогатительного комбината. За участие в этой стройке я был награжден медалью «За трудовую доблесть»: Главзарубежпромстрой Министерства промышленного строительства СССР сообщает, что тов. Мусиец Дмитрий Сидорович, работающий в Вашей организации, Указом Президиума Великого Хурала Монгольской Народной Республики от 6 августа 1979г. №223 награжден медалью «За трудовую доблесть» за активное участие в строительстве первой очереди совместного советско-монгольского предприятия горно-обогатительного комбината «Эрдэнэт»...»

По возвращении из командировки я работал два года зам.управляющего трестом по быту и кадрам, два года - начальником техотдела УКСа Днепровского ГОКа, и затем семь лет на дробильно-сортировочном заводе Минсельстроя УССР: два года зам.директора и пять лет директором завода. Откуда и ушел на пенсию.

После выхода на пенсию думал, что буду бездельничать, но пришлось еще 20 лет и 4 месяца работать. Организовал фирму «Подряд» (директор фирмы), создал торгово-промышленную фирму «Полтава» (коммерческий директор) и последние 9 лет работал инженером технадзора ООО «Славутич-Руда Украина». Общий стаж работы 60,5 лет.

За время работы в Комсомольске награжден орденом «Знак почета» (22 апреля 1971г.) за ввод объектов Днепровского ГОКа; Президиумом Верховного Совета Украины «Почесною грамотою» (24 августа 1990г.); восемью медалями за заслуги в развитии строительного производства, значительный личный вклад во внедрение передовых методов труда.

Розділ 4

**СПОГАДИ
ПЕРШОЗАСНОВНИКІВ МІСТА
КОМСОМОЛЬСЬКА
(ГОРІШНІ ПЛАВНІ)**

Тамара Євгеніївна Вісич, народилася у 1941 році в селі Келеберда. З 1955 року навчалася у Кременчуцькому медичному училищі на фельдшера.

ЯК ЦЕ БУЛО

Спогади Тамари Євгеніївни Вісич (Завгородньої)

Я місцева жителька с. Келеберди, нині пенсіонерка. На моїх очах виросло красиве місто Комсомольськ. Перші медпрацівники здоров пункту ДГЗК 1961р. нині забуті, але для історії медицини вони zostалися в пам'яті.

Спочатку медичну допомогу надавали медпрацівники кременчуцького району, адже будівництво ДГЗКа велося на його території, але з 9 січня 1961р. першим штатним медпрацівником став фельдшер Іван Калашник. Тоді завідуючим кадрами медицини Кременчуцького району був головний лікар с.Кохнівки Лях, який з 2.02.1961р. призначив на посаду завідуючого здоровпункту ДГЗКа Кугій Валентину Григорівну. Вона стала 1-м лікарем майбутнього Комсомольська, а через 2 дні на будову прибув 1-й санітарний фельдшер Дяченко Іван. Тоді на будівництві було близько 250 робітників, частина їх жила в наметах, а більшість - в навколишніх хуторах і селах. Добиралися вони на роботу і назад вантажівками, часто ходили пішки, як вдень, так і вночі. Питна вода була привозна, лазня відсутня, їдальня для робочих була в Редутах, там же - надворні туалети тощо.

Я навчалася у 1955-1959 рр. у Кременчуцькому медучилищі, часто ходила в Кременчук з Келеберди пішки, адже автобусів тоді не було. На роботу до Комсомольська приїхала з чоловіком і донькою в 1961 р. Чоловіка прийняли на роботу водієм автобази №5, мені в той час роботи по спеціальності не було. Довелося стати різноробочою та виконувати по договору обов'язки санітарки, а в екстрених випадках допомагати черговим фельдшерам (Дяченку І.Г., Рейзер Т.С.).

Далі в розпорядженні кадрами медицини був головний лікар 1-ї міської лікарні Кременчука Слюсарь, який перевів мене на посаду фельдшера здоровпункту кар'єру с. Паньки. Там уже були зав. здоровпунктом Кугій В.Г., 2 фельдшери Бабець Є.М., Бахтій А.П., 3 водія швидкої допомоги (Лайло П., Примостко Борис, Ушаков О.). Ми, фельдшери, обслуговували робітників

кар'єру та на дому - хворих мешканців навколишніх сіл і хуторів (Горішніх Плавнів, Іскри, Єристівки, Чирвівки). Стаціонарного відділення не було, хворих (травми, операції, пологи, різні гострі інфекційні захворювання) возили в Крюків, Кременчук, Кохнівку. У наші обов'язки входило перевіряти якість і умови харчування робочих в їдальні кар'єру.

У 1964р. я була переведена завідуючою здоровпунктом автоцеху. Крім своєї медичної роботи у здоровпункті я перевіряла кров'яний тиск всім водіям перед випуском їх на лінію. У 1966р. працювала у ЦРЕМ завідуючою здоровпункту гірничо-збагачувального комбінату та додатково цілодобово обслуговувала робітників тресту «Кременчукрудбуд» разом з фельдшером В.М.Тортичним. Режим чергувань був ненормований. У нас на здоровпункті не було санітарки, самі прибирали, мили підлогу, прали халати.

Я двічі їздила на змагання з цивільної оборони від ДГЗКа. Наша команда посіла III місце по Червоному Хресту по Полтавській області.

Багато медиків, які прибули на будівництво у 1961р., залишилися працювати в охороні здоров'я. Тільки у 1972р. відкрилася цехова поліклініка ДГЗКа. В той час я обслуговувала їх пенсіонерів на дому.

Минуло багато років, а я пам'ятаю тільки кращі миттєвості свого життя. За 56 років в медицині багато було зроблено. Я люблю медицину, люблю своє місто. Тут минула моя юність і все моє життя. Хочу побажати молодим медпрацівникам міцного здоров'я, успіхів в роботі. Живіть і радійте. З повагою пенсіонерка Тамара Євгенівна.

О ГОРОДЕ И О СЕБЕ.

*Воспоминания
Тамары Спиридоновны Рейзер*

Я приехала сюда 3 марта 1961г. Муж приехал раньше и жил на квартире в с. Каменные Потоки. К нему я и приехала. На площадке (так называлось место строительства будущего города) было несколько финских домиков, и в одном из них был здравпункт. Там уже работала Кугий В.Г., врач, Дьяченко И.М., Дьяченко Г.Д., Калашник И.П., фельдшера. Когда я обратилась узнать насчет работы, Кугий В.Г. сказала, что на автобазе № 9 (она на-

ходила на хуторе Паньки) организуется здравпункт и надо ехать в Большую Кохновку, где находился Райздрав, так как мы находились в ведении Кременчугского района. Я поехала. Лях Л.П., главврач больницы, принял меня доброжелательно и оформил фельдшером на здравпункт. Пришлось заниматься организацией здравпункта, получать инвентарь, оборудование, обустриваться. Санитаркой мне прислали Беленькую П.И., очень старательную и чистоплотную женщину. Здравпункт располагался в одной из комнат здания бывшей бригадной конторы. Там находился кабинет начальника автобазы, бухгалтерия и комната типа общежития для водителей.

Так как мы жили в с. Каменные Потоки, то каждое утро на катере переправлялись в Редуты, а оттуда на открытых машинах нас развозили на рабочие места.

В мае месяце появилась возможность перебраться на площадку, и 16 мая 1961г. я была зачислена фельдшером на врачебный здравпункт. Работали посменно, вели прием не только строителей, но и населения окрестных сел. В наши обязанности входили функции скорой помощи. Ездили на вызовы в окрестные села и при необходимости госпитализации сопровождали больных в Кременчуг. Коллектив был небольшой, но очень дружный, помогали друг другу, не считаясь с личным временем.

В августе 1961г. открылась первая больница на 25 коек. Располагалась она в здании барачного типа. Рева А.И. назначил меня старшей медсестрой этой больницы.

Шло время. Строился горно-обогатительный комбинат. Строился уже не поселок, а город, и в 1966 году уже была сдана в эксплуатацию больница на 150 коек. В настоящее время город располагает целым больничным комплексом. Весь процесс этого роста проходил на наших глазах и при каком-то нашем участии.

Розділ 5

ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Лямкіна Наталія Володимирівна заступник директора з наукової роботи Краєзнавчого музею м. Горішні плавні, учасник Полтавської археологічної експедиції ДП НДЦ "Охоронна археологічна служба України" Інституту археології НАН України. Народилась на Новосанжарищині, що на Полтавищині у 1966 р. Закінчила історичний факультет Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка. Довгий час працювала на педагогічній ниві. Відмінник освіти України, лауреат премії імені А. С. Макаренка.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ВОГНЮ У СВЯТКОВО-ОБРЯДОВІЙ КУЛЬТУРІ НА ПОЛТАВЩИНІ

Дерево тримається на землі своїм корінням, людина тримається на землі своїм минулим. Г. Сковорода свого часу говорив: «Пізнай свій край... себе, свій рід, свій нарід, свою землю – і ти побачиш шлях у життя. Шлях, на якому найповніше розкриються твої здібності. Ти даси йому продовження, вторувавши стежину, із тієї стежини вже рушили у життя твої нащадки. І також будеш ти».

У кожному суспільстві є свої неписані закони, звичаї, яких часто дотримуються і виконують більш ревно, ніж закони, записані у Кодексах та Статутах. Іноді ми навіть не задумуємось, чому так робимо, яке значення мають ці дії. Так прийнято, так ще наші діди робили, так велить звичай – ось пояснення, котрі найчастіше можемо почути, коли розпитуємо про ту чи іншу традицію. А, між іншим, незважаючи на запровадження християнства, у народній свідомості та обрядовості давні язичницькі традиції виявились дуже живучими.

Зв'язок православного та народного календаря свят простежується майже в усіх святах та обрядах нашого народу. Майже кожен обряд та свято календарного циклу не обходиться без використання вогню.

Вогонь — один із центральних образів української міфології. Вшановування вогню пов'язане з уявленнями про його божественну очисну силу. Він може бути земний, небесний або підземний. І якщо в перших двох ви-

падках він асоціюється з добробутом, плідністю, сільськогосподарською обрядовістю, то в останньому — із загрозою для людини.

Давня людина не розрізняла живої та неживої природи — вона одухотворювала все довкілля. А фізичні властивості вогню нагадували періоди розвитку людини, її життя: народження; досягнення найвищого розквіту, сили; поступове згасання; нарешті — смерть.

Віра у святість вогню була дуже сильною. У давніх слов'ян існував звичай: людину, яку підозрювали у скоєнні злочину чи порушенні закону, кидали у вогонь. Вірили, що стихія не зачепить невинного. Звідси — й відома приповідка: «На злодії шапка горить».

Вогонь в обрядах та святах проявляється у таких формах:

- «новий» вогонь, як символ нового Сонця;
- вогонь, як символ перемоги весни над зимою;
- вогонь – чиститель;
- вогонь – оберіг;
- вогонь, як посередник між земним та небесним світами;
- вогонь – символ магії, чаклунства та передбачення майбутнього.

На час літнього сонцестояння припадає свято Івана Купала (Купало або Купайло – Бог земних радощів). Свято назване на честь пророка Іоанна Предтечі.

У багатьох людей свято асоціюється з суто язичницькими обрядами поклоніння силам природи та духам, зокрема, з поклонінням Сонцю та гаданням.

В основі купальських обрядів лежать культу вогню, води і рослинності. Вогонь виступає символом сонячного світла, яке в ніч на Івана Купала досягає своєї зрілості й набуває найбільшої життєвої сили. Давній звичай, що раніше побутував на території всієї України, - добування вогню для купальського вогнища тертям – за смислом споріднював дерево із сонцем як із джерелом вогню. Дерево купальське уособлює Прадерево або Дерево життя. Сонце у купальських іграх переноситься на землю у вигляді колеса, яке обвивається соломою і спалюється. Це пускання колеса утворює перехід від сонцестояння літнього до зменшення життєвої сили сонця.

Місце для розпалювання вогнища вибирали на околиці села, в лісі біля річки, як правило, на пагорбах, що давало змогу підняти священний вогонь найближче до сонця. Вогонь у давні часи розпалював найстарший з роду. Сушняк для багаття готували заздалегідь, збирали для цього мотлох та не потріб.

Найважливіший момент купальського свята – стрибання молоді через вогонь, що нібито сприяло очищенню від хвороб і гріхів. Інколи багаття розкладали так, щоб перестрибнувши через нього, відразу попадали у воду, тобто здійснювали ритуал подвійного очищення. Вогонь і вода зв'язували

пари – начебто благословляли їх шлюб, обіцяли здоров'я і багатодітність. Вогонь купальського багаття виконував ще й очищувальну магічну функцію – у ньому спалювали речі хворих, вірячи, що це принесе їм одужання. Спалення купальського деревця (Марени) належить до обряду жертвоприношень, а спалювання опудала символізує знищення нечистої сили.

Попіл купальського вогню був надзвичайно цінним атрибутом лікувальної та відьомської магії, тому вогнище охоронялось всю ніч.

Крім цього, до наших днів дійшов ще один обряд - у цю ніч незаміжні дівчата повинні сплести вінки і, вставивши в них запалені свічки, спустити на воду, причому свічка, яка згасла раніше за інших, пророкує нещастя в заміжжі [4. с.195].

Історія свята Масляної говорить нам про те, що воно зародилося ще в стародавній слов'янській язичницькій культурі. Люди здавна на Масляну випікали млинці як символ тепла, сонця, перемоги весни над зимою. Неодмінним атрибутом заходу завжди було ритуальне спалення Марени, себто старої “карги-Зими”. Наші пращури вважали – чим дужче палахкотить опудало – тим скоріше відступить баба-Зима та прийде довгоочікувана дічина-Літо.

Молодь у ніч Чистого четверга розкладала величезні вогні, які були, як і вода, очисними. Вогонь і вода з давніх давен були головними «чистителями і святителями». Напередодні Великодня цими вогнями очищали поля, ліси, води і луки - куди лише досягала заграда цих вогнів. А ще ними хотіли освітити покійникам дорогу додому та зігріти їх. Вогонь для таких вогнів здобувався «живий» – терли суху деревину об деревину. Вогонь вважався «небесним гостем», персоніфікацією небесного бога – Сонця, тож шанування в цей день були присвячені і Сонцю, і духам-душам предків. А вони вважалися опікунами роду, родини і могли посприяти доброму урожаю та приплоду худоби.

У глибоку давнину, на зорі нашої культури, навесні, був цільний ряд весняних свят, але найголовніше свято, на думку істориків-етнографів, — це «свято весняного сонця», яке з приходом християнства «християнізувалось» і злилось з святом Великодня. Інші свята та звичаї або забуті, або злилися з святами великоднього та жильного тижнів і виявляються у звичаях тих днів.

У ході цих свят запалювали священні весняні вогні на честь сонця та богині весни й кохання Лади, проводились ігрища, співи, чаклування. Довгий час ці вогні вважали «поганськими», як і купальські. Християнська церква оголосила їм рішучу боротьбу. Але те, що творилось і устанавлювалось віками та тисячоліттями тяжко було відразу заборонити. Тому православна церква дозволила «Весняні вогні» тільки біля церкви й лише у велику суботу, але без співів та ігрищ. Вогні прийняли назву «Великодні» на спогад тих,

що сторожа клала при розп'ятому Христі на Голгофі.

У великодню суботу, коли лише починало смеркати, сходились з усіх сторін парубки на великодні вогні. Вогонь розпалювали десь на горбі за селом або на майдані під церквою, щоб вогнище було видно на все село, а ще краще, щоб його можна було бачити і в сусідніх селах. Для цього вогню вважалося бажаним зрізати в лісі або в леваді сухий дуб чи суху вербу — «бо в сухому дереві нечиста сила ховається».

У хатах перед Великоднем мусив усю ніч горіти вогонь — лампадка, чи свічка; це, звичайно, пізніше, а в давнину вогонь палав у печі. Ось таке значення та символіка весняних — великодніх вогнів. На жаль, цей звичай почав відмирати ще з кінця XIX ст.; в останні часи ці вогні запалювали лише в поодиноких селах, а раніше по всіх українських землях.

Виготовлення і широке використання свічок у ритуально-сакральному житті українців пов'язане із культом вогню, якому наші предки приписували очищувальну і відроджувальну силу. На думку дослідника історії та культури Київської Русі Б.Рибаківа, культ вогню у давніх слов'ян розвивався одночасно із поклонінням сонцю [8.с.262]. Світло свічки було ніби його продовжувачем в оселі. Як відзначає С.Кицименко, «вогонь в уяві наших предків – це «праведне сонце» [4.с.16]. Українці, як і інші народи, вірили в очисні й оберегові властивості вогню. Вогонь і вода вважались найбільшими святителями і чистителями. Особливе шанування вогню, на думку В. Харузіної, в народній свідомості було перенесене і на його носіїв [9.с.160-161], зокрема на воскову свічку, яка використовувалася в багатьох обрядах сімейного і календарного циклу, у святах громадських об'єднань, у церковних відправах, де вона виступає як жертва Богові.

Освячення вогню трансформувалося з прийняттям християнства у освячення свічок. Освячували їх у церкві після освячення води, там же запалювали і несли до хати.

Коли приходили із церкви в день Стрітіння, запалювали «громничу» свічку. Посвячені на Стрітіння свічки звалися «громничими», бо їх запалювали і ставили перед образами під час грози, щоб оберігати людей і худобу від грому. Такі свічки, за давнім християнським обрядом, давали в руки тим, хто помирав, і читали одхідну молитву. Це, на думку віруючих, значно полегшувало передсмертні муки й очищало людину від гріхотворних вчинків. Ними також обкурювали тих, хто постійно страхався та од дитячого переляку. В день Стрітіння, прийшовши з церкви, запалювали «громничу» свічку, щоб весняна повінь не нашкодила посівам і щоб мороз дерева не побив.

Протягом року зберігали такі свічки на покуті, або ж вплітали у дідухи. Такі свічки, за повір'ями, мають виняткову силу і оберігають оселю від бурі, зливи чи смерчу, ниву — від буреламу чи граду, а членів родини — від «злого ока» та хвороб.

9 серпня – день святого Великомученика Пантелеймона, або «святого Палія». За народними віруваннями, Пантелеймон вважається оборонцем людей від вогню. Під час пожежі навколо хати, яка горить, тричі обносять ікону святого Пантелеймона, вірячи, що пожежа припиниться, особливо у це вірять, якщо пожежа виникла від грому.

У цей день селяни перед образом святого Пантелеймона запалюють свічку, «щоб у полі копи зберіг від пожежі». Існує повір'я, що той, хто цього дня возитиме хліб додому, - неодмінно втратить його. Цей день ще називається «Паликопа». Знахарі в цю пору збирають трави для лікування свійських тварин.

Від народження до хрещення вважається, що на дитину чекає небезпека з боку чорта, і тому весь цей час у хаті постійно горить перед іконами свічка й усі домашні старанно утримуються від згадок про чорта, від сварок, лайки та інших гріховних вчинків, що можуть викликати диявола [4. с.195,196]. В обряді сватання піч і вогонь в ній мали велике значення. Коли приходили свати до хати, дівчина повинна була бути біля печі (як берегиня домашнього вогню) і, у випадку її згоди вийти заміж за парубка, мала колупати піч на знак її руйнування чи відлучення від родинного вогнища.

Великодній вогонь грає визначну роль у богослужінні, а також в народних святах. Він символізує Світ Божий, просвіщає всі народи після Христового Воскресіння. У Греції, а також в православних храмах до початку пасхальної служби віруючі чекають Благодатного вогню від Храму Гробу Господнього. У разі успішного прибуття вогню з Єрусалиму священики урочисто розносять його по храмах. Віруючі тут же розпалюють від нього свої свічки і після служби більшість з них забирає лампаду з вогнем додому, де намагається підтримувати його протягом року.

Проявом поваги до так званого земного вогню було вшанування хатнього вогнища. Його вважали частиною небесного вогню. Люди вірили, що устрій житла має відтворювати загальний світо устрій. Лише за цієї умови життя людини буде гармонійним, а житло стане надійним притулком і захистом. Піч у такому випадку (як і сволок, покуть чи поріг) була місцем сакральним. Тут через жертвоприношення, молитви та виконання ритуалів відбувалося спілкування людини зі світом богів та предків.

Піч вважали місцем переходу до іншого світу. Невипадково у народних оповіданнях нечиста сила з'являється з пічного отвору і зникає в ньому.

Піч не лише зустрічала та благословляла нове життя, але й проводжала в останню путь. Як пише видатний український археолог та етнограф, наш земляк Федір Вовк, «перш ніж сісти до столу, ті, хто ніс небіжчика, копали яму, та інші люди, котрі безпосередньо доторкалися до домовини, мають не тільки вимити руки, але й доторкнутися ними до печі» [1. с.216].

Одне з найбільш давніх свідчень про цей звичай міститься в етногра-

фічно точній повісті великого українського письменника, історика й фольклориста Миколи Гоголя «Вій» (1834), повністю побудованій на переказах Полтавщини. Там, прийшовши в кухню, всі, хто ніс на похороні труну паночки, почали прикладати руки до пічки, як звичайно було прийнято робити в українців, побачивши мерця.

У XIX столітті вважалося, що той, хто відвідав покійника, повернувшись у свій дім, мусить одразу ж взятися рукою за піч, адже це оберігає від тієї хвороби, від якої помер покійний, і дає довголіття.

Коли народжувалась дитина, її підносили до печі не тільки для того, щоб зігріти, а й прилучити до сімейного вогнища.

Зона розташування печі (переважно біля порогу), її розмальовка, яка містила символи світил, свідчать про те, що вона виконувала роль посередника між живими та їхніми померлими родичами. Піч сприймалася як символічний, світоглядний і культовий елемент. На це вказує обрядовість народин, весілля і поховання, а також ритуали прилучення до родини нових її членів. То був своєрідний вівтар, резиденція божественного вогню та предків.

Підземному вогню у фольклорних творах приділено найбільшу увагу. Вогонь вважався обов'язковим атрибутом «нижнього світу», де, за повір'ями, перебувають душі предків та всілякі чудовиська. Ритуальні вогні палили під час свят літнього та зимового сонцестояння, сподіваючись на милість божества, від якого залежав майбутній урожай. Із тією ж метою ритуальний вогонь запалювали в час лиха.

Вогню як символів підземного божества приносили людські жертви. За свідченням археологів та істориків, у слов'ян, як і в інших народів світу, довгий час зберігався звичай трупоспалення. Тіло небіжчика, спалене вогнем, відігравало роль жертви підземному божеству. Відгомоном уявлень про вогняну стихію потойбічного світу є традиція запалювати свічки в хаті та на могилі померлого. Приборкати підземний вогонь, за народними уявленнями, вміють лише ковалі. Вони мають причетність до таємниць підземного світу, а іноді знаються навіть із нечистим. Тому в легендах представники саме цієї професії найчастіше є зміеборцями.

У ніч на Івана Купала можна було передбачити майбутнє. Так дівчата і хлопці парами переплигували через великий вогонь і ворожили про своє майбутнє та слідували, якщо вогонь їх не задіне – в любовних справах очікували успіхи, якщо ж задівав – заміжжя відкладалося. Вірили, що, стрибаючи через багаття, можна позбутися хвороб, злих чарів, безплідності.

Багато прикладів використання вогню бачимо в чаклунстві й магії. Так, відьма нібито може запалити житло, підклавши під ворота жарину, облиту спеціальною водою.

Існує вірування, що відходячи від «Купала», купальської ночі, не можна

оглядатися, щоб не догнала відьма, яка обов'язково присутня на купальському. «Якщо бажаєте довідатися, котра з бабів на селі відьма, то візьміть купальського попелу, зав'яжіть його у вузлик та йдіть додому не оглядаючись. Другого дня відьма з'явиться до вас і попросить: «віддай мені те, що в тебе є!», розуміючи під тим «купальський попіл», — так радять знатоки [3. с.123].

У Чистий четвер в церкві, під час вечірньої служби, коли відправля-

*Свято Івана Купала,
с. Дмитрівка, 2016 р.*

ються «Страсті», запалюють страсні свічки. Полум'ям такої свічки випалювали (вірніше — викопчували сажею) хрест у хаті на сволиці — «щоб лиха нечисть хату минала».

Страсна свічка в народному віруванні мала велику магічну силу. Хворі на пропасницю шкребли сажу з «страсного хреста», розводили в свяченій воді і пили, як ліки.

Якщо полум'ям страсної свічки випалити хрест на во-

ротях, то в двір не забіжить «поганий собака», тобто «нечиста сила», що в цей вечір бігає по землі, взявши на себе таку подобу [2. с.253].

Хто дуже хотів бачити відьму, той в кожен четвер Великого посту робив борону з осикового дерева, а в Чистий четвер закінчував її і того ж дня, прийшовши з церкви додому, йшов із запаленою свічкою в корівник, сідав за тією бороною і тоді міг побачити відьму.

Протягом усього посту, щочетверга, кидали на горище по одному поліну дров, а в Чистий четвер цими дровами палили піч і сподівалися, що відьма прийде до хати просити вогню.

Прийшовши з церкви, йшли з свічкою в стайню і там ніби бачили домовика. Так само ходили в клуню і в комору [2. с.254].

Запалена свічка як символ сонця використовувалась в багатьох родинних обрядах та обрядах календарного циклу. Під час проведення весільного обряду обов'язково молодятam давали в руки запалені свічки, як символ святості та очищення. Коли людина помирала, обов'язковим було запалювання свічки і читання молитви. Запалювали свічки в оселях на Великодні свята і під час Святої вечері, Щедрого вечора. Ці звичаї збереглися і до сьогодні.

У народі говорять: «Хто не знає минулого – той не вартий майбутнього» - саме цей вислів влучно відображає дійсність, бо так само, як дерево

тримається на землі своїм корінням, так людина тримається на землі своїм минулим.

Література

1. Вовк Ф.К. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2015. – С. 2
2. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – Т.1. – С. 253-254.
3. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – Т.2. – С.123.
4. Килимник С.І. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – К.: Обереги, 1994. - Т.3. - С.16, 195-196.
5. Макарчук С.А. Етнографія України. Навчальний посібник. - Львів: Світ, 2004.
6. Наулко В.І. Культура і побут населення України. - К.: Либідь, 1993.
7. Павлюк С.П., Горинь Г.І., Кирчіва Р.Ф. Українське народознавство. – Львів: Фенікс, 1994.
8. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М.: Наука, 1981.
9. Харузина В.Н. К вопросу о почитании огня // Этнографическое обозрение. – 1906. – №3-4. – Кн.LXX-LXXI. – С.68-205.

Розділ 6

ГЕРОЇ АТО З М. ГОРІШНІ ПЛАВНІ

Кліменкова Світлана Митрофанівна народилася 6 липня 1965 року в селі Горішні Плавні Кременчуцького р-ну Полтавської обл. Навчалася у восьмирічній школі № 16 (нині ЗОШ № 1), та середній школі № 5 (нині НВК ім. Бугаєвської). Закінчила Полтавський педагогічний інститут ім. Короленка за спеціальністю „Історія і правознавство”, працювала вчителем у Комсомольській ЗОШ № 2 I-III ступенів з поглибленим вивченням математики. Має 30 років стажу. Зараз - соціальний працівник територіального центру "Калина".

ПАМЯТЬ ВОЕННЫХ БУДНЕЙ (вспоминают воины АТО)

I

«Война - совсем не фейерверк, а просто трудная работа», - сказал один из поэтов военной поры. Служба в АТО, в большинстве своем, как раз и есть такая ежедневная тяжелая, неприятная и опасная работа. Каждый, даже обыденный день, проведенный там, необыкновенен и сродни подвигу. Глядя на фото, документальные съемки, понимаешь, как нелегко им, мальчишкам, попавшим на войну. Сложно этих ребят представить на войне. Это одни из тех, благодаря профессионализму которых украинской армии удастся удерживать позиции. Это герои, которых бы не заметили в мирной жизни. Обычные люди, спокойные, незаметные, скромные, с неуверенной улыбкой на лице. Вот такие «мужики» тянут на себе большую часть работы. Рискуют каждый день, идут под пули. Важно, когда мужчины просто честно делают свое дело. Эти люди - незаметные герои.

ТУРОВ СЕРГЕЙ ВАЛЕНТИНОВИЧ

Родился 14 октября 1974 года в г. Комсомольске Полтавской области. Учился в средней школе №3. После школы поступил в Комсомольский политехнический техникум на факультет «Открытая разработка месторождений». Окончив техникум, проходил срочную службу в г. Харькове. После демобилизации поступил на работу на Полтавский горно-обогатительный комбинат помощником машиниста экскаватора на руднике. Затем продолжил образование в Кременчугском политехническом университете им. Остроградского на факультете «Машиностроение» по специальности инженер-механик на заочной форме обучения. Получив высшее образование, был переведен на должность механика по ремонту горного оборудования.

Историей увлекался с детских лет. Участвовал в археологических раскопках. Поскольку мы живем в уникальное время, то не можем стоять в стороне от происходящих событий и быть просто наблюдателями. Каждый прожитый день - это уже страница истории, правда, еще недописанная.

В нашу жизнь прочно вошли такие слова как «независимость», «Майдан», АТО... Майдан я поддержал сразу. Следил за происходящими событиями, переживал. В начале марта 2014 года вышел на правый сектор в нашем городе и стал активным участником акций, которые носили пропагандистский характер. Никаких противоречивых действий мы не предпринимали.

С началом боевых действий на Востоке страны не мог оставаться в стороне. Но признаюсь, решался неделю-другую, все-таки дома жена. Мы с женой ждали ребенка, и это помогло мне принять решение идти в АТО. Первое время было страшно. Понимал значение слова «война». Война - это кровь, смерть, разрушения, потери, страдания, лишения. Но чувство долга, самосознания победило. Мобилизационная повестка мне не приходила. В военкомат пришел сам и сказал, что добровольцем готов идти в АТО: «Буду защищать Родину как умею». С пониманием относился к войне: если ты идешь забирать жизнь другого человека, значит, должен быть готов отдать свою.

С момента прихода в военкомат и до отправления на сборный пункт прошла неделя. Очень порадовало, что не было бюрократической волокиты. Все понимали, ради чего мы собрались. Военком быстро взял за руку,

прошлись по докторам. У меня на руках было медицинское заключение. Я каждый год на Полтавском ГОКе проходил медосмотр, т.е. проблем со здоровьем не было. Утром 3 августа 1914г. позвонил военком и сказал, что через час возле военкомата сбор. Вещи уже были собраны. Я готовился: купил форму, берцы, понимая ситуацию в стране, состояние армии. Зашел к жене на

работу, попрощался и уехал. Меня военный комиссар Эдуард Марченко подвез в Кременчуг. Я пересел на микроавтобус до Харькова, затем нас повезли в Чугуев. Под Чугуевом находится место дислокации 92-й мотопехотной бригады. Прибыл в часть, получил обмундирование. Питание было лучше, чем я ожидал. Определили меня в разведывательный взвод первого батальона. Получил оружие. Начались учения. Рядом находились лесок, заброшенные строительные сооружения. Тренировочное обучение проходило хорошо. Занимались физической подготовкой, выполняли поставленные задачи. Затем АТО.

В историю Украины и Европы уже навсегда вписаны Степановка, Иловыйск, донецкий аэропорт и Мариуполь как города героизма и трагедии. Дебальцево оставило глубокий след в моей памяти. Дебальцевский выступ позволял украинским войскам в случае наступления быстро перерезать практически все коммуникации между «ДНР» и «ЛНР», создав проблемы в тылу врага. Кроме того, через Дебальцево проходило авто- и железнодорожное сообщение между Донецком и Луганском. Здесь в конце января - начале февраля 1915 года начались активные военные действия. Объявленное с 15 февраля перемирие боевики проигнорировали, как и все предыдущие. 16 февраля Дебальцево интенсивно обстреливали, временами больше, чем до заключения «перемирия». Сначала наша артиллерия не отвечала на провокации, потом была вынуждена вступить в бой.

Наша группа стояла на удержании опорного блока «Валера». Главная задача, которая была поставлена перед нами: не пропустить врага, не дать прорвать в этом месте оборону. Сплошная линия обороны - нет такого понятия в АТО. Есть так называемые «опорники», в которых сосредотачиваются силы и техника. Чаще всего эти «опорники» расположены на возвышенности. Они имеют важное стратегическое значение: не дают противнику возможности занять плацдарм для позиционного преимущества, с которого удобно вести обстрел и дальнейшее наступление. Удерживать

позиции было очень сложно. Артиллерия была с трех сторон, наступление противника велось тоже с трех сторон, а поддержки от артиллерии, от минометов с нашей стороны было недостаточно. Все находились в блиндаже, а по периметру стояли солдаты в охране, наблюдая за тем, чтобы не прошла пехота. 17 февраля террористы ввели в бой резервы. В результате чего противнику удалось пробиться в город и начать в восточной и центральной его частях уличные ожесточенные бои. Ситуация менялась ежедневно. Украинские войска начали покидать позиции. Колонна выстроилась и медленно, рывками начала двигаться в сторону свободной Украины. Мы оставляли Дебальцевский плацдарм, который удерживали полгода и за который дрались до последнего. Мы оставляли клочок украинской земли, на котором погибли сотни наших воинов. Отступление происходило по дороге, которую непрерывно обстреливали вражеские ДРГ (диверсионно-разведывательные группы).

Запомнился мне случай. Подходит к нам один парнишка с перепуганными глазами и говорит: «Я видел корову». Все ребята заулыбались в ответ, ведь уже целую неделю бомбят с одной и другой стороны. Никто не поверил. Солдатик стал убеждать, что это правда, что он не сошел с ума. Туман наплыл, видимость была плохая. А на утро туман рассеялся. Действительно, на нашу позицию забрела корова. Все были в шоке. У нее в задней ноге торчал осколок. А глаза, взгляд, как у человека. Достали с разбитого блиндажа хлеб, накормили корову. А на следующий день мы узнали от соседей, что убили это животное. Жаль было.

Именно здесь я понял, что идут настоящие военные действия. Смерть на каждом шагу. Кто был в Дебальцево, тот видел настоящую войну. Кто говорит, что на войне не страшно, тот ничего не знает о войне. Дебальцево мне напомнило кадры из фильмов о Второй мировой войне, которые я смотрел в детстве. В воздухе постоянно пахло порохом. Как в песне поется: «Этот День Победы порохом пропах...» Смысл этих слов я раньше до конца не понимал. Запах пороха..., снаряды..., взрывы... Все это в воздухе висит. Друзья-товарищи погибают. Выполняешь поставленные военные задачи.

Даже если бы и захотел забыть Дебальцево - не смогу. 4 февраля узнал, что 2-го числа стал отцом замечательной девочки Мирославы. В это время противник пытался прорвать оборону, вел наступление. Из-за постоянного обстрела связь была очень плохая. Даже это радостное известие пришло с опозданием на два дня.

Оставив позиции на Дебальцевском плацдарме, украинские войска отошли на новые рубежи обороны на северо-запад от города.

После Дебальцево наше подразделение перебросили в район г. Счастье. Война и здесь наследила: разрушенные здания, периодические артобстрелы, но местное население не видело таких ожесточенных боев, как в Дебальцево, Иловайске, Песках.

Потом демобилизовался. Главное, оставаться человеком даже в таких сложных условиях, не очерстветь сердцем, не оскудеть душой. После возвращения вхожу в ритм мирной жизни.

Мы относимся к резерву. Недавно были на 10-дневных военных сборах. Командование решило собрать «атошников» в одну часть и посмотреть, как оперативно можно собрать людей в случае мобилизации, как быстро мы сможем пересестись на технику, влиться в коллектив и выполнять боевые задачи. По-моему, мы проявили себя неплохо: понимание ситуации есть, умение какое-то есть, опыт определенный приобрели. Это придает уверенность в том, что всегда готов с оружием в руках защищать родную землю, семью, знакомых, родных, близких, которые поддерживают и понимают, что происходит. Общались с местным населением, которое стоит на линии разграничения, к которому прилетают снаряды, и оно прячется от бомбежек и не понаслышке знает, что такое война, понимаешь значение сладкого слова: «МИР». Меняются люди. Война их меняет. Здесь все становятся настоящими.

Я просто хочу жить, работать, иметь свое жилье и достойную зарплату, путешествовать по миру - раз в год, во время своего отпуска. И чтобы семья была счастлива и ни в чем не нуждалась. Когда сидишь под обстрелами, бомбами все видишь совершенно по-другому, начинаешь ценить жизнь, мир, тишину, мирное небо. Счастье - это просто ходить на работу, видеть жену и ребенка, жить под мирным небом. И хочется растянуть наш флаг на все небо, чтобы те, кто нас бомбит, видели, что наша страна будет независимой.

ЛЯМКИН ВИТАЛИЙ ВАЛЕРЬЕВИЧ

Родился 13 марта 1973 года в г. Комсомольске. С 1980 по 1988 год учился в средней школе №1. Затем поступил в Комсомольский политехнический техникум на факультет «Открытая разработка месторождений» по специальности горный техник, окончив его в 1992 году, был призван на срочную службу. Школу молодого бойца проходил в Евпатории, а затем был переведен в часть ПВО под Светловодском оператором РЛС (радиолокационная станция). В 1994 году демобилизовался. Работаю на Полтавском горно-обогатительном комбинате сварщиком на руднике.

Жизнь поделилась на «до» и «после» АТО.

28 января 2015 года, когда я пришел с работы, принесли повестку где написано: «Явиться в военкомат». Там мне вручили официальную повестку

и сказали, чтобы я через два дня прибыл на сборный пункт - четвертая волна мобилизации. 30 января я пришел на сборный пункт военкомата. Меня отправили сразу в г. Васильков в учебный центр, где прошел переподготовку оператора РЛС. Собрали нас и предупредили, что мы будем в тылу прикрывать наше небо на аэродромах. Было как-то странно: друг воюет (Туров Сергей), а я буду в тылу на аэродроме отсиживаться. Я стал проситься в АТО, аргументируя тем, что я не пью, не курю, спортом занимаюсь. И через сорок дней нас погрузили в машины и назвали точку, куда нас перевезут после учебки. Оказалось, что это первая ОТБР – 1-ая отдельная Гвардейская танковая бригада.

Там мы пробыли 10 или 11 дней и 27 марта 2015 года были в зоне АТО в Донецкой области. Поскольку танковая бригада непосредственного участия в боях не принимала, мы занимались прикрытием, выезжая на задания. Я попал в техническую роту инженерного обеспечения. Год и два месяца в ней я и прослужил.

Демобилизовался 4 апреля 2016 года.

«Самое тяжелое в нашей жизни - это провожать и ждать, - присоединилась к разговору жена Наталья. - Когда провожаешь и знаешь куда, страшно, но понимаешь, так надо. Ждать, ждать, когда связь очень плохая, трудно. Стояли они под Марьинкой, то связи, можно сказать, никакой. И когда звонишь, звонишь, а ответа нет - страшно. Приходилось нам войну делить на двоих. Обычно утром и вечером выходили на связь. «Когда услышишь голос, а потом связь обрывается, понимаешь, что жив, надеешься, что здоров и будет все хорошо. Знаю, что не под пулями, но тем не менее понимаю, что сапер - это небезопасно». Работая в городском историко-краеведческом музее, Наталья соприкасается с войной. Семья Лямкиных состоит в общественной организации поисковиков «Вечно живым», занимается поиском солдат, погибших во Второй мировой войне, поэтому знает ответ на вопросы: «Что такое оружие? Из чего оно состоит? Как оно приводится в действие? Что из этого получается?» Виталий делился своими впечатлениями: «За время службы я столько вырыл земли вглубь, сколько не вырыл за все археологические экспедиции, в которых участвовал». Виталий пережил в армии две зимы. Естественно, проходили передислокации, меняли позиции, строили для себя жилище, а жилище для солдат - это блиндажи. И чем глубже блиндаж, тем безопаснее там будет пребывать, безопаснее для жизни. И когда Виталий приехал в отпуск, жене привез в подарок выкопанные там кристаллы.....

Виталий имел прочный тыл дома, что и помогало выстоять в тяжелых условиях. Приходили посылки из дома, весточки от родных и близких. Семья старалась поддержать и материально, и морально, чтобы чуть-чуть облегчить участь.

Главное на войне - знать, что тебя любят и ждут дома.

II

242 дня - столько «киборги» держали оборону донецкого аэропорта, став новым символом украинского мужества. Полномасштабное наступление на аэропорт боевики начали в сентябре 2014г. после первых минских договоренностей о перемирии. Под непрекращающимися обстрелами «киборги» провели в терминалах всю осень и половину зимы. Однако 21 января военные вынуждены были покинуть аэропорт - к этому времени остатки терминала, обеспечивающие им минимальную защиту, были уничтожены окончательно.

ПЕРУН ВЛАДИСЛАВ СЕРГЕЕВИЧ

23.05. 1985 года рождения. Родился в г. Комсомольске, где проживает на данный момент. Учился в общеобразовательной школе №2 с углубленным изучением математики с 1991 по 2000 гг. После окончания школы поступил в Комсомольский политехнический техникум, который окончил в 2004 году с отличием по специальности «Эксплуатация и ремонт горного

электромеханического оборудования». Владислав был принят на ПГОК в цех шламового хозяйства электриком по ремонту горного оборудования. Женат. Имеет сына Ярослава, 12 лет.

Был призван в вооруженные силы Украины. Служил в 25-й воздушно-десантной бригаде в Днепропетровской области, поселок городского типа Гвардейское. После окончания срочной службы восстановился на работе на прежней должности. Был переведен инженером-контролером в цех ОТК (Отдел технического контроля), где работает до настоящего времени. Второе высшее образование получил в г. Кривой Рог по специальности «Обогащение полезных ископаемых». Защитился на звание бакалавра. Пошел в АТО в третьей волне мобилизации в 95-ю отдельную аэромобильную бригаду ВДВ г. Житомир. В АТО пробыл с августа 2014 года по октябрь 2015 года.

Изначально, как только начались смутные события на Востоке Украины,

пришла повестка на ГОК, и я, как честный гражданин, на нее отреагировал. Пришел в военкомат. Там мне сказали: «Ты никуда не пойдешь, а останешься в военкомате разносить повестки. Будешь заниматься документацией». На что я ответил, что это не для меня, в военкомате я точно не останусь и вернулся на работу. Через месяц-два мне опять пришла повестка. Отправили меня проходить медицинскую комиссию. Прошел медицинский осмотр. Смотрю, в военкомате стоит тоже десантник, так сказать, побратим. Я у него спрашиваю:

- Что ты тут делаешь?
- Да я вот иду защищать Родину в 95-ю бригаду ВДВ, Житомир.
- Пойдем вместе? Я комиссию заканчиваю проходить.

Между нами состоялся такой коротенький диалог, после которого мы с Алексеем Халезовым пошли вместе исполнять свой гражданский долг. Мы попали в г. Житомир.

2 августа вместе отмечали День ВДВ. К нам присоединился еще один человек из Решетиловки. С ним мы познакомились в Киеве и уже втроем отправились в Житомир.

В Житомире сформировался новый взвод противотанковых гранатометов СПГ-9. Алексей Халезов стал командиром, я - старшим наводчиком, товарищ из Решетиловки Сергей Порубенский - заряжающим. Перед отправлением в часть нам сообщили, что прибудет еще один товарищ. Уже по дороге в маршрутке мы спрашиваем: «Ты откуда?» Он отвечает: «Я издалеку, з Полтавської області». Все улыбнулись: «Мы из Комсомольска Полтавской области, Сергей из Решетиловки, ты с Опошны. Теперь отделение у нас будет называться «Полтава»». Так и закрепилось за нашим отделением название «Полтава».

26 августа 2014 года мы прибыли на базу нашей бригады в г. Славянск. Выдали нам форму, получили оружие, бронежилет. Начали привыкать к весу обмундирования. Нацепили весь комплект. Ходили по форме, в каске, давали организму привыкнуть к бронежилету, так как в гражданской жизни постоянно на себе минимум 20 кг никто не носит.

Начались выезды. Первый наш выезд был буквально через неделю-полторы. Мы поехали охранять нашу артиллерию реактивной системы залпового огня «Смерч» в сторону Дебальцево, за 8 км от него. На протяжении

месяца мы их охраняли. Отстрелявшись, немедленно меняли место расположения, так как через пару часов прилетал ответ к нам. Наша задача была быстро убежать после выстрелов. После выполненной задачи отвели вооружение РСЗО «Смерч» в Краматорск. Затем нас перебросили охранять базу нашей техники, которая находилась на консервации в г. Артемовске. На базу приезжали части за техникой, которая еще хранилась со времен СССР и Афганской войны, техникой, «которая осталась жива», т. е. не было на ней колесных пар. Получатели приезжали с разных воинских частей, получали технику, на месте ее ремонтировали и отправляли к себе в часть: танки, БТР, гусеничную и колесную технику. На протяжении месяца мы эту технику охраняли, так как были попытки нападения и захвата оружия и техники незаконными бандформированиями. После того, как нам на смену приехали товарищи, нас перебросили охранять шахту с оружием возле г. Соледаара. На Донбассе есть шахты, где добывают соль, например, фирма Артемсоль. Между слоями шахт есть ангары с оружием. Почему они находились в шахтах? Там нет влаги, соль ее впитывает. В шахтах находились большие склады с оружием. Нас туда не пропускали. Мы охраняли подступы к шахте на поверхности. Там хранились даже пулеметы «Максим» со времен Второй мировой войны. Приезжали каждый день по две фуры. Охраняли, за оружием мы следили, чтобы не было попыток нападения. Выезжали осматривать окрестности. Командование нас перебрасывало на Славянск, на Пески, т. е. в Донецкий аэропорт. Приехала нам замена, и мы поехали на Славянск. Переезд был около 4-5 часов. В Славянске нам дали два часа на переукомплектование сумок, приказали взять с собой минимум самого необходимого и через два часа мы двинулись в Пески, что недалеко от Донецкого аэропорта.

При заезде в Пески попали под минометный обстрел и были вынуждены у наших товарищей минометчиков спрятаться, переночевать, а днем мы уже были на наших позициях в Песках. Вечером уснули, а в три часа ночи выехали в донецкий аэропорт. Это красивое здание современной архитектуры, технологии и дизайнера превратилось в дымящиеся руины, среди которых люди продолжали убивать друг друга. Одни защищают свою родину, другие выполняют преступные приказы в войне, которой не должно было быть.

В Донецком аэропорту мы пробыли 10 дней и ночей, не 10 суток, а именно 10 ночей, поскольку ночи были очень страшными. Днем мы тоже находились как в туннеле, свет видели только через разбитые витражи. Посечено все было. Находились в некомфортных условиях. Наша позиция была как слоеный пирог: в подвале находились сепаратисты, первый этаж был наш, второй мы удерживали на половину, третий этаж тоже был не наш. Постоянно проходила междуэтажная стрельба. Боялись, что мо-

жем проспати, не увидети, як противник буде пробиратися. Перві 2-3 дня було дуже важко. Ми, змінившись на посту, намагались уснути, але спати не вдавалось. На протязі цих 10 днів ми спали по два години в сутки. Першу пару-тройку днів нам було дуже важко. Ми реагували стрільбою на кожен шорох, на кожен звук, поки не звикли до того, що розбите скло так шумить, де-то відвалася вагонка і хлопає. По нас вівся постійний обстріл з мінометів, «Градів» і іншого стрілецького зброї. З важкого озброєння у нас були тільки РПГ-7Д - це гранатомет і АГС, а все інше - стрілецьке зброє. Відстрілювались, просили своїх мінометчиків допомогти нам. Допомогли, гасили їх вогні позиції, по яких вівся постійний вогонь. По одній позиції ніколи не хотіли бити наші солдати, знаючи наизусть координати, з яких по нас вівся постійний снайперський, мінометний вогонь. Це була часовня - невеличка церквушка з приходським домиком неподалік від донецького аеропорту. Оттуда вівся постійний вогонь, але наша артилерія відмовлялась бити по святині, так як всі ми православні християни. Цим використався противник. З церкви вони зробили склад боєприпасів. З іншої сторони стояло двохповерхове або трьохповерхове будівля РОВД і дев'ятиповерхова гостиница, звідки постійно вівся вогонь. Дякую нашим артилеристам, нашим мінометчикам ми потрапили в склад боєприпасів, який знаходився в будівлі РОВД. Були чути сильні розриви. Ми в аеропорту

находились как раз в тот период, когда у сепаратистов был в гостях актер Михаил Пореченков. Он стрелял по нам. Потом сказали, что выстрелы были холостыми. Честно говоря, никому бы не пожелал наблюдать, как эти холостые бронебойно-зажигательные пули с крупнокалиберного пулемета ДШК летят над головой. Такое зарево стояло. Особых укрытий у нас не было, разве что за колоннами. Мы находились постоянно на открытой площадке. Потом, где-то на седьмой день, не знаю каким чудом, местный житель Песков (говорили, что сепаратисты его убили) умудрился днем привезти нам целый КамАЗ мешков с песком. Он привез, выгрузился и быстренько уехал. Мы из мешков укрепили себе позиции. У нас всегда завоз был ночью. Заезжали наши коробочки, мы их называли «ласточками», быстренько выгружались и уезжали. Все оставалось лежать до наступления темноты. Среди ночи старались фонариками особо не светить, чтобы не привлечь к себе внимание, так как сразу на лучик света открывался огонь. Вот так в темноте растаскивали еду, воду, боеприпасы, те же мешки с песком. Все растаскивали, а потом делали себе защитные сооружения. В здании терминала нашли себе комнату, которая была загорожена. Видимо, когда работал аэропорт им. Прокофьева в Донецке, там была база, где делали витражи, металлопластиковые стекла. Мы этими стеклами отгораживались, чтобы никакая шальная пуля, никакой осколок не прилетел. Я не знаю, благодаря кому и чему: командованию, Богу или нам, мы выехали из аэродрома, не потеряв ни «200» (убитыми), ни «300» (ранеными). При встрече с командиром в Славянске он сказал: «Вот это вы даете!» И дал нам отпуск. Конечно, это был очень серьезный боевой выезд. Снится до сих пор.

После двадцатидневного отпуска мы снова вернулись в Славянск. Опять поставили перед нами боевые задачи: охрана артиллерии «Пионы». При двадцатиградусном морозе по восемь часов в день нам приходилось переезжать на броне, а также держать квадрат оцепления, охрану стратегической артиллерии. Холодно, мерзли, очень сильно мерзли. Двое ребят даже несколько пальцев отморозили. Но, слава Богу, все живые остались. Мази использовали, восстанавливались потом. После выполнения задачи по охране «Пионов» нам дали возможность отдохнуть около недели.

Затем охраняли нашу артиллерию, старых знакомых, систему залпового огня «Смерч» на военном аэродроме в Краматорске, где по истечении срока охраны мы получили ответ от боевиков. Был обстрел с аэродрома. Штаб АТО обстреляли реактивной системой залпового огня, а также Краматорск, непосредственно аэродром Краматорска и окраины города. Тогда погибло много людей, много было раненых. Мы чудом спаслись. Спасибо другу Алексею Халезову, с которым мы прошли все бок о бок, плечом к плечу. Алексей просто вовремя среагировал. Мы подумали, что это наши стре-

ляют куда-то, а он говорит: «Та нет, ребята, это по нам». Когда выбежали из палатки, увидели, что на нас идет черная туча, земля лопается, земля горит. Мы быстро спрятались в блиндаж. И это нас спасло. Палатку нашу пробило, а отделение осталось целым и невредимым.

После Краматорска мы вернулись в Славянск на место базирования. Потом мы поехали на ротацию в г. Житомир. Поколению, которое пришло по первой волне мобилизации, пришел срок идти домой. Первая волна ушла, пришла пятая или шестая. Получили пополнение. Около месяца на полигоне мы их обучали, показывали, рассказывали, что мы там повидали. Рассказывали, что там все не так, как на полигоне. Стрелять надо и сразу уклоняться. Поделились своим драгоценным опытом, полученным за такой короткий срок, своими воспоминаниями. Съездили на учения в Николаевскую область на полигон Широкий Лан на неделю. Провели там батальонные учения. Вернулись в Житомир.

После этого уехали в Славянск, оттуда отправили нас защищать промзону Авдеевки. И мы ее защищали на протяжении трех месяцев, где проходили ожесточенные бои, где можно было наблюдать спецэффекты всех калибров. Беспилотники террористов наматывали круги над нами. Ощущение, что ты у неприятеля как на ладони, особенно в 5 утра. Летит высоко, увидеть трудно. Там не было мне уже так страшно, как в аэропорту. То ли немного привыкли к взрывам, то ли опыта набрались, не знаю. Мост - единственная позиция, максимально приближенная к террористам. 200-300 метров отделяли нас от террористов. На мосту бывало очень спокойно. Они прощупывали нас, прощупывали слабые точки. Для многих тот мост - это первый настоящий боевой выезд. Молодые солдаты с командиром получали бесценный опыт. Сначала первые залпы - все прятались, а сейчас привыкли. Когда-то это была позиция террористов, даже остался их флаг.

Для гражданских людей утро начинается с бритья, умывания, приема душа..., а для солдат на передовой - с чистки оружия. Здесь нет организованного подъема. Каждый боец сам знает свое место и время. Если бой не завязался до восхода солнца, значит, есть еще несколько часов для отдыха. Бронежилеты в сторону и радиостанцию переключали на гражданские частоты, чтобы послушать хоть какие-нибудь новости и музыку. Готовили завтрак. Бережно относились к воде. Набрав ее в ладони, старались умыться за один раз.

Когда мы укрепляли и расширяли позицию, нашли закопанные снаряды для реактивных гранатометов, осколочные гранаты. Три месяца удерживали Авдеевку от захвата боевиками. Запомнились три операции.

Первая операция была проведена совместно с правым сектором. Всю ночь шел дождь. Мы входили в засаду, ждали продвижения диверсионно-разведывательных

групп под Авдеевку. Ждали всю ночь. Наблюдение вели тепловизорами, приборами ночного видения. Не было никакого прорыва. Вернулись мы промокшими до нижнего белья. Выкручивали одежду, сохли. Наш комбат накормил нас горячей едой, горячим чаем напоил, чтобы не заболели. Комбат Розляч Павел Иванович, позывной «Медведь», нас ценил и берег. Наш батальон так и называли «батальоном медвежат».

Второй случай. С правым сектором и батальоном «Киевская Русь» мы выходили на прорыв по данным разведки. Наша колонна БТРов поехала и заняла высоту. Мы, пройдя пешком, заняли другую высоту, а остальные солдаты находились на нулевой позиции, т. е. непосредственно вблизи врага, порядка 300-350 м. Перестрелка была каждый день, и не один раз в течение дня. Стрельба не прекращалась. На близком расстоянии кто-то что-то увидит, сразу стреляет. Вышли мы ночью в засаду, тихонечко разговорились и я сказал, что мне сегодня 30 лет исполняется. Свои 30 лет я отметил в окопе в засаде. Потом утром, когда вернулись, командир, ребята поздравили меня. Наловили рыбы на озере. Соорудили стол. Был праздничный обед.

Под Авдеевкой было еще два ночных выезда. Люди, которые находились «на передке, на 0», менялись через неделю. Группа быстрого реагирования всегда шла в сопровождении водителя, старшего сержанта, группы пулеметчиков или автоматчиков. Возили каждую ночь, через ночь дрова, продукты, воду, боеприпасы, железные конструкции для укрепления блиндажей и окопов. И однажды попали под минометный обстрел. Осколками пробilo нам два передних колеса. Система подкачивания колес не справлялась. Чудом ушли. Вернулись на базу в Авдеевку на шести колесах из восьми, без потерь.

В следующий раз мы выезжали днем за 300-тыми (ранеными), которые находились на передовой (на 0). Прошел бой с минометным обстрелом наших позиций. В результате было трое раненых, за которыми выехали я и водитель БТР. Никого больше не брали, так как было опасно. Днем в любой момент нас могли обстрелять. И мы на всех парах летели забрать людей. В Авдеевке мы получили первых «трехсотых» и «двухсотых». Многих из первого батальона нашей бригады пришлось заменить. Ребята очень плохо окопались на передовой. Приехали мы, увеличили окопы и вглубь, и вширь в два раза, плюс к этому по всем разбитым базам АТП проехали и собрали оторванные куски металла, железа. Это все вешалось, привязывалось на БТР и везлось туда. Укрывалось, отсыпалось. Делали уже капитальные блиндажи. Благодаря чему у нас не было потерь, кроме нескольких раненых.

Нам помогало мужское братство, мужская дружба. Это у нас осталось еще после срочной службы: «Десантник - десаннику - брат, друг, товарищ, опора». Те, кто не был раньше десанником, быстро поняли, что тельняшка и берет - это самое дорогое, самое ценное. После первых боевых выездов

те, кто не был десантником по срочной службе, не служил в ВДВ, получали от нас тельняшки. Это было у нас грандиозное событие. Тем, кто когда-то был десантником, прививали любовь к тельняшке и берету. Те, кто когда-то не был десантником, им стал и гордится этим. Едва ли кто-нибудь сейчас пользуется в стране большим уважением, чем десантники.

Иногда было страшно. Радовались, когда после очередного боевого задания возвращались живыми.

После Авдеевки я попал в госпиталь благодаря нашему продовольственному снабжению. У меня позывной был «Повар». Я сам готовил. У меня была плиточка, потом из города передали газовую горелку, газовый баллон. Одну плиточку сломали. Потом еще купили газовую горелочку. Пытались сами готовить, но не всегда это получалось. В основном ели мы тушенку. Иногда хотели приготовить яичницу с тушенкой. Берешь замерзшую тушенку, как будто кусок мяса. Бросаешь на сковородку, а оно прожаривается и куда-то девается, прожаривается и становится водой.

Жиры... Желудок и поджелудочная железа дали сбой. Надо было лечиться. Когда попал в госпиталь, узнал, что у каждого второго гастрит, у каждого четвертого - язва. Пища, нервы, стрессы дают о себе знать.

Потом демобилизовался. Встретили дома хорошо, но со слезами на глазах. Все были счастливые и довольные. Потому как по телефону один раз в сутки звонил и говорил маме, что все хорошо, а рядом идут бои, взрывы. «Не переживай, мама». Для меня стресс, а для бабушки, родителей, любимой... Знакомые тоже переживали.

Сказать, что о чем-то жалею? Нет! Выполнял свой долг, как мужчина, как отец, сын. Немного наград есть, звенят на груди. Сын мной гордится, особенно когда мне вручили награды за защиту донецкого аэропорта: орден, медаль, памятный знак. Самая первая и самая ценная для меня награда «За оборону Донецького аеропорту». Затем медали «Учасник АТО», «За вірність народу України», «Захисник рідної землі». 2-го августа на День ВДВ получил медаль «Богдан Хмельницький».

Дай Бог, чтобы скорее это закончилось, и на нашу землю пришел долгожданный мир. Как раньше говорили: «Мирного неба над головой»,

и мы до конца не понимали смысла этих слов. Сейчас эти слова самые важные, самые актуальные. Главное, чтобы были все живы и здоровы под мирным небом Украины.

ХАЛЕЗОВ АЛЕКСЕЙ ЕВГЕНЬЕВИЧ

Родился 20 ноября 1979 года в Комсомольске, учился в общеобразовательной школе №3. Затем в СПТУ №18. После окончания училища ушел на срочную службу. Служил в десантных войсках первой аэромобильной бригады. После армии устроился на ПГОК в ЖДЦ. Работал восстановителем в аварийной бригаде. Поднимали сходы. Отработал 7 лет. Одновременно заочно учился в Кременчугском экономическом университете информационных технологий и управления по специальности «Системы управления автоматизации». После окончания университета работаю в «Фобосе» с 2007 года до настоящего времени.

Был на Майдане именно в разгар февральских событий, на следующий день после происшествий на Институтской улице.

Вскоре после Майдана был оккупирован Крым русскими войсками. Власти не пытались помочь военным частям, которые находились в оккупированном Крыму. Я как гражданин и патриот Украины не мог стоять в стороне и пошел в военкомат, чтобы предложить свою помощь, но военком сказал, что пока в Крым не посылают войска, а идет набор новобранцев для обеспечения работы военкомата.

Прошел медицинскую комиссию сразу же. Просился в свою 25-ю бригаду, где я служил. Она когда-то была в Болграде, а затем ее перевели в Днепропетровскую область, поселок Гвардейский. Сначала мне сказали, что позовут, если нужен будет водитель или помощь в военкомате: съездить получить оружие в Полтаве или Кременчуге. Я понял, что это несерьезно. Разносить повестки - это не по мне. Тогда назревала уже ситуация на Донбассе.

Я ходил в военкомат, где сказали, что при необходимости они сразу же мне позвонят. Прошло несколько месяцев. Никаких звонков не поступало. Потом я от знакомого узнаю, что два человека попали в 25-ю бригаду, в разведку. Я приехал в военкомат и начал интересоваться, почему так случилось, что этих ребят забрали, а мой телефон лежит в военкомате и никто не звонит. Я подтвердил спустя три месяца, что

по-прежнему хочу уйти добровольцем. Настоял, чтобы при мне позвонили в 25-ю бригаду. Военком даже включил громкую связь, чтобы я услышал разговор. Действительно сказали, что пока нет набора.

Я на время успокоился, решив, что позвонят, когда будет нужно. В мае месяце мы с моей будущей женой пошли подавать заявление в ЗАГС. Назначили свадьбу на 5 июля. Поэтому, когда в конце июня приехал один из парней, которых забрали, сказал, что желающих может взять с собой, я попросил отсрочку, потому что оставалось две недели до свадьбы. Дали мне отсрочку и сказали, что позвонят позже. Мы с женой немного на эту тему спорили. Она настаивала, чтобы я больше не ходил в военкомат. Мы договорились о том, что я сам больше не пойду, но если мне позвонят, она препятствовать не будет. Прошло немного времени, чуть больше месяца уже после свадьбы, в середине августа мне позвонили и сказали, что сейчас идет мобилизация и вы, как доброволец, можете выбрать, куда вы хотите. Я хотел в 25-ю аэромобильную бригаду, но набора не было. Предложили на выбор 79-ю в Николаев, Львов 80-я и 95-я Житомир. Я принял решение идти в 95-ю бригаду. В военкомате мы встретились с Владом Перуном и решили вместе ехать в Житомир. Потом к нам присоединились еще Сергей Порубенский из Решетилówki и Руслан Васильев из Опошні. Когда приехали в Житомир, нас хотели разбросать по военным специальностям в разные подразделения. Мы решили, что останемся отдельным маленьким отделением из 4-х человек. Вот так и получилось отделение «Полтава».

Меня назначили командиром отделения по старшинству звания, «старший сержант» со срочной службы.

Кстати, еще со службы пытался попасть в миротворческий контингент в Боснию на полгода по контракту. Прошел специальное обучение в учебном центре миротворческих войск. Это было в 1999 году. Два месяца очень тяжелого обучения и уже оставалось две недели до вылета, пришел приказ расформировать часть, отменялась ротация, так как сокращали контингент миротворческих сил. Я уехал домой, так как срок службы закончился.

Со срочной службы вернулся старшим сержантом. У Влада было звание «сержант», поэтому меня назначили командиром отделения. Нас отпустили на 5 дней домой, чтобы мы не ждали целую неделю, сказав, что отправка будет 25-26 августа. Мы просили какие-нибудь учения, хотя бы стрельбу. Прошло уже более 10 лет, как проходил срочную службу. Хотелось на всякий случай обновить знания и умения. Сказали, что все уже «там» и заниматься вами некому, некому выводить на полигон. Все на Донбассе. Мы приехали 26 августа, переночевали и на следующий день нас отправили в Славянск. Через 3-4 дня перед нами была поставлена боевая задача. Без обкатки сразу в гущу событий. Отправили нас охранять технику РСЗО. Выехали мы под Дебальцево. Непосредственно там работали, охраняли объекты. Буквально в 3-4км от самого Дебальцева. Мы должны были быстро переезжать с места на место, чтобы по нам не успели скорректировать артиллерию. Хорошо работали корректировщики. Через короткое время на место нашего расположения прилетали «Грады». Перемещались постоянно, не было времени отдохнуть, покушать, так как костры разводить нельзя было. Воды было немного с собой. Выдавали сухпайки. Потом приспособились. Из маленьких веточек выкапывали яму, обкладывали камнями, ставили котелок. Влад как кулинар умудрялся сварить супчик, даже неплохой из сухпайков. Около двух недель скитались по Дебальцеву. Мы охраняли технику, которую попытался захватить противник. Мы не осознавали на тот момент критичности ситуации. Слышали бои рядом в двух километрах от нас. Вернувшись в Покровское в районе Артемовска на место базирования, узнали, что нас чуть ли не в клещи пытались захватить. Вот тогда и образовался этот «дебальцевский мешок». Он долго продержался в таком состоянии. По одной дороге можно было выехать. Нам сказали, что вы как в «бутылочное горлышко» высочили, притом, что видели уже технику сепаратистов. Просто мы уже не открывали огонь, они тоже, будучи в меньшинстве. Колонна проходила мимо. Ночью мы их фонариками высветили. Ни они не стреляли, ни мы не стреляли, чтобы не шуметь лишний раз. Сепаратисты понимали, что теми силами, которые они имели, не справятся с нами. Мы разошлись по-тихому.

Потом нас отправили в Артемовск охранять базу бронетехники. Затем

отправили в Поросковеевку, где тоже охраняли определенные объекты. Здесь мы слышали о том, что происходит в донецком аэропорту. Именно в это время заговорили о легендарных киборгах. Рвались и мы туда. Нам не интересно было охранять какие-то объекты в тылу. Назвать это тылом нельзя было. Около 10км было до линии разграничения. Хотелось каких-то действий более активных.

Сбылось. Нас вывели из Поросковеевки, вернули в Славянск, не разгружаясь, сходили попить воды, дозагрузились сухпайками и сразу отправили в Донецк. Подъезжая к Пескам, видели горящие дома возле дороги. Чувствовалось приближение зоны боевых действий. Гремело рядом. По голосам сопровождающих слышно было, что зона уже опасная. Взрывы были рядом, слышались постоянные выстрелы. Понимали, что это уже непосредственно горячая зона. Пески - самая передовая и одновременно отправная точка для наших подразделений в терминал. От поселка до аэропорта - 4км. В Песках нет клочка земли, где бы ни побывала мина. Приехали мы вечером в сумерках. Нас завезли на какую-то ферму на окраине Песков, высадили. Здесь мы переночевали. Утром выпили чай и заехали в Пески. Там провели день и следующей ночью выехали уже на терминал.

Ночью ничего не видно. Выгружаемся. Говорим шепотом - это правило №1 для новоприбывших. Вспоминаем дом. С рассветом открывается «пейзаж» - сгоревшие танки и бронетранспортеры, изрешеченные стенки и потолки. Этот новый терминал не прожил и двух лет. Мы неправильно говорим: «Донецкий терминал», правильной будет территория, на которой стоял донецкий терминал. Поначалу было страшно. Снаряды взрывались этажом выше. Такое чувство, сердце вот-вот выскочит из груди. Дня два три привыкали. Человек ко всему привыкает.

Обвыклись с постоянной стрельбой, взрывами рядом. Такая обстановка на терминале была: затихало все на часок, а в основном постоянно гремело и стреляло. Тишина даже резала слух. Здесь мы столкнулись с очень тяжелыми условиями. На завтрак вермишель быстрого приготовления, в которую добавляли немного тушенки, полусухой хлеб. Такое лакомство не всегда. Иногда некогда и это съесть. Сна нет. Питаться иногда просто не успеваем. То отбиваешь атаки противника, то перегруппировка. Организм работает на износ. Киборги со стажем делились опытом, рассказывали новичкам все тонкости защиты терминала.

День был очень короткий. Мы держали позиции внутри терминала на протяжении 10 дней. Как раз начались первые морозы. Вода начала замерзать в бутылках, что нам привозили. Заехать к нам можно было только ночью БТРом. По месту выгрузки машины начинали стрелять со всех сторон. Тогда мы еще не могли понять, как такое может быть: на первом этаже наши, на втором и наши, и противник, выше - сепаратисты и под

нами в подвале тоже. Это не значит, что они там находились постоянно. Противник был совсем близко и, по всей видимости, очень хорошо ориентировался в аэропорту. Хитрыми путями, лазейками попадал враг на терминал, и как только подъезжали БТР, они с очередного «рукава» начинали стрелять. Днем мы выходили в разведку на этажи. Видны были следы присутствия противника ночью, а днем их там чаще всего не было. Работали довольно неплохие специалисты противника. Растяжки там везде стояли. Все было заминировано по терминалу. Они иногда умудрялись снимать наши растяжки и ставить свои. В основном с двух сторон стреляли по нам. Старый терминал держала 79-я бригада, 95-я и другие подразделения, отдельная 74-я разведрота, несколько человек из 93-й, в основном офицеры. БТР приезжали только ночью. Разгружались преимущественно в полной темноте по незнакомой на тот момент местности. Фонари включать нельзя было, так как сразу на свет могли отреагировать сепаратисты. Нас встретил и провел какой-то человек «вслепую», можно сказать, держа за плечи, на наши позиции. Сказали, чтобы мы пообщались с ребятами. Они нас ввели в курс дела. Я увидел позицию. Она была очень скудная. Никаких оборонительных сооружений не было, кроме одной колонны железобетонной, обшитой железом. За ней раскладушка стояла, перевернутый журнальный столик, на нем стоял автоматический гранатомет. Была одна небольшая комнатуха, где можно было отдохнуть, с гипсокартоновыми стенами, где видны были все отверстия от пуль. Над нами были два этажа с бетонными плитами перекрытия, защищавшие нас от вражеской артиллерии. Ночью бронебойно-зажигательные пули сверкали прямо над головой. Днем мы из каких-то обломков строили себе баррикады, чтобы больше было защиты. В принципе не зря. Мы неплохо там продержались 10 дней. Вышли без потерь. На терминале на то время находилось около 80 человек. Там больше не могло поместиться. Чем больше людей, тем больше вероятность потерь. По несколько человек было на каждой позиции. Мы менялись и давали возможность друг другу отдохнуть, немного подремать. Спали на бетонном полу, бросали коврики, ложились в спальниках отдыхать. Был конец октября. Сначала прошли ливневые дожди. Здание было как решето, поэтому после дождя в течение 2-3 дней все вокруг капало. Сыро, холодно. Затем столбик термометра опустился до 7 градусов мороза. Все замерзло вокруг.

Терминал был разбит. Вокруг валялись обломки стен, висели провода. Электричества не было. Световой день был коротким. Ночь наступала быстро. Нас выручало то, что из-за обломков к нам пройти бесшумно было практически невозможно ночью. Мы были в постоянном напряжении, так как ветер гулял по этажам, сквозняки создавали постоянный шум, гремели оторванные обломки. Вокруг было черным-черно. Глаза что открыты,

что закрыты, одинаково темно. Были у нас тепловизоры, но их включать можно было на короткое время, если слышали посторонние звуки, шорохи. Главное: не подпустить противника близко. Соответственно, несколько человек находились в режиме наблюдения. Вообще было страшно уснуть из-за темноты. Сидишь и думаешь, что ты не спишь, а глаза сами закрываются. Отдыхали мы мало, выматывались, усталость накапливалась. Спали в ботинках, бронежилетах. Все простреливалось. Мы заметили, что стеклопакеты, которые мы обнаружили в отдельной комнате, выдерживают один выстрел. Пуля калибра 7. 62. с первого раза не пробивает стекло, а от второго попадание в то же место стекло рассыпалось. Первое время мы пытались оградить себя подручными средствами. Затем грузовик приехал с песком. Водитель выгружал машину под обстрелом. Мешки быстро разгружали, носили на свои позиции и там строили баррикады. Старались подловить момент, когда меньше стреляют. Так нам удалось укрепить оборону. Укрытия не было, поэтому даже днем в любой момент мог начаться бой, влететь граната через отверстие, упасть у нас за спинами. Ограждения, мешки с песком, подручные средства нас спасали. Бой мог начаться и ночью. Бывали случаи, когда противник подходил близко. Умудрялись проходить через растяжки. Удивительно. Однажды слышали взрывы на втором этаже и подумали, что кто-то попал на растяжке. Оказалось, что их снимали. Подошел противник очень близко и ударил с подствольного гранатомета по посту. Началась стрельба.

Мы следили за направлением стрельбы и определили, что стреляли со стороны отеля, здания МВД. Там был противник, который вел по нам постоянный огонь. Между Песками и терминалом находилась церквушка, рядом - кладбище, откуда постоянно вели стрельбу. Однажды ночью на территории аэропорта был слышен шум двигателей машин, а потом начали работать «Грады». Пришла информация, что стреляют по сопкам и какому-то поселку, а затем по рации я услышал, что это территория противника. Вначале мы не поняли, для чего они это делают, а затем пришло понимание того, что они максимально подтягивают к нашим позициям технику, производили залп по своей территории и сразу уводили эту технику. Затем рассказывали, что это мы ударили. Как они говорили: «Вы же видите, откуда это прилетело? Со стороны терминала». Некомпетентные люди не смогут понять того, что непосредственно на терминале не может быть никакой техники. Наша артиллерия была с тыла. Она находилась в районе Песков и не могла достать до Донецка. Те минометы, которые прикрывали находившихся непосредственно в терминале воинов, доставали чуть дальше терминала и этим спасали нас. Мы корректировали их.

Аэропорт находился в котле у сепаратистов. Наши конвои каждый раз прорывались через линию фронта. Террористы прут со всех сторон. Терминал

почти совсем остался без стен и простреливался снайперами. Слышно, как пролетают мины, «Грады». Все трясется. Мины и реактивные снаряды пролетают, разрываются. Слышно, как рикошетят осколки.

На терминале мы были втроем: я, Влад и Сергей. Руслана вернули назад охранять сломанный БТР. Мы очень расстроились, так как не разлучались с первых дней службы. Но мы постоянно держали с ним связь.

Заканчивался срок нашего пребывания на терминале. За нами должны были приехать три БТР, а пришло только два. Один заблудился, так как шел в темноте, без света, чтобы не обнаружили. Большая часть наших ребят выехала из терминала в 12 часов ночи. Противник пытался достать их гранатометами на взлетке. Мы с командиром роты остались ждать третий БТР в терминале, пока не успокоится враг и не затихнет бой. Старались поменьше говорить по радиостанции, чтобы не перехватили информацию о времени выезда, так как самое страшное в терминале было заехать и выехать, разгрузить БТР. Но в сам терминал он не мог заехать, так как стояла разбитая техника. Было много сожженных БТР.

Мы еще ночь провели на терминале. Ближе к утру, около четырех-пяти часов, пришли БТР за нами и привезли нам смену, продовольствие, боеприпасы, волонтерские спальные мешки. Когда мы грузились, снова началась стрельба. Мы начали пробираться к БТР, заранее обговорив, кто куда садится для того, чтобы не было суматохи при посадке, чтобы все происходило максимально быстро. Мы подбежали, Влад открыл БТР, а там сидят ребята с автоматами и боятся выходить. Мы их поторопили, помогли выгрузить вещи, объяснив, что нужно скорее бежать в здание. Ребят охватил ужас: «Там стреляют». «Они не прекращают стрелять», - мы им ответили. Действительно, нужно было некоторое время, чтобы привыкнуть к боевой обстановке, находиться в постоянном напряжении. Но когда долго находишься в таком состоянии, организм начинает привыкать и атрофируется на второй-третий день чувство самосохранения. Я начал бояться не того, что пули свистят, взрывается что-то, а начал бояться, что уже притупляется чувство самосохранения. У меня за спиной взорвалась граната или прилетел с гранатомета заряд, а я встал, посмотрел, что там произошло, сел и начал ловить себя на мысли, что даже толком не моргнул. Меня это не пугало, а стало обыденностью. А это, наверное, самое страшное, что нет ощущения опасности.

Выехали в Пески, а на следующий день приехали в Славянск. Нас отпустили в отпуск. В это время Руслан выехал на терминал. Мы созванивались с ним каждый день. Я очень волновался за него. Мое отделение, мой подчиненный, друг. Мы стали настоящей семьей. Руслан находился в еще более сложных условиях. Разрушений было гораздо больше. Постоянно шли бои. Стен некоторых не было, обвалились плиты. В таких условиях

человеку долго находиться нельзя. Ведь спать в аэропорту почти невозможно, мыться негде. Иногда не до еды.

Вернувшись из отпуска, мы поехали в Пески забирать бойцов 95-й бригады и сопроводили в Славянск на место дислокации. После этой перед нами была поставлена следующая задача: 10 дней охранять передвигающиеся объекты артиллерии. Это было в декабре. Снег метет, сильный мороз. На границе Днепропетровской области встретили колонну и сопроводили ее. За неделю мы проехали по Донецкой области около 1000км. На броне в двадцатиградусный мороз. На тот момент думалось, что человек не способен такое выдержать. Оказалось, что человек приспосабливается ко всему: холоду, морозу. Постоянно перемещались, останавливались на короткое время, ставили палатку минут за сорок, устанавливали буржуйку. Спали мало, по 2-3 часа. Затем опять выезжали на задания: прикрывали терминал. Все уже было в таком состоянии, что удерживать дальше больше не было возможности. Старый терминал уже оставили наши ребята. Расстояние между старым и новым - не более 50метров.

Затем была Волноваха. Мы постоянно были в пути. Сказывалась усталость. Водитель иногда просил меня подменить его, сам уже засыпал за рулем. Если я видел, что БТР съезжает с дороги, то начинал стучать по броне, будить водителя. Старались по очереди садиться за руль. Нас высаживали ночью в лесу охранять колонну. Эти действия назывались «секрет»: надо было наблюдать, поле держать под контролем, чтобы не приблизилась вражеская техника. Некоторые ребята получили легкие обморожения. Целую неделю отработали в таких тяжелых условиях. Вернулись в Славянск, где и встретили Новый 2015 год.

Немного мы там отдохнули и потом отправились в Краматорск охранять аэропорт, где находился в то время штаб АТО. Нам приходилось, выполняя боевое задание, выезжать на расстояние 40км от Краматорска для охраны техники. Около двух недель жили в палатках. Несмотря на то, что шел январь-февраль месяц, погода была переменчивая: то морозы ударят, то оттепель насупит. Сыро, грязно, снег таял. В сырости, в грязи спали в мокрых спальниках. В БТР конденсат постоянно скапливался от дыхания, капало на голову.

Считалось, что Краматорск находится далеко в тылу. По городу и аэродрому Краматорска ударила вражеская РСЗО «Смерч». Дальность полета ракеты «Смерч» около 70км. Нам тогда повезло. Взрывы были рядом. Наша палатка оказалась в самом эпицентре событий. Спасло то, что палатка была в яме, по бокам насыпи. Если бы хотя бы одна кассета попала в палатку, то вряд ли кто-то бы из нас выжил. Вокруг все горело, дымило. Много погибло людей, техника пострадала. Стояли вертолеты на «взлетке». Внешне будто целы, но через несколько дней их почему-то разобрали на

запчасти и вывезли. Видимо, осколками повредило фюзеляж, отправили на ремонт.

После этого начался отвод техники, крупной артиллерии. Наши ребята сопровождали технику, тяжелую артиллерию глубоко в тыл в безопасные районы.

После этого мы выехали в Житомир на ротацию. Приехала третья волна пополнения. На полигоне провели боевое учение, тренировались два месяца. Потом выехали в зону АТО, немного пробыли в Славянске, а затем нас отправили уже в Авдеевку. Там тоже была горячая зона. Базировались в промышленной зоне Авдеевки, откуда выезжали сменами на передовые позиции. Базировались там на каких-то заброшенных складах или предприятиях, а выезжали непосредственно возле шахты Бутовка, где держали позицию буквально в 150-200-х м от ствола шахты. Контролировали один из разрушенных мостов, а через 300м уже другой мост контролировал противник. Ствол шахты непосредственно удерживала 93-я бригада, а админздание – враг. Расстояние между позициями было около 300 метров. На термине от свинцовых ливней и артиллерии противника нас защищали бетонные перекрытия между этажами терминала, а под Авдеевкой мы были в чистом поле. Защищали только мешки с песком и «копанки». Маскировочная сеть смягчала резкие перепады температуры. Ночью закутывались в два кителя и все равно замерзали. Днем изнывали под палящим солнцем в окружении мух. Воду тоже не попьешь, не умоешься. Вода на строгом учете. В любой момент может завязаться бой и конвой с пополнением запаса не рискнет ехать. Водой позволено мыть руки и умываться, но лучше это делать влажными салфетками. Вода бывает прохладной только ранним утром. С каждой минутой жара становится невыносимой. На градуснике за +30 градусов. А мы воюем. Окопы спасали от мин, но мыши, черви, мухи – компания в окопах. В такой зной соблазн уснуть велик. Сложнее всего было наблюдателям. Один уснул – всем крышка.

Всегда на стреме. Разрывы танковых снарядов. Черные облака дыма от взрыва снарядов поднимаются в небо все выше и выше. Взрывы слышатся все чаще и чаще, ближе и ближе, как будто прижимают к земле.

Работали группами, периодически сменяя друг друга. Группа выезжала на передовую, потом возвращалась, немного передохнув, меняла тех, кто был на передовой. Именно на тех позициях 7 человек ранило у нас, 9 – получили контузию. В бригаде 1 человек погиб от разрыва мины.

Стратегическое значение позиции велико. Если сепаратисты прорвутся, то это прямая дорога в Авдеевку через лес. Мы постоянно патрулировали в тех районах, если находились не на передовой. Занимались разведкой, патрулированием, потому что Авдеевка довольно большая и есть много лазеек, куда приходили ДРГ (диверсионно-разведывательные группы). Они

смешивались с местным населением. Могли завязываться бои прямо в тылу. До передовой оставалось немного. Надо было выехать за пределы города, где находились позиции, буквально в 3-4км от разрушенного терминала. За Авдеевкой была зеленая зона, небольшой лес, с другой стороны этого леса был противник. Как раз эти места стали потом горячими точками, где шли тяжелые бои. Сейчас эта зона известна как «промка». Наши ребята ходили в разведку и «выдавили» противника из промзоны. Притом, что это была нейтральная территория. Дорога вела из Донецка в Луганск. Эта местность находилась в поле зрения наших бойцов. Наблюдение вести было сложно, поскольку «лазеек» было много, и в любой момент противник мог «проскочить». Жара стояла неимоверная. Хотелось окунуться в озеро, которое находилось недалеко от наших позиций. Вдруг мы услышали взрыв, по радиации передали, что совершено нападение. В результате много раненых и один человек погиб. Мы находились ближе всех к позиции, быстро отреагировали. Приехали и сразу попытались оказать первую помощь. Все, что мы увидели, было ужасно: у одного парня осколками посекло ноги, у другого - зацепило живот. Рядом лежало накрытое тело. Я подошел, заглянул и ужаснулся: осколком голову оторвало человеку. Лицо неповрежденное, как-то под руку легло, как маска. Парню было 25 лет, оставался месяц до дембеля. В 25 лет был командиром отделения. Рядом находился еще один молодой человек. На первый взгляд казалось, что получил самое легкое ранение: маленькая дырочка видна была. Оказалось, что этот парень получил самое тяжелое ранение, очень серьезные внутренние повреждения. Раньше я жил и думал, что будет потом, в будущем. А там столько всего насмотрелся. Был парень - и нет этого парня. Там я понял, что каждый день там может стать последним.

После этого мы вернулись в Славянск. Пришел нам на смену первый батальон. Ждали дембель.

Где бы мы ни были, в какой горячей точке, после того, как затихала вечерняя стрельба, бойцы расходились по своим позициям и все, как один, выходили дружно на связь с родными, убеждая в том, что все хорошо, все в порядке. Удивительно, насколько синхронно и молниеносно оружие сменяли мобильные телефоны ради одной фразы: «Жив! Здоров! Все хорошо!» Воевали мы за жен, детей, родителей, за мирное небо. Обыкновенные ребята каждый день рискуют жизнью. Мы воевали за своих людей, за погибших, за раненых, воевали за то, чтобы остаться живыми.

Несмотря на то, что я говорю по-русски, я все равно остаюсь патриотом своей страны. Я давал присягу народу Украины. Люблю Украину и мечтаю, чтобы Украина состоялась как государство. Чтобы парни отдали свои жизни не зря. Ничего нет более ценного, чем жизнь человека.

Матеріали підготувала та упорядкувала Кліменкова С.М.

Розділ 7

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

Дудко Наталія Володимирівна закінчила ЗОШ № 1 у 2014 році. Писати твори почала у десять років і з того часу мріяла стати письменницею. Дівчина пише кожної вільної хвилини, більшість її творів фантастичні новели та оповідання. "Письменництвом я дихаю, письменництвом живу. У своїх творах я намагаюся знайти відповіді на питання: чи може людина зберегти людську подобу за складних обставин? Що насправді важливе в цьому житті? Що робить із людиною страх?" говорить дівчина про свою творчість. Її твори різноманітні та незвичайні, але усіх їх об'єднує прагнення підтримати людину, показати красу і цінність життя, а також можливість пізнати себе, адже після прочитання багатьох її творів виникає думка: "А що б

зробив я за таких обставин?" Зараз Наталія навчається у Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна на радіофізичному факультеті, але улюбленої справи не залишає. Сподівається, що її глибокі твори знайдуть своїх прихильників.

ЧУДЕСА ЕЩЕ СЛУЧАЮТСЯ

Террористическая атака, случившаяся 11 сентября 2001 года в Нью-Йорке, Вашингтоне и Шенксвилле (штат Пенсильвания), не нуждается в представлении. Более 2000 человек погибли в тот день либо в захваченных террористами самолетах, либо на земле или в зданиях. Удивительно, как много людей должно было оказаться либо в одном из зданий Всемирного Торгового Центра, либо в Пентагоне, либо в одном из четырех самолетов, но по тем или иным причинам избежало трагедии. Удивительны истории обычных людей (некоторые из них более известны, чем другие), которые 11 сентября 2001 оказались в нужном месте в нужное время, и поэтому остались в живых. Перед вами история одного из этих людей, продавщицы Меган Кэрролл.

Вторник, 11 сентября. Будильник, как всегда, прозвонил ровно в семь часов. Не открывая глаз, автоматическим движением я выключила его. Наверное, у всех бывают такие дни, когда совсем не хочется никуда идти, и кажется, что даже если тебе будут угрожать расстрелом, ответишь, сильнее закутываясь в одеяло:

- Стреляйте, все равно не встану.

Говорят, что каждый человек уникален и нет двух одинаковых, но кое-что объединяет все население земного шара: ранние подъемы не любит никто. Мне так не хотелось расставаться со сладкой негой, чувством идеального комфорта, мягким одеялом и отправляться навстречу скучной, однообразной работе. Несколько минут я просто лежала, пока во мне боролись лень и чувство обязанности. Я заранее знала исход этой борьбы, ведь, несмотря на мои желания, каждое утро я покорно вставала и обреченно отправлялась навстречу дикому, шумному, невероятному Нью-Йорку. Я переехала в этот город месяц назад и за это время успела самозабвенно в него влюбиться.

Лежа в постели и прожывая приятный сон, я невольно придумала на день множество интересных занятий. Несмотря на желание поваляться в постели, посмотреть фильм, не спеша съесть французский завтрак, мой мозг бесцеремонно стянул меня с дивана и направил на кухню. Пока варился кофе, я приняла душ и почистила зубы. Затем выпила крепкий кофе со слегка подгоревшими тостами и начала обычный, прозаичный день. Простые синие джинсы. Бежевая блузка. Легкий макияж. Часы. Сумка. Кеды. Ключи. Вот и все, я готова. 8:11.

Я вышла из дому навстречу ранней осени. День был тихим, солнечным, ясным, хотя и немного прохладным. Газоны все еще оставались зелеными, но листья медленно облетали с деревьев, и не было уже той необъяснимой летней атмосферы всеобщей энергии и жизни. Лето убегало, но никто не хотел его отпускать. Несмотря на утреннюю, уже совсем осеннюю прохладу, люди выходили на улицу в майках, футболках, шортах, надеясь встретить там августовское солнце. Не хотелось отдавать тепло, не хотелось думать о холоде, желтой траве и бешеной пляске мертвых сухих листьев.

Сев в свой старенький Chevrolet Impala, я вдавила в пол педаль газа, опустила боковое стекло и понеслась к центру мегаполиса. Мелькали дома, деревья, разметка на дороге, салон наполняли звуки песни «Thunderstruck». Что бы там ни говорили, а песни AC/DC и свежий ветер – идеальное начало дня.

Но вдруг появилась мысль. Одна проклятая мысль, способная испортить любой день. Меня не покидало чувство, что я не выключила кофеварку... Ни разу за всю жизнь я не забыла выключить электроприборы, но то чувство было таким странным, неприятным и сильным, что, даже понимая абсурдность своих подозрений, я не смогла заставить себя успокоиться и, тяжело вздохнув, в конце концов развернула автомобиль и поехала обратно.

В 8:35 я влетела в дом, ринулась на кухню, конечно же, обнаружила кофеварку выключенной, и, не удержавшись от ругательств, поехала на работу.

Я точно знала, что к девяти уже не успею. По дороге я успокаивала себя тем, что теперь буду чувствовать себя спокойно, а если бы я не вернулась, чертова кофеварка весь день не давала бы мне нормально работать. Но от этих мыслей было мало толку. Я попала в жуткую пробку, и о том, чтобы вовремя прибыть на работу, просто не могло быть и речи. Я сигналила клаксоном, хоть в этом и не было смысла, бросала взгляд на часы каждые две минуты, продвигаясь вперед по дюйму в железном коктейле автомобилей. Интересно, кто сказал, что машина – это свобода? Наверное, тот, кто никогда не жил в многомиллионном городе.

Я не любила опаздывать. Почти час я стояла в пробке, проклиная и кофеварку, и подгоревшие тосты, и сам незадавшийся вторник. Я пыталась дозвониться своей ассистентке, но она не брала трубку. Мне совсем не хотелось терять только что найденную работу, поэтому я чувствовала себя как на иголках.

Утренняя прохлада уже сменилась жарой, раскаленный воздух слегка подрагивал. Ветер утих. Пробка двигалась очень медленно. В воздухе витал запах чего-то странного. У меня закралось смутное подозрение, что настоящие неудачи еще впереди. Что же там такое? Авария? Нет, только этого не хватало! Вдруг мой мобильный зазвонил противным колющим рингтоном. Я вздохнула с облегчением, надеясь, что моя коллега Алисия заметила пропущенные вызовы, и взяла трубку. Но это оказалась не она.

- Да?

- Меган, - раздался в трубке облегченный вздох моего брата Дэна, - где ты?

- В пробке стою. Надеюсь, что сегодня все-таки доберусь до Торгового, - улыбнулась я.

Он молчал. Состояние человека можно определить с помощью множества факторов. В этом могут помочь слова, фразы, взгляды, интонации или даже дыхание. Не знаю точно как, но я почувствовала, что нервы моего собеседника натянуты, как гитарные струны. Остатки моего хорошего настроения тут же испарились.

- Дэн, что случилось?

- Ты еще не знаешь?

- О чем?

- В здании Торгового Центра пожар. Я точно не знаю, что произошло, но одна из башен горит. Здание рушится, мне все это видно из офиса. Я испугался, что ты... - он недоговорил.

Замешательство, недоверие, зарождающаяся паника – все перемешалось во мне. И под влиянием всех этих эмоций, я, вместо утренней пробежки, пробежала четыре квартала до Всемирного Торгового Центра, где работала последние две недели, куда каждый день приходила ровно в 9:00.

Кроме сегодняшнего дня, вторника, 11 сентября 2001-го года. По мере того, как я на негнувшихся ногах приближалась к месту своей работы, четче становился столб коричневатого-серого дыма, поднимающегося в небеса, больше лепестков дикого, неукротимого, вырвавшегося из-под контроля пламени, царствовавшего на верхних этажах. Я не боялась. Замешательство и потрясение заглушили все другие чувства, поэтому я продолжала идти навстречу катастрофе. Чем ближе я подходила, тем более четкая и ужасная картина проявлялась передо мной. Здание рушилось, его останки пылали, люди кричали, пробегали мимо меня. В те минуты и я, и сотни других участников и свидетелей катастрофы были уверены в том, что начался апокалипсис - такая атмосфера абсолютного страха царила вокруг. Несомненно, настала пора подлинного хаоса. Из центра Манхэттена вместе с пылью и криками по городу, как черный смерч, расплзалась паника.

Я все сильнее и сильнее чувствовала запах смерти. У нее есть запах, у нее есть лицо. Их нельзя описать, их можно только почувствовать. Тогда, стоя как вкопанная и наблюдая за падением великого здания, слушая треск пламени и человеческие крики, я почувствовала их. Но не испугалась. Уже не было смысла бояться.

Во вторник 11 сентября 2001 года в результате самого ужасного теракта всех времен погибли 2751 человек. С того самого дня я верю в чудеса. Вдыхая пыль, глядя на то, как исчезают комфорт и покой, создаваемый годами и разрушенный за полчаса, я почувствовала себя маленькой бессилой девочкой. Я ничего не могла изменить, могла только смотреть, как обломки, пламя и время уносят сотни человеческих жизней. Я должна была быть там, 2752 – ой, но, волей неведомой высшей силы, я до сих пор живу. Могу мечтать, говорить, мыслить, дышать...

Не все в жизни зависит от нас, в тот роковой день я это осознала. Я знаю точно, чудеса еще случаются. Сегодня, спустя 13 лет, я все так же, как и тогда, работаю, пью кофе по утрам и часто пережариваю тосты, но с того ужасного дня я имею прекрасную вещь – надежду, с ней легче выжить в этом мире. Не знаю, что приготовит мне завтрашний день, но одно несомненно: что бы ни случилось, какие бы ужасы ни творились вокруг, Господу видней. Ведь то, что я жива, настоящее Божье чудо.

ВЕДЬМА

Дождь барабанил по стеклам, по крыше старой хижины. Холодный осенний ветер завывал в дымоходе, стонал, словно неприкаянная душа, бросал на оконную раму грязные сухие листья. Дожди шли всю последнюю неделю. Дорога к хижине была размыта. Холодные ручьи стекали вниз, смывали пыль, оставляя на своем русле замысловатые песчаные зигзаги.

В хижине было двое: девушка, лет семнадцати, и пожилая женщина. Ту, что постарше, звали Рейчел. Ей было около шестидесяти, но выглядела она моложе - карие глаза сияли жизнью и дружелюбием, на ее лице не было ни одной морщинки, а тонкие черты лица выдавали былую привлекательность.

Ее молодую помощницу звали Лора. Она сидела у камина, на ее бледное лицо ложились мягкие отблески пляшущего пламени. Огоньки отражались в ее оливково-зеленых глазах, придавая девушке особую, готическую, совершенную красоту.

Обе женщины молчали. Они были поглощены ожиданием.

- Подбрось еще дров в камин, Лора, - обратилась к ней Рейчел.

Девушка бросила в камин несколько сухих веток, и под ее тонкими белыми пальцами пламя вспыхнуло ярче. Дрова тихо потрескивали в камине, словно шептались о каких-то секретах. Огненные блики плясали на каменных стенах, отражались в многочисленных стеклянных баночках с травами и отварами, и в полумраке было похоже, что с покосившихся от времени деревянных полок на Лору взирают сотни горящих, сияющих глаз.

Девушка вплотную прильнула к окну, ее дыхание легло на стекло облачком белого пара.

- Ты думаешь, он все-таки придет? - несмело спросила она.

- Придет, - уверенно ответила Рейчел, - не сам конечно, но кого-нибудь пришлет. Нужно подождать.

Лора снова повернулась к окну. Она не разделяла уверенности старухи. Погода стояла ужасная, и дороги так размыло, что и сам дьявол, наверное, не сможет добраться до их хижины. Но тут вдруг, как по волшебству, из плотного тумана появился силуэт. Путник шел медленно, с усилием вытаскивая ноги из грязного месива, в которое превратилась тропинка.

- Кто-то идет, - сообщила Лора.

- Я же говорила.

Вскоре раздался стук в дверь, тихий и робкий. Если бы Лора не заметила путника, она бы и не услышала стука, почти заглушенного раскатами грома и барабанной дробью дождя.

Рейчел открыла дверь, впуслав в хижину свежий запах осеннего ливня. На пороге стояла женщина в черном плаще, с краев которого струями сте-

кала вода, а платье было забрызгано грязью почти до колен.

- Меня зовут Ева, - представилась женщина.

- Проходи к огню, - сказала Рейчел. - Что тебе нужно?

- Лекарство.

- Какое?

- Не знаю. Посоветуйте мне. У моего хозяина ужасные боли в желудке, после еды он часто рвет кровью.

Лора бросила на Рейчел испуганный взгляд, а в глазах старухи заплясали торжествующие огоньки.

- У кого ты служишь? - спросила она, доставая с полки флакон, наполненный мутным, зелено-коричневым отваром.

Рейчел и так знала, чья это служанка. Она знала всю округу, но должна была спросить, чтобы не вызвать подозрений.

- У великого инквизитора Иоанна де Робсэна.

Старуха не мгновение замерла, затем поставила отвар на прежнее место. Свою роль она знала назубок.

- А, у инквизитора... Ну и чем же я могу ему помочь, простая, неученая женщина? Ему лучше обратиться к лекарю.

- Он несколько раз обращался к нему, но это не принесло результатов. Прошу, помогите ему, он заплатит вам столько, сколько вы захотите!

- Передай своему хозяину, у меня есть то, что ему поможет. Но дам я ему этот отвар только тогда, когда он отпустит мою дочь, Элизу Коррен, которую он арестовал как ведьму.

Колючий взгляд знахарки яснее всяких слов пояснил служанке, что уговоры бесполезны. В холодной голубизне глаз посетительницы мелькнула тень отчаянья. Служанка ушла, оставив надежду в старой хижине, а Рейчел дала волю торжествующей улыбке.

Когда Лора открыла глаза следующим утром, дождь уже стих. Солнце медленно пробивалось сквозь преграду из плотных туч, обливая землю своим прозрачным живительным светом. Ветер стал тихим и ласковым, как в мае. Он сквозил сквозь тонкие, высокие стебли трав, прижимал к земле редкие, покрытые дождевыми каплями осенние цветы.

По направлению к обветшалой хижине ехала небольшая процессия: красивая вороная лошадь тащила телегу с двумя женщинами. Одной из них была служанка, приходившая накануне, вторую Лора видела впервые. К окну подошла Рейчел.

- Наконец-то! - удовлетворенно воскликнула она.

Старухе больше всего на свете хотелось броситься навстречу дочери, но она заставила себя ждать стука в дверь. Эти несколько секунд тянулись для нее бесконечно долго, а Лора уже сгорала от нетерпения.

Наконец, в дверь постучали. Рейчел рывком распахнула ее. На пороге стояла

девушка в коричневом домотканом платье с сияющими карими глазами. Лоре хватило одного взгляда на нее, чтобы понять, кто это. Такие живые, теплые, карие глаза могли принадлежать дочери Рейчел.

- Мама!

- О, дорогая, как я рада, что ты дома!

Вслед за девушкой в дом вошла служанка.

- Твоему хозяину не лучше? – спросила Рейчел, нотки теплоты тут же исчезли из ее голоса.

- Нет. Ужасные боли все еще мучают его. Он непрестанно молится, но пока нет Божьей воли на его исцеление.

Рейчел кивнула. Ее лицо ничего не выражало.

- Теперь вы продадите мне отвар?

- Уговор есть уговор, – старуха достала с полки стеклянную баночку, заполненную коричнево-зеленой жидкостью.

- Пусть твой хозяин выпьет две ложки перед едой, – Рейчел взглянула на часы, – Во сколько он обычно завтракает?

- В девять, ровно в девять.

- Хорошо. Проследи за тем, чтобы в девять он выпил этот отвар.

Служанка протянула ей горсть монет, но Рейчел не взяла ее:

- Возьми бесплатно. Передай великому инквизитору, что это ему в благодарность за справедливый суд.

Ева кивнула и удалилась. Она проследовала по каменному крыльцу, Лора слышала негромкий стук ее каблуков, затем проводила взглядом отдаляющуюся повозку.

- Мама, он отпустил меня! Он понял, что я не виновна! – щебетала девушка, сжимаемая в объятьях старухи.

Мать и дочь долго говорили. Рейчел много улыбалась, хотя это не было ей свойственно. Она как будто уже потеряла всякую надежду увидеть свое дитя, но тут вдруг произошло чудо, и ей вернули утраченное сокровище.

Без пяти девять Рейчел тяжело вздохнула. Она не хотела отпускать дочь, но должна была это сделать. Нужно было все закончить.

- Ладно, беги к мужу, милая, обрадуй его. Он очень переживал.

- Да, хорошо. Я люблю тебя мама, я еще приду к тебе. Пока, Лора!

Девушка ушла. Рейчел с грустью проводила дочь взглядом. Лора молчала.

- Чего ты такая молчаливая, Лора? Тебе что, жаль инквизитора?

Девушка отрицательно покачала головой.

- Тогда что же?

Лора пожала плечами, затем бросила быстрый взгляд на тряпичную куколку в черном плаще из дешевого кашемира, сидящую на полке с травами

и наблюдающую за ними черными глазками-бусинками.

- Говори, не бойся, - потребовала старуха.

- Мне не по себе от того, что мы делаем. Я шла в ученики к знахарке, а не к... - голос Лоры дрогнул, - ведьме.

Рейчел попыталась рассмеяться, но у нее плохо получилось. Она села за деревянный столик напротив Лоры и посмотрела на часы. Девять.

- Тебе повезло Лора, что твою семью обошла инквизиция, - серьезно начала Рейчел. - Когда мне было шесть, мою мать арестовали, а через две недели сожгли как ведьму. В день казни я сбежала из дому и прорвалась в толпу, хотела к маме. Но женщина, которую я увидела на эшафоте, была мало похожа на мою мать. Передние пряди ее волос были платиново-седыми, щеки впали, а на пальцах не было ногтей. Она заметила меня в толпе, хотела что-то сказать, но не смогла. А люди стояли и смотрели. Никто не решился произнести ни слова, потому что сердце каждого затронули жуткие, немые крики изувеченной женщины.

Старуха умолкла, пытаясь притупить воскресшую с новой силой боль.

- Она тоже была знахаркой, - продолжила Рейчел, немного успокоившись. - Мама была любознательной, умной, усидчивой и очень доброй. Это и убило ее. Многие ей завидовали, потому обвинителей было много. Я радовалась, что моя дочь не похожа на нее. Эльзе всегда было достаточно дозволенного: рукоделия, Библии, домашней работы. Я думала, что это сохранит ее от ложных обвинений и ранней смерти. Но оказалось, что это не так.

Рейчел посмотрела на часы.

- Знаешь, я ведь никогда раньше не колдовала. Но стоило в деревне появиться слуге божьему и обвинить в колдовстве невинную девушку, я стала настоящей ведьмой. Пойми, Лора, я не могла позволить, чтобы ради демонстрации могущества церкви сожгли мое невинное дитя. Я не защитила мать, но не могла отдать им и дочь. Кто знает, что правильно: ждать, словно трус, пока убьют невинного, или воспользоваться колдовством ради справедливости? Пускай Господь рассудит меня и святого инквизитора, но я не о чем не жалею.

- Но страдания одного инквизитора ничего не решат. На его место придет другой, он будет судить, и приговаривать к смерти. Неужели ты готова погубить ради него свою душу?

- Не ради него. Ради дочери. Ради Эльзы! - воскликнула старуха со слезами на глазах. - Я же ее мать.

Рейчел достала с полки куклу, посмотрела в ее холодные, металлические глаза.

- Который час?

- Пять минут десятого.

- Пора.

Резким движением руки Рейчел вытащила из брюха куколки длинную тонкую иглу. В это же время в противоположной части деревни великий инквизитор Иоанн де Робсэн вздохнул с облегчением. Боль оставила его, Господь сжалился над ним.

В перламутровых лужах отражались тяжелые грозовые облака. Хорошей погоде не суждено было установиться. Снова неумолимо приближался шторм.

Манько Наталья Василівна, народилася на самісінькому кордоні між Україною та Молдовою – у місті Могилів-Подільський на Вінничині, де й провела дитинство до 9 років. А далі раз по раз змінювала місце проживання: селище Дальнє Архангельської області, Нові Санжари Полтавської області, м. Харків. З 2002 року разом із сім'єю проживає у Комсомольську (нині м. Горішні Плавні). Закінчила філологічний факультет Харківського національного університету ім. Каразіна. Працювала журналістом у міських газетах «Телеекспрес» і «Телеекспрес – Плюс». Літературною творчістю займалася з дитинства – з малечку складала вірші. У 16 років вийшла друком збірка поезій «Музика дощу», після чого Наталю було прийнято наймолодшим членом Полтавської спілки літераторів. Із своїми віршами перемагала районні, регіональні та обласні поетичні конкурси, брала участь у з'їзді молодих літераторів Слобожанщини у м. Харкові, стала переможцем обласного етапу конкурсу-захисту наукових робіт Малої академії України у секції «Літературна творчість». У 1996 році стала лауреатом літературної премії ім. Богдана-Ігоря Антоновича (м. Львів). З тих пір «перегоріла» - на довгі роки змовкла, а рідкі вірші одразу відправляла «у стіл». Творчий потенціал направляла в робоче русло – досягала визнання вже як журналіст, стала членом Спілки журналістів України.

А у 2007 році, коли вийшла у декретну відпустку із сином, відчула творчу спрагу, стали роїтися ідеї до більш масштабних праць. Поєднуючи материнство і творчість, почала писати свій перший великий прозовий твір – роман «Конфлікт крові». Як з'ясувалось, не даремно: якраз встигла надіслати його на 11 конкурс «Коронація слова», на якому стала дипломантом. Наталя працює над своїм другим романом «Відьмине коло».

УРИВОК З РОМАНУ «КОНФЛІКТ КРОВІ»

ГЛАВА 5
КАВА-ПАУЗА

- Крав скрипку ти теж з батьком? - зненацька різко почав розмову Мартон.

Він сидів у своєму кабінеті у великому шкіряному кріслі на чолі довгого офісного столу. Дані примостився на бічному стільці: вся ця багата обстановка - бежеві фактурні стіни, класична люстра під старовину, величезні кімнатні рослини по кутках, темні офісні меблі й комп'ютер на столі прокурора - давили на нього, і він зовсім сторопів. Не надто теплий прийом остаточно збентежив циганчука, і він лише виразно помотав головою у відповідь.

Дещо закинувши голову, Мартон уважно вивчав хлопчика - спочатку його погляд був колючим, потім пом'якшився.

- Мені цікаво, тільки я вдостойвся такої честі - спілкуватися із твоїм батьком - чи крадіжками ви теж займаєтеся разом? - пояснив він своє попереднє питання. - Батько вчить сина своєму ремеслу?

- Мій батько котляр і коняр, - спалахнув хлопчик, - він шановний циган і нічого не краде!

- Прибуткові ремесла - нічого не скажеш... - розсміявся у відповідь прокурор.

- На життя вистачає, - уперто пробурчав у відповідь циганчук: слова Мартона його розсердили. - Ми з мамою ще заробляємо.

- І яким промислом ви із твоєю *не мамою* займаєтеся?

- *Мама*, - Дані підкреслив це слово, - плете й продає кошики, а я - граю на скрипці.

- Граєш? - Мартон втратив інтерес до батьків циганчати, його новий тон виражав зацікавленість. - Добре граєш?

- Непогано, - Дані був злий, тому навіть не думав скромничати. Зненацька він набув впевненості в собі.

- Моніко, зроби нам кави, - прокурор звертався до телефону, нажавши якусь кнопку.

- Авжеж, - знайомим хлопчикові жіночим голосом відповів телефон.

Ця несподівана пауза в розмові остудила запал циганчати: він згадав, що знаходиться в кабінеті прокурора, і зняюків від своєї різкості.

За хвилину в кабінет запліла з тацею молоденька секретар Мартонка й поставила на стіл дві маленькі чашечки й вазу із цукерками.

- Дякую, - кивнув прокурор, і дівчина відразу зникла за дверима.

Дані посміхнувся: чашечки були настільки крихтливими, що він міг осу-

шити кожну в три ковтки. Що за примхи в цих багатіїв: вони їздять на дорогих машинах, але заощаджують на каві.

- Пригощайся, - прокурор указав рукою на цукерки й сам взяв одну.

Умовляти хлопчика не довелося: він витяг з вази відразу дві й узявся уминати їх. Цукерки були дуже смачними: шоколадними із цільним горіхом усередині - Дані куштував такі лише на весіллі в Дебрецені. Потім він взяв лялькову чашку - якби його пальці не були такими тонкими, він не зміг би просунути у вушко навіть один. Хлопчик нишком глянув на прокурора: той просто притримував чашку двома пальцями й відпивав з неї маленькими ковточками. Циганчук гмикнув: мов у ляльки граються, - і відразу зробив великий ковток. Зненацька губи й язик обдало вогнем - кава була дуже гарячою і нестерпно гіркою, нічого спільного з тією, яку продавали в шкільному буфеті: там вона була у пластикових склянках, ледь теплою, із цукром і молоком. Удома завжди пили чай - з великих зручних чашок.

Здавалося, багатії так зіпсували процес кавування зумисно, щоб познущатися над гостями.

«Ну й гидота!» - подумав про себе хлопчик, з відразою відсунув чашку й узявся за цукерки. Обпалений язик болів.

Спостерігаючи за малим з-під вій, прокурор розсміявся.

«Він однозначно знущається: напевно сам п'є із цукром і з нормальної чашки», - скривився у здогадці циганчук.

- Отже, - задоволено посміхаючись, повернувся до теми їхньої бесіди Мартон, - ти граєш?

- Угу, - хлопчик ствердно кивнув головою, дожовуючи п'яту цукерку. Поруч на столі швидко росла купка фантиків.

- У кого це ти? Ваша родина ремісницька - хіба цигани не передають рід занять від покоління до покоління?

- Передають, - ця бесіда була не надто приємна Данко, але насолода від цукерок трохи компенсувала моральний збиток, - я вмію кувати, лужити казани й доглядати за кіньми... - він хвалькувато підняв голову, - але ще я граю.

- Звідки такі здібності? - наполягав Мартон.

- Моя мама, Міра, - уточнив хлопчик, - гарно співала й танцювала. Вони з нашими музиками часто виступали на весіллях і ярмарках, їх навіть запрошували до себе на свята багатії.

Почувши останнє слово, Мартон посміхнувся.

- Це батько тобі розповів?

- Ні, - скривився Дані: батько ніколи не говорив про Міру, - наші музиканти. До того, як пішли від нас...

- Вони навчили тебе грати на скрипці?

- Мені здається, - хлопчик звів плечима, - я завжди вмів. Скільки себе

пам'ятаю, я був з ними й грав. Розповідали, що Міра й під час вагітності мною виступала з ними, тому я був в оточенні музики навіть до свого народження. Коли мені було три роки, музики вже брали мене із собою в місто.

Мартон здивовано підвів брови, на обличчі ковзнула здогадка:

- Виходить, ти вкрав скрипку не для того, щоб її продати?

- Ні, - збентежено замотав головою циганчук – йому таке й на думку не могло спасти. І невпевнено додав, - *дядько подарував...*

- Авжеж... *дядько...* - Мартон не приховував глузування. – Що ж це *дядько* подарував тобі таку дорогу скрипку? 20 тисяч доларів - гарний подарунок... Нічого дешевше тобі не підійшло?

- Скільки? - хлопчик поперхнувся черговою цукеркою, його й без того великі очі вражено округлилися: він навіть уявити не міг таку суму. - Я... н-н-не знав... що вона така... д-д-дорога...

- І чим же тобі сподобалася саме ця скрипка?

- У неї дивний голос, - ще не зовсім прийшовши в себе, посміхнувся своїм спогадам хлопчик, - чистий, м'який, срібний. Вона зовсім не схожа на інші скрипки, вона - особлива.

Прокурор з посмішкою спостерігав за захопленим обличчям хлопчика.

- Ти чув її раніше?

- Так, часто - майже щодня... - легковажно почав Дані й відразу осікся: прокурор своїми підступними питаннями постійно штовхав його до зізнання.

- І саме це змусило тебе...ммм...*дядьку* подарувати тобі скрипку? - погляд прокурора рентгеном пронизував обличчя хлопчика.

- Так, - чесно зізнався він.

- Гаразд, що іще подарував тобі *дядько*?

- Більше нічого, - Дані опустив голову.

- Ти впевнений? Ніколи? *Ні цей, ні інший дядько?*

- Ніколи! - наважившись, циганчук підвів очі на прокурора. - Ніколи!

На кілька хвилин запанувала тиша. Прокурор міркував, дивлячись у вікно, Дані нервово крутив у руках фантик від цукерки.

- Я хочу вірити тобі, Даніелю, - нарешті вимовив Мартон, - і я сподіваюся, ти не даси мені приводу розчаруватися в тобі...

Циганчук навіть не поворухнувся.

- Що ж, поговоримо про твоє виправлення...

Хлопчик питально в'явся в прокурора. Цукерки у вазі стрімко зникали, і він розраховував, що розмова наближається до кінця.

Не звертаючи уваги на замішання циганчати, прокурор взяв зі столу й став крутити в руках якийсь папір.

Математика, географія, біологія - п'ять, угорська література - три...

Не любиш читати? – поцікавився Мартон

Данко зморщив ніс.

- Це нудно. - Йому ніколи не вистачало терпіння більше, ніж на 10 сторінок.

- Олександр Дюма, Джек Лондон, Артур Конан Дойль, Олександр Грін?

Усе ще кривляючись, хлопчик негативно покачав головою.

- Жити цікавіше, - по-хуліганськи посміхнувся він: - скрипка, кінь, футбол, купання в Тисі, багаття вечорами... Той, книжковий, світ - вигаданий: ти думаєш, що ти - герой і плывеш океаном, а насправді сидиш і нічого не робиш. Я хочу жити так, щоб книги писали про мене, - підсумував він свою полум'яну промову.

Прокурор розсміявся.

- Щоб про тебе писали книги, непогано було б бути гідним цього. Ким би ти хотів стати?

Дані почухав потилицю й знизив плечима - він просто жив сьогоднішнім днем, ніколи не замислюючись над майбутнім.

- Кувати залізо, торгувати на ринку? - підказав прокурор.

- Ні, - цього циганчук явно не бажав робити, - я хочу грати.

- Ти хочеш стати справжнім скрипалем?

- Справжнім?.. - розгубився Дані. - Я вже скрипаль.

- Не всі, хто грає у футбол - футболісти, - посміхнувся Мартон, піднявшись із крісла й підійшов до великого вікна, завішеного невагомою гардиною кольору слонової кістки. - Я маю на увазі, чи хочеш ти бути професійним музикантом: грати в симфонічному оркестрі, виступати в найпрестижніших залах, консерваторіях?

На секунду очі хлопчика мрійливо заблищали, але відразу згасли.

- Батько ніколи мені не дозволить. Він сказав, що відірве мені голову, якщо побачить зі скрипкою.

Прокурор скептично всміхнувся, відсунув гардину й глянув униз - туди, де, присівши на кам'яні сходи, очікував сина Радзівіл.

- А хіба він забороняв тобі відвідувати музичну школу?

- Музичну школу? - луною повторив Дані.

Він не був упевнений, що йому подобається слово «школа», особливо коли це стосується скрипки, але йому нічого не залишалося, крім як видавити з себе посмішку й кивнути.

- Подивимося, що я зможу зробити, - задоволено всміхнувся прокурор.

- А ще ти будеш відвідувати нову школу, - без усяких переходів повідомив він.

Дані сторопів від такої новини. Ця ідея сподобалася йому ще менше попередньої.

- Навіщо? - він невдоволено підняв брови.

- На те, що твій колишній директор після твого арешту не хоче мати

справу з маленьким злодюжкою, - відразу поставив його на місце Мартон.
- Завтра вранці я відведу тебе у нову школу.

- Але я не...

- Це не обговорюється, Даніелю! Ти пам'ятаєш, що ти зараз на особливому рахунку в поліції?

Дані важко зітхнув, здавшись.

- Пане Мартон, - солодким голосом проспівав телефон, - у вас на 14 годину призначена зустріч...

- Спасибі, Моніко, - відповів телефону прокурор. - Я вже закінчив. Звільнюсь за хвилину.

Іронічно посміхаючись, Дані косився то на телефон, то на прокурора. Ну й примхи в цих багатіїв: секретар сидить у сусідній кімнаті - достатньо відчинити двері, а вони спілкуються по цій «рації»...

- Завтра, о 8.30 ранку я чекаю на тебе на зупинці шкільного автобуса, - цього разу прокурор звертався до циганчати, - будь люб'язний не спізнюватися. - Він на секунду задумався, потім розстебнув замок браслета годинника на зап'ясті й простягнув його Дані, - тепер у тебе є годинник, і відмовки не пройдуть.

- Але... ааа... - невиразно промукав у відповідь хлопчик і слухняно простягнув руку. Гарний годинник Мартон - зі шкіряним ремінцем, сріблястим циферблатом, довгими тонкими стрілками й віконечком з датою - акуратно лягли в його долоню. У циганчати від захвату перехопило подих, він тільки боявся, що прокурор жартує.

- Забирай цукерки - по дорозі доїси, - чоловік з насмішкливо-смутною посмішкою подивився на свій стіл, завалений фантиками.

У Дані злиплось у роті від солодощів - напевно, він за все життя не з'їв стільки цукерок, як сьогодні. Страшенно хотілося пити, але він жадібно глянув на вазочку, запустив у неї руку й вивудив з дна останні три цукерки.

- Спасибі. - Не в силах з'їсти залишки гостинців, він запхав їх у кишеню й направився до дверей.

- Тож, - перехопив Мартон хлопчика вже на порозі, - завтра, будь ласка, будь без Радзівіла: не думаю, що разючий від нього запах перегару й тютюну переконає директора в тім, що ти станеш гідним учнем.

Дані опустил очі на знак згоди й миттю вислизнув у двері.

На вулиці його чекав сердитий батько.

- Про що можна балакати три години? - відразу налетів він на сина.

- Рівно одну годину, - поправив його хлопчик і стис у кишені подарований годинник. В іншій кишені танули від тепла його тіла три шоколадні цукерки.

- Щось ти занадто розумний став... - скипів Радзівіл, - пора з тебе вибити твою спритність, щоб пам'ятав своє місце.

Дані промовчав, подумки стиснувшись і відгородившись від батька невидимою стіною: він завжди робив так, коли хотів залишитися наодинці із собою навіть у юрбі. Він відчував себе мов під прозорим ковпаком, через який не могли проникнути ні звуки, ні дії, здатні заподіяти йому біль - його маленький світ був чистим і світлим. Погрози й лайки батька тарабанили по стінах укриття, немов дощові краплі, але хлопчик не чув їх, повністю поринувши у свої думки.

Циганчук думав про Мартона й Радзівіла: про те, наскільки вони різні - чужий, стриманий, але уважний прокурор і близький, але завжди злий і байдужий батько. Про те, що Дані чинить погано, зраджує старого цигана, приховуючи від нього музичну школу, годинник й цукерки, але хлопчик нестримно хотів цього - не тому що це престижно, красиво й смачно, а тому, що за цим усім стояла увага до нього, маленького блакитноокого циганчати. Мов зневірений дочекався весни пролісок, він піймав перші теплі промені поваги - і всією своєю істотою подався назустріч довгоочікуваному сонцю.

Не доходячи до табору, батько звернув на вузьку доріжку, протоптану сотнями ніг у рудій осінній степовій траві - там, за пагорбком, у широкій балці ховалися простори намети мадярів.

- А де батько? - на порозі їхнього будинку тривожним поглядом зустріла сина Латіфа. Дані підвів сумні очі на свою матір: посивілі коси із двох сторін спадають з-під строкатої хустки на вузькі плечі, втомлене смиренне обличчя вкрите дрібним мереживом зморщечок, стара вицвіла блуза із загорненими рукавами, грубі жилаві руки стискають щойно випрану білизну, брудні босі ноги ледь видніються з-під довгої - до самих кісточок - широкої спідниці.

Дані стало шкода жінку.

«Скільки їй років? - намагався згадати він. - 50? 55?»

Йому раптом схотілося сказати мамі, що Радзівіл уже не прийде ніколи.

- Не хвилюйся, - смутно посміхнувся він, - він повернеться... пізно... п'яний... Це тобі, - і простягнув три шоколадні цукерки.

УРИВОК З РОМАНУ «ВІДЬМИНЕ КОЛО»

Довго шукати не довелося: щойно проїхав метрів п'ятсот селом, вирішив зупинитись біля магазину, під яким юрилося кілька десятків людей. Хотів розпитати, чи не знають часом, де живе рудоволоса дивакувата дівчина. Та щойно вийшов із авто – одразу вихопив із натовпу поглядом норовливі мідні хвилі, абияк розсипані плечима.

На ловця і звір біжить – зрадив.

Та Русалці, схоже, було не до мене, бо й оком не повела в мою сторону.

Обігнувши кількох жіночок, що затамувавши погляд спостерігали за тим, що відбувається, я й собі гусаком витягнув шию, намагаючись роздивитися, чому це тут оце дивне створіння у центрі подій.

Радує, що таки не я один бачу її (бо вже став хвилюватися за своє душевне здоров'я): зараз із нею, як з абсолютно реальною, а не примарною істотою, спілкувалися двоє міліціантів. Третій, схоже, записував показання, сперши планшет на капот службової автівки. Я одразу згадав машину швидкої допомоги, з якою розминулися при в'їзді в село.

... Русалка... - розрізнив стишений шепіт у юрбі і відчув, як шкірою побіг мороз.

Виявляється, не я один її так називаю? Це не моя власна вигадка?

Я, як міг, нагострив вуха, аби почути бодай щось із розмови, та єдине, що відрізняв мій слух – це раз по разу повторюване «русалка... русалка...»

Маячня якась!

Одразу закортіло закурити – і я заскочив до невеликого магазинчика, який одночасно слугував іще й автобусною зупинкою і кафе: у кутку і вздовж широкого вікна стояли три традиційні пластикові столики.

Що тут сталося? – змусив прийти до тьми продавчиню - бармена, що усім своїм масивним тілом сперлася на прилавок, погрожуючи роздавити його півкулями грудей вражаючого розміру.

Жінка стулила відкритого досі рота (так, видно, краще чути) і незадоволено перевела на мене погляд.

Машина дитину збила. На смерть.

Он як, - насторожився, - до чого ж тут дівчина, яку допитують?

Русланка? – блиснула знавчілими очима. – То ж через неї хлопчик загинув: втік від неї – і вискочив прямісінько під колеса автівки.

Рус... ланка? – зважився перепитати. – Тобто, Руслана?

Руслана, - підозріло скосилася на мене, - а що?

Та мені почулося... - зітхнув полегшено, - то чого він, кажете, від неї втік?

А Ви хто? – зіщулила очі, вгледівши в мені нетутешнього. – Часом не із міліції? Бо я, хоч і бачила все на власні очі, жодних свідчень давати не буду: сьогодні цей бідолашний хлопчина, а завтра, гляди, я сама під колеса траплю.

Хіба я схожий на міліціонера? – поспішив заперечити, - відпочивати сюди прийшов, а тут, бач, таке коїться.

Продавчиня ще з хвилину посумнівалася, та після того, як я придбав у неї сигарети і пляшку мінералки, дещо подобішала.

У вас можна палити? – я намагався виглядати якомога дружнім і незацікавленим.

Та пали вже! – махнула рукою. – І мене пригости, бо які вже тут умовності, коли таке діється...

... то чому ж хлопчик утікав від Русланки? – нагадав я, підносячи запальничку, і багатообіцяюче заглянув у очі із чималими мішками (очевидно, за компанію продавчиня любила не тільки покурити).

Змірявши мене оцінюючим поглядом, вона повеселішала і запросила мене присісти за столик під вікном, подавши під воду два пластикових стаканчика «за сьют завевденія».

Може, щось міцніше? – запропонувала. – У мене там трохи є «для особих клієнтів», але тільки коли менти поїдуть, бо дозволу на торгівлю алкоголем нема.

Ні, дякую, - я за рулем, - поспішно відхрестився від такої гостинності і спробував знову повернути розмову в потрібне мені русло. – Хлопчик що, злякався Русланки?

А хто її не боїться? – авторитетно заявила господиня. – Вона ж відьма! Відьма?

Одне одного краще: як не русалка – то відьма...

За що нам тільки така кара? – підтвердила співрозмовниця, – їй же дорого перейти не можна: щось не так сказала чи косо глянула – дивись, то тля на помідори нападе (та так, що ніяким «средством» не вивести), то на рівному місці впадеш – ногу зламаєш...

А що, без Руслани тля не нападає? – поцікавився.

Та що ти розумієш, - махнула на мене рукою. – Он Райка, що минулої осені Русланці у вічі сказала (бо вже так допекла, холера, що й спасу нема): «Вибирайся геть із села, щоб наші очі тебе не бачили! Їдь, звідки приїхала, щоб і духу твого тут не було!» І що ти думаєш? Он лежить у лікарні із струсом мозку: поки корову доїла – та ніби сказала, тай як хвицоне її по голові ногою. Думали, що не оклигає.

А може, то відьма коровою обернулася? – сміюся, - аби помститися...

Тобі смішки, - образилася, - а он уже дитина загинула. Не забагато випадковостей – як гадаєш?

Як це сталося? - посерйознішав.

Та що ж він – дитина, - зітхнула у відповідь. – Хіба воно в чому винне? Бувало, заввиграшки яйцями їй двір закидає чи підкине під двері здохлу курку. То Русланка все на нього грозилася... А того тижня kota її упіймав і за задні лапи до дерева підвісив – ну, пошуткувала дитина – то вона сьогодні за ним і погналася, та ще й лагідно так, зміюка: «Стій, Сашко, я тобі нічого не вдію!» Зрозуміло, що дитина дременула від неї, куди очі бачили – і не вгледів, що там маршрутка летить – прямісінько під колеса.

Витерши сльози, що нібито виступили на очі, продавчиня із надією глянула у вікно, де вже збиралися від'їжджати міліціанти. – Може, хоч тепер посадять, гадюку...

Та сподівання продавчині не справдилися: Русалка-Русланка залишилася серед вулиці сама. Натовп, не приховуючи свого розчарування, повільно розходився.

Тільки тепер, коли люди розступились, я зміг роздивитися дівчину: стояла бліда, мов з її обличчя і волосся забрали сонце. Безбарвна. Дивилась невидючими очима кудись уперед.

Бач, як злякалася, – прокоментувала моя співрозмовниця, - аж затялася: лиця на ній нема... Мало, мало, зміюці!

Наче почувши її слова, русалка-відьма прийшла до тям, похитнулася на місці і повільно посунула прямісінько до магазину.

Тітко Василю, - промовила кволю, все ще дивлячись крізь речі, - дайте, будь ласка, води, - і, не помітивши чи проігнорувавши, пройшла повз мене та присіла за крайнім столиком у кутку.

Нема у мене води, - підвівшись з місця, взяла руки в боки продавчиня. - Закінчилася. Іди собі он у другий магазин, та й пий.

Совісті у тебе нема, Русланко, - підтримали її кілька жінок, що зайшли слідом до магазину, - як тільки людям у очі дивишся?

Ще й нагlostі вистачає води просити!

Нічого святого нема...

Як тебе тільки земля носить?

Скільки ж ти вже біди людям накоїла!

Коли цьому край буде?

Русланка сиділа прямо: бліда і німа, хтозна, усвідомлюючи чи ні, що їй кажуть. Ніби вдвічі менша стала – зовсім дитина.

Не зводячи очей з її обличчя, я намагався зрозуміти, що вона думає. Безапеляційність очевидного, хоч і недоведеного, факту боролася в мені із бажанням захистити її. Бо не схожа вона на вбивцю. Хоча, хто знає, яким має бути обличчя відьми, котра щойно вбила людину? Може, так само невинно і вражено вона виглядала, коли загинув мій брат? І головне – непри-

четною.

Та, незважаючи на те, що сам мав за пазухою чималу каменюку, я не зважився сказати в її обвинувачення й слова. Натомість налив у пластиковий стаканчик мінералки і поставив перед нею.

Навіть не глянула на мене. Мовчки узяла стакан, піднесла до рота, важко ковтнула.

І не вдавилася? – одразу піднялася чергова хвиля прокльонів.

Коло оточуючих ставало дедалі тіснішим, звужуючись навколо обвинувачуваної.

Та що ж це таке, невже нема на неї ніякої управи?

Яка там управа – у неї ж мама адвокатом у Києві служить, там усе з потрухами куплене!

Шкода, що нема інквізиції, бо на стовпі тобі саме місце!

Куди ж Господь дивиться, чому допускає таке? Чому не вкоротить їй віку?..

...чого вона не йде звідси? Вони ж порвуть її на шматки...

Я сам зараз вкорочу, не чекатиму Божої милості! – ввалився магазин жилавий чоловік, по розчервонілим заплаканим очам, схоже, родич загиблого хлопчика.

Давно час! – підтримали його жінки, – бо вже у селі страшно на вулицю вийти...

Руки приберіть! – не втримався я, коли він схопив Русланку за волосся, – не чіпайте її!

Силоміць узяв дівчину за зап'ястя і буквально витягнув на вулицю.

А це ще хто? – опішили позаду. – Що це за рятівник знайшовся?

А хтозна? – одразу відхрестилася від знайомства продавчиня. – Мо', хтось із їх кодла: якийсь вовкулака, чи що – он який білий...

Тільки відтягнувши Русалку на безпечну відстань, я дозволив собі зупинитися.

Куди тебе вести? Де ти живеш?

Вона, здається, нарешті отямилася, погляд став осмисленим, – і побачила мене.

Що ти тут робиш? – вимовила кволо.

Хотів би я знати! – огризнувся. – Може, ти підкажеш, що я шукаю?

Їдь звідси...

Поїду! – пообіцяв сердито, – от тільки додому тебе відведу, доки голову тобі не скрутили... Може й дарма, та не хочу гріх на душу брати...

Вона найшла у собі сили усміхнутися, а скоріше – ледь помітно розтягнула бліді губи.

...світлий... - насилу розчув.

Чи почулося?

І тільки тепер я відчув, як затремтіла під моїми пальцями її рука. Ага! Інстинкт самозбереження нагадався? Краще пізно, ніж ніколи?

Метрів за 200 вона мотнула головою на вузький провулочок із ґрунтовою дорогою.

Сюди.

Хтось із батьків вдома є? – поцікавився. – Щоб не залишати тебе саму.

Мої батьки у Києві, - відповіла тихо.

Дід чи баба?

Померли...

Тітка? Дядько?

Нема.

Ти що, сама живеш? Дитино, скільки тобі років?

Я дам собі раду! – обрубала і висмикнула руку з моєї долоні. – Досі справлялася – і тепер справлюсь. Можеш не турбуватись.

Авжеж, справляєшся, - передражнив, - я щойно побачив, як це у тебе виходить...

Навіть не спромоглася на відповідь.

Ще не дійшовши до двору, я зрозумів, куди нам: очевидно, малолітню відьмачку питання домашнього господарства мало цікавлять, тож, вздовж паркану і перед ворітьми тягнуться високі зарослі на диво зеленої трави. До хвіртки веде тільки тоненька стоптана стежечка.

Ми прийшли, - підтвердила мої здогадки дівчина.

І як же ти тут сама? – аж розгубився.

Я не сама, - заперчила.

М-м-м-р-р-р, - підтвердив слова дівчини здоровенний рудий котяра, що зустрів нас біля самісіньких воріт, і, щойно Русланка відчинила хвіртку, вискочив їй на руки. Судячи з нахабного погляду, яким він змірив мене, він вважає себе левом. Ну, якщо вже не царем звірів, то, принаймні, господарем цього двору і цієї дівчини.

Усе гаразд, Рудий, - обійняла його русалка-відьма, коли він замурчав їй прямо в шию, - усе гаразд... Я вдома... - і майже щасливо заплющила очі.

У цій ідилії я відчув себе зайвим і затупцював на місці: може, мені хтось хоч «спасибі» скаже?

Тільки я встиг подумати, як Русалка одреагувала – розплющила очі, посміхнулася. Тепер вже вільно і навіть, як мені здалося, трохи зверхньо. Справжнісінька відьма!

Спасибі, Максиме, та ти ж не сподіваєшся, що я запрошу тебе до хати?

Те, що нині сталося, нічого не змінює – ти мусиш їхати звідси. Роблю останнє попередження!

Бачу, ти вже вповні прийшла до тями, - отетерів від такої подяки.

Вона безцеремонно випхала мене за ворота:

Навіть коли доля дає нам найгірші ролі, ми мусимо зіграти їх якнайкраще.

У тебе це добре виходить...

Якщо не хочеш бути наступним – залиш Келеберду і все, що пов'язане з твоїм братом, - і їдь звідси геть! Не змушуй мене втручатися! – наказала вороже і зачинила перед моїм носом хвіртку.

Повертався до машини, відчуюючи себе повним кретином: з однієї сторони – а на що краще я міг сподіватися від відьми, з іншої – таки ж сподівався...

Не давало спокою одне питання: чому я опинився тут саме в таку мить? Чому витягнув її з того магазину? От сидів би там, пив водичку і насолоджувався тим, як чужими руками мщусь вбивці брата. Ба ні – узявся захищати, заробляючи якщо не синці та побої, то, принаймні, прокльони на свою голову. А чому зробив такий вибір - для мене самого було загадкою: це моя особиста слабкість, чи Русалка може якимсь чином впливати на мої дії ...

Підійшовши до своєї автівки, я скося глянув на магазин: люди розійшлися, а продавчиня, вгледівши мене через розчинені двері, показово відвернулася заднім місцем. Ну, хоч шини не прокололи та вікна не побили в машині – і на тому спасибі.

ПОЕЗІЯ

Тобі
Ти знаєш, я тебе шукаю,
Бо є ж у цьому світі ти.
Тож, серед пекла чи у раї,
А мушу я тебе знайти.

Я йду до тебе – дні і ночі.
Я їх знайду – одні із ста:
Твої, ще не знайомі очі,
І не скуштовані вуста.

Там знову дощ і зими сніжні,
Де ти, загублений в юрбі.
І б'ється в грудях птаха-ніжність,
Ще не дарована тобі.

Гіркота полином пестить губи,
А здається, що усе це сниться.
І тремтить сполохано в зіницях
Те гірке зітхання:
Де ти, любий?

Ти повір, що це уже востаннє
Я вдихну твого кохання зілля.
І п'янкої зваби божевілля
Задурманить душу до безтями.

А коли світанок в сон постука,
Згасить ніч зірок ясні корали.
Прошепчу, що я у тебе вкрала
Мить солодких спогадів і муки.

Смичком по струнах тополиних – вітер.
Я вся як дощ, я хочу прохолоди.
Під місячну сонату крапель жити
Цей гімн природи.

Застиг в небесній колисковій ранок:
Іще не час, іще пора молитви
За дощ нічний, що в сірих тінях тане,
За ніч розбиту.

Розділ 8

З ФОНДІВ МУЗЕЮ

Кракало Ірина Володимирівна – науковий співробітник краєзнавчого музею м. Горішні Плавні. Народилася 2 грудня 1955 року у м. Кременчуці. Закінчила історичний факультет Харківського державного університету. З 1973 року працювала в Кременчуцькому краєзнавчому музеї. Висококваліфікований спеціаліст. Захоплюється давньою історією рідного краю.

НОВА КОЛЕКЦІЯ МУЗЕЮ ТА ІСТОРИЧНА МОЗАЙКА

Минулого року під час одного з музейних масових заходів до співробітників тоді ще Комсомольського історико – краєзнавчого музею звернулись жителі міста і запропонували передати до музею досить значну колекцію. Так колекція дрібних побутових речей переважно XIX – поч. XX ст. набула статусу музейних предметів і потрапила до музейних фондів.

Шлях музейного предмету до експозиції не такий вже легкий. Спочатку майбутній експонат проходить атрибуцію та інвентаризацію, тобто з'ясовується, що саме надійшло до музею, який його вік та призначення, з чого і як він зроблений тощо. Якщо це предмет археології, дуже актуальним є етнічне походження речі, адже за довгу історію нашої землі багато різних народів жило і переміщувалось по ній, воювало і торгувало, запозичуючи щось у сусідів і передаючи їм частину своїх культурних досягнень. В усьому цьому повинні розібратись музейні науковці. Крім того, вони детально описують кожний новий предмет (а також малюють, фотографують, при потребі зважують), виявляючи його неповторні особливості. Зазвичай більшість нових надходжень, особливо дрібні металеві речі, підняті з землі, потрапляють до музею у дуже забрудненому стані, вкриті багатьма тонкими прошарками землі і пилу, оглеєння, різних видів патини чорного, білого, сірого, червоного, рудого, зеленого, синього кольорів. Одне з основних завдань музею – зберегти від руйнівної дії природних чинників історичну реліквію. Роботи з новими надходженнями багато, проте яке задоволення відчуває музейник, повернувши давній речі нове життя, як багато цікавого

він може розказати про неї та її хазяїна, її майстра, загалом про життя, у якому брала участь ця річ.

Колекція О.Г. Хабарова була зібрана в околицях нашого міста і розповідає вона про давню історію нашого краю. Після передачі музею вся колекція була поділена на окремі групи: гудзики, пломби, кінські бляшки, хрестики, пряжки, значки тощо. В забрудненому вигляді ці речі мали дуже непривабливий вигляд, однак потім, коли з-під бруду кількох століть з'явилися елементи орнаменту, написи, клейма, зображення, заграли первісні кольори, вони почали свою оповідь.

Однією з перших досліджених груп предметів були металеві кінські бляшки-прикраси з прямокутними отворами (фото 1). Можливо, вам доводилось їх знаходити. Це не рідкість поблизу будь – якого старого села. Більшість наших сучасників назвало б їх старовинними гудзиками. Такі погляди проникли навіть до деяких сайтів Інтернету. Однак інші, більш поінформовані, однозначно свідчать про їх приналежність до прикрас кінської збруї і навіть демонструють їх фото *in situ* у складі збруї. Невеликі блискучі бляшки у великій кількості кріпилися на товстеньких шкіряних ремінцях або до різних частин кінського опорядження на голові та корпусі тварини.

Бляшки-прикраси бувають найрізноманітнішої форми, однак в нашій колекції вони переважно круглі і опуклі, найрізноманітніших розмірів (від 1,5 до 4,4см в діаметрі, проте більшість вкладається у діапазон від 1,6 до 2,6см). Отворів також буває більше, ніж два, і вони не тільки прямокутні. Так, на двох досить великих бляшках пізнього часу маємо композицію з чотирьох прямокутних та двох зірчастих отворів (фото 2). У цей час (середина XIX – початок XX ст.) процес виготовлення бляшок був механізований: вони виготовлялись з латуні (золотисто-жовтого сплаву міді і цинку) методом тиснення. Всі - досить тонкі, легкі і високі і наближуються до напівсферичних. Більш давні вироби (XVIII – першої половини XIX ст.) мали розміри від 1,7 до 2,6см (переважали діаметри від 2 до 2,6см) і соліднішу вагу, пов'язану з технологією виготовлення. Ці бляшки відливалися у формі і серед них багато плоских або ледь вигнутих червонуватих

Фото 1. Пряжки та бляшки-прикраси кінської вузди.

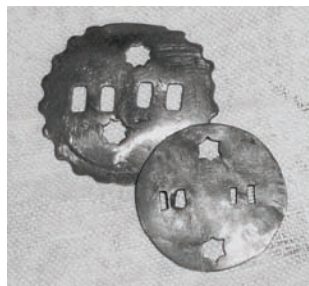

Фото 2. Бляшки з фігурними отворами.

бронзових виробів. Саме серед цих більш давніх бляшок маємо сім виробів із зубчастим краєм і одним або двома концентричними колами, які проходили між зубцями і центральними отворами по краю виробу (фото 3). Це солярні знаки, могутні язичницькі оберіги, що дійшли до наших днів.

Гарний, доглянутий і прикрашений кінь з «сонечками» і бубонцями на збруї, стрічками у старанно розчесаній гриві і хвості був предметом гордості і питанням престижу для власника тварини. Інколи бронзові і латунні

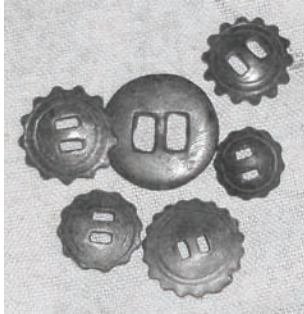

Фото 3. Бляшки - прикраси з зубчастим краєм.

бляшки-прикраси піддавались обмідненню, срібленню і навіть золотились. У колекції теж є такі вироби. Нажаль їхнє не досить міцне покриття спричинило особливо активний розвиток корозії, і вони раніше за інші втратили зовнішню привабливість.

На жодному виробі не виявлено будь-яких клейм або інших розпізнавальних знаків, і встановити місце їх виготовлення поки що не можливо. Цього не можна сказати про давні металеві гудзики, широко представлені у новій колекції музею.

Більшість гудзиків колекції сягають середини – другої половини XIX ст. і відносяться до фурнітури форменого одягу, тобто військових і службовців різних державних установ. Мова іде, зокрема, про металеві гудзики із зображенням державного герба Російської імперії – двоголового орла. Їх досить часто знаходять пошуковці. Виявляється, з плином часу «державний орел» помітно змінював свою форму, кількість корон тощо(2, с. 9-10). У новій колекції музею є орляний гудзик сер. 20-х – 30-х рр. XIX ст. з однією короною, широко розкинутими опущеними донизу крилами і довгими як ходулі ногами. Це найпримітивніший за рівнем виконання гудзик колекції з невисоким, ніби розмитим рельєфом, виготовлений методом лиття. В подальшому гудзики такого складного малюнку карбувалися. На інших гудзиках колекції герб більш компактний, з короткими, широкими, розгорнутими віялом догори крилами. Крила такого орла можуть бути прикрашеними гербами «царств»: Казанського, Астраханського, Польського, Фінляндського, Сибірського, Кримського(2, с. 9). Зображення орла з гербами «царств» свідчить, що ви натрапили на гудзик від форми цивільної особи. У свою чергу Святий Георгій на грудях орла повертався то ліворуч (XVIII – сер. XIX ст.), то праворуч (з сер. 1860-х років по 1917р.). Знання численних нюансів дає нам можливість вузько датувати гудзики, а наука, яка вивчає формені і звичайні гудзики, їх зовнішній вигляд, написи, символіку зображень, місце та час виготовлення і побутування, називається філобутоністикою. Напри-

клад, у новій колекції музею є гудзик з орлом, в лапах якого на задньому плані можна побачити дві перехрещені гармати. Це означає, що гудзик скоріш за все був виготовлений у 1857-1862рр. для форменого одягу вояків гвардійської пішої та кінної артилерії.

Металеві гудзики на теренах України з'явилися ще за часів Київської Русі у вигляді невеликих округлих або дещо присадкуватих гудзиків-гирьок. Ця форма була популярною у народі протягом багатьох століть. В переданій музею колекції є також представники цього типу гудзиків, при чому різної форми, розміру, по різному декоровані. На старшому з них – типовий солярний орнамент у вигляді відцентрових колонок рисок-променів. Тобто, крім свого основного навантаження, він виконував ще функцію оберега. Цей невеличкий важенький гудзик XVI – XVII ст. з ледь опуклою лицевою стороною має діаметр лише 1,1см, а висоту разом з ніжкою - 1,65см. Інший масивний бронзовий гудзик часів козацтва для киреї заможної людини має вигляд грубо вирізаної 10-пелюсткової квітки з опуклою серединкою і високим міцним вушком. За такою ж схемою виготовлена пласка 8-пелюсткова збруйна бляшка, яка своїм пластинчастим вушком нагадує гудзик, але надто важка для цього (Фото1).

Крім металу (бронзи, срібла, зрідка золота) гудзики виготовляли з дерева, рогу, кістки, черепашок. Останні два види є також в новій колекції. Цікаво, що простенький кістяний гудзик мав 1 отвір по центру і три - навколо нього. Маленькі простенькі гудзики були непрестижними і призначалися виключно для людей скромного достатку. У XIX і особливо XX ст. невеличкими напівкустарними фабриками, зокрема Кременчуцькою, перероблялася на такі гудзики значна кількість великих мушлів двостулкових річкових молюсків, яких було багато у Дніпрі та інших річках. Зараз їх залишилось катастрофічно мало, натомість маємо зцементовані часом поклади відходів з негативами кружків у культурному шарі Кременчука біля готелю «Кремін» і, можливо, не тільки там.

Наприкінці XVIII ст. якісні металеві гудзики для потреб знаті Російської імперії завозилися з-за кордону. Натомість могутня російська армія для свого обладунку конче потребувала власного фабричного виробництва цього необхідного елементу одягу. Початок і середина XIX ст. були ознаменовані становленням і небувалим розквітом металевого гудзичного виробництва, який був зупинений у першій чверті – у середині XX ст. переможною ходою набагато дешевшого пластмасового собрата. У другій половині XIX ст. на всеросійському ринку вже діяли гудзичні «королі» і «князі», які гордовито ставили своє прізвище та назву фірми на зворотному боці своїх виробів. «BUCH S.Petersburg / Бухъ 3 сортъ» - читаємо ми напис у два рядки на звороті опуклого подвійного гудзика без зображень із загнутим досередини (завальцьованим) бортиком. У розривах між написами – 2 двоголових

орли. Зображення державного герба на виробих підприємця було можливим лише у випадку присвоєння йому офіційного статусу «постачальника імператорського двору», тобто він виконував великі державні замовлення, в першу чергу для армії, двору тощо і мав з цього неабиякий зиск. Описаний гудзик датується 1870-80 рр. – часом економічного розквіту Фабрики металевих гудзиків «Брати Бух» - найбільшого петербурзького виробника гудзиків(2, с.233, 236). У 1890 р. фабрика змінила власника. Ним став купець Фридріх Гутхейль, який зберіг ім'я свого попередника у назві фірми(1, с.201).

На іншому гудзику фірми «Бух», прикрашеному двоголовим орлом, вміщено напис «BUCH Plated» («Бух, з металевим покриттям» або «Бух, з гальванічним покриттям (плакований)»). Це єдиний гудзик колекції, вкритий зовні напівстертим посередині сріблястим шаром. При уважному огляді цього гудзика впадає у вічі його великий діаметр (2,5см). Сріблення та розміри свідчать, що це бортовий гудзик для офіцерського одягу і виготовлений він був близько 1853р., коли ще існувала різниця у розмірах гудзиків до верхнього одягу офіцерів і рядових(3, с.220-221). Пізніше, принаймні на 1862р.(3, с.223), різниця була ліквідована, і тільки посріблення, позолота або накладні деталі відрізняли гудзики офіцерів від гудзиків рядових. З 1862 р. і до 1917 р. усі виготовлені для армії гудзики різних виробників для мундирів, сюртуків, плащів, шинелей дорівнювали 2,2см (2, с. 220-225). Саме такі розміри мають практично всі великі металеві гудзики колекції.

Ім'я ще одного відомого «короля» гудзичної справи початку ХХ ст. - Івана Федоровича Чікіна, фабрика якого знаходився у с. Даймище С-Петербурзької губернії, зафіксоване на звороті одного з гудзиків так би мовити пост скриптом. У 1914 р. ця відома компанія була реорганізована у акціонерне товариство. «А.О.Чикинъ» (Акціонерне товариство Чікін) – бачимо на звороті гудзика з виразним гербовим орлом(1, с.232).

Не всі фабриканти могли собі дозволити ставити власне ім'я на виробі – право на це дороге коштувало. Найамбітніші серед дрібних підприємців помічали свої вироби певними знаками, наприклад, повтореною у двох місцях гудзика літерою «Л»(серед загалу гудзиків колекції є три вироби з такою аббревіатурою), або позначкою у вигляді чотирьох крапок, як на описаному вище ранньому гудзику з орлом. Більшість же дрібних виробників залишилась невідомими, незважаючи на непогану якість свого товару. Такіх виробів у колекції більшість. Це і гудзики з орлами, і благородні у своїй скромності і лаконічності гудзики з ледь опуклою гладкою поверхнею, і олов'яний гудзик з великою цифрою «8».

Ми ніяк не можемо обійти тему «цифрових» гудзиків, хоча у колекції є лише один представник цього великого сімейства. Саме завдяки тому, що влада імперії не шкодувала грошей і часу на розробку складної системи но-

мерних гудзиків для армії, їх виготовлення та удосконалення, стає можливим вивчення на досить високому рівні нашої військової історії. Період з 1829 по 1862 р.- час розквіту цифрової армійської фурнітури - вважається золотим віком філобутоністики.

Як у старій, так і в сучасній армії всі військові підрозділи мають свої порядкові номери. Мали такі номери і військові частини, пов'язані з історією Кременчуцького району. Так, наприклад, Кременчуцькому піхотному полку був присвоєний № 32(а до того №40), і якщо ви коли-небудь знайдете гудзик з такою цифрою, будьте певні, ви тримаєте у руках не абияку реліквію. Адже Кременчуцький мушкетерський полк, який відзначився у битві з Наполеоном під Бородіном, був кременчуцьким тільки за назвою: вся його героїчна історія проходила далеко за межами Полтавщини і навіть на початку 1-ї світової війни він дислокувався у Варшаві. А от «чужі» на перший погляд Брянський (№35) та Орловський (№36) стрілецькі полки, а також певною мірою Севський (№34) та деякі інші полки у XIX - на початку XX ст. надовго осіли у Кременчуці і районі. Два перших залишалися тут до початку 1-ї світової війни 1914 р. Багато наших земляків практично до самої війни служило у цих полках. Нажаль, номерні гудзики на той час вже пішли у минуле, проте колекціонери і спеціалісти добре знають і гудзики, і історію цих воїнських одиниць, зокрема, героїчного Орловського полку. У 1829-1833 рр. він існував як 44-й Орловський стрілецький полк, у 1833-1856 – як 18-й Орловський егерський полк, а з 1856 по 1862 рр. на гудзиках вже проставлялась цифра «36» - номер знаменитого Орловського стрілецького полку – майбутнього героя Шипки, учасника визволення Болгарії від османського поневолення. Героїчна історія і Брянського полку, який також відзначився на Шипкинському перевалі у горах Болгарії (фото 4). До речі, 1890р. один з батальйонів(4-й) 35-го Брянського полку був розквартирований у с.Богомолівці неподалік Горішніх Плавнів (9, с.95).

Які ж гудзики носили на одязі солдати, що дислокувались на Кременчуччині? На жаль, не про всі воїнські частини збереглися відомості, тобто ми взагалі не досить знаємо історію місцевих воїнських одиниць першої половини і середини XIX ст. Дещо мені все ж

Фото 4. Захист Орлиного гнізда орловцями і брянцями 12 серпня 1877р. Попов А.Н., 1877р. Полотно, олія.

поталанило виявити в «адресних книгах» Полтавщини (3-33):

№ п/п	Назва полку	Тип гудзиків (2, с.271-320)	Період дис- локації у Кременчуці
1	4-й Харківський улан- ський полк	Гладкі бронзові	1874-1875
2	36-й Орловський стрілецький полк	Бронзові з орлом	1908-1914
3	35-й Брянський стрілець- кий полк	До 1904 – гладкі бронзові, після – бронзові з орлом	1887 – 1904 1908 -1914
4	34-й Севський стрілець- кий полк	гладкі бронзові	1899-1904
5	1-й Волгський полк Тер- ського козацтва	до 1909 – гладкі білі, після – білі з орлом	1904-1907, 1910

Проте військову форму (і , відповідно, гудзики) в місті і районі носили не тільки солдати цих полків. В джерелах рік за роком згадуються:

№ п/п	Назва полку або військової установи	Час дислокації у Кременчуці
1	Кременчуцький інтендантський речовий склад Одеського військового округу	1875, 1887 - 1916
2	Окружний артсклад Одеського військового округу	1887 - 1916
3	Місцева артилерійська команда	1887 - 1916
4	Штаб 2-ї кавалерійської дивізії, 1-а та 2-а бри- гади	1874-1875
5	Штаб 2-ї бригади 9-ї стрілецької дивізії	1886-1904 1913-1914,1916
6	64-й резервний стрілецький батальйон	1889-1891
7	189-й стрілецький резервний Переволочен- ський полк	1893-1895

8	5-й резервний артилерійський парк	1899-1904, 1906-1911
9	34-й запасний батальйон	1905-1906
10	Кременчуцький місцевий лазарет (госпіталь)	1899-1911, 1915, 1916
11	Кременчуцька військова мукомольня	1895-1906, 1910, 1911, 1915, 1916
12	Одесько-Кременчуцький продовольчий склад 1-го класу	1896-1900, 1906, 1910, 1915, 1916
13	2-а бригада 2-ї козачої зводної дивізії та її штаб	1905-1906, 1910
14	25-й стрілецький запасний полк	1915

Таких довідників на деякі роки (до 1865, 1867-1870, 1872-1873, 1876-1886, 1889, 1902, 1905, 1917) не існує в природі, а в ранніх (1865, 1871, 1874, 1877рр.) не вміщено відомості про війська, дислоковані у Кременчуці і районі. Тому дати, наведені у таблиці, не можна вважати остаточними. Жирним виділені роки, у які календарі не видавались, але є підстави внести цей рік у загальний перелік. Так 1-й Волгський полк Терського козачого війська перебував у місті і у 1904, і у 1905р., і надалі (**фото 5**). Натомість з інших джерел відомо, що 35-й Брянський та 36-й Орловський полки брали участь у російсько-японській війні 1904-1905рр. і були виведені з Кременчука у 1904р. Ці ж полки брали участь у 1-й світовій війні і у довідниках остання згадка про них - за 1914р.

Враховуючи, що деякі дані книжок готувались заздалегідь (наприклад «Справочная и адресная книжка г. Кременчуга на 1875г.» випущена 1874р. або «Памятная книжка и адрес-календарь Полтавской губернии на 1888 год» вийшов у 1887) чи напередодні року видання, в деяких випадках було б логічно подовжити ранні дати.

Фото 5. Козак 1-го Волзького полку Терського козачого війська. Кременчук.
Фотографія М. Тагрина.

Цікава історія 4-го Харківського уланського полку Кременчука, а також Грузинського гусарського полку, Жовтого гусарського полку та 1-го гусарського Сумського полку, що пов'язані з Крюковом 18 ст. І якщо вам трапляться гудзики з цифрою «4», знайте, що вони віддзеркалюють історію першого з них.

Предмети колекції свідчать про широкі торговельні зв'язки нашого краю, зокрема із західними регіонами країни. Дуже цікавим об'єктом для досліджень виявились торговельні та залізничні пломби - малесенькі свинцеві кружечки з написами. У XIX – на початку XX ст. ними опломбовували залізничні вагони, пошту та найрізноманітніші грузи. Цей захід фіксував збереженість вантажу під час транспортування. У кожного поважного підприємця були свої типи пломб. Атрибуція найдавнішої пломби колекції викликала певні труднощі. На одній її стороні виразно читалося слово «ликс...», на звороті – дата «187...». Пошуки привели до литовського селища Ліксна колишньої Вітебської губернії, де певний час (починаючи не пізніше 1879 р. - по принаймні 1912р.) функціонувала фабрика по виготовленню голок, що розходились далеко за межі губернії. Фабрика (з числом робітників 464 чол.) випускала також булавки, гачки та петлі і належала (принаймні у 1912р.) графу Івану Генріховичу Плятер – Зібергу, діяла в його маєтку Ліксна (34). Можливо, голками саме цього підприємства вишивали свої рушники та сорочки наші пра-прабабусі. Фабрика на початку XX ст. входила до могутнього синдикату фабрик «Рига», «Ченстохов», «Гольдинген» і активно витісняла російського виробника з західних районів імперії (35).

Кілька виявлених поблизу м. Горішні Плавні товарних пломб ведуть нас до міста Лодзь колишнього Царства Польського у складі Російської імперії. Це місто протягом XIX ст. перетворилося у текстильну столицю Російської імперії і один з найбільших промислових центрів Європи. «Фаб. бума и шерстя. издъ. / Абрам Пруссакъ. Лодзь» - читаємо на одній з добре збережених пломб. Тобто це товарна пломба Фабрики бавовняних і вовняних тканин підприємця з Лодзі (сучасна Польща) Абрама Пруссак. Пломба має діаметр 1,8см і написи з обох боків. З іншої пломби довідуємось: «Фаб. шерс./ ...аксъ...одзь» - теж про фабрику вовняних виробів з Лодзі. Нажаль, більша частина напису залишилась поза полем пломби. Можливо, саме з тканин, виготовлених в Лодзі, шили свої гарні узорчасті керсетки, спідниці та юпки сільські модниці нашого краю, адже для цих виробів використовувались саме фабричні тканини. Про механічну фабрику бавовняних виробів («белья и трика») підприємця Юлія Кіндермана з Лодзі дізнаємося з пломби, погашеної пломбінатором з трикутними зубцями (**Фото 6**). Станом на 1912 р. у Лодзі діяло 2 фабрики Юліуса Францовича Кіндермана: 1) з числом робітників 142, випускала «пестроткань», 2) з числом робітників

404, випускала «важкі» тканини (36). Сучасна Лодзь пишається своїми видатними підприємцями рубежу віків і береже пам'ять про них. Тут зберігаються старовинні фабричні будівлі, палаци некоронованих королів тодішнього бізнесу, встановлені їм пам'ятники. Проте промисловий підйом для сучасної Лодзі в минулому, місто більше не виробляє текстилю, а численні фабричні будівлі пристосовуються під музеї, торгові центри або що. Так, у будинку порівняно невеликої бавовняної фабрики Юліуша Кіндермана, побудованому в 1897 р., зараз тризірковий готель «Фокус» (Фото 7).

Було б добре, якби і ми знали не тільки по іменах, а «в обличчя» всіх видатних підприємців та господарів, які сприяли економічному підйому нашого регіону, та основи його колишньої економіки. Можливо, вивчаючи цей досвід, ми знайдемо відповіді на актуальні питання сьогодення.

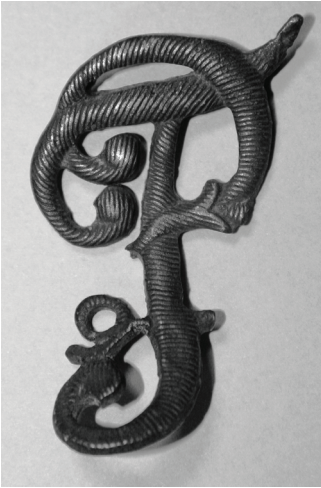
Вивчення колекції триває. Хто знає, які цікаві сюрпризи нас чекають на цьому шляху.

Фото 6. Торгова марка фабрики Юліуса Кіндермана в Лодзі. 1909 р.

Фото 7. Будівля механічної фабрики бавовняних виробів («белья и трика») Юлія Кіндермана в Лодзі. Побуд. 1897р. Сучасний вигляд.

*Вензель
кін. XIX ст*

*Замочок для валізи
кін. XIX ст.*

*Шкільна пряжка
1950-1960 рр.*

Література та джерела

1. Мундирные пуговицы Российской империи. Каталог-справочник. Сост. Кузин Б.Г., Федорчук А.А. – Евпатория: «Крымский Афон», 2008. – 256с.
2. Низовский А.Ю. Русские форменные пуговицы 1797-1917 гг. – Москва: «Родонит», 2008. – 367с.
3. Справочная и адресная книжка г. Кременчуга на 1875 год. Сост. К. Сторчаковым и Г. Розенталем. – Кременчуг: типография и литография Германа Розенталя, 1874. – С.78-79.
4. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. Сост. П. Бодянским. – Полтава: изд. Полт. губ. статистич. комитета, 1865. – Отдел V. – С.77-82.
5. Памятная книжка Полтавской губернии на 1871 год. – Полтава: Полт. губ. статистич. комитет, 1871.
6. Памятная книжка Полтавской губернии за 1874 год, изданная Полтавским губернским статистическим комитетом, под ред. и. д. секретаря М.Н.Григорьева. – Полтава: тип. губ. правления, 1875.
7. Адрес-календарь Полтавской губернии на 1887 год. Сост. под ред.... Д. А. Троцинского. – Полтава: типогр. насл. Пигуренко, 1886.
8. Памятная книжка и адрес-календарь Полтавской губернии на 1888 год. Сост. под ред. ...Д. А. Троцинского, секретаря Полт. губ. стат. комитета. – Полтава: типолитогр. Л. Фришберга, 1887. – Адрес-календарь. Министерство военное. – С. 24-26.
9. Адрес-календарь и справочная книга Полтавской губернии на 1890 год. Сост. Д.А.Иваненко, секретарем Полт. губ. стат. ком. – Полтава: тип. Л. Фришберга, 1890. – Часть 2-я, Адрес-календарь. – С.95-96.
10. Памятная книжка и адрес-календарь Полтавской губернии на 1891 год. Сост. Д.А. Иваненко, секретарь Полт. губ. стат. комитета – Полтава: типогр. Л. Фришберга, 1891. – Отдел V. – С.78-81.
11. Памятная книжка и адрес-календарь Полтавской губернии на 1892 год. Сост. Д.А. Иваненко, секретарь Полт. губ. стат. комитета – Полтава: типогр. Л. Фришберга, 1892. – Отдел V. – С.81-85.
12. Памятная книжка и адрес-календарь Полтавской губернии на 1893 год. Сост. Д.А.Иваненко, секретарь Полт. губ. стат. комитета – Полтава: типогр. Л. Фришберга, 1893. – Отдел IV. – С.88-92.
13. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1894 год. Сост. Д.А.Иваненко, секретарь Полт. губ. стат. комитета – Полтава: типогр. Л. Фришберга, 1894. – Отдел III. – С.98-103.
14. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1895 год. Сост. Д.А.Иваненко, секретарь Полт. губ. стат. комитета – Полтава: типогр. Л. Фришберга, 1895. – Отдел III. – С.92-97.
15. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1896

- год. Сост. Д.А.Иваненко, секретарь Полт. губ. стат. комитета – Полтава: типогр. Л. Фришберга, 1896. – Отдел III. – С.92-95.
16. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1897 год. Сост. Д.А.Иваненко, секретарь Полт. губ. стат. комитета – Полтава: типогр. губ. правления, 1897. – Отдел III. – С.92-94.
17. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1898 год. – Полтава: типо - литография губ. правления, 1898. – Отдел III. – С.144-148.
18. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1899 год. – Полтава: типо - литография губ. правления, 1899. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.24-33.
19. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1900 год. – Полтава: типо - литография губ. правления, 1900. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.24-34.
20. Адрес-календарь и справочная книга Полтавской губернии на 1901 год. – Полтава: типо - литография губ. правления, Паровая типогр. Д. Н. Подземского, 1901. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.21-31.
21. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1903 год. – Полтава: изд. Полт. губ. стат. комитета, типо - литография губ. правления, 1903. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.16-22.
22. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1904 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета, типо - литография губ. правления, аренд. Д.Н.Подземским, 1904. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.14-19.
23. Справочная книжка по Полтавской губернии на 1906 год. – Полтава: типо - литография губ. правления, аренд. Д. Н. Подземским, 1906. Отдел II, г. Кременчуг. – С.13-15.
24. Справочная книжка по Полтавской губернии на 1907 год. – Полтава: типо - литография губ. правления, 1907. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.11-14.
25. Справочная книжка по Полтавской губернии на 1908 год. – Полтава: типо - литография губ. правления, 1908. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.12-16.
26. Полтавский календарь на 1909 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета, типо - литография губ. правления, 1909. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.210-216.
27. Памятная книжка Полтавской губернии за 1910 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета, типо - литография губ. правления, 1910. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.225-231.
28. Памятная книжка Полтавской губернии за 1911 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета, типо - литограф. губ. правления,

1911. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.230-234.
29. Памятная книжка Полтавской губернии за 1912 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета, электр. тип. Д. Н. Подземского, 1912. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.208-212.
30. Памятная книжка Полтавской губернии за 1913 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета, электр. типо - литогр. губ. правления, 1913. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.260-264.
31. Памятная книжка Полтавской губернии за 1914 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета, электр. типо - литогр. губ. правления, 1914. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.222-226.
32. Памятная книжка Полтавской губернии за 1915 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета под ред. ...Н.А.Снесского, типо - литогр. губ. правления, 1915. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.256-259.
33. Памятная книжка Полтавской губернии за 1916 год. – Полтава: издание Полт. губ. стат. комитета под ред. ...Н.А.Снесского, типо - литогр. губ. правления, 1916. – Отдел II, г. Кременчуг. – С.199-201.
34. Список фабрик и заводов Российской империи. Сост. под ред. Вазара В.Е. – СПб: типогр. Кирибаума (отделение), 1912. – Ч.1. – Гр.VIII. – С.209.
35. Нагорнов В.П. Рязанское торгово - промышленное товарищество. // Российский научный журнал. – 2009г. - №2 (9). – С.64.
36. Список фабрик и заводов Российской империи. Сост. под ред. Вазара В.Е. – СПб: типогр. Кирибаума (отделение), 1912. – Ч.1. – Гр 1. – С.21.

Розділ 9

**МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ
В МІСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ
МУЗЕЇ «ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ
КОМСОМОЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ
РАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
- НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ» 21.05.2016 Р.**

Лямкіна Наталія Володимирівна, заступник директора з наукової роботи Комсомольського історико - краєзнавчого музею, Відмінник освіти України, лауреат премії ім. А.С.Макаренка.

ЗБЕРЕЖЕННЯ І ПРИМНОЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У той час, коли Україна має ввійти до спільноти європейськ их країн, особливій уваги набуває справа цивілізованого, шанобливого ставлення до історичних місць, архітектурної й містобудівної спадщини, природних об'єктів тощо. Авторитет України як держави у світі значною мірою залежить від того, наскільки дбайливим буде ставлення в країні до своєї історико-культурної спадщини. Саме збереження та розвиток культурної спадщини є однією з умов реальної євроінтеграції України.

Важливу роль в збереженні, вивченні та використанні культурної спадщини відіграють музейна та архівна сфера, органи державної влади, діяльність державних і недержавних організацій, музеїв, архівних установ, а також рядових громадян, які піклуються про національне багатство.

Завдяки тісній співпраці музейників, місцевих краєзнавців, науковців та фінансовій підтримці Комсомольської міської ради та Дмитрівської сільської ради у 2008 р. побачило світ чудове видання – “Звід пам’яток історії та культури України: Полтавська область, Комсомольська міська рада”, присвячене пам’яткам природи, археології, історії, монументального мистецтва, які розташовані в адміністративних межах Комсомольської міської ради.

Саме завдяки звичайним громадянам, закоханим у історію, краєзнавцям-аматорам, котрі з трепетом ставляться до історії рідного краю, ми маємо чудовий музей, експозиції якого глибоко розкривають історію нашої місцевості з найдавніших часів до сьогодення.

Перші розкопки курганів в околицях Комсомольська здійснив у 1992-1993 рр. кандидат історичних наук, дослідник пам’яток епохи енеоліту – бронзи, академік Української Академії оригінальних ідей, член Спілки письменників України, завідувачий кафедрою Міжрегіональної Академії управління персоналом Юрій Олексійович Шилов. Під його керівництвом проведені розкопки знаменитих курганів «Цегельня» біля с. Солонці Дмитрівської сільської ради та «Кормилиця» неподалік сучасного с. Єристів-

ка Кременчуцького району Полтавщини. Саме матеріали цих розкопок Ю.О.Шилова стали основою для створення Комсомольського історико-краєзнавчого музею. Він є автором монографій, науково-популярних і художньо-публіцистичних праць, значна частина змісту яких присвячена опису й інтерпретації старожитностей пониззя Псла та околиць м. Комсомольська. Музейники на даний час тісно співпрацюють з Юрієм Олексійовичем.

В знак поваги і визнання 15 серпня 2005 р. на честь українського вченого, археолога і письменника Ю.О. Шилова біля входу до приміщення Відділу підготовки кадрів БАТ “Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат” та об’єднаних Комсомольського історико-краєзнавчого музею і музею БАТ “Полтавський ГЗК” встановлений пам’ятний знак. Автори: скульптор М.П. Стахів, архітектор В.Т. Поддоскін.

У 1890-1891 рр. видатний учений-природознавець, філософ, біогеохімік, перший президент Всеукраїнської Академії наук, академік АН СРСР, дійсний член ряду європейських академій Володимир Іванович Вернадський проводив дослідження ґрунтів Кременчуцького повіту на замовлення Полтавського губернського земства у складі експедиції професора В.В. Докучаєва. Історія життєвого шляху І.В. Вернадського знайшла відображення у експозиції нашого краєзнавчого музею.

На підставі того, що В.І. Вернадський проводив дослідження ґрунтів в околицях села Дмитрівка, 21 квітня 2007 р., під час проведення II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна: Ноосферно-біосферний потенціал освіти і духовності регіону» та з нагоди 150 річчя з дня народження, у присутності вчених і громадськості в с. Дмитрівка відкрито пам’ятний знак В.І. Вернадському. Так вдячна громада, за ініціативи М.П. Стахіва та Комсомольського міськвиконкому, відзначила великий вклад В.І. Вернадського у розвиток нашої місцевості.

Наявність і стан збереження пам’яток історії та культури в адміністративних межах Комсомольської міської ради зумовлені процесом розвитку молодого міста й особливостями діяльності його основних підприємств. За останні роки споруджені нові пам’ятники і пам’ятні знаки. Із міського бюджету та за рахунок підприємств-забудовників фінансується проведення науково-рятивних робіт щодо археологічних об’єктів, які потрапляють на територію проєктованих землевідводів.

Величезний внесок у розвиток гірничої справи у нашому краї зробили:

- геофізик, кандидат геолого-мінералогічних наук Строна Андрій Олександрович;
- член-кореспондент АН УРСР Родіонов Сергій Петрович;
- геолог, доктор геолого-мінералогічних наук, лауреат Державної премії УРСР Доброхотов Михайло Миколайович;

- геофізик, доктор геолого-мінералогічних наук, професор, лауреат Державної премії УРСР Крутиховська Зінаїда Олександрівна;
- геолог, кандидат геолого-мінералогічних наук Шрамко Петро Павлович;
- гідрогеолог, начальник відділу гідрогеології і інженерної геології Міністерства геології УРСР Місяць Іван Олександрович.

До цього списку хочу додати прізвище людини, яка зробила значний внесок в історію нашого міста і Полтавського гірничо-збагачувального комбінату. Це – Віктор Федорович Халло (1920-2007 рр.). Саме він є одним із тих, хто першим прийшов в придніпровські піски, щоб проводити геологічні роботи, вивчати родовища залізної руди. На звітах Кременчуцької геолого-розвідувальної експедиції, в якій працював В.Ф. Халло, ґрунтується проект побудови Полтавського (Дніпровського) гірничо-збагачувального комбінату – гіганта чорної металургії України.

У 1946 р. він був призначений на посаду геолога Кременчуцької геолого - розвідувальної експедиції (сmt. Галещина Козельщинського р-ну), де згодом займав посади старшого геолога, заступника головного геолога, а з 1970р. по 1975р. - головного геолога. В.Ф.Халло - першовідкривач Галещинського (Козельщинський р-н Полтавської обл.), Південно - Білозірського і Переверзівського (Запорізька обл.) родовищ. За розвідку родовищ Кременчуцького залізорудного району Віктор Федорович в 1973 р. нагороджений орденом “Знак Пошани”, він лауреат Державної премії УРСР за 1970 р. по розділу “Наука і техніка”. Нажаль його немає зараз серед нас.

Колектив Комсомольського історико-краєзнавчого музею вийшов із пропозицією до учасників круглого столу, міської громади Комсомольська та керівництва Полтавського і Єристівського ГЗК вшанувати пам’ять В.Ф. Халло шляхом встановлення пам’ятного знаку.

Література

Лямкін В.В., Супруненко О.Б. Пам'ятний знак В.І. Вернадському. // Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. — Київ-Полтава: Полтавський літератор, 2008. — С. 94.

Лямкін В.В. Пам'ятний знак на честь археолога Ю.О.Шилова. //Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. — Київ-Полтава: Полтавський літератор, 2008. — С. 62.

Сергачова Е.О. Хроніка подій 2005-2007 рр. // Свічадо Подніпров'я: Краєзнавчий альманах, кн. IV. — Комсомольськ: вид. Комсомольський ІКМ, 2008. — С. 75.

Стахів М.П. Про місто Комсомольськ // Довідник абонентів місцевої телефонної мережі м. Комсомольська. — Полтава: Друкарська майстерня, 2008. — С.10-14.

Увидеть связь времён / Интервью Шилова Ю., Стахова Н., записала Корниенко А. // Горняк. — г.Комсомольськ Полтавской обл. — 2005. — 19 августа. — № 32 (78). — С.4.

Шаховская А.Д. Хроника большой жизни. // Прометей. —М.: Молодая гвардия, 1988. — С.44.

Шилов Юрий. Чого ми варті. — Київ: Аратта, 2006. — С.292.

Супруненко Олександр Борисович, заступник директора науково-дослідного центру «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України (ОАСУ), провідний науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної адміністрації, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України.

ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Нижня течія однієї з найбільших лівобережних приток Дніпра - ріки Псел - ще донедавна виглядала своєрідною лакуною у плані вивчення археологічних старожитностей Середньодніпровського регіону. Лише в 1980 - 1990-х рр. ця ділянка географічно-гідрографічної зони Припсілля, внаслідок здійснення тут перших більш-менш результативних наукових розкопок, почала відкривати таїни своєї найдавнішої історії. На той час було досліджено 12 курганів з різночасовими похованнями та іншими об'єктами на правобережжі ріки, близько 30 - у межіріччі Сули і Псла, та лише 9 - на лівому березі ріки. Через десятиліття української історії стан справ змінився. На сьогодні цей мікрорегіон є найкраще вивченою в археологічному відношенні територією на теренах Полтавщини. Причиною цього стало проведення широкомасштабних науково-рятівних розкопок і розвідкових робіт, основними об'єктами яких, зазвичай, виступали найдавніші поховальні споруди краю - насипи стародавніх курганів з похованнями доби енеоліту-середньовіччя. Впродовж 2003 - 2011 рр. на зонах новобудівних робіт навколо гірничо-видобувних підприємств м. Комсомольська досліджено більше 60 насипів курганів і курганоподібних підвищень, що містили велику кількість поховань та рештки культурних нашарувань широкого хронологічного діапазону.

Наявність окремих досліджених поховальних комплексів дає підстави датувати появу в окресленому районі підкурганного обряду захоплення ще за епохи раннього енеоліту. Для доби мідного віку характер заселення пониззя Псла виглядає доволі строкато. Першими будівничими

невеликих надмогильних насипів цієї ділянки Лівобережної придніпровської тераси були племена середньостогівської спільноти - представники кочових племен скелянської енеолітичної поховальної традиції, що в останній час виділяються в якості окремої археологічної культури. На різних етапах енеоліту, і, можливо, інколи черезсмужно, цю територію населяли племена з іншими культурними традиціями. Серед поховальних комплексів виділені захоронення, що носять риси квітянської (постмаріупольської - для Орільсько - Самарського межиріччя), нижньомихайлівської культури та животилівсько-вовчанської культурної групи населення мідного віку. В окремих випадках засвідчені контакти носіїв квітянських степових поховальних традицій зі скотарсько-землеробськими племенами дереївської культури узбережжя Дніпра.

Серед поховань часу формування ямної культурно-історичної спільноти раннього бронзового віку вирізняється невелика кількість комплексів, які можна віднести до етапів складання і становлення культури. Вони представлені захороненнями з рисами так званої широчансько-баратівської (чи баратівської) групи пізньоенеолітичних старожитностей та похованнями з суто репінськими традиціями обряду. Основний же масив ямних комплексів складають поховання пізнього періоду існування спільноти, основною ознакою яких є західне просторове орієнтування небіжчиків. 3-поміж них досліджені і виразні поховальні комплекси, що можуть належати представникам соціальної верхівки місцевого населення - очільникам патріархальних сімей чи малих племен. Засвідчена археологічно усталена традиція використання в поховальному обряді кам'яних стел, спорудження жертovníків з гранітних плит, початок якої має витоки ще за енеолітичної епохи. Отже, Нижнє Припсілля виявляється найпівнічнішим у Подніпров'ї районом поширення об'єктів найдавнішої мегалітичної скульптури та влаштування монументальних споруд з каменю епохи раннього металу.

Досить репрезентативною вибіркою у Припсіллі представлені поховання катакомбних культур, що диференціюються на дві групи - ранні, з переважанням рис донецької культури, та пізні, - з ознаками інгульської групи пам'яток. Характерними рисами першої серії комплексів регіону є виняткова поодинокість катакомбних захоронень на захід від Псла, помітна відчутність ямного обряду, що подекуди проявляється як в позиції небіжчика, так і в складі супутнього інвентарю. Все це свідчить про периферійність зони пониззя Псла у поширенні катакомбного способу поховання. Можна вважати, що ріка була природним рубезем масового розселення на захід степових племен раннього бронзового віку - носіїв катакомбної традиції захоронення.

Своєрідним здобутком проведених досліджень стало виділення

невеликої групи так званих перехідних поховальних старожитностей від фінального катакомбного до ранньобабинського часу.

Виразно представлена у досліджених курганах культурно-історична ситуація початкової доби пізнього бронзового віку. Так, виявлені бабинські поховання (поховальні комплекси культури багатовалікової кераміки), що розподіляються порівну на право- і лівобережжі Псла, але захоронення кожної з цих двох географічних зон мають певні відмінності. Чимало поховань на захід від Псла та в Псільсько - Сульському межиріччі зберігають яскраві риси групи пам'яток, об'єднаних під назвою дніпро-бузького лісостепоного варіанту дніпро-прутської бабинської культури. Тоді як лівобережні відзначаються строкатістю поховального обряду і відсутністю захоронень з виділеними ознаками підвищеного соціального статусу.

Найбільшого "піку" заселеності за епохи бронзового віку територія на лівобережжі Псла досягає у часи існування зрубної культурно-історичної спільноти. Про поширення осілості серед зрубного населення Нижнього Припсілля свідчить велика кількість залишків поселень. Більшість з курганних насипів регіону містять від 1 до 5-7 поховань рядового населення, з більш-менш сталими рисами обряду, основним супровідним інвентарем яких були ліпні горщики. Серед поховань відзначається порівняно високий відсоток кремацій, вірогідно, зумовлений наявністю у складі зрубної спільноти представників іншоетнічних груп. Нечисленні ранньозрубні поховання приурочені до підвищень корінних берегів річок.

Виявлені у пониззі Псла і поодинокі підкурганні богуславсько-білозерські або постзрубні та, переважно, ґрунтові - білогрудівсько-білозерські поховальні комплекси фіналу бронзового віку.

На початку раннього залізного віку лівобережні заплавні ділянки понад Пслом заселяли носії чорноліської культури. Крім поки що поодиноких поховань, тут відомо й кілька селищ цього часу та значна група місцевих знахідок з культурними рештками окремих житлово-господарських і культових комплексів правобережних переселенців на лівобіччя Дніпра.

Одне з унікальних поховань у кургані поблизу Волошиного під Комсомольськом свідчить про перебування на нижньопсільських просторах представників ранньоскіфських племен ще в першій половині VII ст. до н.е. Хоча основний масив кочівницьких захоронень скіфів представлений двома групами пам'яток, які датуються кінцем VI - V та другою половиною V - IV ст. до н.е. Вони виявилися пограбованими комплексами. Такі поховання для першого етапу освоєння території передстепів здійснювалися в ямах, для другого і пізнішого - в підбоях і катакомбах. Окремі знахідки та рештки поховань засвідчують наявність у мікрорегіоні населення пізньоскіфського часу III - першої половини II ст. до н.е.

Поява у пониззі ріки ранніх сарматів - роксолан та включення зони

лівобережної надзаплави до районів їх кочівок засвідчені нечисленними поховальними комплексами кінця II – першої половини I ст. до н.е., деякі з них супроводжувалися характерними дротяними фібулами середньолатинської схеми, ніжки яких були приєднані до спинок за допомогою гофрованих муфт - скреп. Останні розглядаються в якості маркерів контактів із сусідніми правобережними племенами зарубинецької культури, а, опосередковано, - свідчень союзницьких стосунків роксолан і бастардів у цей час. Виявлені й поодинокі захоронення, підкурганні споруди культового характеру та знахідки, котрі датуються початком середньо- і навіть пізньосарматських часів. Фінальний етап перебування сарматського населення вже у складі угруповання черняхівських племен позначений відкриттям кількох поховальних комплексів з досить багатим інвентарем у курганах поблизу кол.с.Лавриківки у межиріччі Псла та Сухого Кобелячка., знахідками на більш ніж двох десятках поселень черняхівської культури округи і ліпним посудом кримсько-аланського виробництва рубежу IV – V або першої половини Vст. н.е. з пониззя ріки.

У ході досліджень кургану на Чирвинському горбі, неподалік с. Дмитрівки, виявлений рідкісний для території України некрополь напівкочового населення кінця IX - рубежу IX - X ст., що є однією з надзвичайно важливих знахідок для Середнього Подніпров'я. Три дитячі поховання могильника засвідчують перебування на просторах між Орілією та Сулою окремих груп давньоугорського населення часу "набуття нової батьківщини". Некрополь віднесений до кола поховальних старожитностей суботицького типу, котрі пов'язуються саме з перебуванням давніх мадяр Етелькезу у Середньодніпровських передстєпах.

Крім Дмитрівського некрополю, на Нижньому Пслі виявлені й кілька поховальних пам'яток, котрі можна вважати "салтоїдними", супутніми давнім мадярам старожитностями їх союзників-кочівників - вихідців з Хазарського каганату - кабарів.

Впускні поховання середньовічних кочівників представлені у досліджених курганах мінімальною кількістю комплексів. З-поміж них відоме печенізьке захоронення у супроводі частини туші коня, а також єдине половецьке поховання. Поряд із полою кургану в останньому випадку виявлений фрагмент верхньої частини невеликого мідного казана, характерного для половецьких старожитностей Подніпров'я і Приазов'я. Про перебування з XII ст. на степових ділянках надзаплави Псла й узбережжі Дніпра окремих родів половців свідчить і знахідка сидячої чоловічої скульптури з околиць с. Еристівки Кременчуцького району, що має індивідуальні іконографічні ознаки, зображення деталей одягу, спорядження, прикрас, і є найбільш багатим в іконографічному відношенні кам'яним половецьким монументом з виявлених на території Полтавщини.

Відсутність поховань кочівників XI - початку XIII ст. у курганах ближче до берегів Псла, як і в зайнятій лісовими масивами надзаплав'ї Дніпра, зумовлена постійною присутністю тут давньоруського населення, існуванням ряду селищ XII - першої третини XIII ст. До речі, життя на більшості давньоруських поселень мікрорегіону продовжувалося і за наступної - післямонгольської доби - від другої половини XIII і до кінця XIV ст. Вони забезпечували степовиків продуктами сільського господарства та городництва, продукцією ремесел. Завдяки цьому населенню існували й гарнізони ханських митниць, що контролювали стару "Низянську" переправу неподалік Редутів і Келебердянський перевіз через Дніпро. З їх охороною саме і варто пов'язувати представницьку групу поховань золотоординських кочівників, виявлену в насипах курганів на лівобережжі Псла.

Поховальні комплекси кочівників золотоординської епохи Прип'ілля вже добре відомі дослідникам. З початку систематичних розкопок в околицях Комсомольська вивчено близько двох десятків захоронень другої половини XIII - XIV ст., а також ґрунтовий могильник мусульманського населення XIV ст. Опубліковані більше десятка золотоординських поховальних комплексів, з-поміж яких є надто виразні, у супроводі численного інвентарю, предметів озброєння і спорядження вершників, деталей головних уборів та одягу, прикрас, залишків візків-гарб тощо. Більшість порівняно багатих захоронень опублікована окремо монографічними дослідженнями.

Введені до наукового обігу рядові поховання кочівників після монгольської епохи здійснені горілиць, у випростаній позиції. Проте, за особливостями поховальних споруд, відмінностями у просторовому розміщенні, типами гробовищ тощо вони засвідчують строкатий склад населення Західного улусу Золотої Орди, ілюструючи різні етапи історії степовиків й особливості їх поховального обряду.

Дещо пізнішими є захоронення кочівників фіналу ранньо- та початку середньозолотоординського часу, здійснені у видовжених овальних ямах з підбоеподібними заглибинами, зорієнтованих головою на захід і південний захід. Певні риси половецького поховального обряду відображає конструкція однієї з поховальних ям, з уступом вздовж стінки та укладанням дощатого поперечного перекриття, обіпертого на дно могили. Над ним виявлені залишки невеликої циліндричної берестяної келихоподібної посудинки на кшталт зображуваних на половецьких стелах, а в похованні - рештки головного убору, повстяної подушечки та шкіряного підсумка, а також бронзова дротяна сережка у вигляді "знаку питання", що є культурно-хронологічним маркером золотоординських кочівницьких захоронень.

Найпізніший етап історії золотоординських кочівників мікрорегіону ілюструє невеликий могильник в кургані поблизу кол. хут. Дуканичів та кілька поховань округи, влаштованих в полах у прямокутних ямах. Похо-

вані були вміщені до масивних дощатих домовин, обтягнутих повстю чи тканиною, а ями перекривалися дощатим накатником. Небіжчики викладалися у випростаному положенні на спині, головою на південний захід, з розворотом лицевого відділу на киблу, з руками, складеними на животі. Практично безінвентарні захоронення засвідчували появу у тогочасному кочівницькому суспільстві певних елементів мусульманської поховальної традиції, що відбувалося з другої чверті - середини XIV ст.

Рештки житлово-господарських споруд і некрополів нового часу неодноразово виявлялися під час археологічних досліджень. Насипи курганів обиралися за місця спорудження хат невеликих хуторів переселенцями до пониззя Псла наприкінці XIX - на початку XX ст. як потенційно безпечні підвищення, захищені від повеней. Окрім того, кургани були найсухішими ділянками над зволженими заглибинами стариць, тому ставали місцем влаштування господарських ям для зберігання зерна і збіжжя, погребів тощо. Досліджені рештки хат рубежу XIX-XX ст., невеликих погрібків в основах зруйнованих господарських споруд, надвірних льохів, чимала кількість господарських ям, в тому числі для зберігання зерна, котловани для розміщення запасів побілочної глини, вапна та ін. Викликають суто етнографічний інтерес курганоподібні насипи, споруджені на заливних ділянках лук в якості основ для розміщення копиць сіна в околицях Дуканичів і Старої Чирівки.

У ході досліджень курганів були виявлені і кладовища XVIII-XX ст. Останки похованих з таких некрополів вперше в археологічній практиці регулярно перезахоронялися у спеціальному меморіальному комплексі "Козацькі могили" поблизу Свято-Миколаївського собору в центрі Комсомольська.

Отже, виявлені в курганах та їх окрузі численні, а часом культурно та хронологічно визначальні археологічні комплекси й артефакти, мають істотно впливати на реконструкцію історичних подій у мікрореєоні пониззя Псла, річкової системи останнього та у лісостеповому Дніпровському Лівобережжі за епох енеоліту, бронзового і раннього залізних віків, доби середньовіччя, давньоруського та післямонгольського часів, до певної міри - і за Нової епохи. Здійснені науково-рятивні заходи значних масштабів, забезпечені провідними гірничо-видобувними та переробними підприємствами Полтавської області, підтвердили необхідність проведення таких суцільних за характером дослідницьких і пам'яткоохоронних робіт в зонах незворотних ландшафтних перетворень, суттєво доповнили уявлення про найдавніші етапи історії України, помітно сприяли зростанню джерельного фонду у складі колекцій Музейного Фонду України в Полтавській області.

*Цимко Андрій Степанович, студент 4-го курсу Іконописного відділення
Полтавської місіонерської духовної семінарії.*

СВЯТИТЕЛЬ МИКОЛАЙ МИРЛІКІЙСЬКИЙ ТА ЙОГО ВШАНУВАННЯ У МІСТІ КОМСОМОЛЬСКУ*

Багато християн всього світу вважають святителя Миколая Чудотворця, архієпископа Мирлікійського своїм небесним покровителем. Все своє земне життя св. Миколай являв допомогу віруючим. Як говориться в його житії, він допомагав знедоленим, рятував від неминучої смерті, приходив до людей в найтяжчі хвилини їхнього життя, був для віруючих взірцем у слові, любові, вірі, чистоті. За словами апостола Павла, любов ніколи не перестає. Так і святий Миколай після свого преставлення до Бога, не перестав допомагати віруючим. В кожній країні, де є осередок християнства, знають Миколу Чудотворця як одного з великих святих. Навіть мусульмани вважають його своїм небесним покровителем.

У Комсомольську на вул. Добровольського є прекрасний пам'ятник святому Миколаю. Про історію цього пам'ятника я хочу розповісти.

З часів прийняття християнства на Русі святий Миколай Чудотворець користується особливим шануванням в усіх прошках суспільства. Про це свідчать дерев'яні і кам'яні храми, побудовані в його честь, а також витвори образотворчого мистецтва: ікони, серед яких немало чудотворних, скульптури, пам'ятники шиття, а також літературні пам'ятники.

Ще з XVIIст. дійшли до нас свідчення про пломеніючий вогник на лівому березі Дніпра поблизу сучасного Світловодська в канун пам'яті святого Миколая, який неодноразово бачили місцеві жителі. Він не був схожий на звичайне полум'я, люди прийняли це за проведення Боже і з тих часів

ревно вшановують пам'ять Мирлікійського святителя. Тому не дивно, що коли в селі Горішні Плавні будували каплицю, вона була освячена на честь св. Миколая. За радянських часів при будівництві Дніпровського (нині Полтавського) гірничо - збагачувального комбінату було знесено кілька сел і хуторів, в тому числі с. Горішні Плавні і храм св. Миколая. Замість знесених невеличких сіл постало зелене сучасне місто Комсомольськ. Проте це не змінило ставлення віруючих до святого і коли в 1992 році в Комсомольську розпочалось будівництво нового величного храму, то сумніву не було, що це має бути саме Свято - Мико-

лаївський храм. Собор був освячений у 1994 році предстоятелем Української Православної Церкви митрополитом Володимиром, який подарував храму ікону св. Миколая з часткою мощей. А 29 квітня 2007 року після божественної літургії митрополит Филип, тоді ще архієпископ Полтавський і Кременчуцький, у співслужінні з місцевим духовенством, звершив чин освячення пам'ятника Святому Миколаю, який був встановлений перед входом до Свято - Миколаївського собору на схилі берега паркового озера. Архієпископ Филип назвав пам'ятник Святому Миколаю символом духовності нашого народу.

Святий Миколай представлений на повний зріст у величній, монументальній позі, з непокритою головою. Він має високий лоб, який в іконографії символізує богоподібний розум, недовгу округлу борідку, великі добрі очі, які символізують внутрішнє духовне бачення святого. На ньому святительський одяг: фелонь, омофор, поручі, палиця, панагія, епітрахиль. На покритій кінцем омофору лівій руці він тримає Євангеліє і благословляє правою. Скульптура (висота 3,2 x 1,2м), виготовлена з кованої міді з мідною ж прямокутною основою (0,71 x 0,78м), встановлена на двоступінчастому циліндричному постаменті (висота 2,05м) з сірого бутового каменю з трьома сходинками з північного боку (висота 1,50м, діаметр 2,34м). По центру постаменту - дошка з сірого граніту (0,42 x 0,30м) з текстом: «Святитель Ніколай Архієпископ Мирликийский Чудотворец».

Автори нового пам'ятника полтавські скульптори Д.О. Коршунов. та В.П. Голуб.

Пам'ятник був воздвигнутий спільними зусиллями місцевої влади та православної громади. Урочисте відкриття пам'ятника Святому Миколаю святкувало все місто. У церемонії взяли участь перші особи Комсомольська, зокрема экс-мер і тодішній міністр ЖКГ України О.П. Попов, який за час своєї роботи на посаді міського голови активно підтримував ідею створення такого пам'ятника. Олександр Павлович від імені уряду України привітав комсомольчан і підкреслив, що відкриття Свято-Миколаївського собору сприяло розвитку духовності в місті. Можливо, тому Комсомольськ за багатьма показниками став одним з лідерів серед малих міст України.

Користуючись урочистим випадком, архієпископ Филип зачитав грамоту митрополита Київського і всієї України, предстоятеля Української Православної Церкви Володимира і вручив О.П. Попову високу нагороду

Української Православної Церкви орден святого рівноапостольного князя Володимира.

В свідомості християн святий існує як реальна історична особа, як керівник земної Церкви. Він втілює християнський ідеал пастиря, який має честь молити Бога про допомогу людям. А ще Святий Миколай здавна вшановувався як захисник міст і фортець.

У глибоку давнину в місті Мирі (у Малій Азії) жив юнак на ім'я Микола. Він був єдиним сином багатих батьків, рано осиротів і жив самотнім, зануреним у світ науки. Одного разу від старого слуги юнак почув про те, що бідна дівчина, яка проживала на околиці міста, не може вийти заміж за коханого багатого хлопця тому, що у неї немає посагу. «У мене є все, що я хочу. А десь поруч страждають люди», - подумав Микола. Під покровом ночі він прокрався до будинку дівчини і підкинув їй у віконце згорток з грошиками. На ранок юнак довідався, що батьки хлопця дали згоду на шлюб. І Микола відчув себе по-справжньому щасливим. Ще не раз він допомагав городянам - приносив іграшки і теплі речі для дітей, ліки для хворих. З тих пір вважається, що 19 грудня Святий Миколай приходить на землю і приносить дітям подарунки.

Коли городяни розкрили таємницю свого покровителя, то обрали його єпископом. Миколай Чудотворець був єпископом Мири з 300 р. і до самої своєї смерті і згодом був похований у місцевій церкві. У травні 1087 року італійськими купцями мощі святителя були перевезені до Італії і зараз зберігаються у крипті базиліки Святого Миколая в місті Барі (Італія).

1981 р. перед руїнами храму у Мирі (нинішнє місто Демре, Туреччина), у якому за життя служив Миколай Чудотворець, західною релігійною організацією встановлений монумент, що зображує святого з дітьми. У дні проведення Міжнародного фестивалю дружби та віротерпимості 2000р. Південний округ Москви подарував м. Демре новий пам'ятник Миколая Чудотворця роботи скульптора Г. Потоцького.

Пам'ятники у Демре та Комсомольську не єдині, присвячені видатному святому. Автору відомі ще принаймні два пам'ятника. Один встановлений у грудні 2009 р. у Калінінграді перед пам'ятником рибалкам, покровителем яких також вважається св. Миколай, другий - 1998 р. на міській площі в Можайську (автор В.М. Кликов).

Чудотворні образи Миколи Можайського – це суто слов'янське явище. Вони пов'язані з чудесним спасінням м. Можайська від осади монголо-татарами у 14 ст. У відповідь на молитви про допомогу, мешканці обложеного татарями міста побачили св. Миколая, який стояв над собором. Однією рукою Він тримав сяючий меч, готовий наказати завойовників, на долоні іншої руки він тримав місто Можайськ в знак його захисту. Налякані небесним знаменням, вороги з жахом відступили від стін міста. Жителі у

вдячність замовили майстрам вирізати явлений їм образ великого заступника і помістили на головних воротах Кремля.

Протягом 14-17 століття існувало багато ікон і дерев'яних зображень «Миколи Можайського». Однією з найвідоміших дерев'яних скульптур є «Микола Можайський» 14 ст., який знаходиться в Державній Третьяковській галереї (Москва).

Святитель представлений з мечем в правій руці і фортецею – в лівій.

Хочеться сказати кілька слів про митця, якому комсомольчани довірили виготовлення скульптури св. Миколая Чудотворця, встановленої у духовному центрі Комсомольська. Талановитий скульптор Дмитро Олександрович Коршунов закінчив Харківський художньо-промисловий інститут (1997) і працює на кафедрі Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка. Він учасник і призер багатьох республіканських, обласних та міських художніх виставок і конкурсів. За період 1998 - 2006 рр. ним були виготовлені і встановлені сумісно із скульптором В. П. Голубом такі пам'ятники: пам'ятник воїнам, загиблим в Афганістані, м. Глухів (2000р.); пам'ятний знак жертвам Чорнобильської трагедії. Глухів (2001р.); меморіальна дошка українському композитору Д. С. Бортнянському, м. Глухів (2002р.); пам'ятник воїнам, загиблим в Афганістані, м. Лохвиця (2004р.); пам'ятник „Студентському рухові”, м. Суми (2005р.); пам'ятник воїнам, загиблим в Афганістані, м. Суми (2005р.); статуя „Феміда”. Апеляційний суд м. Полтави (2005р.); пам'ятний знак „Дітям війни 1941- 1945рр”, м. Глухів (2005р.); пам'ятник поетесі Марусі Чурай, м.Полтава (2006р.); пам'ятник священномученику Василю, м. Полтава (2006р.).

Будемо ж сподіватись, що завдяки заступництву і захисту Святого Миколая і його молитвами місто Комсомольск завжди матиме мир і спокій, а в житті комсомольчан завжди сяятиме доброта і чуйність, які проповідував святий.

Використана література.

1. Епархиальные ведомости Полтавской епархии. – Полтава, 2007. - 29 апреля. - С.2.
2. Ількова Віра. Святий Миколай - покровитель Комсомольська.//Зоря Полтавщини. – Полтава. - 2007. - 4 травня. - №64-65 (20910-20911). - С.3:фото.
3. Губарева О.В., Турцова Н.М. Святитель Николай Чудотворец. – СПб: ООО "Метропресс", 2013. - С.74.
4. Петренко Т.А., Шалина И.А. Святой Николай Мирликийский. // Альманах (ГРМ); - СПб: Palace Editions, 2006. - Вып. 132.
- 5.Звід пам'яток історії та культури. Полтавська область. Комсомольська міська рада. – Київ – Полтава: «Полтавський літератор», 2008. – С.61.

* упорядник Кракало І.В.

Самодрін Анатолій Петрович, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальних робіт і соціально-гуманітарних дисциплін Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля.

ОСВІТА – НАЙКОРОТША ДОРОГА ДО ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Щоб встигати у світі, треба випереджати в освіті... Природа й Людина мають педагогічний таланти. У наш час формою стійкого розвитку по суті стає особистісно-соціоприродна еволюція, керована умовами еволюціонуючої соціопедагогічної системи. Якщо життя (пентагонально) вносить асиметрію в симетрію мінерального світу, то профільність – найкращий спосіб (шлях) відновити людині цю симетрію, побудувавши свідомість як простір-час, – передбачає «сорт дії» в напрямі «освітня мета».

Відомий принцип А. ЛеШательє гласить: зовнішні впливи, що виводять систему із термодинамічної рівноваги, викликають в ній процеси, які намагаються ослабити результати цих впливів, або ж система, виведена з рівноваги, прагне повернутися до неї. Ми додамо: діючи сортаментно, профільно, упорядкувавши людину за сортом дії. В соціальній кооперації утворюватиметься «критична величина потенційної дії» (квазінеперервний процес) – напруга думки і, як наслідок, – вибух творчості як потік спорідненої праці – інноваційної діяльності. Цей процес забезпечується системою освіти через систему перспективних ліній у вихованні й розвитку окремого індивіда в інтересах людського соціуму. Для цієї справи сподвижники-творці потрібні, як повітря, як сонце. Інноваційна дія в освіті – особлива, вона спирається на проблему проєктивності майбутнього в умовах відповідної педагогічної свідомості, потребує архітекτονіки профільної освіти і має розглядатися як випереджувальна ланка суспільства. В іншому випадку – опинимося не в своєму часі.

Поняття «стійкий розвиток» становить безальтернативну випереджувальну триєдину сутність:

- 1) розвиток якості людини
- 2) розвиток освітньої системи
- 3) розвиток суспільного інтелектуального потенціалу.

Будь-яка якість розпочинається якістю особистості. Очевидно, сьогодні для наукової думки, з метою забезпечення розвитку на планеті, настає, проголошений Ф. Беконом у зв'язку з пізнанням істини (алегорично), **час** проробити «шлях бджоли»: одночасно проектуючи і вибудовуючи стільники, наповнювати їх медом (продуктом) [1].

У полі зору як ключова постала проблема досягнення інноваційної якості людини – постала в широкому сенсі дуально: 1) мета (освіта, проект) і економіка (скоординована діяльність) у регіоні біосфери, 2) ноосферно-біосферна освіта і конгруентність кроків-дій – інтелектуально-прикладних, сутнісних. Передбачуваний результат – духовність, творчі начала, піднесена особистість. Поза цією сутністю тече хаос, опір – ентропія духу. Етап індустріальної освіти завершився, розпочався етап індустрії освіти, антиентропійного проектування. Проте система освіти України продовжує функціонувати переважно по інерції. Нині має стрімко набирати обертів під впливом наукової думки економіка освіти, від якої, по суті, найбільше залежить динаміка інноваційного процесу і сучасна цивілізація.

Нинішній стан розвитку освіти вимагає все досконалішого ущільнювання знань, диференціації навчання, профільного професійного супроводу людини, органічного поєднання у змісті освіти загальноосвітньої та професійної (фахової) складових, відповідно до освітніх рівнів і особливостей регіонів.

У полі нашого розгляду – Кременчуччина як регіон – відносно замкнуте територіальне недержавне соціально-виробниче утворення, яке характеризується відносною самодостатністю й здатністю до самовідтворення соціально-виробничих функцій і відповідної інфраструктури, вбудоване у функціональну структуру космобіотизованого геопростору (**О.П. Ковальов**). Кременчущкий біосферний регіон – південно-західна окраїна Полтавщини, сусідить із Кіровоградщиною, Дніпропетровщиною, Черкащиною. Центр регіону складають три міста: Кременчук, Комсомольськ, Світловодськ, периферія регіону – 6 аграрних районів (Кременчущкий, Світловодський, Онуфріївський, Кобеляцький (частково), Глобинський (частково), Козельщинський (частково)).

Профілізація загальної середньої освіти регіону об'єднала недостатньо структуровані проблеми, розроблення яких нині, в контексті забезпечення стійкого розвитку України і світу, продовжує бути перспективним.

Звернення до проблеми системи профільного навчання регіону зумовлене

необхідністю подолання суперечностей між зростанням вимог до якості професійної підготовки фахівців і станом системи профільного навчання як генеруючої ланки профільно-професійної підготовки, між необхідністю розбудови взаємообумовлюючих структурних освітніх ланок – системи профільного навчання у навчально-освітньому просторі біосферного регіону - і недостатнім урахуванням цієї проблеми для проектування соціально-економічного розвитку територій.

Виникають суперечності у процесі впровадження профільного навчання у старшій школі. Практика організації профільного навчання старшокласників у загальноосвітньому навчальному закладі доводить, що традиційна загальноосвітня школа з наміром і спробою перебудови її старшої ланки щодо втілення профільного навчання недостатньо відповідає сучасним вимогам, зовсім не вичерпує, а частіше, по-справжньому не торкається проблеми модернізації системи освіти регіону. Її стиль стає по суті виробником інадаптивної соціально-психологічної стратегії завузнення і спрощення проблеми. Такий характер організації навчання породив стан, коли учні основної школи виявляються не підготовленими до свідомого вибору профільної навчальної діяльності, а школа безпорадна допомогти людині зайняти своє місце в соціумі.

У розвинутих країнах світу важливу роль відведено проблемі профільного навчання (кінець XX – початок XXI ст.) як найдосконалішому засобу модернізації освіти на засадах взаємодії професійної і загальної освіти в практиці середньої загальноосвітньої школи з урахуванням національних особливостей.

Профільне навчання справляє гармонізуючий вплив на особистість, регіон і процес навчання. Дальше забезпечення профільної спрямованості загальної середньої освіти в регіонах України вимагає цілісного, системного підходу до виховання робітничих якостей особистості та до поліпшення стану освіти в цілому.

Аналіз наукових джерел показав, що проблема системи профільного навчання в умовах регіону є досить культурно і суспільно значущою.

Сьогодні впровадження системи профільного навчання має спиратися на регіональні програми розвитку освіти, однак досліджень, які визначали б перспективи розвитку системи освіти на засадах децентралізації, регіоналізації, обмаль. Створення системи профільного навчання у регіоні найкращим чином вплинуло б на поєднання в змісті освіти загальноосвітньої та фахової складових, відповідно до освітніх рівнів і особливостей регіонів України, забезпечуючи прискорення становлення всіх елементів соціально-педагогічної системи, значно посиливши процес продукування особистості професіонала. Проте невизначеність сутнісних основ системи профільного навчання триває. Впровадження профільного навчання, що

відбувається нині в країні на засадах Концепція профільного навчання в старшій школі здійснюється без належного врахування необхідності модернізації траєкторії розвитку неперервної освіти в цілісній системі «школа – ВНЗ – соціальний інститут», чим знижується ефективність практичної спрямованості системи освіти, замість посилення її впливу на розвиток соціально-економічної сфери регіону.

Наука і освіта – рушійні сили цивілізаційних процесів. Пізнавальний інтерес є рушійною силою сучасної освіти, становить її головну виробничу здатність – чинити життєнавігацію і життєорганізацію. При цьому функція науково-педагогічної організації соціальної системи є соціальним детермінантом. Система інтеграційної взаємозалежності освічених людей уможливить вирішити нагальні проблеми не тільки в економіці, але і в соціальній і екологічній сферах, у сфері культури.

Згодом, якщо на це буде рішуча воля ноосферної спільноти, світова освітня мережа зможе виробити єдиний підхід до життя земної цивілізації на засадах педагогічно сформованої здатності щодо розв'язання багатфакторних екозадач прийдешніми поколіннями. Саме для такої мети потрібні нові соціальні інститути розвитку людських душ – школи як профільні «агломерації» розвитку регіонів біосфери, і вчителі – інженери-проектувальники особистості, а також – відповідний психолого-педагогічний арсенал, що функціонує як система профільного навчання регіону без шкоди для екосистем.

Ми вже дійшли до того місця в розвитку нашого знання, де вже побував геній Володимира Івановича Вернадського і залишив нам всепроникаючі знаки руху свого великого розуму: життя всюде і є неперервним у часі, мінеральний світ є похідним від життя; геологічна роль людини і людства – перехід біосфери в ноосферу і вибухоподібне поширення наукової свідомості; організація науки є ноосферним явищем, забезпеченим освітою. Філософія космізму проклала дорогу педагогіці космізму.

Україна входить в ноосферу в кризовий час збройного конфлікту на сході країни, при цьому стрімко проявляються дух і життєві сили народу, виростають ідеали свободи і цілеспрямованого розвитку соціуму, і не тільки українського... Ситуація в Україні 2014-2015 рр. проявила морфологію духу країни як сукупність особливостей біосферних макрорегіонів – Західного, Центрального, Східного, Приморського, тенденції цієї регіоналізації теоретично спостерігались і раніше.

Ноосфера діє, проте, за своїми законами, які є незрозумілими людині і потребують адаптації – з одного боку, та поглиблення пізнання – з іншого. Тобто, ноосфера ще не виробила механізмів контролю над подіями на планеті, проте біосфера вже не в змозі компенсувати зміни в природі, заподіяні людиною, як на рівні всепланетної екосистеми, так і на рівні геному [2, с.

6-10], і через недолугість освіти – непоінформованість з боку фундаментальних наук, запізнення зі створенням штучного розуму тощо – не спішать (і теж не в змозі) приходити на допомогу... – тому криза буде і далі загострюватися.

Не покидають сподівання, що скоро в Україні настануть часи, коли освіта виконуватиме проєктивну функцію щодо життєдіяльності людини. Шансу організувати освіту як дію на випередження ще не втрачено, щиро віримо в це і надіємося на краще.

Література:

1. Бэкон Ф. Сочинения; соч. [в 2 т.; испр. и доп.]; Т. 1. Сост., общ. ред. и вступ. статья А. Л. Субботина (Пер. Н. А. Федорова) / Френсис Бэкон. – М.: Мысль, 1977. – 567 с. (АН СССР, Ин-т философии. Филос. наследие).
2. Кордюм В. А. Биоэтика – прошлое, настоящее и будущее / В. А. Кордюм // Практична філософія. – 2001. – № 3. – С. 4–20.
3. Самодрин А. П. Педагогічна організація регіону : теорія і практика : [монографія] А. П. Самодрин. – Кременчук : ПП Щербатих, 2006. – 232 с.

Герасименко Людмила Миколаївна, культуролог, директор приватного музею ім. сім'ї Рерихів, м. Кременчук.

80 ЛЕТ ПАКТУ РЕРИХА О СОХРАНЕНИИ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ПЛАНЕТЫ.

15 апреля 1935 года представителями 21-й страны в Вашингтоне в присутствии президента Рузвельта был подписан Договор об охране художественных и научных учреждений и исторических памятников. В международно-правовой литературе договор известен как Пакт Рериха, так как инициатором его был Н.К.Рерих. Это было первое в истории человечества соглашение, посвящённое исключительно культурному достоянию народов, которое провозглашалось как высшая ценность.

Когда Николай Константинович предложил Пакт, большинство стран откликнулись: все были готовы обдумать и принять эту гуманную идею. Однако провести эту идею в жизнь было не так просто. Основоположнику Красного Креста Анри Дюнану также было непросто провести свою гуманную идею в жизнь. Пришлось положить на это много лет. Дюнан работал с самого начала в обстановке сложных конфликтов и был даже посажен в тюрьму. Теперь, когда мы видим Красный Крест, мы все с уважением принимаем этот гуманный символ. Николай Константинович писал: «Если Красный Крест печется о телесно раненных больных, то наш Пакт ограждает ценности гения человеческого, тем охраняя духовное здоровье»(1).

Н.К. Рерих не думал, что договорами можно остановить человечество от разрушений. Но он был уверен, если мы будем прививать человечеству мысль, что есть ценности, общие для всех стран мира, то постепенно люди привыкнут к этому, как привыкли к Красному Кресту. Пакт Рериха – пробный камень единения человечества и должен послужить расцвету Культуры.

«Моя идея о сохранении художественных и научных ценностей, прежде

всего, заключалась в создании международного импульса к обороне всего самого драгоценного, чем живо человечество», - писал Н.К.Рерих (2). Николай Константинович верил в возможности Красоты и Культуры, верил, что они могут преобразовать и усовершенствовать мир, сделать его лучше.

Николаю Константиновичу принадлежит мысль, что мир придёт через Культуру.

Культура есть всё, что способствует развитию духовного Света в человеке. Культура есть сердце, любовь к человеку, есть двигатель, есть спасение, оружие Света. Культура есть самое чистое, самое высокое звучание всей человеческой сущности. Культура покоится на Знании и Красоте, которая является энергетическим сердцем Культуры. Так понимал Культуру Николай Константинович (3).

Гуманные идеи Н.К. Рериха, поиски путей к миру через Культуру сегодня особенно актуальны, когда в разных странах и не прекращаются вооружённые конфликты.

Символом Пакта Рериха, выражающим его более высокий смысл, а именно знак космической эволюции человечества, был принят флаг – Знамя Мира, представляющее собой белое полотнище с тремя амарантовыми сферами в амарантовой окружности: настоящее, прошлое и будущее в круге вечности.

Николай Константинович писал, что очень важно молодому поколению знать о ценности Прекрасного. Молодое поколение должно осознанно беречь Красоту. А если не сбережём, то жить нам в серости будней, в торжестве безобразия и пошлости.

Большие потери в мире понесло искусство, которое несло энергетику Красоты. О значении Красоты знали и древние мыслители, знают и современные. Например, наш земляк, известный педагог В.Сухомлинский писал: «Остановись в изумлении перед красотой, и в твоём сердце расцветёт благородство!»(4)

В день подписания Пакта, который отмечается, как Международный день Культуры, прошла встреча представителей Музея жизни и творчества семьи Рериха с учащимися школы №16 г.Кременчуга. В холле 16-ой школы торжество прошло возле выставки репродукций картин Н.К.Рериха, посвящённой 80- летию Пакта Рериха. Учащиеся 9-го класса подготовили программу «Будем стремиться к Прекрасному. 80 лет Пакту Рериха». Слушателями, а также участниками беседы о Красоте были ученики пятых классов школы.

В своих выступлениях старшеклассники говорили, что восприятием и осознанием Красоты человек улучшается. Любовь к Красоте и всему возвышенному пробуждает в человеке чувство доброты, благожелания, стремления к самоотдаче. Устремлённый добровольно к Красоте не соблазнится на проявление низких чувств.

Красота - это и радость. Без радости прожить невозможно, без чистой, излучающей свет улыбки, наполняющей всё наше существо желанием жить, бороться, побеждать.

Красота выражается в прекрасной музыке, которая является величайшим средством пробуждения сердца, давая ему возможность глубже чувствовать, устремляя его к высоким чувствам и мыслям. Наше сердце поёт, когда мы слышим прекрасную музыку, которая всегда выводит человека из плохого настроения без всякого насилия.

Л.Н.Герасименко рассказала о значении прекрасных мыслей, к вершинам которых ведёт Красота. Необходимо утверждать Красоту мыслью, очищая ею сознание, душу - как водою очищается тело от грязи. Каждый должен знать, что он ответственен за свои мысли так же, как за слова и поступки; что необходимо наполнять и очищать пространство своими светоносными мыслями.

Пакт называют ещё Красным Крестом Культуры. «Охраним, подобно Красному Кресту все творческие ценности человечества особым Знаменем, мы вытесняем этим порядком и само понятие войны, - отмечал Н.К.Рерих. Если весь мир покроется Знаменем охранения сокровищ истинной Культуры, то и воевать и враждовать будет негде»(5).

Пакт Рериха есть призыв к миру через Культуру. Николай Константинович Рерих писал: «Культура и мир являются священным оплотом человечества. В дни больших потрясений и материальных и духовных, именно к этим светлым прибежищам устремляется дух смущённый»(6).

Важность и актуальность Пакта Рериха в наши дни подтверждается обращением Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна к открытию выставки в Нью-Йорке, посвященной 80-летию подписания Пакта. В своей речи Пан Ги Мун обратил внимание на возрастающую актуальность Пакта Рериха в настоящее время: «Мы видим, что культурное наследие подвергается нападениям в разных частях света, от Мали до Ирака и Сирии. Экстремисты варварски разрушают музеи и исторические памятники, запрещают девочкам посещать школы и убивают представителей средств массовой информации. Попираются все те символы, которые воплощают свободу мысли и уважения к культурному многообразию. Подобные действия наносят удар в самое сердце человеческой индивидуальности и гуманистическим устремлениям».

Эта выставка воздаёт должное новаторской идее Пакта Рериха и свидетельствует о нашей решимости продвигать эту идею вперед. Я хочу поблагодарить Международный Центр Рерихов за организацию этой вдохновляющей выставки. Я призываю Правительства и народы во всем мире объединить усилия, чтобы защитить наше общее наследие и все человечество»(7).

Литература:

1. Послание Николая Рериха. Материалы Третьей Международной конференции Пакта и Знамени Мира Рериха в Вашингтоне. 17-18 ноября 1933 года / Знамя Мира. - М.: Международный Центр Рерихов(МЦР), 2005. - С. 110.
2. Рерих Н.К. Оборона Культуры. / Знамя Мира. М.: МЦР, 2005. - С. 314.
3. Рерих Н.К. Культура – почитание Света. / Твердыня пламенная. – Рига: «Виеда», 1991. - С.63.
4. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. / Педагогическое наследие, сост. О. В. Сухомлинская.- М.: Педагогика, 1990.
5. Послание Николая Рериха. Материалы Третьей Международной конференции Пакта и Знамени Мира Рериха в Вашингтоне. 17-18 ноября 1933 года / Знамя Мира. - М.: МЦР, 2005. - С. 110.
6. Рерих Н.К. «О Культуре и Мире моление» / Твердыня пламенная. – Рига: «Виеда», 1991. - С.107.
7. Пан Ги Мун, Генеральный секретарь ООН. Приветствие к открытию выставки, посвящённой 80-летию подписания Пакта Рериха». / Электронный носитель/.

***Кракало Ірина Володимирівна**, науковий співробітник краєзнавчого музею м. Горішні Плавні.*

В.В. ДОКУЧАЕВ И НАШ КРАЙ

Из года в год на страницах наших печатных органов и в средствах массовой информации появляются материалы о выдающемся ученом В.И.Вернадском, который более ста лет назад исследовал почвы Кременчугского уезда и выдвинул предположение о наличии здесь магнитной аномалии. При этом обычно забывают, что Вернадский периода его пребывания на Кременчугщине еще не был сколько – нибудь заметной научной величиной, тем более выдающимся ученым. При всех своих природных талантах он был лишь студентом, точнее одним из целой группы студентов Петербургского университета, специально подготовленных профессором этого университета В.В.Докучаевым (1845-1903) для проведения широкомасштабных работ по оценке земель ряда губерний Российской империи. Мозговым центром этого предприятия был именно В.В.Докучаев – основатель русской школы генетического почвоведения, выдающийся естествоиспытатель, геолог, минеролог. Его огромные заслуги перед отечественной и мировой наукой безоговорочно признавал и сам В.И.Вернадский. Именно по его предложению созданному в Ленинграде в 1927 г., т.е. много лет спустя после смерти В.В.Докучаева, Почвенному институту ВАСХНИЛ (сейчас расположен в Москве) присвоено его имя. И поныне институт им. Докучаева занимается изучением почвенного покрова, процессов возникновения и развития почв, что необходимо для повышения их плодородия и борьбы с эрозией (разрушением), вторичным засолением орошаемых земель и окультуриванием солонцов – т.е. теми же насущными проблемами, которые волновали прогрессивных ученых конца XIX – нач. XX вв. и были актуальны как способ избежать регулярно повторяющихся неурожаев и голодных годов, потрясавших царскую Россию. Как вы знаете, голод на Украине неоднократно имел место и в советское время и причины его не только политические.

Василий Васильевич Докучаев родился в многодетной семье священника с. Милюково Смоленской губ., учился в духовном училище г. Вязьмы, с отличием закончил Смоленскую духовную семинарию и как лучший ученик поступил на бесплатное обучение в Санкт-Петербургскую духовную академию. Однако через месяц он перешел на естественное отделение физико-математического факультета Петербургского университета (окончил в 1871г.), профессором которого он впоследствии был с 1883г. и до выхода на пенсию по состоянию здоровья в 1897 г. и в котором основал первую в

Российской империи кафедру почвоведения (1895г.).

После окончания университета, наряду с преподавательской деятельностью (с 1874 г.) Докучаев занимается изучением рыхлых обложений и строения речных долин верховий Днепра, Западной Двины, Волги, в 1882 – 1886гг – почв Нижегородской губернии, в 1886 – 1894 гг. – почвы, растительности и геологических условий Полтавской губернии. Его экспедицией были впервые созданы карты почв Полтавщины. Среди участников экспедиции были ученики В.Докучаева, впоследствии выдающиеся естествоиспытатели академики В.И.Вернадский (1863-1945), К.Д.Глинка (1867-1927), Ф.Ю.Левинсон - Лессинг (1861-1939). Кстати, именно на Кременчугщине Докучаев впервые столкнулся во всем объеме с проблемой засоленности земель, актуальной здесь и поныне. Результаты работы экспедиции на Полтавщине были опубликованы в 16 томах Отчетов Полтавскому губернскому земству (см. «Материалы к оценке земель Полтавской губернии. Естественно - историческая часть: Отчет Полтавскому губернскому земству: Кн.1-16. – СПб: изд. Полт. губ. земства, 1889-1894).

В. В.Докучаев принадлежит к числу наиболее выдающихся ученых Российской империи, ученых-новаторов, имеющих мировое значение и мы по праву можем гордиться тем, что он побывал на нашей земле и материалы, полученные при исследовании почв нашего края стали важным элементом его научных выводов.

В чем же новаторство ученого?

Во времена Докучаева в мировой науке господствовал упрощенный поход к почве как к некоему аморфному геологическому образованию, не поддающемуся серьезному научному изучению. Докучаев поставил мировое почвоведение на научную основу. Он предложил кардинально новое, историческое, понятие о почве как самостоятельном природном теле, продукте окружающей среды, обладающем свойствами живой и неживой природы(этот постулат его взглядов нашел яркое продолжение в трудах В.И.Вернадского), закономерно изменяющемся под влиянием внешних условий и в своем распределении на земном шаре подчиняющемся общему физико-географическому закону зональности. По Докучаеву почва – это природное образование, обладающее плодородием, и состоящее из генетически связанных горизонтов, формирующихся в результате преобразования поверхностных слоев литосферы (земной коры) под воздействием воды, воздуха и живых организмов (Русский чернозем, 1883). Ученый открыл основные закономерности генезиса (происхождения) и географического расположения почв, дал их научную классификацию. Особое внимание Докучаев уделял чернозему как самому плодородному виду почв, проблемам его формирования, сохранения и приумножения, практическим мероприятиям по развитию сельского хозяйства, в частности

комплексу мер по борьбе с засухами (книга «Наши степи прежде и теперь», 1892г.) и оврагами, засоленностью почв и т.д. Идеи Докучаева оказали влияние на развитие физической географии, лесоведения, мелиорации и т.д.

О гениальных открытиях ученого, его неутомимой научной и общественной работе можно рассказать очень много. Я же в своем кратком сообщении хочу остановиться на вопросах увековечения его памяти. Как мы уже говорили, имя Докучаева носит Почвенный институт и Центральный музей почвоведения в Петербурге. Перед зданием МГУ на Ленинских горах в 1953г. был установлен его бюст работы известного скульптора И.В.Крестовского. Оно увековечено в названиях улиц.

Не забыты заслуги ученого и на Полтавщине. Одна из улиц областного центра с 1951г. носит имя В.В.Докучаева, а на фасаде главного корпуса Полтавской сельскохозяйственной исследовательской станции в 1989г. была открыта мемориальная доска в честь ученых, которые приняли участие в составлении ее первой программы, организации и проведении научных исследований. Среди имен местных исследователей мы видим имя В.В.Докучаева и его достойного ученика В.И.Вернадского.

Память об ученом хранят стены самого крупного музея нашей области - Полтавского краеведческого музея. В 1890 г. В.В.Докучаев предложил создать в Полтаве естественно - исторический музей. В основу музея были положены коллекции, собранные экспедицией: 4 тыс. образцов почв, 500 образцов горных пород, 800 листов гербария.

Оригинальная памятная доска (скульптор А.А.Котляр, художник Н.Т.Анисимов), посвященная исследованиям экспедиции В.В.Докучаева на Кременчугщине и посещению В.В.Докучаевым и В.И.Вернадским Кременчуга, открыта в 2001г. на фасаде бывшей гостиницы «Виктория» на улице К. Маркса, 10 в Кременчуге, где они останавливались летом 1890 г.

Я думаю, что те из вас, кто заинтересуется личностью и научными свершениями академика Василия Васильевича Докучаева, имя которого навсегда связано с нашим краем, при желании смогут более полно ознакомиться с его биографией.

Литература

Докучаев В.В. Избранные сочинения в 3-х томах. – М., 1948-1950.

Докучаев В. В. Сочинения в 7 томах. М., Л., 1949-1953.

Докучаев В.В. Сочинения. – М.; Л.: изд. АН СССР. – Т.9: Жизнь и деятельность В.В.Докучаева. Библиография трудов. - 1961.

Материалы к оценке земель Полтавской губернии. Естественно - историческая часть: Отчет Полтавскому губернскому земству: Кн.1-16. – СПб: изд. Полт. губ земства, 1889-1894.

Новый энциклопедический словарь. – 1914. Т.16. – С. 533.

Почвоведение, ежемесячный научный журнал, выходит с 1899г.

Энциклопедический словарь. - СПб: Изд. Ф.А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (С.-Петербург), 1898. - Т.24А (48-й полутом). – С. 768.

Розділ 10

**ХРОНІКА БУДІВНИЦТВА
МІСТА ТА ПГЗК**

ХРОНІКИ БУДІВНИЦТВА МІСТА ТА ПОЛТАВСЬКОГО ГЗК. РІК 1971

Упорядник Лямкіна Н.В

На 1 січня 1971 р.

1970 рік – рік народження першого діючого підприємства чорної металургії на Полтавщині. На збагачувальній фабриці задіяно всі вісім секцій збагачення руди.

Відтепер перспектива для Дніпровського ГЗК стала ясною. В 1971 році фабрика має нарощувати потужність. Колектив її повинен видати 6 250 000 тонни концентрату з вмістом в ньому 64,5 процента заліза. Проектна ж потужність по виготовленню 7 350 000 тонни концентрату буде освоєна в наступні роки.

А гірники рудного кар'єру в 1971 році зобов'язуються навіть перекрити проектне завдання, видобувши замість 15 000 000 тонни руди – 15 120 000 тонни. Для видобутку такої кількості продукції їм необхідно вивезти 60 740 000 тонн гірничої маси, що покладає велику відповідальність на водіїв авто цеху, оскільки вся розкривна й рудна маса з кар'єру в нас вивозиться автомобілями. Це в три рази більше, ніж було в минулому році. Цих показників планується досягти за рахунок дальшого й повнішого впровадження похилого буріння свердловин. Це забезпечить значне підвищення продуктивності праці екскаваторної дільниці, а також зменшиться витрата підриєвних матеріалів. Доречно назвати такий приклад: в 1970 році новим прогресивним методом було просвердлено свердловин для підриєву 8000 000 кубометрів гірничої маси, а в 1971 році її буде підірвано 3 000 000 кубометрів. Для похилого буріння наші раціоналізатори переобладнують верстати СБШ-250. Слід також відзначити, що новий метод буріння дає змогу після вибуху одержувати руду дрібнішої фракції.

Впроваджуватимуться нові рацпропозиції. Зараз колектив готує заміну нових гідро циклонів діаметром 350 мм на гідро циклони діаметром 1 400 мм.

У 1971 році буде різко збільшено обсяг розкривних робіт. Для перевезення розкривної й гірничої маси комбінат одержить нові великовагові автомобілі БелАЗи.

==

Споруджуючи профтехучилище на 600-800 учнів для підготовки майбутніх будівельників, колектив комплексної бригади Хорунжого С.А., в перші два дні досяг високого виробітку на одного працюючого. Бригада змонтувала 48 кубометрів бетонних блоків для фундаменту гуртожитку на 360 місць, 8,75 тонни арматури й арматурних каркасів на блоці для теоретичних занять, а також уклала 30 кубометрів бетону в фундаменти на власній базі для СУ-216.

==

Лекція на міжнародні теми відбулась в приміщенні гірничого технікуму. Сотні студентів технікуму, а також трудящих будови й комбінату із захопленням слухали лектора українського республіканського товариства “Знання” Б.Б. Міллера.

==

Урочисте вручення паспортів юнакам і дівчатам Комсомольська відбулось у гірничому технікумі, а потім – у міському профтехучилищі №18.

==

11 січня

Тисячі комсомольчан уважно слухали радіопередачу всесоюзної молодіжної радіопрограми “Юність”. В ефірі протягом 60 хвилин велася розмова про творців Комсомольської магнітки – будівельників, гірників, учнів гірничого технікуму, про те, як працюють вони, чим займаються, чим цікавляться.

==

Колектив госпрозрахункової дільниці “Спецбуд” від щирого серця вітає подружжя Марію Іванівну Кулик, шляхову робітницю та Андрія Івановича Кулика, виконроба дільниці №2, з радісною подією в їх житті – народження сина.

==

Пам’ятні зустрічі відбулися в 5-А та 6-А класів з колишніми в’язнями концтаборів тт. Бонем і Махном. Гості розповіли школярам про те, як в застінках концтаборів патріоти вели боротьбу з фашистами.

==

15 січня

Відбулося чергове засідання дванадцятої сесії селищної Ради депутатів трудящих п’ятого скликання. На сесії із звітною доповіддю виступили голова виконкому Комсомольської селищної Ради О.І. Бутурлим, голови комісій, депутати. Вони обговорили роботу Ради за 1970 рік та визначили рубежі на 1971 –й.

Середина січня

Урядова телеграма. Комсомольськ-на-Дніпрі, колективу тресту “Кременчукрбд”.

“Щиро вітаю колектив будівельників з успішним виконанням завдання по введенню в дію потужностей Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату!

Бажаю дальших трудових успіхів у новій п’ятирічці на благо нашої Вітчизни!”

Міністр Укрмінпромбуду Арешкович.

==

Тисячі квадратних метрів житла здано в експлуатацію понад план і немало-важна заслуга в цьому передовиків виробництва, зокрема мулярів М.І. Манзича, І.В. Глухова та В.І. Пилипенка. Їх імена – на Дошці пошани управління.

19 січня

Теоретична конференція на тему “Роки великих звершень” була організована й проведена парткомом, завкомом і адміністрацією Дніпровського ГЗК в приміщенні гірничого технікуму. Конференція пройшла організовано, на високому рівні.

==

Гірничий технікум оголошує додатковий набір слухачів на підготовчі курси для вступу на вечірнє відділення технікуму. Строк навчання на курсах – 4 місяці. Плата за навчання – 15 крб.

==

Всім членам товариства мисливців необхідно до 1 березня 1971 р. сплатити членські внески в Кременчуцьке управління товариства мисливців і рибалок. При цьому мисливці зможуть придбати по 200 г пороху й по 3 кг дробу.

==

Юнаки і дівчати, які мешкають в робітничих гуртожитках тресту, вирішили позмагатися за кращий гуртожиток. Умовами передбачені, наприклад, активність молоді в громадському житті свого колективу, організація роботи в червоних куточках, проведення лекцій, бесід, політінформацій, змагання за зразкову кімнату, враховується також передплата молодіжних видань мешканцями гуртожитків і окремих кімнат, участь молоді у спортивних секціях, випуск стінгазет.

==

20 січня

98 сімей будівельників, а також трудівників субпідрядних організацій і установ Комсомольська-на-Дніпрі справили новосілля в новому будинку №1 по вулиці Гірників (будівельний №11) в третьому “А” кварталі.

==

Початок лютого

Стають до ладу збудовані об’єкти, закладаються нові. Велика честь випала на долю бригади Геннадія Зуєва з управління “Промбуд”. З 1 лютого вона вклала перші кубометри бетону в фундамент майбутнього 9-поверхового будинку. Перший висотний зводиться в четвертому мікрорайоні Комсомольська-на-Дніпрі.

5 лютого

Приміщення актового залу гірничого технікуму заповнили представники громадськості цехів і дільниць Дніпровського ГЗК, щоб в урочистій обстановці одержати перехідний Червоний прапор Міністерства чорної металургії УРСР. Його було вручено екіпажу екскаватора рудника, де бригадиром Г.М. Печоркін.

==

Незабаром дасть тепло на адміністративно-побутовий комбінат і в тракторно-ремонтні майстерні рудника щойно збудована котельня. Зроблені перші випробовування. Котельня готова до експлуатації.

==

Колектив мулярів Олексія Григоровича Кошми щодня перевиконують норми і як наслідок – 20 днів раніше наміченого строку завершено спорудження гуртожитку на 216 місць, який входить до комплексу споруд профтехучилища для підготовки будівельників.

11 лютого

Більше двох років очолює М.Й. Хвиль комплексну механізовану бригаду додіїв. За цей час праця шоферів з його колективу вкладена і в зведення споруд Дніпровського ГЗК та житла, і у відсіпання життєдайним чорноземом територій вулиць та майданів юного міста. На пускові об'єкти вони перевезли 1.002.600 тонн піску, чорнозему, скельних порід та гранітної продукції. З загального обсягу додатково до планового завдання перевезено 15 000 тонн вантажів.

==

Враховуючи важливість і значення чорної металургії в нашій країні уряд встановив для організацій цієї галузі щорічні додаткові відпустки за безперервний стаж роботи.

==

Дебют лялькового театру школи №16 (керівник Т.Г. Лубенський) проходив в дні зимових шкільних канікул. Зал всі три сеанси був щодня переповнений. Успішно виступали наші юні артисти й в селах Козельщинського та Кременчуцького районів.

==

12 лютого

Указом Президії Верховної Ради СРСР за успіхи, досягнуті колективом тресту у виконання п'ятирічного плану по будівництву Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату, трест "Кременчукрудбуд" нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Перший орденоносний трест на Полтавщині. Лише одне десятиріччя і

на берегах Славути виріс і видає продукцію Дніпровський гірничо-збагачувальний комбінат, разом з ним і виросло нове місце.

==

12 лютого

О 12 годині у приміщенні цеху блоку центральних ремонтно-механічних майстерень відбувся урочистий мітинг, присвячений нагородженню тресту урядовою нагородою – орденом Трудового Червоного Прапора.

==

Бригада К.Ф. Ніколаєва забезпечила успішну здачу в експлуатацію насосної станції госпфікальних стоків. Прокачано мережу від АБК до очисних споруд.

==

19 лютого

Сотні трудящих Комсомольська-на-Дніпрі зібралися в актовому залі школи №21, щоб послухати звіт про виконану роботу депутатів 303 та 306 виборчих округів Кременчуцької міської Ради депутатів трудящих. Обговорювались питання потреби юного міста в нових школах, дитячих, культурних, лікувальних та інших закладах.

==

20-21 лютого

В Полтаві проходили змагання команд першої групи ДСТ “Авангард” з класичної боротьби. Юрій Ляшенко, електрик з “Опоряджбуду” (у ваговій категорії до 82 кг) і Анатолій Романов, слюсар-монтажник управління механізації будівництва (у ваговій категорії до 100 кг) посіли призові місця. Друге місце виборов також тесляр з “Опоряджбуду” Іван Баруздин (у ваговій категорії до 90 кг).

23 лютого

В актовій залі тресту “Кременчукрудбуд” відбулись урочисті збори з нагоди 53-х роковин з дня заснування Радянської Армії та вручення заслуженої нагороди – перехідного Червоного прапора Міністерства промислового будівництва СРСР і ЦК профспілки робітників будівництва і промисловості будівельних матеріалів.

==

6 березня

В рамках Спартакіади колективів фізкультурників тресту в Ювілейному парку відбулися змагання лижників на першість серед команд управлінь. Перехідний кубок вибороли промбудівці. За ними першість і в змаганні жіночих та чоловічих команд.

10 березня

У урочистій обстановці відбулося вручення тресту високої урядової нагороди – ордена Трудового Червоного Прапора, який було прикріплено до перехідного Червоного Прапора.

==

Середина березня

По п'ятирічному плану розвитку народного господарства на 1971-1975 рр. передбачено протягом п'ятирічкі завершити перехід до загальної середньої освіти молоді. Хороша навчальна система заведена начальником управління “Рудбуд” М.С. Флейтманом. В “Рудбуді” застосовують матеріальне заохочення кращих учнів-виробничників. Кращі учні, що успішно закінчили перше півріччя 1970-1971 навчального року, премійовані. Нині школа робітничої молоді розпочала набір учнів на 1971-1972 навчальний рік.

==

Розкрити породи рудного кар'єру можна використовувати для будівництва шляхів з твердим покриттям. Неподалік рудника будується щебзавод, який готуватиме щебінку фракцій 5-10, 10-20, 20-40 та 40-70. Нова продукція з Комсомольська-на-Дніпрі доставлятиметься на автодороги Полтавщини.

Спорудження щебзаводу наближається до кінця. Підготовлені фундаменти під устаткування, змонтовані й випробувані дробарки, грохоти.

Проектна потужність першої черги щебзаводу – 200 000 кубометрів продукції на рік. Надалі планується розширити виробництво й задіяти ще наступні дві черги.

20-21 березня

В Кременчуці проходили змагання важкоатлетів на першість міста. Першість у змаганнях виборювали вісім команд, серед яких була й збірна з Комсомольська-на-Дніпрі. Після кривківських вагонобудівників і автомобілістів КрАЗа наша команда посіла загальне третє місце.

==

Завком профспілки ДГЗК визначив переможців соціалістичного змагання серед цехів і дільниць комбінату за лютий місяць. Серед основних цехів першість і перехідний Червоний прапор разом з грошовою премією в розмірі 200 крб. присуджено залізничному цеху, який виконав план на 105,2 відсотки і вніс протягом місяця 20 рацпропозицій. Серед допоміжних цехів першої групи перемогу здобув колектив ЦРММ з врученням перехідного Червоного прапора та премії - 150 крб. Серед промислових допоміжних цехів другої групи перше місце з врученням прапора і грошової премії присуджено колективу шламового цеху.

==

Клуб кінолюбителів організував зустріч комсомольчан із заслуженою артисткою РРФСР Мариною Стриженовою. Цього вечора глядачі дивилися уривки з кінофільмів, у яких знімалася актриса: “Овод”, “Чорний бізнес”, “Сліпий музикант” та ряд інших.

==

26 березня

Виконаний квартальний і місячний плани будівельно-монтажних робіт. Найкращих показників у змаганні домоглися бригади трубоукладальників А. Гуменного та І. Бойка, а також шляховиків І. Мальцева.

Колектив “Житлобуд” успішно виконав програму будівельно-монтажних робіт, визначену на березень та І квартал 1971 року та став працювати в рахунок другого кварталу.

27 березня

Колектив електроремонтного цеху ДГЗК рапортував про дострокове виконання квартального плану на 112,3 відсотки. На 12 відсотків в цеху підвищилися продуктивність праці, а собівартість виготовленої продукції знизилася на 1.2 відсотки.

==

29 березня

Відбулось урочисте відкриття дитсадка-ясел на 280 місць “Золотого ключика”. На свято до малюків прийшли будівельники, представники громадських організацій тресту, які вручили дитячому закладу символічний “золотий ключ”.

30 березня

65 сімей трудівників Мінмонтажспецбуду незабаром справлять новосілля в будинку №4 по вулиці Леніна, який здано в експлуатацію.

==

30 березня

Підведено підсумки огляду-конкурсу на кращий гуртожиток. По підсумках перевірки кращим журі визнало жіночий гуртожиток №2

==

30 березня

Вийшов у ефір перший номер заводської радіогазети Дніпровського ГЗК. Перша передача була повністю присвячена висвітленню трудових рапортів колективів цехів комбінату в цілому, що їх підготували трудящі підприємства.

==

3 квітня

В приміщенні актового залу тресту відбулися загальнотрестівські комсомольські збори будови, на яких визначили переможців соціалістичного змагання.

==

17 квітня

Ранок в Комсомольську-на-Дніпрі пройшов радісно. На будівельних майданчиках, в цехах Дніпровського ГЗК трудовий день розпочався в “червону суботу” короткими мітингами.

Цього дня гірники вивезли 15 416 тонни гірничої маси, на 25 тисяч карбованців виконали будівельно-монтажних робіт будівельники тресту, 6 тисяч тонн різноманітних вантажів перевезено цього дня автомобілістами автобази №5.

Комсомольчанами висаджено 3 820 щтук дерев, 6 890 погонних метрів кущів, прибрано 26 820 кв. м. територій та ін..

==

25 квітня

Працівники рудного кар'єру Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату переселилися з тимчасового приміщення в благоустроєний просторий і світлий адміністративно-побутовий корпус на території тракторних ремонтних майстерень комбінату. Це дало можливість значно поліпшити умови праці обслуговуючого персоналу рудника.

==

Кінець квітня

Монтаж третьої нитки водопроводу завершено. Віднині збагачувальна фабрика не відчуватиме нестачі води для процесу збагачення. До того ж з введенням в експлуатацію третьої нитки водоводу забезпечиться повністю подача води на фабрику з хвостосховища. А значить відпадає потреба в заборі води з Дніпра.

==

На черговій 13-й сесії 5-го скликання Комсомольської селищної Ради депутатів трудящих обговорювались питання прискорення темпів будівництва об'єктів житла, соцкультпобуту, споруд промислового призначення.

==

1 травня

Відбулася святкова демонстрація на честь Першого травня. Святковий марш комсомольчан відкрив голова Комсомольської селищної Ради О.І. Бутурлим. По традиції колону демонстрантів очолили школярі, учні профтехучилища №18. Колону трударів очолив колектив ордена Трудового Червоного Прапора “Кременчукрудбуд”, за ними – колектив управління “Опоряджбуд”. Першими в колоні гірників – збагачувальники, за ними – колектив рудника, завершили колону автомобілісти Дніпровського ГЗК та інші цехи.

==

3 травня

Розпочався регулярний рух приміського поїзда №№ 642-644, який курсує з Комсомольська-на-Дніпрі (офіційна назва залізничної станції Золотнишино) в Кременчук. Тільки за травень місяць перевезли більш як 3300 пасажирів. Приміський поїзд зі станції Золотнишино відправляється щоденно о 8:40 і о 16:20, а з Кременчука – о 6.35 і о 14.16.

==

5-8 травня

Указами Президії Верховної Ради СРСР від 5 і 8 травня 1971 року за успішне виконання завдань восьмого п'ятирічного плану орденами і медалями СРСР нагороджені працівники Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату та тресту “Кременчукрудбуд”.

==

21 травня

В Комсомольську-на-Дніпрі з дружнім візитом побувала делегація Кошалінського воєводства, яку очолював перший секретар воєводського комітету ПОРП Станіслав Куйда. Гості з Кошаліна разом з представниками громадськості оглянули рудний кар'єр, ознайомилися з процесом збагачення залізної руди на фабриці, а також оглянули юне місто над Дніпром.

==

22 – 23 травня

В кінотеатрі “Юність” комсомольчани мали можливість насолодитись виступами Полтавського ансамблю бандуристів під керівництвом Івана Ковалю. У актовому залі гірничого технікуму звучали пісні й музика у виконанні артистів молодіжного естрадного ансамблю “Мрія” теж з міста Полтави.

Початок червня

У період літніх канікул для юних комсомольчан широко відкриті двері бібліотек, форпостів, демонстрування кінофільмів, до їхніх послуг атракціони Ювілейного парку. У піонерському таборі “Ювілейний” протягом літа відпочине 180 дітей будівельників. Об'єднаний будівком профспілки тресту придбав також 22 туристичні путівки в Ленінград (12 червня), а в липні група старшокласників з 30 осіб поїде в Москву. 400 дітей гірників відпочинуть цього літа в піонерському таборі в Потоках над мальовничим Псьом, 60 – з 23 червня поїдуть по туристичному маршруту Сімферополь-Ялта, а друга група теж з 60 старшокласників виїжджатиме в Москву.

==

Колектив дитячого садка “Дружба” вдячний своїм шефам, будівельно-монтажному управлінню “Рудбуд” (начальник М.С. Флейтман) за проведення роботи по озелененню на території закладу.

==

15 червня

У Комсомольську-на-Дніпрі побував гість з братньої Болгарії Ілля Петрович Монов – завідувачий відділом культури Великотирнівської окружної газети “Борба”. Під час візиту він оглянув рудний кар’єр, ознайомився з процесом виготовлення концентрату та містом, відвідав парк, сквер і площу біля обеліска “Захисникам Вітчизни”, побував на будівництві річкового порту.

==

25 червня

92 випускникам школи робітничої молоді №5 в урочистій обстановці в приміщенні клубу ДГЗК були вручені атестати про закінчення середньої школи.

28 червня

Відбулась розширена нарада бригадирів будівельно-монтажних управлінь тресту за участю інженерно-технічних працівників тресту, начальників, головних інженерів управлінь, начальників дільниць, виконробів, майстрів та нормувальників різних управлінь. Розглядались питання проблеми підвищення продуктивності праці та шляхи її росту, визначення шляхів поліпшення якості будівельно-монтажних робіт.

=

6-7 липня

В новозбудованому будинку по вулиці Гірників, 21 справили новосілля 104 сім’ї трудящих Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату та інших установ і підприємств Комсомольська-на-Дніпрі.

Кількома днями раніше ввійшли новосели в п’ятиповерхову будівлю колишнього гуртожитку №1 по вулиці Строни. Кімнати – малосімейки тут одержали більш як 110 робітників будови.

==

Середина липня

Більш як 200 школярів – дітей трудівників Дніпровського ГЗК відпочивають нині в піонерському таборі “Сонечко”.

==

Кінець липня

Хорошими показниками зустріли День працівників торгівлі трудящі відділу робітничого постачання Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату. План товарообороту виконано на 112,5 відсотків. За цей період введено 2 їдальні на 350 посадочних місць, значно збільшилась роздрібна сітка, що дає можливість значно економити час покупців і підвищити культуру обслуговування.

==

Кінець липня

В урочистій обстановці відбулося посвячення в робітники випускників міського профтехучилища №18. В червоному куточку учбового закладу зібралися випускники, гості будови, представники громадських організацій. Вчорашні випускники, а віднині повноправні робітники прийняли клятву молоді. Вечір закінчився виступом естрадного оркестру будови, танцями.

==

Багатьох трудящих в професійне свято – День металурга заохочено за сумлінну працю на цій ниві. Значком “Відмінник соціалістичного змагання Міністерства чорної металургії СРСР” нагороджені: шофер автоцеху Г.В. Жовнір, бригадир слюсарів ДЗФ В.М. Козико, бригадир вантажників залізничного цеху М.Ф. Маляренко, бригадир електрослюсарів ДЗФ І.М. Мишенін, бульдозерист рудника М.О. Паливода, заступник головного електрика Ю.В. Попов, начальник відділу організації праці і заробітної плати УЛ. Трубаков, машиніст екскаватора рудника М.Ф. Шумаков.

Почесними грамотами Міністерства чорної металургії СРСР і ЦК профспілки працівників металургійної промисловості нагороджені: машиніст автокрана І.С. Головка, головний механік В.О. Ільїн, кранівник М.О.Кращенко, тесляр М.А.Кручко, електромонтер О.Ф. Расторгуєв, слюсар Б.Ф. Смородов.

==

7 серпня

В актовому залі гірничого технікуму відбулися урочисті збори будівельників тресту “Кременчукрудбуд”, присвячені професійному святу – Дню будівельника. За наказом вручені грамоти – 30 трудящим, цінні подарунки – 33, грошові премії – 46 робітникам. Після закінчення зборів виступили артисти Ставропольської філармонії.

==

На селі зараз гаряча пора. Це добре розуміють трудящі Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату. Щодня в колгосп ім.Леніна та ім. Свердлова на збирання овочів відїжджають близько 100 робітників. Відрадні результати їх праці – на прилавках магазинів овочів побільшало.

==

8 серпня

На стадіоні Комсомольська пройшла зустріч з футболу між двома збірними командами. В грі взяли участь районна команда села Велика Багачка та місцева команда “Гірник”. Перемогу здобув “Гірник” з рахунком 4:1.

==

10 серпня

Рішенням виконкому Комсомольської селищної Ради депутатів трудящих

ухвалено: привласнити вулиці, що розділяє мікрорайони №№5 і 6, 3 і 4 ім'я Героя Радянського Союзу льотчика-космонавта Георгія Тимофійовича Добровольського.

==

Середина серпня

Широким фронтом розгорнулися зараз роботи по спорудженню житла та об'єктів соцкультпобуту в шостому і четвертому мікрорайонах. Вже закладені фундаменти під житлові будинки №17, 18, 19, 20, під дитячий садок на 280 місць, муруються стіни будинку №21.

==

Школа робітничої молоді, розміщена по вулиці Космонавтів, 5, оголошила набір учнів на 1971-1972 навчальний рік. Тут можна продовжити навчання в 7-11 класах. Для тих, хто бажає вчитися, але має велику перерву у навчанні, з 20 серпня буде організована допомога (консультації).

==

22 серпня

На дробильну фабрику навантажено близько 70 тисяч тонн рудної сировини понад план.

==

1 вересня

В цей день за парти в Комсомольську сяде понад 500 дітей. Заздалегідь в обох школах – середній №21 та восьмирічній №16 – потурбувалися про навчання дітей в 1971-72 навчальному році. У школах організовано 84 класи, з яких 11 класів – перших. Навчання проводитиметься у дві зміни.

==

Початок вересня

Госпрозрахункова бригада мулярів А.П. Долгова з управління “Житлобуд” розпочала будівництво нового 120 квартирного житлового будинку – малосімейки по вулиці Космонавтів. Вперше в Комсомольську цегляна кладка ведеться дещо відмінно від звичайної й називається “липецькою” (узорчатою).

==

Прагнучи створити сприятливі побутові умови для більшої кількості трудящих Дніпровського ГЗК, адміністрація комбінату, партійний та профспілковий комітети вирішили на власні кошти підприємства збудувати понад план три житлових будинки.

==

На мальовничому березі річки Псьол у селі Запсілля вирішено збудувати комплекс для відпочиваючих. Вже розпочались підготовчі роботи на будмайданчику.

==

17 вересня

Відбулась X профспілкова конференція тресту. Із звітною доповіддю про виконану роботу перед делегатами виступив голова об'єднаного комітету профспілки А.П. Романов. Про фінансову діяльність будівкому доповів голова ревізійної комісії В.К. Омелянець.

==

В день будівельника вперше в Комсомольську-на-Дніпрі відкрито ресторан "Лілія". Має він всього 80 посадочних місць. Та за порівняно короткий час привабливий, затишний куточок вже встиг полюбитися комсомольцям.

==

26 вересня

Тисячі кременчужан вийшли на вулиці рідного міста на святкування 400 річчя. Вони несли лозунги, транспаранти, прапори, зображення герба Кременчука.

==

26 вересня

О 15-й та о 18-й годині зал кінотеатру "Юність" заповнили глядачі, котрі виявили бажання зустрітися з постановником фільмів "Мартин Боруля", "Земля", "Любов на світанні" та ін.

==

27 вересня

Проведено читачьку конференцію в приміщенні гірничого технікуму. В гості до молодих читачів приїхали члени редколегії обласної газети "Комсомолец Полтавщини" на чолі з редактором П.М. Клименком.

==

28 вересня

Задіяна перша черга щебзаводу потужністю 200 тис. кубометрів щебіни на рік. 28 вересня видав першу продукцію. До кінця року колектив підприємства зобов'язався видати 18 тис. кубометрів щебіни, яка піде для будівництва автодоріг Полтавщини.

==

2 жовтня

В актовому залі школи № 21 перед глядачами – гірниками й будівельниками з концертною програмою виступила артистка естради, театру і кіно, лауреат Всесоюзного кінофестивалю Віра Донська.

==

Початок жовтня

Враховуючи заслуги в справі будівництва промислових об'єктів Дніпровського ГЗК, за активну участь у громадському й культурному житті

ударної комсомольської будови, на відзначення 400-річчя з дня заснування Кременчука комсомольський штаб ударної будови виніс рішення про занесення до Книги трудової слави групи ветеранів будови. Цієї честі удостоєні інженер-куратор Дніпровського ГЗК В.Б. Мілявський та активна учасниця художньої самодіяльності В.Ф. Кочубей.

==

Комсомольчани стали свідками заселення першого великопанельного 90-квартирного будинку №12 по вулиці Добровольського. У нову споруду в'їхали сім'ї залізничників та гірників.

==

Гостинно відкрилися двері магазинів “Центральний” та “Зустріч” (продовольчого та книжкового), що в будинку №21 по вулиці Гірників.

==

9 жовтня

40 сімей гірників та будівельників в'їхали в нові благоустроєні квартири будинку №2 по вулиці Леніна.

==

Щосуботи і щонеділі в Ювілейному парку на літній естраді проводяться бесіди, лекції, організовуються концерти учасників художньої самодіяльності. Тут же організовуються перегляди документальних кінофільмів.

==

Державна комісія підписала акт про прийняття в експлуатацію повного комплексу водонасосної станції другого підйому разом з водонапірною баштою. Віднині силовий цех Дніпровського ГЗК здатний буде забезпечувати водою 12-поверхові будівлі Комсомольська-на-Дніпрі.

==

30 жовтня

Житлобудівці завершили спорудження дитячого садка в першому мікрорайоні. 30 жовтня підписано акт про прийняття його в експлуатацію. Ще 280 малюків, дітей гірників і збагачувачів Дніпровського ГЗК, незабаром поселяться в просторі і світлі кімнати.

==

31 жовтня

У с. Золотнище прийшов природний газ. В 56 квартирах горить його голубий вогник.

==

Початок листопада

Здано в експлуатацію нове приміщення адміністративно-побутового комбінату для Дніпровського ГЗК на проммайданчику. В світлих, просторих кімнатах вже відсвяткували новосілля служби апарату управління комбінату.

==

Комсомольськ росте й розширює свої межі. Четвертий і п'ятий мікрорайони міста піднімуться на наливних пісках. Нині колективом гідромеханізаторів з початку року під майбутні забудови вже наміто понад 2 млн. кубометрів річкового піску. В листопаді буде повністю завершено налив четвертого мікрорайону.

==

Кременчуцький міськвиконком оголосив з 16 по 20 листопада загальний місячник по наведенню порядку та насадженню зелених зон на території Кременчука і Комсомольська.

==

19 листопада

Одержано першу продукцію в цеху безалкогольних напоїв, який нещодавно зданий в експлуатацію в комплексі споруд бази ВРП. Проектна потужність цеху – 21.000 пляшок фруктових вод і ситра.

==

20 листопада

Біля села Запсілля розпочато спорудження піонерського табору на 300 місць. Тут проводитимуть канікули, відпочиватимуть і набиратимуться сили діти трудівників Дніпровського гірничо-збагачувального комбінату.

==

29 листопада

Комсомольську-на-Дніпрі – 11 років. Юне місто гірників і будівельників виросло на пустинних берегах Дніпра, на піщаних пагорбах. Сьогодні воно швидко просувається до водних просторів. Мине всього кілька років, і на місці, де зараз розташована човнова станція, виростуть багатоповерхові будівлі, проляже набережна.

==

3 грудня

В Комсомольському загсі зібралися представники громадських організацій управління “Житлобуд”, відділу робітничого постачання, щоб привітати 400-го новонародженого у 1971 році – Олександра Михайловича Куксу. Батькам новонародженого вручили цінні подарунки та сувенір з написом “400 дитині”

9 грудня

Першими в тресті річний план виконали спецбудівці. Про дострокове виконання першого року нової п'ятирічки рапортували трудящі електроремонтного цеху, ЦРММ та дільниці хімводоочистки.

==

Середина грудня

Зданий в експлуатацію з оцінкою “добре” ще один 96-квартирний буди-

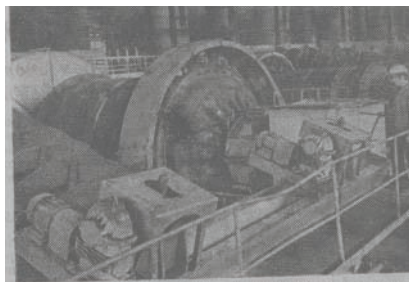
нок по вулиці Леніна. В перших його двох під'їздах вже живуть гірники, а незабаром справлять тут новосілля ще 56 сімей. На першому поверсі в будинку №2 по вулиці Леніна буде відкрито великий продовольчий магазин.

==

Відкрито другу в місті аптеку – просторе приміщення та сучасне обладнання якої дає змогу обслуговувати будівельників і гірників на рівні сучасних вимог.

==

Вкладені перші кубометри бетону у фундамент під майбутній корпус середнього подрібнення руди для другої черги Дніпровського ГЗК.

Колетива Дніпровського гірничо-збагачувального заводу успішно виконала взяті наперед'їздові зобов'язання, видавши близько двадцяти тисяч тонн концентрату руди.
На фото: млиновий проліт збагачувальної фабрики руди перетворюється в порошок.
Фото П. Кекала. (Фотохроніка РГТАЗ)

Млиновий проліт збагачувальної фабрики

Дівчата з Опоряджбуду

Начальник дільниці №4 Опоряджбуду Г. В. Іваненко

Бетонниця управління Рудбуду Н.І. Цапкова

Вони будують житло

Тисячі квадратних метрів житла здало в експлуатацію завод план в минулому році. І немалозначна заслуга в цьому передовікія виробництва, зокрема мушпрів М. І. Манзича, І. В. Глухова та В. І. Пилипенка. Із іменами на Дошці пошани управління.

Володимир Іванович
ПИЛІПЕНКО.

Іван Васильович
ГЛУХОВ.

Микола Іванович
МАНЗИЧ.

Їх імена на Дошці пошани
В.І. Пилипенко, І.В. Глухов,
М.І. Манзич

Комсомольськ. Вулиця Гірників

Комсомольсько-молодіжна комплексна
бригада управління РудБуду

Підростаюче покоління
Комсомольська-на-Дніпрі

*Комсомольсько-молодіжний екіпаж
В. Солоника та О. Паливода*

Медпрацівники на суботнику

Ресторан «Лілія»

НОВІ НАДХОДЖЕННЯ

Ананьєв Григорій передав до музею навчально-наглядові плакати "Грузовой автомобиль ЗИС-150"

Башкатов Юрій передав матеріали археологічних розкопок поселення Василенки ІУ та Дмитрівка ІІІ - 79 одиниць

Безнос Світлана передала до музею: речі 60-х років: вентилятор, блакитний берет, ремінь військовий, дві книжечки - накази Й.В.Сталіна.

Биков Дмитро передав до фондів музею орден "За вклад в победу" та супровідні документи.

Биков Віталій передав тубус РПП "Муха", піддон від снаряду протитанкового Т-64.

Боруцька Алла передала бронежилет.

Васильєва Людмила від імені родичів передала колекцію речей: комплект листівок, буклетів, профільних журналів.

Ведмедєв Михайло передав комсомольський квиток.

Великий Олександр передав ківларову каску, берет ВДВ, шеврони, відзнаку старшини десантних військ.

Власенко Зінаїда передала в дар музею декоративне панно власного виготовлення.

Дадіані Людмила передала книгу власних віршів "Я люблю этот мир" **Дігтяренко Іван** передав люльку (козацьку) та жорна (с. Пришиб).

Діхтяр Сергій передав "Лист талонів" 90-років.

Іванов Олексій передав колекцію речей: грамоти, дипломи, сертифікати, медалі.

Іванський Павло передав стабілізатор напруги, атлас лікарських рослин, енциклопедію.

Ігнатенко Олександр передав до музею підбірку матеріалів про косміста Кондратюка Ю.В.

Кабишева Світлана передала блюдо столове заводу фаянсового посуду Кузнецова М.С.

Кіракосян Наїра передала до фондів музею радіоприймач "Альтаир ПТ-305".

Крамаренко Володимир надав речі з зони проведення АТО.

Куліш Григорій передав телефонний апарат 80-х років ХХ ст.

Лайко Олександр передав до фондів музею опішнянський глечик.

Лук'яненко Світлана передала авторські книги О. Лук'яненка - 6 шт.

Лисенко Сергій надав колекцію речей з зони проведення АТО.

Лотоус Віктор передав до музею пам'ятний знак 25-ї окремої повітряно-десантної бригади Збройних сил України.

Лямкін Віталій передав у фонди музею: старовинні пляшки, емність для чорнил - каламарчик, кухоль для пива, аптечні пляшечки, козацькі люльки, фрагмент фібули, кулю та гільзу від 45мм снаряду періоду ДСВ, сокиру бойову періоду козаччини, наколінники, шеврони, нашивки ЗСУ.

Кривчун Надія передала підшивки газет "Громадська думка" за 1991 - 2001 рр. (578 шт.)
Калиниченко Сергій надав речі з зони АТО: гільзи, осколки снарядів, прапори, фото та ін.

Келеберда Олексій надав до музею кітель солдата СРСР.

Мінязев Вячеслав передав до музею зразок військової форми для експозиції по АТО, берці.

Митягик Роман передав зуб мамонта.

Місюра Максим передав монету "2 копійки" 1894 року.

Овчаренко Світлана передала дерев'яну шафу початку ХХ ст.

Осадчий Дмитро, учасник АТО, надав до музею саморобну плитку для обігріву, виготовлену з гільзи 122-мм снаряду, фото.

Павельчук Михайло передав ножну швейну машинку SINGER та стіл до неї.

Пономаренко Євген надав музею колекцію предметів для створення експозиції по АТО.

Перун Володимир надав фотоматеріали для виставки по АТО.

Раков Євгеній надав до музею рушник, початок ХХ ст.

Рубель Вячеслав надав до музею основу бронежилета та світлини

Рибалко Ярослав передав до фондів музею археологічні експонати: дзеркало бронзове, напершя списа, миску черняхівської культури.

Салівон Ольга надала до фондів музею: годинник настінний у дерев'яному корпусі, радіоприймач "Меридіан" та радіолу "Романтика", годинник настільний "Янтарь", касетну магнітолу "ВЭФ 260".

Стахів Микола передав у фонди музею: книгу "Хто ти?" Олеся Бердника з авторським підписом, картини художників Гальченка, Ракова та картину-дарунок фірми "Фестальпіненштадт", ікону св. Пантелеймона, етажерку дерев'яну, стілець, мінерали.

Супруненко Олександр передав матеріали розкопок та розвідок з околиць с. Ємці та м. Горішні Плавні - 117 од.

Титаренко надав музею книгу В.Ляшенко "Печалі і радощі".

Тортика Михайло передав кухонне приладдя: ополоник, товкач, качалку, салотовку та запальничку металеву ДСВ.

Туров Сергій надав до музею фото.

Туремська Лариса надала музею магнітофон "Весна 306".

Хабаров Олександр передав до фондів музею колекцію предметів ХІХ ст. (261 од.)

Халезов Олексій надав фото, шеврони, нашивку "Волк-каратель".

Цехла Катерина надала до музею побутові предмети 60-х років: пера плакатні, тест-мікроскоп "ARBOR", буклет, газету, комплекс матеріалів, збірку законодавчих та нормативних документів, листівки СРСР, грамоту.

Шабляян Артур передав до музею колекцію предметів ХІХ- ХХ ст.

Швець Володимир надав до музею зуб мамонта.

**ДЯКУЄМО БЛАГОДІЙНИКАМ,
ЯКІ НАДАЛИ ДОПОМОГУ МУЗЕЮ У 2016 РОЦІ:**

Дмитру Бикову - міському голові

Віктору Лотоусу - Голові Правління ПрАТ "Полтавський ГЗК"

Миколі Горошку - Генеральному директору ТОВ "Єристівський ГЗК"

Володимирі Іванову - Першому заступнику Голови Правління ПрАТ "Полтавський ГЗК"

Дмитру Спатарю - комерційному директору ПрАТ "Полтавський ГЗК"

Миколі Кладієву - фінансовому директору ПрАТ "Полтавський ГЗК"

Олені Бойченко - директору з кадрових питань та побуту ПрАТ "Полтавський ГЗК"

Катерині Ваваці - головному бухгалтеру ПрАТ "Полтавський ГЗК"

Ірині Дудник - начальнику ВПК ПрАТ "Полтавський ГЗК"

Ірині Зеленській - начальнику міського відділу культури, спорту і туризму

В'ячеславу Міняєву - голові благодійного фонду ПрАТ "Полтавський ГЗК"

Дмитру Цветкову - приватному підприємцю

Андрію Куценку - меценату

Ярославу Рибалко - приватному підприємцю